

Етимолошки речник српског језика
Свеска 1: А

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
CLASSE DE LANGUE ET DE LITTERATURE
COMMISSION POUR LE DICTIONNAIRE ETYMOLOGIQUE
INSTITUT DE LA LANGUE SERBE DE L'ACADEMIE
SECTION D'ETYMOLOGIE

DICTIONNAIRE ETYMOLOGIQUE DE LA LANGUE SERBE

Fondé par
†PAVLE IVIĆ, membre de l'Académie

Dirigé par
IRENA GRICKAT-RADULOVIĆ, membre de l'Académie

Fascicule 1: A

par
Marta Bjeletić, Jasna Vlajić-Popović,
Aleksandar Loma et Snežana Petrović

avec la collaboration de
Marija Vučković et Maja Đokić

Rédacteur
ALEKSANDAR LOMA

Belgrade
2003

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
ОДБОР ЗА ЕТИМОЛОШКИ РЕЧНИК
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
ЕТИМОЛОШКИ ОДСЕК

ЕТИМОЛОШКИ РЕЧНИК СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Оснивач
академик †ПАВЛЕ ИВИЋ

Уредник
академик ИРЕНА ГРИЦКАТ-РАДУЛОВИЋ

Свеска 1: А

Израдили
Марта Бјелетић, Јасна Влајић-Поповић,
Александар Лома и Снежана Петровић

уз сарадњу
Марије Вучковић и Маје Ђокић

Уредио
АЛЕКСАНДАР ЛОМА

Београд
2003

YU ISBN 86-82873-04-4; 86-82873-03-6
УДК 808

Уредник свеске:
АЛЕКСАНДАР ЛОМА

Аутори:
Марта Бјелетић (М. Б.)
Јасна Влајић-Поповић (Ј. В.-П.)
Александар Лома (А. Л.)
Снежана Петровић (С. П.)

Сарадници:
Марија Вучковић (М. В.)
Маја Ђокић (М. Ђ.)

Рецензенти:
академик Ирена Грицкат-Радуловић
проф. др Мато Пижурица

Тираж: 1000 примерака

Издавање ове књиге финансијски је помогло Министарство за науку,
технологије и развој Републике Србије

Издају:
Српска академија наука и уметности
Институт за српски језик САНУ (извршни издавач)

Компјутерски прелом: Давор Палчић

Ликовно решење корица: Растко Ћирић

Штампа: Чигоја штампа, Београд

ПРЕДГОВОР

Пре пет година, 1998, појавила се и била представљена на XII међународном конгресу слависта у Кракову пробна свеска речника¹ чија се прва свеска, сходно тада датом обећању, сада износи пред научну јавност. То се дешава у години одржавања наредног, XIII славистичког конгреса у Љубљани, у којој се уједно навршавају две деценије откад је при Институту за српски језик Српске академије наука и уметности основан Етимолошки одсек, са дугорочним задатком писања новог етимолошког речника српскохрватског језика. Трајање те припремне фазе не одступа од динамике остваривања сличних пројеката у словенском свету, упркос чињеници да се те, 1983. године, код нас морало кренути од самог почетка, формирањем библиотеке, окупљањем и едукацијом ауторског тима. У међувремену тај малобројни тим је од скупа почетника не само израстао у главног носиоца етимолошких истраживања на тлу Србије, где систематског бављења овом дисциплином раније и није било,² него и постигао да се Београд данас сврстава међу малобројне центре словенске етимологије у свету.³ Основни циљ Етимолошког одсека и круну индивидуалних прегнућа његових чланова представља свакако *Етимолошки речник српског језика* (даље: ЕРСЈ), који са овом свеском креће ка свом, надајмо се, успешном и догледном завршетку. Испрва замишљен као допуна монументалном и још увек неизмерно корисном, али у много чему непотпуном и застарелом *Etimologijskom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* Петра Скока, ЕРСЈ је током времена у једном смислу проширио, а у другом сузио своју почетну концепцију. Идеја о диференцијалном

¹ Етимолошки одсек Института за српски језик САНУ, *Огледна свеска* (Институт за српски језик САНУ, Библиотека Јужнословенског филолога, н. с. књ. 15), Београд 1998. Уп. осврте и рецензије: Klaus Steinke, *Südost-Forschungen* 58, München 1999, стр. 623–625; Предраг Пипер, *Јужнословенски филолог* 55, Београд 1999, стр. 143–149; Маја Ђокић, *Лингвистичке актуелности* 13, Београд 2000, стр. 23–27; Ilona Janušková, *Slavia* 68, Praha 1999, стр. 349–351.

² О етимолошкој лексикографији код Срба и Хрвата и њеном месту у ширем словенском контексту в. Предговор *Огледној свесци*, стр. VII–VIII.

³ Уп. М. Бјелетић, Пројекат Етимолошког речника српског језика, *Славистика* VI, Београд 2002, стр. 125–134, где је у прилогу дата изабрана библиографија радова сарадника Етимолошког одсека Института за српски језик закључно са 2002. годином.

речнику према Скоковом рано је одбачена у корист етимолошког тезауруса, који би обухватио целокупно речничко благо како књижевног језика, тако и дијалеката, искључујући једино сасвим рецентне слојеве лексике. Изворна замисао о обухвату целовитог српско-хрватског језика са његова три велика дијалекта није, међутим, издржала пробу времена. Године 1998. Одељење језика и књижевности САНУ одлучило је да се првобитни назив пројекта и речника *Етимолошки речник српскохрватског језика* промени у *Етимолошки речник српског језика*. Донесена уочи самог изласка *Огледне свеске*, израђене у духу старе концепције, са чакавским и кајкавским одредницама, та одлука одразила се у њеном наслову, у којем намерно није дат назив будућег речника. У даљој ексерпцији грађе за ЕРСЈ захват је усредсређен, премда не и ограничен, на штокавско наречје; чакавски и кајкавски материјал укључује се у својству паралела штокавским лексемама, и то домаћих, а не страних; у складу с тим задржана је двојна ознака језика „српско-хрватски“ (с.-х.). На тај начин етимолог и, уопште, дијакхрони истраживач језика Срба и Хрвата, остављајући на једну страну проблеме дијалекатске основице и генезе, а на другу савремене идеолошке, политичке и социолингвистичке процесе, најбоље се, или бар најмање лоше, суочава са изазовом које му поставља предмет његовог изучавања. Једноставно разврставање на оно што је само „српско“ или само „хрватско“ чини се у лексици — оној баштињеној и самониклој, а не рецентној и вештачки ствараној — још тежим него у другим сегментима језика.¹

У међувремену, Етимолошки одсек Института за српски језик остао је без свога оснивача, идејног творца и дугогодишњег руководиоца пројекта етимолошког речника, академика Павла Ивића. Његовој сени аутори посвећују ову прву и све следеће свеске речника, који је он својим визионарством зачео и својим ауторитетом утемељио.² Своју захвалност за усрдну подршку у напорима да се овај подухват упркос ударима судбине и тешким временима одржи и почне давати прве плодове дугујемо Одељењу језика и књижевности САНУ и његовом Одбору за етимолошки речник на челу са академиком Иреном Грицкат, а такође директору Института за српски језик САНУ, проф. др Слободану Реметићу, чије је залагање да се ова свеска појави на време и у што достојнијем облику далеко превазишло оквире рутинског вршења његове функције.

¹ Уп. *Огледну свеску*, стр. VIII–IX.

² Уп. М. Бјелетић / А. Лома, Допринос Павла Ивића етимологији и ономастици, у: *Животи и дело академика Павла Ивића*, Зборник радова са међународног научног скупа одржаног у Београду, Новом Саду и Суботици 17–19. септембра 2001. године (у штампани).

УВОД

Концепција ЕРСЈ подробно је изложена у Уводу у *Огледну свеску* (стр. XI–XXI) и у прилогу Округлом столу о словенској етимологији одржаном у склопу краковског конгреса,¹ па ће овде бити изнета у основним цртама и у оним појединостима у којима је модификована током последњих пет година.² Уосталом, она се сада може ишчитавати из основног текста ове свеске, у мери у којој је доследно спроведена при уобличавању одредница у њој.

ЕРСЈ тежи обухвату свеукупног речничког блага српскога језика, изузев рецентних интернационализама и речи искључиво књишког карактера. Повлачење јасне границе према овим двома категоријама није увек лако; у дилемама се по правилу ишло пре на укључивање, него на одбацивање спорне грађе. У том духу је и према регионализмима заузет став нешто отворенији од оног прокламованог у *Огледној свесци* (стр. XVI). Тиме што поред основног лексичког фонда укључује и обрађује лексику свих штокавских говора, ЕРСЈ у извесном смислу представља, поред етимолошког речника, и збирни речник српских дијалеката, какав до сада није постојао ни као замишао. У нашој лингвистици изостали су и напори на обједињавању дијалекатске лексичке грађе на равни целог српског језика или његових макродијалеката, тако да стварање картотеке ексцерпцијом великог броја ситних дијалекатских извора за сараднике на ЕРСЈ практично значи удвајање њиховог основног посла, на које су се свесно одлучили у жељи да српској култури и светској науци пружи што исцрпнију лексикографску синтезу трајне вредности. Што се тиче ономастичког материјала, остало се при селективном захвату у складу са начелима прокламованим у *Огледној свесци* (стр. XVII–XVIII).

Избор одредница у етимолошком речнику једног језика требало би да у највећој могућој мери одражава збир оних етимона који одоздо, са дубљег дијахроног пресека, или споља, на лингвогеографском плану, условљавају

¹ М. Бјелетић / А. Лома / Ј. Влајић-Поповић, Нивои етимолошке анализе и сегментација одредница у ЕРСЈ, *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XL 1, Нови Сад 1997, стр. 9–19.

² Уп. и Ј. Влајић-Поповић / С. Петровић, Неки методолошки проблеми у изради Прве свеске Етимолошког речника српског језика, пред објављивањем у зборнику наведеном на претходној страни, нап. 2.

састав његовог вокабулара. У те две категорије спадају реконструисане прајезичке (у нашем случају прасловенске) лексеме и страни предлошци позајмљених речи. Све што је плод унутарјезичке деривације неке од тих основних лексема треба, по правилу, сврстати под њу у оквиру једне одреднице. При том је могуће, па и пожељно, правити изузетке у два смера: давати статус посебне одреднице оним домаћим изведеницама које су се формом и значењем толико удаљиле од основних речи да се веза са њима изгубила у језичком осећању, и обратно, остављати под основном речју и понеке од оних њених деривата насталих још у прајезику или у страном језику из којег су заједно с њом преузети, у случају да су остали довољно тесно везани за њу у савременој језичкој свести.

Применом ових начела дошло се до концепције усвојене у ЕРСЈ, која укрупња гнездовни приступ на синхроној идиоглотској равни са лексемним приступом у дијахроној и алоглотској перспективи. Тиме су избегнуте крајности од којих би једна била обједињавање свих с.-х. речи проистеклих из истог прасловенског или праиндоевропског корена под заједничком одредницом, као у Скоковом речнику (по том принципу би се, на пример, одреднице *аба*², *абено*, *анути*, *абити*¹ и *ацнути* из ове свеске све заједно нашле под *хабати*), док би друга, напротив, водила претераној фрагментацији раздвајањем сродних речи са посебним алоглотским етимонима, нпр. *араба* и *арабаџија*, евентуално и различитих дијалекатских ликова исте речи (у поменутом случају *раба*, *рабаџија*). Да се и овакво, „средње“ решење не би негативно одразило на прегледност речника и лакоћу сналажења у њему, прибегавало се упућивању помоћу (полу)празних одредница. Из једне на другу одредницу упућује се помоћу њене насловне речи написане истом врстом слова као у наслову.

Тројна сегментација одреднице ЕРСЈ образложена је и илустрована у *Огледној свесци*.¹ За наслов се узима књижевна или књижевном језику еквалентна варијанте најближа дијалекатска форма речи.² Она се одмах затим поново наводи акцентована и граматички дефинисана у својству прве потврде, за којом се остале нижу по принципу прогресивне акценатске и фонетске вари-

¹ Упореди и излагање са округлог стола у Кракову наведено у нап. 1. на стр. 7.

² Ту, дакле, није примењено начело највеће блискости етимону, по којем би, рецимо, ваљало за наслов узети старији облик *хаван* а не (књижевни!) *аван*, в. *аван*¹, као што је *абати* стављено под (једини књижевни) облик *хабати*. При *лабавијем* статусу гласа *х* у источној, српској варијанти таква пракса, као и давање предности најраспрострањенијим облицима у наслову дијалекатских одредница, водили су сврставању под слово *а*- многих речи које су код Скока дате под словом *х*- (деталније у раду наведеном у нап. 2 на стр. 7). То је, између осталог, допринело сразмерно великом обиму ове, Прве свеске ЕРСЈ.

јантности, а изведенице у складу са поступношћу деривације. Тиме, и кратким напоменама попут оних о секундарности гласа *x*- или настанку неког облика метатезом, пружају се већ у првом делу елементи етимолошке анализе, у смислу одређивања примарности или секундарности једног облика у односу на други. Први део завршава се навођењем историјских потврда, обавезно оне најраније а по потреби и других које илуструју формални и семантички развитак речи, евентуално неких њених деривата. Све потврде лоциране су, оне историјске и датирание, онолико прецизно колико је то било могуће, а неретко и илустроване одабраним примерима употребе. Тако се предочавају распрострањеност дате речи, разноликост њених облика и значења и њихова временска последност. На тај начин ствара се унутарјезички оквир за етимологију и полазиште за дубље и шире компаративне увиде у порекло речи, који се дају у другом и трећем делу одреднице.

Други део одреднице ЕРСЈ садржи етимолошко објашњење насловне речи, концизно формулисано и подупрто паралелама из других језика. Убедљивост понуђеног решења, са гледишта ауторског тима, степенује се од просте констатације, тамо где се етимологија чини неспорном, преко модалних исказа са „вероватно“ и „можда“, до негативног суда „нејасно“.

У трећем делу се етимолошка дискусија, коју други део даје у максимално сажетом виду, по потреби шири на детаље интерпретације,¹ укључујући коментарисање речи оквалификованих у другом делу као нејасне или изношење дилема и тумачења другачијих од оних која су тамо усвојена. Те другачије интерпретације ређају се по степену вероватности, од оних које могу представљати алтернативу понуђеној етимологији, до сасвим неприхватљивих. Намењен првенствено стручњацима и нужно сведен на минимум нарације, трећи део одреднице каткад ипак може садржати податке занимљиве за шири круг читалаца, укључујући и оне од ванјезичког, нпр. културноисторијског и етнографског значаја.

При преношењу облика речи колектив ЕРСЈ допушта себи одређена једначавања изворних графија. Код с.-х. облика латиница се по правилу пребацује у ћирилицу. Полуглас се у облицима из призренско-тимочког дијалекта, независно од начина бележења у извору, редовно предаје са њ, његов зетско-сјенички рефлекс са *æ*, а експираторни акценат бележи се усправном цртом изнад вокала. И код навођења облика из других језика понегде је из-

¹ Пишући етимолошки речник *српског*, и ниједног другог језика, аутори ЕРСЈ задовољавају се тиме да за сваку одредницу дају њен непосредни етимон, по могућству уз кратку назнаку његовог крајњег порекла, али без упуштања у дискусију када је оно неизвесно или спорно, чак и ако је у тој дискусији неко од њих самих узео учешћа, уп. s.v. *aluga* за псл. **xalq-ga* и s.v. *alasha* за тур. *alasha*.

вршено прилагођавање у духу савремене и/ли најшире усвојене норме. Одређен степен слободе остављен је и при дефинисању значења речи, домаћих и страних.

Систем реферисања измењен је у односу на онај у *Огледној свесци*. Извори су раздвојени од секундарне литературе и наводе се скраћено без године (разлика између разних публикација истог сакупљача успоставља се при додавањем римског броја његовом презимену). Задржана је пракса да се за паралеле из страних језика, осим по изузетку, не назначавају стандардни извори (пре свега речници), који су унети у списак извора. Секундарна литература која се даје скраћеницама сведена је на наслове од веће релеванције за тему речника, док се на оне од ужег (једнократног) интереса реферише у самој одредници, упућивањем на серију (број, годину и страну часописа) или навођењем пуног библиографског податка. На тај начин растерећен баласта који би га у перспективи, уношењем допуна у свакој наредној свесци ЕРСЈ, загушио, списак секундарне литературе има све изгледе да по окончању речника прерасте у селективну библиографију радова на пољу српске етимологије.

Методолошка начела и техничка решења примењена у ЕРСЈ плод су дугогодишњег срањивања постојећих узора и туђих искустава са захтевима које пред његове ауторе поставља властита грађа. Колико год да су помно бирана, она не морају бити коначна, нити се изузимају од конструктивне критике која би допринела да се у наредним свескама речника понешто у том погледу поправи. Још мање од такве критике треба да буде поштеђено оно што је у овоме, као и у свакоме другом етимолошком речнику, најбитније — саме етимологије, преузете или предложене од стране ауторског тима. Изван круга општеприхваћених и давно утврђених чињеница, мало шта је у етимолошкој науци неспорно, и сваки нови предлог, колико год био добро одвагнут и опрезно формулисан, може рачунати пре на критичко преиспитивање и побијање него на безрезервно прихватање. Етимолошки тезаурус састављен само од позитивних факата и непобитних знања, ослобођен од свега хипотетичног, био би свакако веома користан, али и помало досадан; у сваком случају, такав је тешко замислив. *Етимолошки речник српског језика* пружа стручној јавности већ овом првом свеском штиво над којим се она, верујемо, неће досађивати. Препоручујући се њеној благонаклоности, аутори ЕРСЈ надају се да и у понеком случају када су усвојили решење које се у будућности може показати погрешним њихов труд није био узалудан, већ да ће својом брижљивом презентацијом грађе и објективном поставком проблема допринети, између осталог, и оповргавању властитих заблуда у корист научне истине.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Часописи, установе

- ААСЈЕ — *Архив за арбанашку сѝарину, језик и еѝнологију*, Београд.
АП — *Археографски ѝрилози*, Београд.
АФФ — *Анали Филолошког факултѝета*, Београд.
БВ — *Босанска вила*, Сарајево.
БД — *Българска диалектология*, София.
БЕ — *Български език*, София.
ВГл — *Враѓски гласник*, Враѓе.
ВСЈА — *Вопросы славянскогo языкознания*, Москва.
ВЈА — *Вопросы языкознания*, Москва.
ГлЕИ — *Гласник Еѝнографског инститѝуѝа САНУ*, Београд.
ГлЕМ — *Гласник Еѝнографског музеја у Београду*, Београд.
ГлЕМЦ — *Гласник Еѝнографског музеја на Цетѝињу*, Цетѝиње.
ГлЗМ — *Гласник Земаљског музеја*, Сарајево.
ГлМК — *Гласник Музеја Косова*, Приштина.
ГлСУД — *Гласник Срѝског ученог друшѝтва*, Београд.
ГНЧ — *Годишњица Николе Чуѝића*, Београд.
ГФФНС — *Годишњак Филозофског факултѝета у Новом Саду*, Нови Сад.
Даница — *Даница. Забавник*, Беч / Будим.
ЭИ — *Этимологические исследования*, Екатеринбург (раније Свердловск).
ЭИРЈА — *Этимологические исследования по русскому языку*, Москва.
Этимология — *Этимология*, Москва.
ЗбМСС — *Зборник Маѝице срѝске за славистѝику*, Нови Сад.
ЗбМСФЛ — *Зборник Маѝице срѝске за филологију и лингвистѝику*, Нови Сад.
ЗРВИ — *Зборник радова Визанѝолошког инститѝуѝа САНУ*, Београд.
ЈФ — *Јужнословенски филолог*, Београд.
Караѝић — *Караѝић*, Алексинац.
КСК — *Кодови словенских кулѝура*, Београд.
ЛЗб — *Лесковачки зборник*, Лесковац.
ЛМС — *Летѝопис Маѝице срѝске*, Нови Сад.
МАНУ — *Македонската академија на наукѝите и уметностѝите*, Скопје.
МЈ — *Македонски јазик*, Скопје.
МС — *Маѝица срѝска*, Нови Сад.
НЈ — *Наш језик*, Београд.
НССВД — *Научни састѝанак славистѝа у Вукове дане*, Београд.

- ОКДА** — *Общекарпатский диалектологический атлас*, Москва.
- ОЛА** — *Общеславянский диалектологический атлас. Материалы и исследования*, Москва.
- ОП** — *Ономастолошки прилози*, Београд.
- ПКЈИФ** — *Прилози за књижевности, језик, историју и фолклор*, Београд.
- ППЈ** — *Прилози проучавању језика*, Нови Сад.
- Преодница** — *Преодница. Књижевни листи*, Београд.
- ПСКЈ** — *Пиштања савременог књижевног језика*, Сарајево.
- Расковник** — *Расковник. Часопис за књижевности и културу*, Београд.
- РВМ** — *Рад војвођанских музеја*, Нови Сад.
- САН(У)** — *Српска академија наука (и уметности)*, Београд (раније: СКА).
- СБНУ** — *Сборник за народни умотворения, наука и књижевина*, Софија.
- СБЯ** — *Славянское и балканское языкознание*, Москва.
- СДЗб** — *Српски дијалектолошки зборник*, Београд.
- СЕЗб** — *Српски етнографски зборник*, Београд.
- СЈ** — *Српски језик*, Београд.
- СКА** — *Српска краљевска академија*, Београд (доцније: САНУ).
- Славяноведение** — *Русское славяноведение* (раније: *Советское славяноведение*), Москва.
- Споменик** — *Споменик СКА (САНУ)*, Београд.
- СХДА** — *Српскохрватски дијалектолошки атлас*, Београд.
- ТБД** — *Трудове по българска диалектология*, Софија.
- ЦАНУ** — *Црногорска академија наука и уметности*, Подгорица (раније: Титоград).

*

- ASPh** — *Archiv für slavische Philologie*, Berlin.
- SBI** — *Centar za balkanološka ispitivanja*, Sarajevo.
- Filologija** — *Filologija*, Zagreb.
- FV** — *Folklor u Vojvodini*, Novi Sad.
- Godišnjak** — *Godišnjak ANUBiH*, Sarajevo.
- HDZb** — *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Zagreb.
- IF** — *Indogermanische Forschungen*, Berlin.
- JAZU** — *Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti*, Zagreb.
- Jezik** — *Jezik*, Zagreb.
- LB** — *Балканско езикознание / Linguistique balkanique*, Софија.
- NVj** — *Nastavni vjesnik*, Zagreb.
- POF** — *Prilozi za orijentalnu filologiju*, Sarajevo.
- Rad JAZU** — *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb.
- Radovi ANUBiH** — *Radovi Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine*, Odjeljenje društvenih nauka, Sarajevo.
- RES** — *Revue des études slaves*, Paris.
- RESEE** — *Revue des études sud-est européennes*, Bucarest.

- RIJ** — *Rasprave Instituta za jezik, Zagreb* (доцније: RZJ).
RL — *Ricerche linguistiche, Roma*.
Romanoslavica — *Romanoslavica, București*.
RS — *Rocznik Slawistyczny, Kraków*.
RZJ — *Rasprave Zavoda za jezik, Zagreb* (раније: RIJ).
Scando-Slavica — *Scando-Slavica, Copenhagen*.
SEB — *Studia etymologica Brunensia, Praha*.
SEC — *Studia etymologica Cracoviensia, Kraków*.
SFPS — *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej, Warszawa*.
Slavia — *Slavia. Časopis pro slovanskou filologii, Praha*.
SO — *Slavia Occidentalis, Poznań*.
SOr — *Slavia Orientalis, Warszawa*.
WSJ — *Wiener slavistisches Jahrbuch, Graz / Köln* (раније: Wien).
WSI — *Die Welt der Slaven, Wiesbaden*.
ZB — *Zeitschrift für Balkanologie, München / Wiesbaden*.
ZNŽ — *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, Zagreb*.
ZSl — *Zeitschrift für Slawistik, Berlin*.
ZSPH — *Zeitschrift für slavische Philologie, Leipzig / Heidelberg*.

Извори

- Ајдановић** — М. Ајдановић: Прилог проучавању лексике северозападне Лике, ППЈ 33/2002, 199–257.
- Андрић** — Р. Андрић: *Речник жаргона*, Београд 1976.
- Барјактаревнић** — М. Барјактаревнић: Аранђеловачки лончари, ГЛЕИ 2–3/1953–1954 [1957], 821–825.
- Богдановић I** — Н. Богдановић: Говори Бучума и Белог Потока, СДЗБ 25/1979, 1–178 (речник 149–164).
- Богдановић II** — Н. Богдановић: Говор Алексиначког Поморавља, СДЗБ 33/1987, 7–302 (речник 290–297).
- Богдановић III** — Н. Богдановић: *Анџројографски речник југоисточне Србије*, рукопис.
- Богишић** — В. Богишић: *Народне њјесме из старинских, највише њриморских записи*, Биоград 1878.
- Бојанић/Тривунац** — М. Бојанић, Р. Тривунац: *Рјечник дубровачког говора*, СДЗБ 49/2002.
- Боричић** — В. Боричић Тиврански: *Рјечник васојевићког говора*, Београд 2002.
- Бошњакковић** — Ж. Бошњакковић: *Пастирска терминологија Срема*, Нови Сад 1985. (речник 101–158).
- Букумирић I** — М. Букумирић: Из ратарске лексике Гораждевца (код Пећи), ППЈ 19/1983, 71–105.
- Букумирић II** — М. Букумирић: Пастирска лексика села Гораждевца, ЗБМСФЛ 35/1992/1, 161–193.

- Влајинац I–IV** — М. Влајинац: *Речник наших старијих мера*, Посебна издања САНУ, Београд, I књ. 349/1961, II 372/1964, III 418/1968, IV 472/1974 (Одељење друштвених наука књ. 40, 47, 63, 74).
- Влајковић** — Д. Влајковић: Речник „фрајерских“ (шатровачких) речи и израза, ППЈ 2/1966, 89–98.
- Вујичић** — М. Вујичић: *Рјечник говора Проиђења (код Мојковца)*, Подгорица 1995. (Посебна издања ЦАНУ књ. 29, Одељење умјетности књ. 6).
- Вук** — В. Стефановић Карацић: *Српски рјечник*, Београд 1898³.
- Вук 1818** — В. Стефановић Карацић: *Српски рјечник*, Беч.
- Вукадиновић** — В. Вукадиновић: Називи инсеката у говору села Белоиња код Сврљига, ППЈ 20/1984, 181–187.
- Вукићевић** — М. Вукићевић: Коларска и качарска лексика у Грузи, ЈФ 56/2000, 235–240.
- Вуковић** — Ј. Вуковић: Акценат Пиве и Дробњака, СДЗБ 10/1940, 185–417 (речник 379–417).
- Вуковић Г.** — Г. Вуковић: *Терминологија куће и њокућства у Војводини*, Нови Сад 1988. (речник 113–245).
- Вуковић/Бошњаковић/Недељков** — Г. Вуковић, Ж. Бошњаковић, Љ. Недељков: *Војвођанска коларска терминологија*, Нови Сад 1984. (речник 133–218).
- Галетин** — Г. Галетин: Из лексичке проблематике северне Шајкашке, ППЈ 16/1980, 59–92.
- Грђић–Бјелокосић** — Л. Грђић–Бјелокосић: Баналачки (раднички, дунђерски) језик, ГлЗМ 12/1900, 587–591.
- Грковић** — Ј. Грковић: Прилог познавању дијалекатске лексике Шумадије (из лексике Чумића), ППЈ 18/1982, 125–153.
- Даничић** — Ђ. Даничић: *Рјечник из књижевних старина српских I–III*, Београд 1863–1864.
- Днић I** — Ј. Днић: Речник тимочког говора, СДЗБ 34/1988, 7–335.
- Днић II** — Ј. Днић: Додатак речнику тимочког говора, СДЗБ 36/1990, 381–422.
- Днић III** — Ј. Днић: Речник тимочког говора (други додатак), СДЗБ 38/1992, 379–586.
- Драгин** — Г. Драгин: Терминологија коровске флоре у Шајкашкој, ППЈ 20/1984, 193–197.
- Ђапић** — С. Ђапић: Називи делова кола, ППЈ 4/1968, 203–208.
- Ђорђевић** — Т. Ђорђевић: Белешке о тајним језицима (у Алексинцу), *Карацић* 2/1900, 156–164.
- Ђукановић I** — П. Ђукановић: Говор села Горње Цапарде, СДЗБ 29/1983, 191–294 (речник 271–285).
- Ђукановић II** — П. Ђукановић: Говор Драгачева, СДЗБ 41/1995, 1–240 (речник 177–220).
- Елезовић I–II** — Г. Елезовић: *Речник косовско–метохиског дијалекта*, I СДЗБ 4/1932, II СДЗБ 6/1935.
- Живковић** — Н. Живковић: *Речник њиројског говора*, Пирот 1987.

- Зајић** — Б. Зајић: Терминологија ђурђевданског обичаја код Срба, ППЈ 15/1979, 155–163.
- Закон о рудницима** — *Закон о рудницима десјоџа Стефана Лазаревића*, изд. Н. Радојчић, Београд 1962.
- Златановић** — М. Златановић: *Речник говора јужне Србије*, Врање 1998.
- Златковић I** — Д. Златковић: Пословице и поређења у пиротском говору, СДЗБ 34/1988, 341–683 (речник 613–681).
- Златковић II** — Д. Златковић: Фразеологија страха и наде у пиротском говору, СДЗБ 35/1989, 175–457 (речник 430–455).
- Златковић III** — Д. Златковић: Фразеологија омаловажавања у пиротском говору, СДЗБ 36/1990, 423–740 (речник 709–740).
- ЗН** — *Сџари српски зайиси и најџиси I–VI*, изд. Љ. Стојановић, Београд / Сремски Карловци 1902–1926.
- ЗС** — *Законски сџоменици српских држава средњега века*, изд. С. Новаковић, Београд 1912.
- Јахић** — Ц. Јахић: Ловачка лексика и фразеологија у рогатичком крају, СДЗБ 29/1983, 339–403.
- Јовановић Б.** — Б. Јовановић: *Пироцко џчување и џреџење*, Пирот 2001 (речник 71–78).
- Јовановић Ј.** — Ј. В. Јовановић: О лесковачком говору (Поводом *Речника лесковачког говора* Бране Митровића), ЛЗБ 28/1988, 185–244.
- Каракашевић** — В. Каракашевић: Гусле и гуслари, ЛМС 198/1899, 123–130.
- Катић** — Р. В. Катић: *Терминолошки речник српске средњовековне медицине*, Београд 1987. (Посебна издања САНУ књ. 575, Одељење медицинских наука књ. 36).
- Комадинић** — Г. Комадинић: *Ткачка лексика Драгачева*, Београд 1992.
- Љуштановић-Пешикан, Љ.** — др Љиљана Пешикан-Љуштановић, доцент на Филозофском факултету у Новом Саду.
- Манић** — Д. Манић Форски: *Љушнички речник*, Бабушница 1997.
- Марић** — Б. Марић: Из лексике Ченеја (румунски Банат), ППЈ 33/2002, 258–326.
- Марковић I** — М. Марковић: Речник народног говора у Црној Реци, СДЗБ 32/1986, 245–500.
- Марковић II** — М. Марковић: Речник народног говора у Црној Реци. Књига II, СДЗБ 39/1993, 149–398.
- Марковић Б.** — Б. Марковић: Из лексике и фразеологије „друштвених игара“ Врачана, ППЈ 11/1975, 163–177.
- Марковић Ј.** — Ј. Марковић: *Љушноморавска џовџарска лексика*, Ниш 1997. (речник 45–105).
- Медић** — М. Медић: Додатак природописној и медицинској номенклатури, ЛМС 166/1889, 70–91.
- Мијатовић** — Ј. Мијатовић: Прилог познавању лексике српских говора у Мађарској, ППЈ 19/1983, 149–177.

- Милићевић** — М. Ђ. Милићевић: Др Ватрослав Јагић у Србији и у Софији, ГНЧ 15/1895, 71–110 (речник ТЈ 88–95).
- Миловановић** — Е. Миловановић: Прилог познавању лексике Златибора, ППЈ 19/1983, 13–70.
- Митровић** — Б. Митровић: *Речник лесковачког говора*, Лесковац 1984.
- Михајловић** — В. Михајловић: *Грађа за речник стираних речи у њедвуковском њериоду I–II*, Нови Сад 1972–1974.
- Младеновић, Р.** — др Радивоје Младеновић, научни сарадник у Институту за српски језик САНУ.
- Московљевић** — М. Московљевић: Говор острва Корчуле, СДЗБ 11/1950, 153–223 (речник 222).
- Недељков** — Љ. Недељков: Географски термини у Шајкашкој, ЗБМСФЛ 34/1991/1, 155–160.
- Николић** — М. Николић: Говор села Горобиља (код Ужичке Пожеге), СДЗБ 19/1972, 619–746 (речник 706–711).
- Николић Б.** — Б. Николић: Колубарски говор, СДЗБ 18/1969, 1–71 (речник 64–67).
- Никшић/Ђорђевић** — А. Никшић, Б. Ђорђевић: Бопкачки речник средачких зидара. Апсика је скопаче (Лепо је девојче), *Стремљења* 8–10, Приштина 1994, 105–111.
- Новаков** — Д. Новаков: Називи болести односно узрока смрти у матичним књигама умрлих (1889–1944), СЈ 5/2000, 823–834.
- Панајотовић** — Т. Г. Панајотовић: *Адејти. Живоји и обичаји стјановнишијива њиројског краја*, Пирот 1986. (речник 151–164).
- Петровић Д.** — Д. Петровић: *Говор Баније и Кордуна*, Нови Сад / Загреб 1978. (речник 142–162).
- Пешикан** — М. Пешикан: *Стјароцрногорски средњокашунски и љешански говори*, СДЗБ 15/1965 (речник 220–294).
- Пижурица, М.** — др Мато Пижурица, професор Филозофског факултета у Новом Саду.
- Поповић Ђ. I–II** — Ђ. Поповић: *Речник срјскога и немачкога језика*, Панчево, I *Немачко-срјски део*, 1886², II *Срјско-немачки део*, 1895².
- Радић** — П. Радић: Цртице о говору села Мрче у куршумлијском крају, СДЗБ 36/1990, 1–74 (речник 47–63).
- Рајков** — И. Рајков: Прилог за дијалектолошки речник говора Мокрина, ППЈ 7/1971, 187–192.
- Ракић** — С. Ракић-Милојковић: Пастирска терминологија Кривовирског Тимока, СДЗБ 39/1993, 1–148 (речник 100–140).
- Рамић** — Н. Рамић: Ливањско-дувањски говорни тип, СДЗБ 46/1999, 263–426 (речник 403–418).
- Реметић** — С. Реметић: *Из лексике истјочнобосанских Ера* (збирка речи у рукопису).
- Ристић/Кангрга** — С. Ристић, Ј. Кангрга: *Енциклопедиски немачко-срјскохрвајски речник*, Београд 1936.
- РМС** — *Речник срјскохрвајскога књижевног језика* 1–6, Нови Сад / Загреб 1967–1976.

- Ровинскиј** — П. Ровинскиј: *Черногорја в ея прошломъ и настоящемъ* II 3, Санктпетербург 1905.
- РСА** — *Речник срѣскохрвайског књижевног и народног језика* САНУ, Београд 1959–.
- РСГВ** — *Речник срѣских говора Војводине*, Нови Сад 2000–.
- Савићеве** — Б. Савић, Д. Савић: Из лексике Великог Блашка (код Бањалуке), ППЈ 28–29/1997–1998, 205–245.
- Сарајлија** — С. Милутиновић Сарајлија: *Пјеванија црногорска и херцеговачка*, Никшић 1990.
- Секереш I** — С. Секереш: *Говор славонских Срба*, ЗбМСФЛ 15/1972/1, 211–240 (речник 235–238).
- Секереш II** — С. Секереш: *Говор Нове Градишке и околице*, ЗбМСФЛ 16/1973/1, 207–237 (речник 229–232).
- Секулић** — Н. Секулић: *Збирка дијалекатских текстова из Војводине*, СДЗб 27/1981, 107–306 (речник 301–305).
- Сикимић, Б.** — др Биљана Сикимић, виши научни сарадник у Балканолошком институту САНУ.
- Симоновић** — Д. Симоновић: *Ботанички речник*, Београд 1959.
- Симоновић Б.** — Б. Симоновић: Прилози за речник врањског говора, ВГл 31–32/1998–1999, 211–237.
- Станић** — М. Станић: *Ускочки речник* 1–2, Београд 1990–1991.
- Станојевић** — М. Станојевић: Прилози речнику тимочког говора, СДЗб 3/1927, 177–194.
- Стевовић** — И. Стевовић: *Шумадијски говор у Грузи с особитим освртом на акценте*, СДЗб 18/1969, 401–635 (речник 502–506).
- СТИЈОВИЋ** — Р. Стијовић: Из лексике Васојевића, СДЗб 36/1990, 121–380.
- Суботић** — Ј. Суботић: Називи за стоку, опрему и сточарске производе у говору Кривошија, ППЈ 8/1972, 145–160.
- Тешић** — М. Тешић: *Говор Љештанског*, СДЗб 22/1977, 159–328 (речник 259–297).
- Томић I** — М. Томић: *Говор Свиничана*, СДЗб 30/1984, 7–265 (речник 116–243).
- Томић II** — М. Томић: *Речник радимског говора*, СДЗб 35/1989, 3–174.
- Ћирић** — Љ. Ћирић: *Говор Лужнице*, СДЗб 29/1983, 7–191 (речник 125–164).
- Ћупић** — Д. Ћупић: *Говор Бјелопавлића*, СДЗб 23/1977, 1–226 (речник 185–200).
- Ћупићи** — Д. Ћупић, Ж. Ћупић: *Речник говора Загарача*, СДЗб 44/1997.
- Чемерикић** — Д. Чемерикић: збирка речи из Призрена (грађа РСА).
- Чешљар** — М. Чешљар: Из лексике Иванде (румунски Банат), ППЈ 19/1983, 107–148.
- Шпис-Ћулум** — М. Шпис-Ћулум: *Фитонимија југозападне Бачке*, СДЗб 41/1995, 397–490 (речник 437–467).
- Шћепановић/Ћукановић** — М. Шћепановић, П. Ћукановић: *Бањачки (Тајни језик осаћких мајстора)*, СЈ 2/1997, 131–151.

- Anonim** — Anonim: Banjački govor na području Srebrenice, *Bilten Instituta za proučavanje folklor* 3, Sarajevo 1955, 85–96.
- Benešić** — J. Benešić: *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*, Zagreb 1985–.
- Bezić Božanić** — N. Bezić Božanić: Stara komiška kuhinja i njezina terminologija, *ČR* 1985/2, 28–37.
- Bovan** — V. Bovan: Tajni jezik radnika Sredske i Sirinića, *ГлМК* 11/1971–1972, 113–131.
- Brabec** — I. Brabec: Govori podunavskih Hrvata u Austriji, *HDZb* 2/1966, 29–118 (речник 114–116).
- ČDL** — M. Hraste, P. Šimunović, R. Olesch: *Čakavish-deutsches Lexikon I*, Köln / Wien 1979.
- Dulčići** — J. Dulčić, P. Dulčić: Rječnik bruškoga govora, *HDZb* 7/1985/2, 371–747.
- Finka/Šojat 1973** — B. Finka, A. Šojat: Karlovački govor, *HDZb* 3/1973, 77–150 (речник 133–150).
- Geić/Slade-Šilović I–III** — D. Geić, M. Slade-Šilović: Građa za diferencijalni rječnik trogirskoga čakavskog govora od polovice XIX. do polovice XX. stoljeća, I *ČR* 1988/2, 91–101, II *ČR* 1990/1, 91–105, III *ČR* 1990/2, 149–175.
- Hamm/Hraste/Guberina** — J. Hamm, M. Hraste, P. Guberina: Govor otoka Suska, *HDZb* 1/1956, 7–213 (речник 150–185).
- Herman** — J. Herman: Prilog poznavanju leksičkog blaga u govoru Virja (Podravina), *Filologija* 7/1973, 73–99 (речник 77–99).
- Hirtz I–III** — M. Hirtz: *Rječnik narodnih zoologičkih naziva*, Zagreb, I *Dvoživci (amphibia) i gmazovi (reptilia)* 1928, II *Ptice (aves)* 1938–1947, III *Ribe (pisces)* 1956.
- Houtzagers** — H. P. Houtzagers: *The Čakavian Dialect of Orlec on the Island of Cres*, Amsterdam 1985. (речник 204–407).
- ИМ** — *Imenik mesta u Jugoslaviji*, Beograd 1973.
- Jurišić** — B. Jurišić: *Rječnik govora otoka Vrgade*, II. dio Rječnik, Zagreb 1973.
- Kašić** — Z. Kašić: Govor Kopavala, *СДЗБ* 41/1995, 241–396 (речник 352–371).
- Krstić** — K. Krstić: *Rječnik govora zadarskih Arbanasa*, Zadar 1987.
- Lipovac-Radulović** — V. Lipovac-Radulović: *Romanizmi u Crnoj Gori, jugoistočni dio Boke Kotorske*, Cetinje / Titograd 1981.
- Malbaša** — Z. Malbaša: Iz leksike sela Donjih Ramića kod Ključa u Bosanskoj Krajini, *IIIJ* 12/1976, 95–117.
- Mardešić-Centin** — P. Mardešić-Centin: Rječnik komiškoga govora, *HDZb* 4/1977, 265–321.
- Maresić** — J. Maresić: Rječnik govora Podravske Sesveta, *Filologija* 27/1996, 153–228.
- Matešić** — J. Matešić: *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb 1982.
- Mihajlović/Vuković** — V. Mihajlović, G. Vuković: *Srpskohrvatska leksika ribarstva*, Novi Sad 1977.
- MS** — *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii*, ed. Fr. Miklosich, Wien 1858.
- Musić** — S. Musić: *Romanizmi u severo-zapadnoj Boki Kotorskoj*, Beograd 1972.

- Nemanić I–II** — D. Nemanić: *Čakavisch-kroatische Studien I–II*, Wien 1883–1884.
- Novaković** — P. Novaković: Sumartinski rječnik, ČR 1994/2, 105–145.
- Parčić I** — D. Parčić: *Rječnik slovinsko-talijanski*, Zadar 1874.
- Parčić II** — D. Parčić: *Vocabolario croato-italiano*, Zadar 1901³.
- Peić/Bačlija** — M. Peić, G. Bačlija: *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad / Subotica 1990.
- Perušić I–III** — M. Perušić: Rječnik čakavskog narječja općine Duga Resa i Karlovac, I ČR 1986/2, 35–73, II ČR 1988/2, 103–131, III ČR 1990/2, 109–147.
- Perušić IV** — M. Perušić: Rječnik čakavskoga narječja sela Mihaljevići kraj Oštarija, ČR 1993/1, 73–97.
- RHKKJ** — *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, Zagreb 1984–.
- Ribarić** — J. Ribarić: Razmjestaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri, СДЗБ 9/1940, 1–207 (речник 128–207).
- RJA** — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU I–XXIII*, Zagreb 1880–1976.
- Sabljak** — T. Sabljak: *Rječnik šatrovačkog govora*, Zagreb 1981.
- Sekereš I** — S. Sekereš: Govor baranjskih Srba, ЗМСФЛ 3/1960, 181–187 (речник 186).
- Sekereš II** — S. Sekereš: Govor daljskih Srba, ЗМСФЛ 7/1964, 141–152 (речник 148–150).
- Sekereš III** — S. Sekereš: Govor našičkog kraja, HDZb 2/1966, 209–301 (речник 270–287).
- Sekereš IV** — S. Sekereš: Govor Vuke i okolnih sela, ЗМСФЛ 13/1970/2, 269–289 (речник 285–287).
- Sekereš V** — S. Sekereš: Govor Slavonske Podravine, ЗМСФЛ 18/1975/1, 185–221 (речник 194–201).
- Sekereš VI** — S. Sekereš: Govor Virovitice i okolice, ЗМСФЛ 19/1976/1, 93–113 (речник 99–106).
- Sekereš VII** — S. Sekereš: Govor Požeške kotline, ЗМСФЛ 19/1976/1, 173–248 (речник 230–237).
- Sekereš VIII** — S. Sekereš: Leksički prilozi iz Slavonije i Baranje, ЗМСФЛ 19/1976/2, 143–158.
- Sekereš IX** — S. Sekereš: Govor Hrvata u južnoj Baranji, HDZb 4/1977, 323–481 (речник 423–464).
- Sekereš X** — S. Sekereš: Govor Hrvata u zapadnoj Bačkoj, ЗМСФЛ 23/1980/1, 135–205 (речник 186–197).
- Sekereš XI** — S. Sekereš: Govor Srba u južnoj Baranji, ЗМСФЛ 23/1980/2, 127–188 (речник 170–183).
- Sekereš XII** — S. Sekereš: Govor iločkih Hrvata, ЗМСФЛ 26/1983/2, 123–174 (речник 163–169).
- Stulli** — J. Stulli: *Rjecsoslòxje u komu donosuse upotrebljenja, urednia, mucsnia istieh jezika krasnoslovja nacsini, izgovaranja i prorjecsja I–III*, Dubrovnik 1806.
- Škrbina** — Z. Škrbina: Terminologija tkanja i obrade lana i konoplje u selima Bilo-gore s napomenama o lokalnim govorima, ППЈ 15/1979, 137–148.
- Šojat** — A. Šojat: Turopoljski govori, HDZb 6/1982, 317–493 (речник 440–483).

- Šulek** — В. Šulek: *Imenik bilja*, Zagreb 1879.
- Tanocki** — F. Tanocki: *Rječnik rodbinskih naziva*, Osijek 1986.
- Tentor** — M. Tentor: *Der čakavische Dialekt der Stadt Cres (Cherso)*, ASPH 30/1909, 146–204.
- Težak** — S. Težak: *Ozaljski govor*, HDZb 5/1981, 203–428 (речник 339–420).
- Turina/Šepić** — Z. Turina, A. Šepić: *Rječnik čakavskih izraza. Područje Bakarca i Škr-ljeva*, Rijeka 1977.
- Urukalo** — M. Urukalo: *Vinogradarska leksika Bratiškovaca*, ППЈ 18/1982, 155–183.
- Večenaj/Lončarić** — I. Večenaj, M. Lončarić: *Rječnik Gole*, Zagreb 1997.
- Vidović** — R. Vidović: *Pomorski rječnik*, Split 1984.
- Vulić/Maresić** — S. Vulić, J. Maresić: *Mali rječnik tkonskoga govora*, *Filologija* 26/1991, 117–133.

Литература, приручници

- Абаев** — В. И. Абаев: *Историко-этимологический словарь осетинского языка I–IV*, Москва / Ленинград 1958–1989.
- Адамовић 1969** — М. Адамовић: *Турске позајмице неосманског порекла*, НЈ 17/5, 284–298.
- Адамовић 1970** — М. Адамовић: *Неке османске етимологије*, АФФ 10, 61–69.
- Адамовић 1976** — М. Адамовић: *Турске позајмице неосманског порекла*, НЈ 22/1–2, 24–34.
- Азбуковица** — *Азбуковица. Земља, људи, живоји*, Љубовија 1985.
- Аникин 1988** — А. Е. Аникин: *Опыт семантического анализа праславянской омонимии на индоевропейском фоне*, Новосибирск.
- Аргировски** — М. Аргировски: *Грцизмиите во македонскиот јазик*, Скопје 1998.
- БЕР** — *Български етимологичен речник*, София 1971–.
- Бјелегић 1994** — М. Бјелегић: *Терминологија крвног сродства у српскохрватском језику*, ЈФ 50, 199–207.
- Бјелегић 2000** — М. Бјелегић: *Тийови експресивних иревербалних форманаџа у српскохрватском језику*, докторска дисертација у рукопису, Београд.
- Бјелегић 2002** — М. Бјелегић: *Духовна култура Словена у светлу етимологије: јсл. (x)ала*, *Dzieje Słowian* 75–82.
- Бјелегић 2003** — М. Бјелегић: *К изучению прасл. *verg- / *verz-, Этимология 2000–2002* (у штампани).
- Варбот 1984** — Ж. Ж. Варбот: *Праславянская морфонология, словообразование и этимология*, Москва.
- Вачева-Хотева/Керемидчиева** — М. Вачева-Хотева, Сл. Керемидчиева: *Говорът на село Зарово Солунско*, София 2000.
- Влајић-Поповић 2002** — Ј. Влајић-Поповић: *Историјска семантика глагола ударња у српском језику. Преко етимологије до модела семасиолошког речника*, Београд (Библиотека ЈФ н.с. 21).
- Вражиновски** — Т. Вражиновски: *Речник на народнаџа митологија на Македонциите*, Прилеп / Скопје 2002.

- Гамкрелидзе/Иванов — Т. В. Гамкрелидзе, В. В. Иванов: *Индоевропейский язык и индоевропейцы* I–II, Тбилиси 1984.
- Геров — Н. Геров: *Речник на българския език I–V; Дополнение*, Пловдив 1895–1908, репринт София 1975–1978.
- Грковић М. 1977 — М. Грковић: *Речник личних имена код Срба*, Београд.
- Грковић М. 1986 — М. Грковић: *Речник имена Бањског, Дечанског и Призренског властелинства у XIV веку*, Београд.
- ГСБМ — *Гистарычні слоўнік беларускай мовы*, Мінск 1982–.
- Даль — В. Даль: *Толковый словарь живого великорусского языка I–IV*, Москва 1981–1982⁸.
- Даничић 1874 — Ђ. Даничић: *Облици српскога језика*, Београд.
- Даничић 1877 — Ђ. Даничић: *Коријени с ријечима од њих поистаљием у хрватском или српском језику*, Загреб.
- Дзидзилис 1990 — Х. Дзидзилис: *Фонетични проблеми при етимологизуване на гръквите заемки в българския език*, София.
- ЕРСЈ — *Етимолошки речник српског језика*, Београд 2003–.
- ЕСУМ — *Етимологічний словник української мови*, Київ 1982–.
- ЭСБМ — *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, Мінск 1978–.
- ЭССЯ — *Этимологический словарь славянских языков*, под ред. О. Н. Трубачева, Москва 1974–.
- Желеховский — Е. Желеховский: *Малоруско-німецкий словарь I–II*, Львів 1886.
- Зиројевић 1984 — О. Зиројевић: *Цркве и манастири на подручју Пећке пајријаршије до 1683. године*, Београд.
- Ивић 1985 — П. Ивић: *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и шипокавско наречје*, друго издање, Нови Сад.
- Јашар-Настева — О. Јашар-Настева: *Турскије лексички елементи во македонскиот јазик*, Скопје 2001.
- Јиречек 1897 — С. Jireček: *Das christliche Element in der topographischen Nomenklatur der Balkanländer*, Wien (Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, Phil.-Hist. Classe Bd. 136), превод у: *Зборник Константина Јиречека I*, Београд 1959, 461–528.
- Куркина 1992 — Л. В. Куркина: *Диалектная структура праславянского языка по данным южнославянской лексики*, Ljubljana (SAZU, Razred za filološke in literarne vede, Dela 38).
- Куркина 2000 — Л. В. Куркина: К этимологии слав. *voržiti*, ЈФ 56/1–2, 561–567.
- Лома 2000 — А. Лома: Перинтеграција об- > б- као етимолошки проблем, ЈФ 56/1–2, 601–623.
- Лома 2001 — А. Лома: *Суишван, суишулија, суновраи* — лексички трагови раног паганско-хришћанског прожимања на старосрпском тлу, у: *Кули свејих на Балкану*, Крагујевац, 25–37.
- Лома 2002 — А. Лома: *Пракосово. Словенски и индоевропски корени српске ејике*, Београд (Посебна издања САНУ, Балканолошки институт, књ. 78).
- Милићевић 1876 — М. Ђ. Милићевић: *Кнежевина Србија*, Београд.

- Милићевић 1884** — М. Ђ. Милићевић: *Краљевина Србија*, Београд.
- Михајловић 1966** — В. Михајловић: Српскохрватски називи ветрова, ППЈ 2, 99–123.
- Михајловић 1968** — В. Михајловић: Из топономастике Срема (Адашевци, Буђановци, Бешка, Инђија), РВМ 15–17/1966–1968, 157–162.
- Михајловић 1970** — В. Михајловић: Прилог речнику српскохрватских географских термина, ППЈ 6, 153–181.
- Младенов** — С. Младенов: *Етимологически и правописен речник на българския книжовен език*, Софија 1941.
- Мурзаев** — Э. М. Мурзаев: *Словарь народных географических терминов*, Москва 1984.
- Недельковић 1990** — М. Недельковић: *Годишњи обичаји у Срба*, Београд.
- Носовичъ** — И. И. Носовичъ: *Словарь белорусскаго наречія*, Санктпетербургъ 1870.
- ОЛГБСЯ** — *Общая лексика германских и балто-славянских языков*, ред. А. П. Непокупный, Киев.
- Опсцена лексика** — *Ойсцена лексика*, зборник радова, Ниш 1998.
- ОС** — *Огледна свеска*, Етимолошки одсек Института за српски језик САНУ, Београд 1998 (Библиотека ЈФ н.с. 15).
- Пеев** — К. Пеев: *Речник на македонските говори во југоисточниот егејски дел*, Скопје 1999–.
- Пеев 1988** — К. Пеев: *Кукушкиот говор*, II Речник, Скопје.
- Петровић 1993** — С. Петровић: Парне речи и понављања турског порекла у српскохрватском језику кроз разне језичке нивое, НССВД 21/2, 102–109.
- Петровић 1993а** — С. Петровић: Об одном псевдотурцизме: сербохорв. *алији* „баловать“, ЛВ 36/2, 159–163.
- Петровић 1994** — С. Петровић: Значај дијалекатског материјала за проучавање турцизама у српском језику, *Призр.-џим. говори*, 427–431.
- Петровић 1994а** — С. Петровић: Сх. *аљкав* „неуредан“, ЗМСФЛ 37/1–2, 461–468.
- Петровић 1999** — С. Петровић: *Ни абера нема*, НЈ 33/1–2, 90–98.
- Петровић Д. 1976** — Д. Петровић: Поводом двају географских термина, *Прва југословенска ономастичка конференција*, Титоград (ЦАНУ научни скупови књ. 2), 77–79.
- Пижурица 1980** — М. Пижурица: Прилог Ровинског српскохрватској географској терминологији, *Вшора југословенска ономастичка конференција*, Скопје, 245–286.
- Поповић 1953** — И. Поповић: Новогрчке и средњегрчке позајмице у савременом српскохрватском језику, *Зборник радова САН* 36, Византолошки институт књ. 2, Београд, 199–237.
- Поповић 1955** — И. Поповић: Грчко-српске лингвистичке студије II–III, *Зборник радова САН* 44, Византолошки институт књ. 3, Београд, 111–157.
- Поповић Д. 1950** — Д. Ј. Поповић: *Срби у Срему до 1736/7. Историја насеља и стиановништва*, Београд (Посебна издања САН 158).

- Поповић Ђ.** — Ђ. Поповић: Турске и друге источанске речи у нашем језику, ГлСУД 59/1884, 1–275.
- Призр.-тим. говори** — *Говори љризренско-љимочке обласљи и суседних дијалекаља*, Ниш 1994.
- Рачева 1993** — М. Рачева: Ељо раз о сербохорв. *алити* „баловаљ“ и его славјанских соодветствиях, ЛВ 36/2, 165–166.
- РБЕ** — *Речник на български език*, София 1977–.
- РМЈ** — *Речник на македонскиот љазик со срљскохрваљски љолкувања*, Скопје 1986.
- ПРОДД** — *Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от ХЛХ и ХХ век*, под ред. на Ст. Илчев, София 1974.
- РСБКЕ** — *Речник на сљвременния български книжовен език*, гл. ред. С. Романски, София 1959.
- Севортјан** — Э. В. Севортјан: *Этимологический словарь тюркских языков*, Москва 1974–.
- СлМит** — *Словенска мљљологија. Енциклопедљски речник*, ред. С. М. Толстој, Љ. Раденковић, Београд 2001.
- СПЗБ** — *Слољник беларуских гаворак паљночна-заходњљ Беларусљ и ље паграничча* 1–5, Мљнск 1979–1986.
- Срезневский** — И. И. Срезневский: *Материалы для словаря древнерусского языка по письменнымъ памятникамъ I–III*, Санкт-Петербург 1893–1912.
- СРНГ** — *Словарь русских народных говоров*, Москва / Санкт-Петербург (раније: Ленинград) 1965–.
- СРЯ** — *Словарь русского языка XI–XVII вв.*, Москва 1975–.
- Станишић 1995** — В. Станишић: *Срљско-албански љезички односи*, Београд (Посебна издања САНУ, Балканолошки институт књ. 59).
- Станковска 2001** — Љ. Станковска: *Тљонимље со суфиксољ -иља во Македонља*, Скопје / Прилеп.
- Стаховский 1965** — Ст. Стаховский: Заметки о методологии этимологических исследований турецких заимствований в сербско-хорватском языке, *Этимология* 1964, 56–69.
- Стаховский 1967** — Ст. Стаховский: Турцизмы в словаре Я. Микали, *Этимология* 1965, 196–210.
- Сљијовић С.** — С. Сљијовић: *Славенизми у Његошевим љесничким делима*, Сремски Карловци / Нови Сад 1992.
- Таховски** — А. Таховски: *Грчки зборови во македонскиот народен говор. Прилог кон ељимолошкиот речник на македонскиот љазик*, Скопје 1951. (Филозофски факултет на Универзитетот, Историско-филолошки оддел, Посебни издања кн. 1).
- Тодоров 1994** — Т. Тодоров: *Этимологични ељюди. Произход на български думи*, София.
- Толстой 1969** — Н. И. Толстой: *Славянская географическая терминология. Семасиологические ељюды*, Москва.

- Трубачев 1959** — О. Н. Трубачев: *История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя*, Москва.
- Трубачев 1960** — О. Н. Трубачев: *Происхождение названий домашних животных в славянских языках*, Москва.
- Трубачев 1966** — О. Н. Трубачев: *Ремесленная терминология в славянских языках*, Москва.
- ТС** — *Тураўскі слоўнік* 1–5, Мінск 1982–1987.
- ТСБМ** — *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы* 1–5, Мінск 1977–1984.
- Фасмер** — М. Фасмер: *Этимологический словарь русского языка I–IV* (перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева), Москва 1986–1987².
- Филипова-Байрова** — М. Филипова-Байрова: *Гръцки заемки в съвременния български език*, София 1969.
- Цыганенко** — Г. П. Цыганенко: *Этимологический словарь русского языка*, Киев 1989².
- Шабановић 1964** — Х. Шабановић: *Турски извори за историју Београда*, књ. I, св. 1: *Катастарски пописи Београда и околине 1476–1566*, Београд.
- Шанский** — Н. М. Шанский: *Этимологический словарь русского языка*, Москва 1963–.

*

- Arumaa** — P. Arumaa: *Urslavische Grammatik I–III*, Heidelberg 1964–1985.
- Berneker** — E. Berneker: *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, А–могъ, Heidelberg 1908–1913.
- Bezljaj** — F. Bezljaj: *Etimološki slovar slovenskega jezika*, Ljubljana 1977–.
- Bezljaj 1977** — F. Bezljaj: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–III, Radovi ANUBiH 60* (Odjeljenje društvenih nauka knj. 19), 21–60 (приказ).
- Bjeletić 1995** — М. Bjeletić: Turcizmi u srpskohrvatskoj terminologiji srodstva, *ЈФ* 51, 203–221.
- Bjeletić 1996** — М. Bjeletić: Hungarizmi i germanizmi u srpskohrvatskoj terminologiji srodstva, у: *О лексичким њозајмњеницама*, Суботица / Београд, 199–208.
- Bjeletić/Vlajić-Popović 1991** — М. Bjeletić, J. Vlajić-Popović: *Etimološki problemi nekih ekspresivnih glagola kretanja*, *WSJ* 37, 127–134.
- Boerio** — G. Boerio: *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia 1856².
- Bogišić 1874** — V. Bogišić: *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena* 1, Zagreb.
- Boryś 1975** — W. Boryś: *Prefiksacja imienna w językach słowiańskich*, Wrocław etc.
- Boryś 1991** — W. Boryś: Студије из српскохрватске и словенске етимологије, *ЈФ* 47, 69–72.
- Boryś 1999** — W. Boryś: *Czakawskie studia leksykalne*, Warszawa.
- Brückner** — A. Brückner: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927.
- Buck** — C. D. Buck: *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*, Chicago 1965².

- Budziszewska 1991** — W. Budziszewska: *Zapożyczenia słowiańskie w dialektach nowogreckich*, Warszawa.
- Chantraine** — P. Chantraine: *Dictionnaire étymologique de la langue grecque* I–IV, Paris 1968–1980.
- Cioranescu** — A. Cioranescu: *Diccionario etimológico rumano*, Tenerife 1966.
- Csánki** — D. Csánki: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* II, Budapest 1894.
- Çabej** — E. Çabej: *Studime etimologjike në fushë të shqipës*, Tiranë, I–II 1976, III 1987.
- Çabej 1986** — E. Çabej: *Studime gjuhësore* I, Prishtinë.
- Dall 1976** — H. Dall: *Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızları üzerine araştırmalar*, Ankara.
- Dauzat/Dubois/Mitterand** — A. Dauzat, J. Dubois, H. Mitterand: *Nouveau Dictionnaire étymologique et historique*, Paris 1964⁴.
- DEI** — C. Battisti, G. Alessio: *Dizionario etimologico italiano* I–V, Firenze 1950–1957.
- DELI** — M. Cortelazzo, P. Zolli: *Dizionario etimologico della lingua italiana* 1–5, Bologna 1979–1988.
- DS** — *Türkiye’de halk ağzından derleme sözlüğü* I–XII, Ankara 1963–1982.
- DSB** — *Dicționarul subdialectului bănățean* I, Timișoara 1985.
- Ducange** — C. Dufresne-Ducange: *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis*, Lugduni MDCLXXXVIII.
- Dular 1999** — A. Šivic-Dular: *Besedna družina iz korena *god- v slovanskih jeziki*, Ljubljana.
- Dzieje Słowian** — *Dzieje Słowian w świetle leksyki*. Pamięci Profesora Franciszka Sławskiego, red. J. Rusek, W. Boryś, L. Bednarczuk, Kraków 2002.
- Eren** — H. Eren: *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara 1999².
- Ernout/Meillet** — A. Ernout, A. Meillet: *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris 1951³.
- ESJS** — *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, Praha 1989–.
- ESSJ** — *Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena* I–II, Praha 1973–1980.
- Eyuboğlu** — İ. Z. Eyuboğlu: *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, İstanbul 1991³.
- Falińska** — B. Falińska: *Polskie słownictwo tkackie na tle słowiańskim* I–IV, Wrocław etc. 1974–1984.
- FGjSSh** — *Fjalor i gjuhës së sotme shqipe* I–II, Prishtinë 1981.
- Fraenkel** — E. Fraenkel: *Litauisches etymologisches Wörterbuch* I–II, Göttingen 1962–1965.
- Frisk** — H. Frisk: *Griechisches etymologisches Wörterbuch* I–III, Heidelberg 1973–1979².
- FSSh** — *Fjalor shqip-serbokroatisht*, Prishtinë 1981.
- Gămulescu 1983** — D. Gămulescu: *Influențe românești în limbile slave de sud* I, București.
- Gebauer** — J. Gebauer: *Slovník staročeský* I–II, Praha 1970².
- Gluhak** — A. Gluhak: *Hrvatski etimološki rječnik*, Zagreb 1993.

- Graeco-Romanica** — *Graeco-Romanica*. Πρακτικά της ημερίδας της 24ης Απριλίου 1996 στα πλαίσια της 17ης ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής Α. Π. Θ., Θεσσαλονίκη 1997.
- Grannes 1996** — A. Grannes: *Turco-Bulgarica. Articles in English and French concerning Turkish influence on Bulgarian*, Wiesbaden.
- Hadrovics** — L. Hadrovics: *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*, Budapest 1985.
- Hazai 1961** — G. Hazai: Remarques sur les rapports des langues slaves des Balkans avec le turc-osmanli, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 7/1–3, Budapest, 97–137.
- Herne** — G. Herne: *Die slavischen Farbenbenennungen. Eine semasiologisch-etymologische Untersuchung*, Uppsala 1954.
- HSSJ** — *Historický slovník slovenského jazyka*, Bratislava 1991–.
- Hübschmann** — H. Hübschmann: *Armenische Grammatik. Erster Teil: Armenische Etymologie*, Leipzig 1897.
- Iordan 1963** — I. Iordan: *Toponimia românească*, București.
- Jusuf** — S. Jusuf: *Prizrenski turski govor*, Priština 1987.
- Klaić** — B. Klaić: *Rječnik stranih riječi*, Zagreb 1983.
- Kluge** — F. Kluge: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 20. Auflage, bearbeitet von W. Mitzka, Berlin 1967.
- Knežević** — A. Knežević: *Die Turzismen in der Sprache der Kroaten und Serben*, Meisenheim am Glan 1962.
- Lokotsch** — K. Lokotsch: *Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen und slavischen) Wörter orientalischen Ursprungs*, Heidelberg 1927.
- Loma 1991** — A. Loma: Sloveni i Albanci do XII veka u svetlu toponomastike, *Сѡановништѡво словенског ѡорујекла у Албанији*, Титоград, 279–327.
- Loma 2000** — A. Loma: Serbisches und kroatisches Sprachgut bei Konstantin Porphyrogenetos, *ЗРВИ* 38/1999–2000, 87–161.
- Machek** — V. Machek: *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1968².
- Maretić 1887** — T. Maretić: O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba, *Rad JAZU* 82, 69–154.
- Maretić 1893** — T. Maretić: Imena rijeka i potoka u hrvatskim i srpskim zemljama, *NVJ* 1, 1–24.
- Marioțeanu** — M. C. Marioțeanu: *Dicționar aromân (macedo-vlah) A–D*, București 1997.
- Mayrhofer** — M. Mayrhofer: *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen I–II*, Heidelberg 1986–1996.
- Medić** — I. Medić: *Kulturno-historijsko značenje i lingvistička analiza njemačkih pozajmljenica kod zagrebačkih obrtnika (obrada metala, drva i kože)*, рукопис s.l. et s.a.
- Menges 1969–70** — K. H. Menges: Zum neuen Български етимологичен речник und den türkischen Elementen im Bulgarischen, *ZB* 7/1–2, 55–83.
- Meyer** — G. Meyer: *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Straßburg 1891.

- Miklosich** — F. Miklosich: *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien 1886.
- Miklosich 1–4** — F. Miklosich: Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen, *Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, Philos.-hist. Cl. 34/1884, 239–326 (1), 35/1885, 105–192 (2), Nachträge 37/1889, 1–88 (3), 38/1890, 1–194 (4).
- MNyTESz** — *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* I–III, Budapest 1967–1976.
- Mollova 1982** — M. Mollova: Quelques turcismes en *a-* dans les langues serbocroate et bulgare, LB 25/2, 37–66.
- Mollova 1986** — M. Mollova: Sur quelques turcismes à *d-*, *e-*, *ž-* en bulgare, JФ 42, 147–163.
- Muka** — E. Muka: *Słownik dolnoserbskeje rěcy a jeje narěcow* I–II, Petrograd / Praha 1921–1928.
- Orel** — V. Orel: *Albanian etymological dictionary*, Leiden etc. 1998.
- Papahagi** — T. Papahagi: *Diționarul dialectului aromân, general și etimologic* I–II, București 1963.
- Petrović 2000** — S. Petrović: Some problems of Balkan Turcisms, *Balkanlinguistik. Synchronie und Diachronie*, Thessaloniki, 175–187.
- Pleteršnik** — M. Pleteršnik: *Slovensko-nemški slovar* I–II, Ljubljana 1894–1895.
- Pokorny** — J. Pokorny: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* I–II, Bern / München 1959–1969.
- Polanski** — K. Polański: *Słownik etymologiczny języka Drzewian połabskich* 1–6, Wrocław / Warszawa 1962–1994.
- Popović 1960** — I. Popović: *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden.
- Popowska-Taborska/Boryś** — H. Popowska-Taborska, W. Boryś: *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa 1996.
- Prasłowiańszczyzna** — *Prasłowiańszczyzna i jej rozpad*, red. J. Rusek, W. Boryś, Warszawa 1998.
- PSJČ** — *Příruční slovník jazyka českého* I–VI, Praha 1947–1960.
- Redhouse** — *Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük*, İstanbul 1988¹⁰.
- REW** — W. Meyer-Lübke: *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1972⁵.
- Sadnik/Aitzetmüller** — L. Sadnik, R. Aitzetmüller: *Vergleichendes Wörterbuch der slavischen Sprachen* 1–7, А-быволь, Wiesbaden 1963–1973.
- Schneeweis** — E. Schneeweis: *Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in kulturgeschichtlicher Sicht*, Berlin 1960.
- Schuster-Šewc** — H. Schuster-Šewc: *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache* I–IV, Bautzen 1978–1989.
- Schütz 1957** — J. Schütz: *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen*, Berlin.
- Scurtu 1966** — V. Scurtu: *Termeni de înrudire în limba română*, București.
- SDD** — *Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi* I–IV, İstanbul 1939–1949.
- SEK** — W. Boryś, H. Popowska-Taborska: *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, Warszawa 1994–.

- Sikimić 1996** — B. Sikimić: *Etimologija i male folklorne forme*, Beograd (Biblioteka JF n.s. 11).
- SJP** — J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki: *Słownik języka polskiego I–VIII*, Warszawa 1900–1953.
- Skok** — P. Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb 1971–1974.
- Skok 1933** — P. Skok: *Od koga naučiše jadranski Jugosloveni pomorstvo i ribarstvo?*, Split.
- Skok 1937–38** — P. Skok: Prilozi proučavanju turcizama u srpskohrvatskom jeziku, *Slavia* 15, 166–190, 336–366, 481–505.
- Sławski** — F. Sławski: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1952–.
- Sławski 1974** — F. Sławski: Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego [1], SP 1, 43–141.
- Sławski 1976** — F. Sławski: Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego [2], SP 2, 14–60.
- Sławski 1979** — F. Sławski: Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego [3], SP 3, 11–19.
- Smailović** — I. Smailović: *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1977.
- Snoj** — M. Snoj: *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana 1997.
- Sophocles** — E. A. Sophocles: *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods* (From B.C. 146 to A.D. 1100), New York 1887.
- SP** — *Słownik prasłowiański*, pod red. F. Sławskiego, Wrocław etc. 1974–.
- SSKJ** — *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*, Ljubljana 1970–1991.
- SSN** — *Slovník slovenských nářečí*, Bratislava 1994–.
- SSp** — *Słownik staropolski*, Warszawa 1953–.
- Stachowski 1965** — S. Stachowski: A. Škaljić, *Turcizmi u narodnom govoru i narodnoj književnosti Bosne i Hercegovine I–II*, Sarajevo 1957, RS 24/1, 162–171 (приказ).
- Stachowski 1992** — S. Stachowski: *Türkische Lehnwörter im serbischen Dialekt von Piro*, Kraków (Prace Językoznawcze 111).
- Stachowski 1998** — S. Stachowski: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü / Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*, Istanbul.
- Striedter-Temps** — H. Striedter-Temps: *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen*, Wiesbaden 1958.
- Svoboda** — J. Svoboda: *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praha 1964.
- Sychta** — B. Sychta: *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej I–VII*, Wrocław 1967–1976.
- Szymczak 1966** — M. Szymczak: *Nazwy stopni pokrewieństwa i powinowactwa rodzinnego w historii i dialektach języka polskiego*, Warszawa.
- Šaur 1975** — V. Šaur: *Etymologie slovanských příbuzenských terminů*, Praha.
- Škaljić** — A. Škaljić: *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo 1979⁴.
- TBAS** — T. Baytop: *Türkçe bitki adları sözlüğü*, Ankara 1994.
- Tiktin** — H. Tiktin: *Rumänisch-deutsches Wörterbuch I–III*, 2. überarbeitete und ergänzte Auflage von P. Miron, Wiesbaden 1986–1989.
- Trautmann** — R. Trautmann: *Baltisch-slavisches Wörterbuch*, Göttingen 1923.
- TSS** — S. Đindić, M. Teodosijević, D. Tanasković: *Türkçe-sırpça sözlük*, Ankara 1997.

- Tzitzilis 1987** — Ch. Tzitzilis: *Griechische Lehnwörter im Türkischen (Mit besonderer Berücksichtigung der anatolischen Dialekte)*, Wien (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung 33).
- Udolph 1979** — J. Udolph: *Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen. Ein Beitrag zur Frage nach der Urheimat der Slaven*, Heidelberg.
- Uhlik 1954** — R. Uhlik: Ciganizmi u šatrovačkom argou i u sličnim govorima, ГлЗМ н.с. 9, 5–31.
- Uhlik 1973** — R. Uhlik: Govori jugoslovenskih Cigana u okviru balkanskog jezičkog saveza, *Godišnjak* 10, CBI 8, 53–109.
- Uhlik 1974** — R. Uhlik: Kategorija imperativa u romskom jeziku, *Godišnjak* 12, CBI 10, 75–125.
- Vaillant** — A. Vaillant: *Grammaire comparée des langues slaves I–IV*, Lyon / Paris 1950–1974.
- Vasmer 1944** — M. Vasmer: *Die griechischen Lehnwörter im Serbo-Kroatischen*, Berlin (Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Jahrgang 1944, Nr. 3).
- Vinja** — V. Vinja: *Jadranske etimologije*, Zagreb 1998–.
- Vinja 1986** — V. Vinja: *Jadranska fauna. Etimologija i struktura naziva I–II*, Split.
- Vlajić-Popović 1990** — J. Vlajić-Popović: Sh. *arzān, arzòvan, řzān*, JФ 46, 63–68.
- Vlajić-Popović/Sikimić 1990** — J. Vlajić-Popović, B. Sikimić: Some Additional Facts about Lexical Contacts between the Balkan Languages, *Balkanica* 21, Beograd, 251–257.
- Wolf** — S. A. Wolf: *Großes Wörterbuch der Zigeunersprache. Wortschatz deutscher und anderer europäischer Zigeunerndialekte*, Mannheim 1960.

*

- Ἀνδριώτης** — Ν. Π. Ἀνδριώτη: Ἐτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, Θεσσαλονίκη 1967².
- Κριαρῶς** — Ἐ. Κριαρῶς: Λεξικὸ τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς δημόδους γραμματείας 1100–1669, Θεσσαλονίκη 1969–.
- ΛΚΝΕ** — Λεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, Θεσσαλονίκη 2001.

СКРАЋЕНИЦЕ

Језици и дијалекти

авест.	авеста, авестијски	каш.	кашупски
алб.	албански	кип.	кипчачки
ар.	арапски	кос.-рес.	косовско-ресавски
арум.	арумунски	лат.	латински
аустр.	аустријски	лет.	летонски
бав.	баварски	лит.	литавски
балт.	балтски	луж.	лужички
блр.	белоруски	мађ.	мађарски
буг.	бугарски	мак.	македонски
вси.	венецијански	молд.	молдавски
влат.	вулгарнолатински	мор.	моравски
внем.	високонемачки	нгр.	новогрчки
гег.	гегијски	нем.	немачки
герм.	германски	осет.	осетски
глуж.	горњолужички	перс.	персијски
гот.	готски	пехл.	пехлеви
гр.	грчки	пие.	праиндоевропски
далм.-ром.	далматоромански	полап.	полапски
длуж.	доњолужички	полес.	полески
днем.	доњонемачки	пољ.	пољски
енгл.	енглески	порт.	португалски
зет.-сјен.	зетско-сјенички	призр.-тим.	призренско-тимочки
зсл.	западнословенски	прованс.	провансалски
ие.	индоевропски	псл.	прасловенски
инд.	индијски	ром.	романски
индоир.	индоирански	рум.	румунски
ир.	ирски	рус.	руски
иран.	ирански	с.-х.	српско-хрватски
истсл.	источнословенски	слн.	словеначки
ит.	италијански	слов.	словенски
јерм.	јерменски	словињ.	словињски
јсл.	јужнословенски	слч.	словачки
кајк.	кајкавски	смед.-врш.	смедеревско-вршачки
катал.	каталонски	срвнем.	средњевисоконемачки

сргр.	средњегрчки	фурл.	фурлански
срп.	српски	хебр.	хебрејски
стисл.	староисландски	хол.	холандски
стел.	старословенски	цсл.	црквенословенски
тат.	татарски	чак.	чакавски
тоск.	тоскијски	чеш.	чешки
тоскан.	тоскански	чувап.	чувапски
тур.	турски	швап.	швапски
ујг.	ујгурски	шп.	шпански
укр.	украјински	шток.	штокавски
фр.	француски	шћак.	шћакавски
		шум.-војв.	шумадијско-војвођански

Места и области¹

Балк.	Балкан	Кос.	Косово
БиХ	Босна и Херцеговина	Мет.	Метохија
Бос.	Босна	Прим.	Приморје
Војв.	Војводина	Слав.	Славонија
Далм.	Далмација	Херц.	Херцеговина
Дубр.	Дубровник	Хрв.	Хрватска
КМ	Косово и Метохија	ЦГ	Црна Гора

Грамматичке скраћенице

abstr.	abstractus, апстрактан	f.	femininum, женски род
acc.	accentus, акценат	fut.	futurum, футур
accus.	accusativus, акузатив	gen.	genetivus, генитив
act.	activum, актив	hyp.	hypocoristicum, хипокористик
adj.	adjectivum, придев	impf.	imperfectivum, несвршени вид
adjun.	adjunctivus, саставни	impt.	imperativus, императив
adv.	adverbium, прилог	indecl.	indeclinabilis, непроменљив
advers.	adversativus, супротан	inf.	infinitivus, инфинитив
aor.	aoristus, аорист	instr.	instrumentalis, инструментал
augm.	augmentativum, аугментатив	interj.	interjectio, узвик
coll.	collectivum, збирна именица	interrog.	interrogativus, упитни
comp.	comparativus, компаратив	intr.	intransitivus, непрелазан
conj.	conjunctio, везник	iter.	iterativus, итератив
dat.	dativus, датив	loc.	locativus, локатив
decl.	declinabilis, променљив	m.	masculinum, мушки род
dem.	deminutivum, деминутив	n.	neutrum, средњи род
disjun.	disjunctivus, раставни	nom.	nominativus, номинатив
encl.	encliticus, енклитичан		

¹ Исте скраћенице са почетним малим словом имају значење придева.

opt.	optativus, оптатив	praes.	praesens, презент
part.	particula, честица	pt.	participium, партицип
pass.	passivum, пасив	sg.	singularis, једнина
pej.	pejorativus, пејоратив	singul.	singulativus, сингулативан
pf.	perfectivum, свршени вид; perfectum, перфекат	sub.	substantivum, именица
pl.	pluralis, множина	sup.	superlativus, суперлатив
pl.t.	pluralia tantum, само у множини	tr.	transivitus, прелазан
		vb.	verbum, глагол
		voc.	vocativus, вокатив

Остале скраћенице

бот.	ботанички	НП	народна песма
дијал.	дијалекатски	НПосл	народна пословица
досл.	дослован, дословно	НПр	народна приповетка
заст.	застарео	одн.	односно
зоол.	зоолошки	песн.	песнички
истор.	историјски	покр.	покрајински
катол.	католички	правосл.	православни
књиж.	књижевни	разг.	разговорни
колокв.	колоквијалан	савр.	савремен
ЛИ	лично име	ТЈ	тајни језик
мтоп.	микротопоним	топ.	топоним
мусл.	муслимански	фиг.	фигуративан
нап.	напомена	шаљ.	шаљив
НЗаг	народна загонетка	шатр.	шатровачки

*

ead.	eadem, иста (ауторка)	l.cc.	locis citatis, на наведеним местима
ib(id).	ibidem, на истом месту	op.cit.	opus citatum, наведено дело
id.	idem, исти (аутор), исто (дело, значење)	s.v.	sub voce, под одредницом
l.c.	loco citato, на наведеном месту	s.vv.	sub vocibus, под одредницама
		sc.	scilicet, подразумева се

А

a¹ *a* conj. advers., adjun. „пак, али, at, vero“ (Вук 1818; РСА), заст., дијал. и корелативни, дисјунктивни и темпорални везник, тада наглашен *а̇*, често појачан са *оно, што* (Вук; РСА), *Кад сам ушо а теле већ сѝса Војв.* (РСГВ), такође удвојена „и — и; или — или; час — час“: *Пођи лево а десно, све ти је једно Ђ. Јакшић, а ... био сиромах, а богат Милићевић* (РСА), *Радимња* (Томић II), *а̇ овак̄о а̇ онак̄о — а̇ ође а̇ онђе Ускоци* (Станић), *Стара ЦГ* (Пешикан), *Гласинац* (грађа ЕРСЈ), *А̇ та̄мо, а̇ ов̄амо Косово* (Елезовић I), *а̇ та̄м, а̇ ов̄ам Црна Река* (Марковић I), *Призрен* (Чемерикић), *Пирот* (Златковић III). — Стрп. од XII в.: *ако ли не има сина, а има дѣцеѡ Душанов законик, такође а или disjun.: сам кр̄аль ... а или инь кто* (Даничић).

• Од псл. **a* conj.; уп. стсл. *а*, мак., буг., слн., слч., чеш., глуж., длуж., поль., рус., укр., блр. *а*, полап. *а*, у горенаведеним употребама (Skok 1:1; ЭССЯ 1:33–34; SP 1:145; ESSJ 2:27–30; ESJS 1:45).

Даље ие. везе нису поуздано утврђене; најчешће се пореди са стинд. *āt* „затим, и“, авест. *āat* < пие. **ōd / ēd*, аблативом заменице **e- / o-*, ређе са индоир. *ā* „при, ка“, алб. *о* „или“, гр. *ή* „id.“; за лит. *ō* „и, а, али“ спорно је да ли је прасродно или позајмљено из словенског (ЭССЯ, SP 1.сс.); мање је вероватно интерјекцијско порекло (тако Skok 1.с.; ESSJ 2:30, уп. *a*²), осим можда у раставном и временском значењу (такође мак., буг.), у којем, међутим, постоји и варијанта са *j-*: *jā – jã*, са паралелом у турском (в. *ja*²).

a² *а̇* interj. за подстицање: *а̇ Омере! а̇ Соколе!* (РСА), *Ускоци* (Станић), *Стара ЦГ* (Пешикан), *Косово* (Елезовић I), такође упитно „збиља?“ и као одзив (Вук 1818), *А̇, нисам добро чѡв? Војв.* (РСГВ), *а̇ Дубр.* (Бојанић/Тривунац), *а̇* (назализовано): *лијепа дјевојка, а, зар не?* (РСА), *а̇: А̇, Божана? Косово* (Елезовић I), и при негодовању: *А̇, нѝкако!* Војв. (РСГВ), *Радимња* (Томић II), *а̇: Он се одзѡвне: „А̇?“ Црна Река* (Марковић I), *Призрен* (Чемерикић), *а̇-а̇* одрично Војв. (РСГВ); одатле глагол *а̇ка̇ши, а̇чѡм / а̇к̄ам impf.* „викати отегнуто *а̇*“: *Чујеш ли неко ака у помоћ ЦГ, „викати, лармати“* (РСА); ~ (*се*)

„id.; трчати, јурити“: По цео дан (се) ачу (деца) напољу, а увече одма после Гружа (Стевовић); придев *ѡкав* „који замуцкује изговарајући при том глас а, муцав“ (РСА). — Од XVI в. код приморских писаца: А свијете, а враже! М. Држић, Ако би хтио, а? М. Наљешковић (РЈА).

• Од псл. **a!* / **a?*; уп. мак., буг., слн., слч., чеш., луж., пољ., рус., укр., блр. *a* за изражавање чуђења, скретање пажње, питање и сл. (Skok 1:1; SP 1:145–146; ESSJ 2:25–27).

Паралеле постоје и у другим ие. језицима: лит. *à / ã!* поред *ò!*, стинд. *ã!*, гр. *ã*, лат. *ã(h)!*, гот. *ò!* (SP 1.c.). За разлику у интонацији између адхортатива и интерогатива уп. слн. *â: Â, kaj mi praviš?*, чеш., слч. *(h)á* (ESSJ 2:25); за могућност заједничког порекла са везником *a* уп. посебно раставно *à – ã* „или – или“ са упитним *a?* „да ли, је ли“ (в. а¹). Овамо можда облик *ãше* „де, дете!“: *ãте, соколови / људи, и айше* (коњу) Ускоци (Станић), као императивни облик од подстицајног *ã!*, са секундарном назализацијом (?) *ãн* поред *ãнде / њнде, ãндеде, ãндеше* Призрен (Чемерикић) — или обоје од хајде, *хајше?* Уп. још *ах, аха, ха*.

аба¹ *аба* f. „грубо сукно; горња мушка хаљина; чохани прекривач за седло, абајија“ (РСА), Драгачево (Комадинић), „врста веома грубе хаљине“ (Вук 1818), Војв., такође *ѡба, ѡба*, израз *ѡбе на коѡѡбе* „кренути на пут, отићи са свом својом имовином; поћи некуда неприпремљено, непромишљено; поћи у скитњу“ *ibid.* (РСГВ); придев *ѡбен* (Вук; РСА), одатле *ѡбењак* т. „капа од абе“ (Вук 1818; РСА), *ѡбењача* f. „id.“ (РСА); *ѡбаѡија* т. „занатлија који израђује одећу од абе“ (Вук 1818; РСА), Војв. (РСГВ), Левач (Р. Симић, СДЗБ 19:508), „кројач“ Шајкашка (Галетин), *ѡбаѡца* „id.“ Златибор (Миловановић), *ѡбаѡија* Косово (Елезовић I), *ѡбаѡија* Призрен (Чемерикић), „id.; беспосличар“ Лесковац (Митровић), *ѡбаѡиѡка* f. „абацијина жена, жена-абација“ (РСА), *ѡбаѡиѡка* „id.“ Војв. (РСГВ), *ѡбаѡиѡка* Призрен (Чемерикић); *ѡбаѡиниѡца* „id.“, *ѡбаѡиниѡца* „абацијска радња“ Драгачево (Комадинић), *ѡбаѡиѡниѡца* „id.“ Косово (Елезовић II 491), *ѡбаѡиниѡца* Призрен (Чемерикић), *ѡбаѡиѡниѡца* „id.; абацијина жена“ Војв. (РСГВ); *ѡбаѡиѡнка* „већа абацијска игла“ Драгачево (Комадинић); *ѡбаѡиѡлук* т. „абацијски занат“ (Вук 1818), *ѡбаѡиѡлук* „id.“ (РСА), *ѡбаѡиѡлѡк* Призрен (Чемерикић); и са (секундарним) *x-*: *хаѡба* Мостар, *хаѡба* Херц., *хабењача* „капа од абе“ (грађа РСА).

• Од тур. *aba* „id.“, ар. порекла (Skok 1:2; Škaljić 65). Балкански (и источноевропски) турцизам, уп. мак. *аба, абаѡија*, буг. *(x)абѡ, абаѡѡѡја*, рум. *(h)abá, abagiú*, арум. *abá, abađí*, алб. *abá / abë, abaxhi*, нгр. *αμπός*, слн. *ába*, пољ. *haba*, укр. *gába*, рус. *abá*.

За порекло тур. речи уп. Egen 1; *абаѡија* < тур. *abaci*, дијал. и „хвалисавац, лажов; који бесплатно једе и пије“ (DS 5). Уп. и Mollova 1982:37–38. Овамо не спада прилог абено. Уп. и абација.

аба² *ába* f. „бол испод груди“: Од бабу сам научила да бајем од абу — Боли ме испод груди, викав аба је Врађе (Златановић).

- Нејасно.

Изворно можда **хаба* „општење, озледа“, уп. стерп. *хава* „штета“: да *ходе власи своводно (и) ихъ добиткъ безъ все хабе и зледи* око 1240. (Даничић), даље и рус. дијал. *хаба* „рупа у путу“, пољ. дијал. *chaba* „ребро; удубљење у пределу кључне кости (код човека), или слабина (код животиња); посно месо; погрдно о домаћим животињама“, каш. *хава* „мршава крава“, укр. *хаба* „кљусе“ (ЭССЯ 8:7; SEK 2:271–272). В. хабати, уп. и абено, анути.

аба³ *ába* f. „дада, одмила за мајку или свекрву“ Стара Србија, Врађе (РСА), *ába* „тако зове млађи брат или сестра старију сестру“ Косово (Елезовић I).

- Од тур. дијал. *aba* „мајка; бака; старија сестра; госпођа; тетка; деверуша“ (Кнежевић 21; уп. DS 1–5).

Дијал. облик турске речи забележен је и у Призрену (Jusuf 160); књижевни је *abla*, за чије порекло в. Севортян 1:54–58, 158–159. Уп. еба.

абадати *аб̂ада̂и* impf. „марити, хајати, освртати се на некога“ ЦГ, Пољица (РСА), *аб̂ада̂и* (im)pf. „освртати се, обраћати пажњу, опазити“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *аб̂ада̂и* „опазити; обазирати се“ Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić); поствербал *аб̂ад* m. „пажња, важност, значај“ ји. Бока (Lipovac-Radulović); такође *аб̂ада̂ва̂и* impf. „марити, хајати“ ЦГ; *аб̂ади̂ра̂и* „id.“ Лика (РСА), *аб̂ади̂ра̂и* Озаљ (Težak), *аб̂ади̂ра̂и* Дуга Реса и Карловац (Perušić I 38), *аб̂ад̂јера̂и* Банија (РСА).

- Од ит. *abbadare, stare a bada* „пазити“ (Skok 1:2; Vinja 1:11).

За облике на *о-*, *у-*: *об̂ада̂и*, *уб̂ада̂и* impf. Орлец (Houtzagers 205), *об̂ада̂и(и)* Дубр. (Бојанић/Тривунац; RJA), *об̂ада̂и* сз. Бока (Musić), Конавли (Kašić 361), *об̂ад* m. Вис (Vinja l.c.), *об̂ада̂ва̂и* Грбаљ (Lipovac-Radulović), *об̂ади̂ра̂и* Сењ (Vinja l.c.), *об̂ади̂ра̂и* Дуга Реса и Карловац (Perušić l.c.) није јасно да ли су настали одавде преосмишљењем почетног *а-*, или нормалном префиксацијом од бадати < ит. *badare*, истог крајњег порекла (ит. *bada* „пажња“). Мање је вероватно извођење овог последњег облика аферезом *а-* од *аб̂ада̂и* (уп. ипак *ба̂и̂и̂и* < абатити).

абаз *ábāz* m. „ништаван човек, безвредна особа“ Ускоци (Станић), „неспретна, несналажљива, приглупа особа“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), заст. „животиња, брав; бесловесно створење, будаласта особа, тупавко“ Загарач (Тупићи); презиме *Аб̂āз* Ускоци (Станић).

- Нејасно.

На истом терену у сличном значењу уп. абезина, за антропонимску примену алб. презиме *Abazi*.

***абаити (се)** *абѝи се* pf. 3. sg. „закасни“ Тимок (Динић I).

- Вероватно од *òбавиѝи се* „id.“, в. бавити се.

Уп. *òбавиѝи се* „задржати се, замајати се, забавити се“ ист. Србија (РСА), *обавим се* „закасни“ Пирот (Живковић), *обави се* 3. sg. „id.“; задржати се“ Црна Река (Марковић I); испадање интервокалског *-в-* није ретко у призр.-тим. говорима (нпр. *осѝаи* < *осѝави*, в. Ивић 1985, § 115), за *a-* < *o-* уп. *аѝароше* 3. sg. „отарасити се“ (Динић II). Образовање је прасловенско: **ob-baviti (se)* (ЭССЯ 26:95). Присуство (ретког и слабо посведоченог) префикса *a-* у алтернацији са *за-* (уп. јапад према запад) у овом изолованом примеру не чини се вероватним, уп. ипак на истом терену и *забавим се* „закасни“ Врање (Златановић).

абајија *абѝјија* f. „чохани покривач који се ставља преко седла“ (РСА), *абѝија* НП (Вук), *абѝвија* (РСА), *абѝхија* НП, *абѝјија* (Вук 1818), НП (РСА), *абѝјија* Драгачево (Комадинић); *обајија* Слав., Банат (РСА); *абадјија* Војв. (РСГВ); *абѝја* НП, Далм., *баја* *ibid.* (Вук); *абѝа*, *хабајија* (Škaljić).

- Од тур. *abaî* „id.“ ар. порекла (Skok 1:2; Škaljić 65); уп. рум. *abaie*.

Није јасно спада ли овамо, или под *аба¹*, *абија* „id.“ Драгачево (Комадинић). С.-х. облици показују адаптацију тур. основе суфиксом *-(j)a*, затим дисимилацију *j – j > в – j*, хиперкоректно *в > х*, секундарно протетско *х-*, наслањање на тип турцизма на *-лија*, замену почетног *аб-* префиксом *-об*, афезу *a-* итд. Уп. *аба¹*, *абанија*.

абаин *абѝин* m. „отвор тј. прозорчић на крову“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), Дубр., Цавтат, Филипи, Корчула, *абѝин* „id.“ Божавна (Skok 1:2), *абѝјин* Тиват (Lipovac-Radulović); такође *байна* f. „прозорчић“ Сали (Vinja 1:11).

- Од ит. *abbaino* „id.“ (Skok, Vinja 1.сс.).

За проблем даљег порекла ит. речи в. Vinja 1.с.

абандонати *абандòнати* pf. „оставити“ Дубр., Цавтат (Skok 1:106), *абанду̀нати* „напустити, запустити“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), Корчула (Vinja 1:11), *абандунѝати*, *абандунѝати* „напустити, оставити на педилу“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), *абандунѝавати* impf. Дубр. (Бојанић/Тривунац); такође без *a-*: *банду̀нати* pf. НП Паштровићи (РСА), *бандунѝати* Раб, Божавна (Skok 1.с.), *бандунѝавати (се)* impf. „клонити се, чувати се“ ЦГ (РСА); и са *o-*: *обанду̀нати* pf., *обандунѝавати* impf. Дубр. (Бојанић/Тривунац), *обандун(òв)ѝати* Вис (Vinja 1.с.); придеви од партиципа *абандан*, *-а*, *-о* „напуштен, запостављен“, *забандан* „неуредан“ ји. Бока (Lipovac-Radulović).

- Од ит. *abbandonare* „id.“ (Skok, Vinja 1.сс.; Lipovac-Radulović 1).

Уп. још *абандон* m. „напуштање брода“ сз. Бока < ит. *abbandono* „id.“ (Music 122).

абанија *abánija / abânija* f. „шарен шал који се омотава око капе“ БиХ (РСА).

- Од тур. *abani* „id.“ (Škaljić 65–66).

абати се *ábati se, âbām se* impf. „клонити се, чувати се (кога или чега)“:

Абај се ти њега јер ти је то наopak чо’ек Банија, Ваља га се абати ко ушљива кожува Слав. (РСА), чак. *âbati se* „бојати се, зазирати“ Дуга Реса и Карловац (Regušić I 38); такође *habati se* „id.“ Слав., *habaii*, *hebaii* „слушати, пазити“ Црес, Врбник, Крк (RJA), кајк. *habati* „ослобађати, чувати (кога од чега)“, ~ *se* „чувати се, клонити се“, *habaveц* m., *habeneц* „онај који се од нечега чува“ (RHKKJ). — Од XVIII в. *habati se* кајк., угарски Хрвати, Слав. (RJA).

- Вероватно словенског порекла; уп. слн. *hábati (se)* „чувати, бранити, штитити“ поред *hábiti (se)* „id.“, цсл. *хавити* „одбацивати“, ~ *сав* „клонити се, чувати се“.

Уп. Skok 1:645–646 (помиње само цсл. облик и чак. *hábaii*, *hebaii*), Bezlaј 1:189 s.v. *hábati (se)*¹, без решења. Могућа веза са абити¹ < *habiti* заснивала би се на заједничкој семантици порицања, одрицања, уп. пример из спева Ј. Новића Оточанина: Грјешан свијет клони се и аба | Своје цркве, светих молитава (РСА s.v.). Можда исти глаголски корен као у хапати. Друкчије Schneeweis 145: од ствнем. *gahabēn* „уздравати се“. У РСА 1:7 изводи се (погрешно) од нем. узвика *hab' Acht* „пази!“, одраженог у *habakii* interj. Балски (грађа РСА).

абатити *ábatiiti, -iim* pf. „затећи, застати“ Требиње (RJA), „наћи, срести, затећи“ Херц., ~ *se* „срести се“, *ábatiiti (se)* „id.“ Шабац, Дробњаци (РСА), *ábatiiti(u)* ист.-бос. Ере (Реметић), *ábatiiti (se)* „изненада (се) срести, случајно наићи; ухватити; наћи“ Ускоци (Станић), *ábatiiti* „оборити на земљу, пасти, ударити“, ~ *se* „препустити се очају, запасти у душевну кризу“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), придев *ábatiiven* „утучен, сломљен“ Корчула (Vinja 1:11); такође без *a-*: *ábatiiti se* „сучелити се, нагло се срести, сударити се“ Загарач (Ћупићи); и са (секундарним) *x-*: *habatiiti* „id.“ Херц. (RJA); са *o-*: *obatiiti (se)* pf. „опхрвати, оборити (о болести или старости)“ Дубр. (Бојанић/Тривунац).

- Од ит. *abbattere* „оборити“, *abbattersi* „срушити се, клонути духом, случајно наићи“ (РСА 1:7; Lipovac-Radulović 2; Vinja l.c.).

За аферезу *a-* у загарачком облику уп. *бандунаити* поред *абандунаити*, абандонати; другог је порекла батати „ударати, тући (и сл.)“.

абашати *ábashati, -ām* pf. „смањити се, малаксати“, *ábashavati, ábashi-vam / -ájēm* impf. ЦГ (РСА), *ábashi(u)* pf. „попустити, престати“ Бањани (грађа ЕРСЈ); такође *abashai* „спустити“ ји. Бока (Lipovac-Radulović).

- Од ит. *abbassare* „спустити, снизити“ (РСА 1:7; Lipovac-Radulović 1).

Уп. *абашамѐнаӣ* „појас на доњем делу зида у другој боји, цокла“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), *абасаменаӣ* „id.“ (Vinja 1:11), вероватно иста реч као башаменат, са *a-* под утицајем глагола, а не од ит. *abassamento* „спуштање, снижење“.

абдал *abdâl* м. „будала, замлата“, и као адј. indecl. абдâл човек Косово (Елезовић I 471), *абдал* Призрен (Чемерикић), *абдâl*, *абдâлин* „id.“ Пирот (Живковић).

- Од тур. *abdal* „id.“, ар. порекла (Skok 1:2; Škaljić 66); уп. мак. *абдал*, буг. *абдâl(ин)*.

Тур. реч своди се на исти ар. етимон као и будала; она означава и лутајуће дервише, преко којих је могла и доћи, како претпоставља Skok l.c. Овамо можда и бањалучко презиме *Авдâловић* (id. ib.; уп. абдест > *авдесѝ*). Уп. још БЕР 1:1; Stachowski 1992:13.

абдест *abdēsī* м. „обавезно праће пред молитву код муслимана“, *абдес* ЦГ (РСА), *абдес* Призрен (Чемерикић), такође *авдесѝ* (РСА), *авдес* (Вук 1818; РСА), Прошћење (Вујичић), *авдес* Косово (Елезовић II 491); деноминал *авдесоваѝи* рф. „узети абдест“; придев *абдеснӣ* (РСА), *авдеснӣ* (Вук 1818; РСА), такође *авдѐсли* indecl.; *авдесница* f. „убрус којим се муслимани бришу при узимању абдеса“; *абдѐсѝлук* м. поред *абдѐслук*, *абдѐзлук*, *авдѐслук* „место или одељење где се узима абдест“ (РСА), *абдеслак* „купатило у старој пиротској кући“ Пирот (Панајотовић), *абдесѝана* f. „место за абдест“ (РСА), *абдесана* „врста умиваоника; нужник“ Призрен (Чемерикић), *авдес(ѝ)хана*, *авдесана* „место за абдест“ (РСА), *авдесана* „део куће где је умиваоник“ Вучитрн (Елезовић I).

- Од тур. *abdest* „id.“, дијал. *abdes(t)lik* „умиваоник, нужник“ (DS 16–17), *abdesbane* „id.“, перс. порекла (Skok 1:3; Škaljić 66). Балкански турцизам, уп. мак. *авдес*, *абдесане*, *абдесана*, буг. *абдѐс(т)*, *абдестлик*, рум. *abdés*, алб. *abdés(t)*, *avdés*.

За порекло тур. речи в. Stachowski 1998:25. За тур. дијал. варијанте в. Mollova 1982:38.

абезина *abezina* м./f. „неразумна особа, будала, глупак; слаба, немоћна особа“, придев *абезина̄с*, *-āсѝа*, *-āсѝо* „неразуман, приглуп“; деноминал *абезинаѝи* impf. „ићи или нешто радити како било; губити време у беспосличењу“ Ускоци (Станић).

- Нејасно.

Вероватно у вези са (такође нејасним) синонимом на истом подручју абаз. Са друге стране уп. рус. *обезьяна* „мајмун“ < тур.-перс. *abuzine* (Фасмер 3:98).

абено *абено* adv. „бедно, рђаво“: То је абено — живи абено (Вук; РСА).

- Вероватно од трпног придева *хабен* од *хабиџи* (*се*) „кварити (*се*)“, в. хабаты, уп. аба², анути.

Глагол *абиџи* посведочен је у ји. Србији, где његов трпни придев правилно гласи *абен* и подлеже адјективизацији, нпр. *абен*, *-а*, *-о* adj. „кваран, покварен“: абено воће Ниш (РСА). Друге потврде за *абен(о)* у РСА вероватно су зависне од Вуковог Рјечника, где би се очекивао облик **абљен*. Сам Вук (1 s.v. *абен*) поистовећује прилог са градивним придевом *абен* од аба¹, што се види из његовог тумачења израза *абено живеџи*: „(рђаво) према добру као што је аба према правој чоси“; за пејоративизацију овог турцизма уп. пол. *haba* „грубо сукно; беда, сиромаштво“ (SJP).

абер *абер* m. „глас, вест, новост; порука“ (РСА), Војв. (РСГВ), *абер* „id.“ (Вук 1818; РСА), Ускоци (Станић), Загарач (Ћупић), Прошћење (Вујичић), Дуга Реса и Карловац (Регић I 38), „id.; сплетка“ Чумић (Грковић), „вест“, *абѐр* „id.“ Косово (Елезовић I), Галипољци (П. Ивић, СДЗБ 12:499), *абер* Лесковац (Митровић), Врање (Златановић), *абер* „id.“; измишљена вест“ Призрен (Чемерикић); често у негативној синтагми *немаџи* (*ни*) *абера* „не марити“ (РСА), Ускоци (Станић), Загарач (Ћупић), Радимња (Томић II), *абер нема* Васојевићи (СТИЈОВИЋ), Мрче код Куршумлије (Радић), Косово (Елезовић I), Призрен (Чемерикић), *неће ни абера* „без бриге“ Прошћење (Вујичић); деноминали *абериџи*, *-им* (im)pf. „јавити, јављати“, *аберисаџи*, *-ишем* „id.“; именске изведенице *абериџа* m. „весник, гласноша“ (РСА), *абериџа* „id.“ Врање (М. Златановић, ППЈ 17:179), „id.“; проводација, онај који проноси аброве“ Призрен (Чемерикић), „гласник који позива на свечаности“ Лесковац (Митровић), „весник на свадби“ Врање (Златановић), *абериџка* f. „жена која проноси аброве; проводацика“ Призрен (Чемерикић); *аберлија* m. „који пуцњем објављује (о топу)“, *аберник* m. „id.“ (Вук 1818; РСА), *аберник* Лесковац (Митровић); *аберница* f. „id. (о пушци)“, *аберњача* „id.“ (Вук; РСА); такође *абар*, *абара* m. Радимња (Томић II), *абар* Шумадија (С. Реметић, СДЗБ 31:160), *абар* Заплање (Ј. Марковић, СДЗБ 47:50); са непостојаним *а*: *абар*, *абра* заст. XIX в., Србија; у множини „сплетка“, *аброве йроносиџи* (*износиџи* и сл.) „оговарати“ Шумадија (РСА), *водиџи абрџе* „сплеткарити“ Чумић (Грковић); *ал-абар* „не мари“: Ја му казујем да су ми његове свиње изриле компири, а он ал-абар Црна Река (Марковић I); *абър* „порука“ Пирот (Панајотовић), „вест; предмет као поздрав“, *йрача аброви* „слати (лоше) вести; претити некеме преко других“ Пирот (Златковић III); сложеница *абрџоноша* m./f. „она(ј) ко(ја) проноси аброве“ (Вук 1818; РСА), *абрџоноша* „id.“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), Чумић, *абрџонокче* n. „id. (о детету)“ *ibid.* (Грковић), *аберноша* f. Прошћење (Вујичић), *абрџоносач* m. Дучаловићи (РСА);

и са *x*-: *ха̀бер*, *нема̀иши ни ха̀бера* БиХ, ЦГ, НП (Вук; RJA; грађа РСА), *ха̀бар / ха̀бер* Радимља (Томић II), *ха̀берни̋к*, *ха̀берња́ча*, *ха̀брџно̀ша* (Вук; RJA). — Од XVIII в. (*x*)*а̀бер*, (*x*)*а̀бар* (RJA).

• Од тур. *haber*, дијал. *aber* „вест, новост, саопштење, извештај“, *haberci* „гласоноша“, *haberli* „обавештен“, ар. порекла (Skok 1:646; Škaljić 294–295). Балкански турцизам, уп. мак. *абер*, *абериџа*, буг. *абѐр*, *ха̀бѐр*, *ха̀бар*, *ха̀берлија*, *ха̀берџија*, рум. *abar*, *habár*, *haber*, арум. *hăbăre*, *habé-re*, алб. *habër*, нгр. *ха̀м̀л̀ари*, *ха̀м̀л̀ѐри*.

Уп. С. Стаховскиј, *Этимологија* 1964–1965:61–62. С.-х. значење „појам, обзир“ које лексикографи дају за ову реч ограничено је на обрте типа *нема̀иши абера* који су калк према тур. *haberim yok* у свим наведеним балк. језицима (в. детаљно Петровић 1999). Уп. ипак пример: без никаква страха ни абера НП Пераст XVIII в. (Боггишић 68°, 30). Овамо вероватно, као *, „наговештај“, *а̀бар* „цик (зоре)“: Ето абар зоре, а они подране и пјешке у Кључ на вашар Змијање (грађа ЕРСЈ). Уп. и абердар, абетер.

абердар *абѐрд̄ар*, *-ара* т. „топ или пушка којима се нешто објављује, даје *абѐр*“ (Вук 1818; РСА), „гласник“; фиг. „агитатор, букач“ (РСА), „гласник“ Војв. (РСГВ); *абѐрд̄ар* „топ абердар“, у НП и: *абѐрд̄а̋к*, *-ака* „id.“ (Вук; РСА), *абѐрд̄ан*, *-ана*, *арбе̋ња̋к*; *абѐрд̄арка* f. „пушка којом се нешто објављује“ (РСА); такође са *x*-: *ха̀берд̄ар* НП, *ха̀берд̄ал*, *ха̀берд̄а̋к* (Вук).

• Од тур. *haberdar* „гласоноша; обавештен“ (Škaljić 294). Балкански турцизам, уп. мак. *абердар*, *абердарка* „топ или пушка којима се нешто објављује“, алб. *haberdár* „гласоноша“.

Тур. реч је сложеница од *haber* „вест“ (в. абѐр) и *-dar* „који има, поседује“, перс. порекла (> с.-х. *-дар*; Skok 1:646 не наводи непосредан тур. етимон и као да помишља на домаћу изведеницу тим суфиксом). У облицима из НП *-ар* је схваћено као домаћи суфикс и замењено са *-ак*, *-ан*; *арбе̋ња̋к* би могла бити и самостална изведеница од (*x*)*абѐр*, уп. *абѐрлија*, (*x*)*абѐрник*, *абѐрница*, *абѐрња́ча* у истом значењу s.v. абѐр. Уп. још Mollova 1982:38.

абет *а̀бѐи̋ш* т. „старинска женска или дечија (ређе мушка) хаљина“ ЦГ (РСА), Ускоци (Станић), *а̀бѐи̋ш* „id.“ (РСА), *а̀бѐи̋ш*, *а̀бѐи̋ша* Васојевићи (Стијовић); такође *а̀бѐи̋ш* „id.“; одећа католичких свештеника“ Дубр. (РСА), *а̀бѐи̋ш* „id.“ ibid. (РСА; Бојанић/Тривунац), Вргада (Јуришић), *а̀бѐи̋ш* Дубр. (РСА), „женско одело, хаљина“ сз. Бока (Мушић), чак. *а̀бѐи̋ш* „свештеничко одело“ (ČDL); и са *j*-: *ја̀бѐи̋ш* Љубостињ (грађа ЕРСЈ), *ја̀бѐи̋ш* Сусак (Hamm/Hraste/Guberina), *ја̀бѐи̋ш* ји. Бока (Lipovac-Radulović); са *x*-: *ха̀бѐи̋ш* поред *ха̀бѐи̋ш* „прво одело дечије поврх кошуљице“ ЦГ, *ха̀бѐи̋ш* Катунска нахија, *ха̀бѐи̋ш* Мостар (грађа РСА, асс.?), (*x*)*а̀бѐи̋ш* бос. католици (Skok 1:57), *ха̀бѐи̋ш* Грбаль, *ха̀бѐи̋ш* Вис (Vinja 1:199); изведенице *а̀бѐи̋ши̋ћ* т. dem.

Ускоци (РСА; Станић), *абейић* Загарач (Ћупићи), *јабейић* Љубостић (грађа ЕРСЈ), Сусак, *јабейић* *ibid.* (Hamm/Hraste/Guberina), *хабейић* ЦГ, Љешанска нахија (грађа РСА); *абейина* f. augm. реј. НП зап. Босна (РСА); *абейун*, -а т. „горњи део одеће, долама“ Загарач (Ћупићи). — Од XV в. *хабић*, од XVI *абити* С. Будинић (РЈА).

• Од ит. (вен.) *abito* „одело“ (Skok l.c. s.v. *are*; Vinja 1:12).

Иако се ит. реч своди на лат. *habitus*, х- у појединим с.-х. облицима пре је секундарно него засновано на лат. изговору; *абейун* из Загарача или је домаћа изведеница на -ун или засебна позајмица од ит. аугментатива *abitone*.

абетер *абейтер* т. „врло лош човек“: Брат му је абетер човек; и придевски: *јо(а)бейтер* *comp. indecl.* „гори“ Врање (Златановић).

• Од тур. *dahabeter* „сасвим рђав“, в. дабетер.

Вероватно погрешном декомпозицијом *да-абейтер* уместо *даа-бейтер*, уп. бетер. Облик *абейтар*, у изразу *ни абейтар нема* „не мари“ Пирот (Златковић III) вероватно укрштањем са *абер*, уп. Петровић 1999:91.

абецета в. азбука.

абзов *абзџв*, -џва т. заст. „бурјан, *Sambucus ebulus*“ Шулек, одатле изведенице на -ина: *абзовина* „id.“ (РСА). — Од XVII в. код зап. лексикографа *абзов* Микаља, Волтић, Стулић, *абзовина* Микаља, Стулић, *абзовишије* Микаља (РЈА).

• Поименичен придев на -овъ од псл. **хабъзъ* или **хъбъзъ / *хъбъза* „id.“.

За ову другу реконструкцију уп. ЭССЯ 8:135–136 (без с.-х. материјала). За реч нема довољно савремених потврда, Шулек је црпао из Микаље и још једног извора заснованог на старим лекарушама. Погрешно Skok 1:125: од **бъзъ* > баз, генитив *бза* „зова“ са протетским а- ради лакшег изговора почетне консонатске групе. То објашњење могло би вредети за облике на о-: *обзџва* Банат, Србија, Морава, топ. *Обзово* на Крку, *Обзове* код Крагујевца, и са *бз* > *вз*: *овзовина*, *овзовица* ЦГ, Црмница (Skok l.c.), али и ту пре треба поћи од **(х)абзов-*, са накнадним насланањем почетне групе *аб-* на префикс *об-*. Уп. Азања.

абитати *абитиати*, -џм *impf.* „становати“ Буњевци (РСА), *абитиовати* „id.“ ји. Бока; такође *хабитиовати* Грбаљ (Lipovac-Radulović).

• Од ит. *abitare* „id.“ (РСА 1:10; Lipovac-Radulović 2).

Ит. реч је од лат. *habitare* „id.“, али је грбаљско х- по свој прилици секундарно, уп. (од истог лат. предлошка) *хабић*, *хабей* поред *абити*, абет. Уп. и Vinja 1:199 s.v. *habit*. Различито од синонима слов. порекла обитати.

абити¹ *абити*, -им *impf.* „збуњивати, одвлачити пажњу“ Косово (Елезовић I), *абити се*, *абит се* „ишчуђавати се“: Шта се абити, кад се нијесмо здоговорили да дођеш?, *уабити се pf.* „зачудити се“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *зайбити*

(се) „одвући нечију пажњу, занети (се)“, у^аб^ии^и (се) „id.“ Косово (Елезовић I, II); такође са х-: хаб^ии^и се „чудити се, башити се“ ЦГ (грађа РСА).

• Свакако у вези са алб. гег. *habit(et)* „зачудити, запањити, изненадити (се)“; смер позајмљивања неизвестан.

Станишић 1995:108–109 сврстава међу албанизме. Из албанског је сигурно ухаби^ии^и Плав и Гусиње (id. ib.). Сама северноалб. реч поистовећује се са јужноалб. (тоск.) *habit* „уништавати“ < слов. **habiti* „кварити“ (> с.-х. (х)аб^ии^и, уп. хабати), са семантичким развојем „пропасти, изгубити се“ → „помести се, збунити се“ (Meyer 144; Orel 141). Могуће је поћи и од значења псл. глагола (по ЭССЯ 8:7–8, ESJS 10:576 истог крајњег порекла) (♠)х^ав^ит^ис^а „клонити се, чувати се, уздржа(ва)ти се, одуста(ја)ти“ → * „ограђивати се, порицати, правити се невестп“ → „чудити се“, уп. горенаведени пример из Васојевића и хаб^ии^и, абати се „клонити се, чувати се, пазити“. Косовско за^аб^ии^и (се) могло би се поредити са за^аб^ии^и „заборавити“ Дуга Реса и Карловац (Регушић I 67), заб^ии^и, за^аб^им „id.“ код жумбешких католика, но ови ликови се пре своде на псл. **za-byti, za-bqđq* у за^аб^ии^и, за^абуд^ем „id.“ Бока, рус. заб^ыть, заб^уду (уп. Skok 1:160, в. и забити).

абити² „кварити“ в. хабати, уп. абено.

аблезовати аблезовати^и рф. „сменити (на стражи)“ Херц., ~ се impf. „смењивати се“: Аблезовале су се око кувања вечере Ј. Игњатовић (РСА).

• Од нем. *ablösen* „id.“ (РСА 1:10).

аболџе аб^ол^џ(е) interj. „хајде!“, такође аб^ол^џмо, аб^ол^џи^е „хај(де)мо!, хај(де)ге!“ НП Вук, ЦГ (РСА).

• Од **aj boље* „хајде брже!“.

Уп. боље „брже“ НП БиХ, М. Глишић, Л. Лазаревић (РСА 4:394–395 s.v. *добар*), б^ол^џ, б^ол^џа „id.“ Херц., ЦГ (РСА), нарочито пример из приповетке Ј. Ђоновића: Он ти, ај бољ преко мене, подигну се и натквечи на сами крај љесе (место радње — Црмница). Први део пре *aj!* скраћено од хајде него узвик ај.

абонос аб^онос m. „индијско дрво *Diospyros ebenum*, најчешће као грађа“ (РСА), аб^онос „id.“ (Вук 1818; РСА), аб^онос (Škaljić), аб^анос XIX в. (РСА), аб^анос Косово (Елезовић II 491); придеви аб^онос^ни / аб^онос^ни, заст. и аб^анос^ки; такође аб^онос^ов / аб^онос^ов, одатле аб^онос^овина / аб^онос^овина f. „абоносово дрво“; деноминали аб^онос^аи^и се рф. „постати тврд, отпоран; црн“ (РСА), уаб^онос^ии^и се „у води очврснути (о дрвету)“ (Вук 1818), аб^анос^аи^и се „укочити се, укрутити се, уштавити се“ Параћин (РСА).

• Од тур. *abanoz* „id.“, гр. порекла (Skok 1:4; Škaljić 68). Балкански турцизам, уп. мак. аб^онос, бут. аб^анос, рум. *abanós*, арум. *abanózi*, алб. *abanóz*, нгр. αμπανόζι.

Од истог стгр. предлошка ἔβενοσ облик ебан(овина) преко лат. (*h*)*ebanus*.

абраш *àbrāsh*, *-ásha* m. „човек пегава лица; коњ са белим пегама на губици или под репом“: Коњ лисак или брњаш ... не ваља, јер може да буде абраш (коњ коме је бела кожа под репом) Левач и Темнић, „оспа на кожи код извесних домаћих животиња“ (РСА), „шара по ћилиму или сецади“ (Škaljić), презиме *Àbrāsh* (РСА), *àbrāsh* „пегав човек“, надимак Лесковац (Митровић), *àbrāsh* adj. indecl. „пегав, шарен (најчешће о коњу)“ Косово (Елезовић I), *àбрашаси* „који има оспе по кожи; пегав“ (РСА), *àbrāshas*, *-сиа*, *-сио* „id.“ Косово (Елезовић I), *àбрашљив* (Вук 1818; РСА); презиме *Àбрашевић*; такође *àбреш* m., *àбрешаси* adj. „(коњ) беле доње губице и стражњице“ (РСА).

- Од тур. *abraş* „id.“, ар. порекла (Skok 1:4; Škaljić 68). Балкански турцизам, уп. мак. *абраш*, буг. *àbrāsh*, рум. (*i*)*abrăş*, арум. *abraşu*, алб. *abrash*. Рум. значење „са белом пегом испод репа (о коњу); који доноси несрећу, несрећан, баксуз; силовит“ баца светло на горенаведени пример из Левча и Темнића. За порекло тур. речи в. Еген 1.

абривати *àбривати* (се) pf. „отиснути се, пловити под утицајем претходног кретања“ сз. Бока (Musić), „убрзати ход или вожњу“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *àбривати* (се) „достигнути нормалну брзину“ Корчула (Skok 1:4), *àбривати се* „пожурити“ Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić); *àбривати* impf. Дубр. (Бојанић/Тривунац); *àбрив* m. „кретање чамца под утицајем претходног пловљења“ сз. Бока (Musić), у изразу *ухићити àбрив* „брзо ходати или се возити, залетети се“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *àбрив* „брзина“ Корчула (Vinja 1:12), *àбрив* „замах, заношење“ Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić), *àбрив* „залет брода“ Комижа (Mardešić-Centin); *àбрива* f. „кретање брода услед властите снаге“ (Skok l.c.); и без *a-* у изразу *уватићити бриву* „добити убрзање; журити се“ Шибеник, Сплит (Vinja l.c.); *брива* f., глагол *бривати* (Vidović).

- Од ит. *abbrivare* „id.“ (Skok, Vinja l.c.).

Именица *абрив* можда домаћи поствербал, као и *абрива* (Skok l.c.), или директно из ит. *abbrivo* (тако Musić 122).

абрумат *àбрумати* (им)pf. „бацати храну рибама да се намаме“ сз. Бока (Musić), „id.; повратити због морске болести“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *àбрум(òв)ати* „бацити мамац“ Брусје (Dulčići), *àбрумáвати* ји. Бока (Lipovac-Radulović), Дубр. (Бојанић/Тривунац); *àбрум* m. „мамац за рибу; бацање хране рибама да се намаме“ сз. Бока (Musić), Дубр. (Skok 1:4; Бојанић/Тривунац), *àбрум* „id.“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), *àбрум* Брусје (Dulčići); такође без *a-*: *брум(òв)ати* Вис, *брум* ibid., Шибеник, *брума* f. ibid., Пољица (Vinja 1:12); са *o-*: *òбрумáти*, *òбрумáвати* Мљет (Skok l.c.), *òбрум* Лопуд; са *йри-*: *йрибрумáти* „бацати абрум; намамити, наговорити

кога“ Комижа, *ѡрибрумѡи* „привући, придружити себи кога“ Брусје (Vinja l.c.). — Од XVI в. *обрум* „мамац, мека“ Ветранић, Стулић (RJA).

- Од познолат. **adbromare* „примамљивати храном“, вероватно вен. посредством (Skok l.c., уп. и Vinja l.c.).

Облик *обрумѡи* могао би се изводити и из далматороманског, са раним прелазом *ǎ > o*, али *o-* може бити и плод познијег наслањања на домаћи префикс, као и *ѡри-*, уп. горе *обандунаѡи* поред абандонати, *обадаѡи*, *убадаѡи* поред абадати. У основи лат. речи је (ст)гр. βρῶμα „залогај, храна“. Ит. *brumeggio* „храна која се користи као мамац за рибе“, *brumeggiare* не може бити непосредан етимон, како то узимају Musić 122 и Lipovac-Radulović 2.

абундати *абундаѡи*, *-ѡм* (im)pf. „обиловати“ сз. Бока (Musić), Дубр., *абундаѡаѡи* *ibid.* (Бојанић/Тривунац), *абунд(ѡв)ѡи* „нарасти (о мору за време плиме)“ Брусје (Dulčić); поствербал *абунда* f. „плима“ *ibid.*, Брач (Skok 1:4). — Од XVI в.: злоба абундала Марулић (RJA).

- Од ит. *abbondare* „id.“ (Skok l.c.; Vinja 1:13).

На истом подручју постоје, као млађе позајмљенице из истог ит. извора, придев *абунданаѡи*, прилог *абундѡниѡ* < ит. *abbondante* и именица *абундѡнца* f. „изобиље“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *абундѡнца* „id.“; *благостање*“, *абундѡнца*, *абундѡнѡнѡ* *ji*. Бока (Lipovac-Radulović) < ит. *abbondanza* „id.“.

абурдати *абурдаѡи* pf. „насрнути, навалити“ Лика, *абурдисаѡи* *ibid.* (РСА), Банија и Кордун (Петровић Д.).

- Од ит. *abbordare* „пристати бродом; оштро приступити некоме, осорно говорити“ (РСА 1:12).

Уп. *алабурдаѡи* s.v. *алабурда*². Облик *обурдаѡи се*, *обурдаѡаѡи се* (im)pf. „(с)рушити се“ Загарац (Ђупићи) можда укрштањем *абурдаѡи* „обрушити се“ са домаћим *обурваѡи се*, уп. урвати.

абусалатин *абусалаѡиѡин* m. „биљка *Ricinus communis*“ (РСА), *ѡбу-салаѡиѡин* „id.“, и са *x-*: *ѡѡбу-салаѡиѡин* (Škaljić), такође *абусалаѡдин* m., *абусалаѡиѡина* f. (РСА).

- Од тур. *habbus-salatin* „рицинус“, ар. порекла (Škaljić 295; уп. Skok 1:654).

Овамо свакако и *авдисалаѡиѡин* „биљка *Euphorbia lathyris*“ Босна (RJA).

абушимице *ѡбушимицеѡ* adv. „потрбушке (жестоко)“: *ѡбушимицеѡ* *пѡѡ* — а Мѡловѡн *ѡбушимицеѡ* *нѡза-страѡну* ист.-бос. Ере (Реметић).

- Од бушити „ударати; бацати; бучно падати“, *a-* нејасно.

Прилошко образовање на *-им-ице* типа хотимице, летимице, засновано на пасивном партиципу презента **bušitъ*, за *a-* уп. јабушолити „тешко, с напором се кретати, вући се“, *дојабушолити* „доћи полагаано и с муком“ Лика, по Скоку повратна позајмљеница из рум. *de-a-bușele / -șile* „четвороношке“, арум. (*imna t'*) *abușila* <

слов. **bušěľb* (Skok 1:422, 743, уп. и 91 s.v. *bāh*), по Влајић-Поповић 2002:258, 260 домаћа реч. Само **bušěľb* била би апстрактна именица од **bušiti*, уп. бушељати „пузати, несигурно ходати (о детету)“ Србија, *йобушелице* adv. „пузећи“ Стулић (РЈА). Овамо можда (са *врл(о)*- или са *хрл-*) *врлабушице* (поред *врлабушице*, *врлабушице*) adv. „изнебуха“ (уз *скочити*, *улетети* (у кућу), *устати*, *радити*) ЦГ (РСА).

аваз *āvāz*, *-āzu* loc., *āvāzi* / *āvazovi* pl. m. „звук, глас“ (Вук 1818; РСА), „id.“ Бјелопавлићи (Ћупић 187), Гружа (Стевовић), Златибор (Миловановић), „id.; обавештајац“ Загарац (Ћупић), „глас; вест, новост“ Ускоци, *āvāz*, *-āza* „id.“ *ibid.* (Станић), „грло, глас“ Прошћење (Вујичић); и са (секундарним) *x-*: *xavaz* (Skok 1:77); прилог *āvāzli* „гласно, наглас“, *āvāzile* / *āvāzīle* „id.“ БиХ (РСА).

- Од тур. *avaz* „глас“, *avazli*, перс. порекла (Skok l.c.; Škaljić 105); уп. алб. (*h*)*aváz*.

Облик *авазиле* од тур. предлошка са постпонираним *ile* „са“. За порекло тур. речи в. Stachowski 1998:30–31.

авај *āvāj* interj. (РСА) в. вај.

авајлија *āvājlija* f. „врста јабуке, по укусу слична дуњи“ (РСА), „врста јабуке“ Ужичка нахија (Вук); и без *a-*: *vājlija* „id.“; изведенице *āvājlika* М. Настасијевић, *vājlika* Качер (РСА); овамо можда и *арваллија* „врста јабуке“ Лесковац (РСА, асс.?), *хајванлија* „id.“ Сарајево, *хајванлија* Босна (грађа РСА).

- Од тур. *ayvali* „сличан дуњи“ (РСА 1:12); уп. мак. *авајлија*.

Изворно *ајвалија*, уп. топоним код Приштине *Ајвалија*; одатле метатезом (*a*)*вајлија*, дисимилацијом *арвалија*; *хајван(л)ија* можда наслањањем на хајван. Тур. реч је придев од фитонима *ayva* „дуња“, за чије порекло в. Eren 29.

авал *āvāl*, *-āla* m. „беда, зло, невоља, несрећа (о човеку)“, *āvāla* f. „id.“: Боже мили, на свему ти хвала! Каква нас је притисла авала БиХ, НП (РСА); *āxvāl* „прилике, околности, стање, збивања и догађаји“ (РСА; Škaljić).

- Од тур. *ahval* „стање, ситуација“, ар. порекла (Skok 1:650; Škaljić 75).

Тур. реч заснива се на ар. множини од *hāl* > хал (за сличну пејоративизацију значења уп. ал¹). Овамо можда и презиме *Акваловић* XVII в. (РЈА), од надимка **Ахвал* (?). Реч је иначе слабо посведочена: РСА има *авал(a)* само из Петрановићеве збирке НП и у примеру из Шантића: На мене се дигла велика авала | Два дилбера, демек, биринци јунака, за који се даје посебно значење „повика, галама“, уп. *āvāla-цāvāla* „граја, вика, врева“ Црна Река (Марковић II). Није извесно спада ли овамо и *āvāla* „стара врста народне игре“ Крушевац (РСА), уп. и авале.

Авала в. авале.

авале *avâle* п. indecl. „пренос, налог; препона, сметња (да се може гледати у туђу кућу, двориште); доминирајућа тачка према некој другој тачки, тврђава која пркоси и смета неком другом утврђеном месту“: Он нека учини авале на мене — Немамо авале по међу себе Косово (Елезовић I), *avâle* „обичај муслимана у Призрену да им се жене крију од погледа непознатих мушкараца; вео који муслиманке носе преко лица; заштитни заклон од дасака око куће; завеса на колима“ Призрен (Чемерикић); овамо и топоними *Авала* брдо ји. од Београда са остацима старе тврђаве Порче од Авале (Вук 1818; РСА), градић на левој обали Уне, код Вакуфа (Вук; РСА), брдо изнад села Буковца, близу карловачког Стражилова (РСА), брдо и заселак у Памбуковици, ваљевска Тамнава (СЕЗБ 18:432); такође са х-: *Хавала* = Авала код Београда, на Уни (Вук; грађа РСА). — Од XV в. стрп. *хавала* „препурука“; 1515. *Хавала* град и брдо више Београда (Даничић), у тур. изворима од 1458. *Havâla* „id.“ (Шабановић 1964:241).

- Од тур. *havala* „налог; препрека, преграда; место или објекат који има пред собом добар видик, који доминира околином“, ар. порекла (Skok 1:661; Škaljić 105). Балкански турцизам, уп. мак., буг. *хавалè* „товар, време“, рум. (*h*)*avalea* „налог; посао, терет; стрма падина брда“, арум. *havalé* „додијавање; кулук, тежак посао“, алб. *havalé* „заклон од гледања; препуштање, преношење на друго; досада“, нгр. *χαβαλές* „терет“.

аван¹ *avan* т. „суд, обично метални, у којем се нешто туца; прангија, мерзер; справа за резање дувана“ (РСА), „ступа“ (Вук 1818), „посуда за туцање, ситњење чега (најчешће шећера)“, *āvān*, *-āna* „id.“ Војв. (РСГВ), „справа за резање дувана“ Прошћење (Вујичић), *ávan* Војв. (РСГВ), *ávan* Радимња (Томић II), *āvan* Слав. Подравина (Sekereš V), „врста дрвеног округластог суда; машиница за дробљење дувана“ Ускоци (Станић), *āvān* „id.“; ступа од метала“ Косово (Елезовић I), *ávan* „id.“ Призрен (Чемерикић), *avān*, *avānche* dem. Лесковац (грађа ЕРСЈ); такође *хаван* (Вук), БиХ, Призрен (грађа РСА); изведеница *хаванџија* „туцач дувана“ (Škaljić); *āvan-šoy* т. „прангија, бацач мина“ (РСА), *хаван-шојић* dem. БиХ, НП (Škaljić). — Од 1706. *хаван* (RJA).

- Од тур. *havan* „ступа; врста топа; справа за резање дувана“, *havan-top(u)*, перс. порекла (Skok 1:661; Škaljić 322). Балкански турцизам, уп. мак. *аван*, буг. *хаван*, рум. *haván*, *avan*, *havantóp*, арум. *hāváne*, *aváne*, алб. (*h*)*aván*, нгр. *χαβάνι*.

За порекло тур. речи в. Stachowski 1998:78; Eren 174.

аван² *àван* т. „невера, издајник“; *авàнија* „зликовац, нитков, неваљалац, насилник“; такође *авàница* „id.“; охол, поносит човек“ Лика (РСА), *кобац аваница*: Долетиће кобац аваница, | Одвести ће сјеницу ђевојку НП (Вук; РСА); и са (секундарним) *х-*: *хавàница* „кобац“ (?) Босна (грађа РСА); де-номинал *йодàваничийи се* „узохолити се“ Лика (РЈА). — Од XVII в. *аван* „невера, издајник“ Мрнавић, *аваница* „зликовац, нитков“ Ј. Армолушић-Шибенчанин (РЈА).

- У крајњој линији од ар. *ḥawwān* „издајник“, вероватно грчким посредством; уп. српг. *ἀβάων(ης)* „id.“, нгр. *αβαωνία* „лажна оптужба, клевета; несрећа“, рум. *avân* „свируп, застрашујући“, алб. *avaní* „клеветање“, тур. дијал. *avan* „нитков; прождрљивац; хировит“ (DS 375), ит. *avanaia* „тлака, кулук“, фр. *avanie* „злостављање, понижење, увреда“.

Уп. Skok 1:77 (даје само ар. етимон), РЈА 1:122. За грчко порекло алб. и ит. речи в. Џабез 2:111, DEI 375–376; у француском из италијанског (Dauzat/Dubois/Mitterand 60; уп. и REW 4087). Друкчије Mollova 1982:64 (изводи с.-х. реч од турске, а ову од истог перс. етимона као аван¹). За орнитонимску примену уп. опаску: „У Градишту (Пожешка Котлина) рекоше ми, да се кобац тако зове, јер је најгори осим свију птица“ (Hirtz II 3).

аванцати *авàнцати* pf. тр. „унапредити“ Цавтат, Дубр. (Skok 2:579), intr. „напредовати, претећи од нечега“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), Корчула (Vinja 1:27), *аванцáвати* impf. Дубр. (Бојанић/Тривунац), *аванцати* „id.“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), „унапредити; претицати“ Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić); у истим значењима и са *о-*, *од-*, *у-*, *йри-*: *овàнцати* сз. Бока (Musić), *овàнцати*, *ованцáвати* Дубр. (Бојанић/Тривунац), *ованцати*, *уванцати* Грбаљ (Lipovac-Radulović), *одванцати* Дубр., *йриванцати* (Skok I.c.). — Од XVI в. *аванцање* „добивање“ Дубр., од XVII *аванцавати* „добивати, претицати“ *ibid.* (РЈА), такође и *ванцати* Мошћенички статут (Skok I.c.).

- Од ит. *avanzare*, вен. *avanzar* „напредовати, престићи, претећи“ (Skok, Vinja I.cc.).

Skok I.c. узима тршћанско-фурлански облик *vanzá* као непосредан извор за варијанту *ванцати* (и одатле *йри-ванцати*), док за (*од-*)*ванцати* допушта замену ит. *а-* домаћим префиксима. Савремено *аванцовати* „напредовати у служби“, *аванцрати* (РСА), као и *аванцрати* сз. Бока (Musić 196 s.v. *ovanca*) позније су позајмљенице од нем. *avancieren* (< фр. *avancer*), уп. Skok, Musić I.cc. Овамо и *аванцрати* „напредовати“: Је био подинцилр и сад је аванциро, добио диплому и је инцилр рум. Банат (Марић), Ускоци (Станић). Именица *уванцина* f. „остатак“ ји. Бока (Lipovac-Radulović) вероватно је домаћа творба према ит. *avanzo* „id.“, за разлику од *ованцаменати* т. „унапређење“ Дубр. < ит. *avanzamento* „id.“ (Бојанић/Тривунац 254).

авар *àvār*, -a, -o adj. „шкрт“ Дубр. (Бојанић/Тривунац; Skok 1:77), Корчула, Пераст (Skok I.c.), *avâr* „id.“; похлепан, халапљив“, *avâран*, -рна, -рно „id.“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), *avârôz* „лаком“, *avârôзан*, -зна, -зно „id.“ Дубр. (Skok I.c.); *avâрностī* f., *avâриштина* „шкртост; похлепност, лакомот“ ји. Бока (Lipovac-Radulović); *авариција* „id.“ сз. Бока (Musić), *avâриција* Дубр. (Бојанић/Тривунац), *avâриција* Корчула (Vinja 1:27).

- Од ит. (вен.) *avarо* „id.“, *avarizia* (Skok, Vinja I.c.).

август *àvgusī* m. „осми месец у години, коловоз“ (РСА; РЈА), Војв., *àvgusī* *ibid.* (РСГВ), Радимња (Томић II), *àvgusī* Војв. (РСГВ), *àvgusī* Свиница (Томић I); *àvgusī* Војв. (РСГВ), *àvgusī* Свиница (Томић I); *àvgusī* Пољица, ЦГ (РСА), *àvgusī* бачки Буњевци (Peić/Bačlija), *avûsī* (ČDL), Брусеје (Dulčići), Вргада (Jurišić), Бакарац и Шкрљево (Turina/Šepić), Ластва, *avûsī* Раб, Божава (Skok 1:75), *avûшитī* Орлец (Houtzagers); *àgos*, -сīа m. Дубр. (Бојанић/Тривунац). — Стрп. *авьгоустъ* поред *доугоустъ*, *догоустъ*, *агостъ* (Даничић), од XVIII в. *авгусī* Качић-Миочић (РСА).

- Од лат. имена месеца *augustus*, разним путевима (Skok I.c.; Vasmer 1944:48).

Надевено по првом римском цару, Октавијану Августу (раније се тај месец звао *sextilis* „шести“), ово име је током средњег века ушло у већину европских језика. С.-х. облици на *авг-* гр. посредством, на *авг-* латинским; они на *ав-* делом према ит. *agosto*, али могуће је да се наслањају и на балкански романитет, уп. буг. *Огò-ста*, име притоке Дунава < влат. *Agustae* (БЕР 4:779) и буг. дијал. *ягостъ* поред *егусъ* „август“ (Геров).

авгутар *авгүт̄ар*, -ára m. „икра, кавијар; сух рибли мријест, који се (понај-више у Скадру) вади из рибе скакавице“: Авгутар се једе и уз часни пост сваки дан, као и хајвар (Вук). — Од XVIII в.: Видим да се жалиш што ни маслина, ни хајвара, ни авгутара ... нејмаш Ј. Рајић (грађа РСА s.v. *хајвар*).

- Од гр. *αὐγοτάραχο* „id.“ (Skok 1:78; Vasmer 1944:48); уп. мак. дијал. *авгаїтар* (Аргировски 58), буг. *авгат̄ар* (ПРОДД), *авгот̄ар*, рум. *avgotăragon*.

РЈА и РСА само преносе Вукову потврду. С.-х. -у- указује на северногрчки извор. Отпадање последњег слога у с.-х. и буг. рефлексу може се објаснити хашпологијом, уз наслањање на домаће изведенице на -ар.

авдитор *авдїт̄ор̄*, -óra m. „војни судија, војни иследник“ (Вук), такође *авлїт̄ор̄* Лика (РСА), Кордун (Skok 1:75), *авлїт̄ор̄* „id.“; превејан човек“ Лика (РСА; РЈА 4:289а), *авлїт̄ор̄* Госпић (РСА), *авлїт̄ор̄* Лика, *авїт̄ор̄* жумберачки католици (Skok I.c.). — Од 1736. *авдїт̄ор̄* (Михајловић).

- Од нем. *Auditor* „id.“, лат. порекла.

Реч је вероватно постала народска посредством судске власти у бившој Војној крајини преко аустријске граничарске управе (тако Skok l.c., уп. и Schneeweis 119). Група *вд* упрошћавала се у *в* или дисимиловала у *вл*, а затим подвргавала метатези типа *завла* < *залва* (в. заова), *авлаџан* < алватан. Књижевни облик *аудиџор* посведочен 1792. (Михајловић). Облик *аудиџур* XVI в. Будинић, XVII в. Кашић (RJA) од ит. *auditore*?

авель *ávelь* т. „покошен и иструлео коров, отпади уопште“ Лика, Дучаловићи (Вук; РСА; Skok 1:34), *ávelьак*, *-елька* т. „мали и закрљжали струкови конопље, заостали необрани, који се напослетку почупају“, *авельача* f. „id.“ Левач и Темнић; т./f. „човек који авеља, шепртља“; деноминали *ávelьиџи*, *-им* импрф. „ситнити нешто, нпр. кучине“ Дучаловићи (РСА), *ávelьаџи*, *-аџ* „сакупљати пожњевену пшеницу на гомиле од којих се после праве снопови“ Чумић (Грковић), *џоавельаџи* рф. „грах у ручице скупити“ Србија (RJA); и са *х*: *хавельаџи* „чистити конопљу“ Негњево код Новог Пазара (грађа РСА), са *о*-: *овельина* f. „остади од конопље, оно што ветар носи, кад се на гувну веје“ Косово (Елезовић II), *овельаџи* импрф. „ваљати, прегурати, мељати залогaje“ Заглавак (РСА, асс.?, инф.?): овамо вероватно и *амель* „нечист у сену“ Лика (RJA, в. доле), *áмель* „уродица и други коров у жити“ Дучаловићи (РСА), „нечисто жито, очинци“ Срем (Вук; РСА), *áмель* „смеће“ Слав. Подравина (Sekereš V), кајк. *хáмел* „ситна конопља за везивање снопља“ Гола (Večenaj/Lončarić).

• Нејасно.

Могло би се претпоставити псл. **xavel'ь* са *ō*-превојем коренског слога према *-ē-* у рус. дијал. *шáвель* „олош“, даље у вези са *шваль* „id.“, *шáверь* „трице, смеће“, *шáврик* „гомила измета, нечисти“ (Фасмер 4:393, О. Н. Трубачев *ibid.*; за овај последњи облик уп. аврик), али тиме се не објашњавају варијанте са *-м-* и *-р-* (в. посебно s.v. аврљ), које се јављају упоредо, уп. пример: Кад се купи сијено по ливади, гдје се у јесен тесала кака грађа или се зими по грму кресале гране козама па остале треске, љуске и огранци, довикује се купуицима: побацајте у грм сав тај авель, па чисто сијено купите. Исто се тако говори и аврље и амель Лика (RJA). Skok l.c. s.v. *amelj* одбацује Даничићево извођење од мађ. *hüvely* „љуска“ (RJA 1:128), без властитог предлога. Косовско *овельина* Skok 3:588–589 изводи од *вијаџи* < псл. **vê-* (sic!). Уп. још *авелџан* у значењу „нечист, оболео (о жити)“ s.v. авет и назив за месец фебруар *авельача* поред *овельача* и *велъача*.

авентур *авенџур* т. „претплатник, стални купац“ сз. Бока (Musić), Дубр. (Бојанић/Тривунац), *авенџур* „купац“ Корчула (Skok 1:10 s.v. *advenat*), *авенџур* Корчула, Брусје (Vinja 1:28); *авенџурица* f. Дубр. (Бојанић/Тривунац), *авенџурица* Вис (Vinja l.c.); такође *авенџор* т. сз. Бока (Musić), *авенџор* ји. Бока (Lipovac-Radulović), *авенџор* „потрошач, купац“ Бакарац и

Шкрљево (Turina/Šerić); и без *a-*: *вѣнѣтор* „муштерија; љубавник“ Богдашићи (Lipovac-Radulović); и са *o-*: *овенѣур* „купац“ Лумбарда (Skok l.c.)

• Од ит. *avventore* „id.“ (Skok l.c.), или вен. *aventor* < лат. *adventor* „посетилац, стални гост (крчме)“ (Vinja l.c.).

авертити *àvĕrĭtĭtĭi*, *-ĭm* (im)pf. „обавестити, упозорити, саветовати“ ЦГ, ~ *se* „доћи к себи, осветити се“ БиХ (РСА), *àvĕrĭtĭtĭi se* „досетити се, разумети, схватити“ Ускоци (Станић), *авѣрѣтѣтѣ* „учинити да се (неко) разабере“ Стара ЦГ (Пешикан), „обавестити“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), чак. *авѣрѣтѣтѣ*, *-ĭn* „id.“ (ČDL), *авѣрѣтѣтѣ* Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić); и без *a-*: *верѣтѣтѣ* ји. Бока (Lipovac-Radulović 19); *авѣрѣваѣтѣ se* impf. „сећати се“ Мостар (РСА), *авѣрѣтѣвѣтѣ*, *-ѣѣн* (ČDL); *авѣрѣтѣсѣтѣтѣ*, *-ѣѣѣм* pf. ЦГ (РСА), Ускоци (Станић), *авѣрѣтѣшкаѣтѣ* pf., *авѣрѣтѣшкаѣвѣтѣтѣ* impf. Дубр. (Бојанић/Тривунац).

• Од вен. *avertir* „id.“ (Vinja 1:28).

РСА 1:16 и Lipovac-Radulović l.c. изводе од ит. еквивалента *avvertire*. Дубр. облик < ит. *avvertisco* l. sg. Уп. и алавертити.

авет *àvĕtĭ*, *авѣтѣтѣ* f. „утвара; мршава, бледа особа“ (Вук 1818; РСА), Прошћење (Вујичић), ист.-бос. Ере (Реметић), Ускоци (Станић), Дубр. (Бојанић/Тривунац); „будала, сметењак“ ЦГ (РСА), „лудост, будалаштина“ Ускоци (Станић); и *àvĕtĭ*, *-a* m. поред *àvĕtĭ* / *àvĕtĭ* f. Војв. (РСГВ), *àvĕtĭ* Призрен (Чемерикић); деноминали *авѣтѣтѣтѣ* impf. „говорити којешта, булазнити“ (РСА), „id.; лудовати, будалити; беспосличити, скитати се“ Ускоци (Станић), „блесавити се, непристојно се понашати“ Прошћење (Вујичић), *авѣтѣтѣтѣ*, *-ѣтѣм* „радити по кући до касно у ноћ; базати“, *авѣтѣтѣтѣ* „id.“ Чумић (Грковић), „говорити глупости; ићи без циља, лутати“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), Ускоци (Станић), *авѣтѣтѣтѣ (se)* „id.; правити глупости, лудовати; радити нешто бесмислено; беспосличити; изругивати се“, *авѣтѣтѣтѣтѣ* „id.“ Загарац (Ћупићи), *авѣтѣтѣтѣтѣ* pf. „померити памећу, полудети“ Ускоци (Станић), *авѣтѣтѣтѣтѣ* „id.; направити глупост“ Загарац (Ћупићи); са префиксима *изавѣтѣтѣтѣ* / *изавѣтѣтѣтѣтѣ* „полудети“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *ѣоавѣтѣтѣтѣтѣ* „id.; залудети се нечим“ Загарац (Ћупићи); придеви *àvĕtĭsĭtĭ* „сабластан; будаласт“, *àvĕtĭsĭn*, *-ĭna*, *-ĭno* „сабластан, језив, непријатан; блед, болестан, слаб“ г. Далм., „избледео (о тканини)“ Књажевац, „наказан, накардан“ ЦГ, Скадар, „будаласт, глуп“ ЦГ (РСА), Васојевићи (СТИЈОВИЋ), Загарац (Ћупићи), „који има уродицу (о житу); нечист“ Косово (Елезовић I); одатле *авѣтѣтѣтѣтѣ* m. „будаласт човек, сметењак“ ЦГ (РСА), Ускоци (Станић), *авѣтѣтѣтѣтѣтѣ* „id.“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), Загарац (Ћупићи), *авѣтѣтѣтѣтѣтѣ* f. „будаласта жена“ ЦГ (РСА), Ускоци (Ста-

нић), *авѣтнїца* „id.“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), Загарач (ЋУПИЋИ), *авѣтнѣак* т., *авѣтнѣача* f. (РСА); *авѣтлук* т. „будалаштина, неразумност“ Ускоци (СТАНИЋ), *авѣтлук* „id.“; беспосличење“ Загарач (ЋУПИЋИ); хипокористик *авѣико* т. „будаласт човек“, пејоративни аугментативи *авѣиуља* f. ЦГ (РСА), Ускоци (СТАНИЋ), *авѣиуља* Васојевићи (СТИЈОВИЋ), Загарач (ЋУПИЋИ), *авѣиура* Ускоци (СТАНИЋ), *авѣшина* (РСА); *авѣшина* f. „утвара“ (Вук 1818), „id.“; будала, сметењак“ Скадар, ЦГ (РСА), „id.“, и као узречица, Ускоци (СТАНИЋ), „малоумник“ Прошћење (ВУЈЧИЋ), „непаметан човек“ Бјелопавлићи (ЋУПИЋ 187), „утвара“ Чумић, *авѣтнѣа* „id.“ *ibid.* (Грковић), „приглуна особа, будала“ Загарач (ЋУПИЋИ), Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *авѣиња* Вршац (РСГВ); *авѣинчад* п. coll.; деноминали *авѣињаићи* *imprf.* поред *авѣињити*, *авѣиуњити* „лудовати, бесмислено говорити или што радити“ Ускоци (СТАНИЋ); придеви *авѣињски* „сабластан, језив“, *авѣињаст* „id.“ (РСА), „луцкаст“ Ускоци (СТАНИЋ), *авѣињас*, *-сѣа*, *-сѣо* „id.“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ); и са *x*: *хавѣи* „утвара“ М. Ракић, В. Илић, Невесињски, „несрећа, опасност“: хавет швалска Ј. Вујић, *хавѣишање* п. „лудовање“, *хавѣино* adv. Невесињски, *хавѣиша* „сабласт“ Драг. Ј. Илић (грађа РСА); и без *a*: *вѣиша* f. „болешћу или патњом исцеђена и унакажена особа, ругоба“: Ветиња је нешто што је сасвим мршава и изболело: омрш’о је, права ветиња, *вѣињаст* adj. „слабуњав, неугледне спољашњости“: Види се да је ђевојка смјерна и поштена, али је нешто ветињаста Дучаловићи (РСА), кајк. *вѣи* f. „приказа“, *вѣишица* dem. Гола (Већепаж/Лопџарић).

• Нејасно; уп. мак. дијал. *авѣи* (Вражиновски).

Уколико (недовољно потврђено) *x*- ипак није плод хиперкорекције и ако се пође од семантике „сасушен“ (→ „мршав, блед и сл.“), отвара се могућност поређења са облицима наведеним у ЭССЯ 8:23: укр. дијал. (полес.) *хавѣтны (лѣс)* „престарела, осушена шума“, блр. *хавѣтнае* „суво дрвеће, грмље“, такође чеш. дијал. (мор.) *chaviscny* у примеру из НП: *Tri dni, tri noci jeli po tmni ro chaviscny*, рус. дијал. *хавѣт* „исечена дрва“, словињ. *хава* „сува грана, полуосушено младо дрво“ (ако није од **хава*, уп. СЕК 2:228), па и са *хавѣль* > авѣль поред рус. *шавѣль*, уп. блр. дијал. *шавѣна* поред *хавѣтнае* „дрво осушено са једне стране“ (СПЗБ 5:450, где се пореди лит. *šovà* „душља“), од горњих значења нарочито *авѣишан* о нечистом, оболелом житу. У ЭССЯ 1.с. Трубачов реконструира сложен придев **хаво-тъпнѣъ*, од **хава* „сува грана“ (са једином, и то спорном, потврдом у словињском) и **ѣѣти, ѣпо* „сећи“, но за *хавѣт* указује на вероватну реконструкцију партиципске основе **хавѣт-*, према којој би се (*x*)*авѣиш*, (*x*)*авѣишан*, укр. *хавѣтны* дало свести на **хавѣт-*; посредни би била још пие. алтернација основе **-онт-* у мушком и **-нт-* у женском роду; (*x*)*авѣль* / *шавѣль* могли би бити такође поименичени партиципи на **-ѣль*, но непосредне потврде за глаголску основу **хав-* / *шав-* нема, уп. ипак рус. дијал. *ошавѣть*, *ошавѣть* „оглупети, полудети, помести се, запањити се“

(СРНГ), с обзиром на значења речи (*x*)*aveš* и њених изведеница у ЦГ. В. А. Меркулова, *Этимология* 1982:42–43 своди **xavṛt(-ьнъ)* на иначе непотврђен глагол **xuti*, *xavṛ* < пие. **skōu-* поред **skēu-* „сећи“. Традиционална етимологија с.-х. речи *aveš* полази од облика без *x-*, сводећи је на **avetъ*, непроширену партиципску основу од јавити, са семантичком паралелом у *ѳриказа* од *ѳриказаѳи се* и изостанком протетског *j-* као у стсл. прилогу *авѳ* „јавно, отворено“ (Skok 1:77–78), уп. авијест; Gluhak 118 пореди укр. дијал. *јвида* т. „ђаво“, рус. дијал. *јвидъ* f. „змија“, што Трубачов своди на **avi-vid-* „онај који се појављује, да се *видеѳи* на *јави*“, са балт. паралелом у лит. дијал. *óvaidas* „велики враголан, пустолов“, али допушта и префиксалну сложеницу **a-vid-* (ЭССЯ 1:94). С обзиром на облике без *a-*, ни у *aveš* није искључено да се ради о префиксу или протези (пред хипотетичном основном **vet-* или **vēt-*). Досад није предложена иоле убедљива алоглотска етимологија: Škaljić 106 изводи од тур. *âfet* „несрећа; митолошко биће у облику крилатог лава“, перс. *âfet* „несрећа“ < ар. *âft* „несрећа, чудо“ (уп. афет); Даничић у RJA 1:123 од ар. *hayālet* „привиђење“, што Skok l.c. с правом одбагује, указујући, између осталог, на неспојивост *i-*основе са тезом о (османском) турцизму. За образовање *aveš-иња* уп. *свеѳ-иња* (id. ib.), *ѳроклеѳ-иња*.

авизати *авизаѳи*, -*ам* (се) pf. „обавестити, јавити; досетити се“ НП, НПр Вук, ЦГ, Босна, Ћипико (РСА), Пераст, Дубр., Цавтат (Skok 3:602 s.v. *vizita*), „(при)сетити се; схватити; уразумити некога“ Ускоци (Станић), *авизаѳи* „обавестити“ Вргада (Јуришић), *авизаѳи* „id.“ сз. Бока (Мушић), Дубр. (Бојанић/Тривунац), *авизаѳи* (се) „id.; досетити се“ Конавли (Кашић 352), *авизаѳи* „опоменути, обавестити“, *авизаѳи* (се) „(при)сетити се“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), *авизаѳи* „чинити да се неко разабере“ Стара ЦГ (Пешикан), *авизаѳи се* „доћи себи, схватити“ Загарач (Ћупићи); придев од партиципа *авизан*, -*а*, -*о* „обавештен“ сз. Бока (Мушић), *авизан* „id.“ Конавли (Кашић 352), Бјелопавлићи (Ћупић 197), „id.; свестан, обазрив“ Загарач (Ћупићи), чак. *авизон* „id.“ (ČDL); такође *авизаваѳи* impf. „упућивати, учити, обавештавати“ ЦГ, ~ се „досећати се“ НП, ЦГ, БиХ (РСА), *авизаваѳи* Дубр. (Бојанић/Тривунац), *авизаваѳи* Стара ЦГ (Пешикан); *авизаѳи* pf. „обавестити“ Божава, *авизаѳи* Молат (Skok l.c.); и на *о-*: *овизаѳи* (се) pf. „досетити се“ НП (Вук), Мостар (RJA), *овизаѳи се* „прибрати се, доћи себи“ Драгачево (Ђукановић II), *овизаѳи се* Црмница (Skok l.c.), *овизаѳи се* „сетити се“ Мрковићи (Л. Вујовић, СДЗБ 18:80), *овизиваѳи се*, -*ујем се* impf. НП (RJA); именице *авиз*, -*а* т., -*и* f. „обавештење, порука; разум, свест, памћење, сећање“ Матавуљ, ЦГ, НП Босна, Херц. (РСА), Дубр. (Бојанић/Тривунац), чак. *авиз* т. „саопштење, обавештење“ (ČDL), *авиза* f. Херц., НП; придев *авизан*, -*зна*, -*зно* „обазрив; бистар, оштроуман“ ЦГ (РСА), Стара ЦГ (Пешикан), „id.; пажљив, смотрен, свестан“ Ускоци (Станић), *авизан* „досетљив, обазрив; бистар, оштроуман“ Конавли (Кашић l.c.); овамо вероватно и *ализан*, -*зна*, -*зно* „познат, јаван;

прави, ноторан“ Ускоци (Станић). — Од XVI–XVII в. *авизаџи* „опомиња-ти кога“ И. Држић, Пољички статут (RJA), од XVII *авиз* Анчић, Корчула (Skok I.c.).

• Од ит. *avvisare* „обавестити, објавити, опоменути“, вен. *avisar* (Skok 3:601–602; Vinja 1:28).

Остаје нејасно да ли су с.-х. именице домаћи поствербали или рефлектују ит. *avviso* „оглас, објава, обавештење, опомена“ (за ову другу могућност в. Skok I.c., RJA 1:124, Musić 123, Lipovac-Radulović 19), уп. и новију позајмљеницу *авџа* „трговачки извештај да је роба стигла“. Ваља повићи формалну разлику између пасивног партиципа на *-ан* (< **-анъ*) и придева на *-(а)н* (< **-ьнъ*), изведеног пре од именице него од глагола, који показује разгранатију семантику. Уп. и кајк. *ави-зѣраџи* „обавестити“ Гола (Večenaj/Lončarić), *авјезан* s.v. авијестити се.

авијест *авијестѝ*, *-сѝи* f. „невоља, беда“: Благовијест говеђа авијест, што тада готово у сваког нестане сијена, или је врло скупо НПосл, „особа унакажена болешћу или патњом, авет“: Од тога времена она се више не ојену док није постала овака авијест Гр. Божовић (РСА), *авијес*, *-сѝи* „утвара, привиђење; фиг. мала деца“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), „изнемогла особа, слаботиња“ Прошћење (ВУЈИЧИЋ), *авџес* „слабо чељаде или дете; будала, лудак; авет, утвара“ Ускоци (Станић), *авјѣс* „врста привиђења“; *авјѣшѝеније* n. „id.; психички и физички руиниран човек који подсећа на привиђење“ Златибор (Миловановић); такође екавски *авѣс*, *авѣсѝи* „авет“ Шумадија (грађа ЕРСЈ).

• Вероватно контаминат од авет и *авијестѝ* „свест“, в. авијестити се. Уп. још и *нав(и)јестѝиѝи* „објавити“, *нав(ј)ешѝење* „Благовест“ (код католика).

авијестити се *авијестѝиѝи се* pf. „уразумити се, освестити се“ БиХ (РСА), *авијестѝиѝи се* „доћи себи, освестити се“ Г. Цапарде (Ђукановић I 274); *оавѣсѝиѝи се* „уразумити некога; уразумити се“, *оавијестѝиѝи*, *оавѣсѝиѝи* (Вук; РСА); *обавѣсѝиѝи* Ресава, Срем, *обавијестѝиѝи* Херц. (Вук 1818), Не би га обавијестио товар ораха НПосл Вук (РСА); *убавѣсѝиѝи*, *убавијестѝиѝи*, *у(б)авѣсѝиѝи* (Вук); *авијестѝ*, *-сѝи* f. „свест, присебност“ Сарајево (РСА), *авѣсѝѝ* „id.“ Г. Цапарде (Ђукановић I.c.), *авијес*, *-сѝи* „свест, памет“; придев *авијесан*, *-сна*, *-сно* „свестан, паметан“ Загарач (Ђупићи), *авјезан* „присебан, свестан“ Рашка (грађа ЕРСЈ).

• Вероватно декомпоновано од **об-авѣсѝиѝи* < **объ-вѣstiti* „узнати се, упознати се“, в. вест.

Или је *авијест* < *вавијест* „свест“, уп. *авољѝиѝи*, *авољак* < *вавољѝити*, *вавољак*? Мало вероватном чини се изведеница са ретким (и недовољно утврђеним) префиксом *а-* (уп. s.v. ајам), уп. и чак. *асвисѝиѝи се* „освестити се“ (RJA 1:117). Облик *авјезан* укрштањем са *авизан*, *авизати*? В. и авијест.

авиндати се *авиндаџи се* рф. „оправити се (о човеку, биљци итд.)“ (РСА), такође *овиндаџи се*, *офиндаџи се* „id.“ Далм. (РЈА).

• Вероватно од ит. *ammendarsi* „поправити се“ (Даничић, РЈА 1:81, 124).

Уп. *амидати се* „id.“ 1764. Дубр. (РЈА). Фонетска тешкоћа, због које Маретић (РЈА 9:491) одбацује Даничићеву етимологију, да се превазићи ако се претпостави да је *-в-* с.-х. облика настало преко **нв < *мв* као рефлекса ит. геминате *mm* (уп. *нн > нв*, А. Лома, НЈ 23/1999:102), са накнадном дисимилацијом: **амвиндаџи > *анвиндаџи > авиндаџи*. Skok 1:78 s.v. *avìdati se* (sic!) своди на (лат.) *adventare* као интензив од *venire* „доћи“, или деноминал од *ventus* „ветар“ (?).

авлија¹ *авлија* f. „двориште, најчешће ограђено; ограда, зид око куће“ (Вук 1818; РСА), Срем, Ловра, Иванда, Даљ (РСГВ), Н. Градишка (Секереш II), Конавли (Kašić 368), *авлица* Златибор (Миловановић), *авлија* Војв. (РСГВ), Вировитица (Sekereš VI), *авлија* Банат, *авлија* ibid. (РСГВ), Чумић (Грковић), *авлија* Слав. Подравина (Sekereš V), Левач (Р. Симић, СДЗБ 19:508), Бјелопавлићи (Ђупић 187), *авлија* Загарач (Ђупићи), Васојевићи (Боричић), *авлија* Радимња (Томић II), *авлија* Лесковац (Митровић), Запаље (Ј. Марковић, СДЗБ 47:65), Свиница (Томић I); изведенице *авлијица* dem. (РСА), Дубр. (Бојанић/Тривунац), *авлица*, *авлијешина* augm., *авлиштие* п. „место где је била авлија“, *авлијара* f. „жена аброноша“, *авлијаш* т. „сусед из дворишта; онај који (се) краде по двориштинама“; придеви *авлијски* / *авлијински* (РСА), *авлијски* / *авлијински* / *авлињски* Војв., *авлијски* / *авлијински* Вршац (РСГВ); такође са *х-*: *хавлија* (РЈА), са протетским *в-*: *вавлија* Петловача (грађа ЕРСЈ), *вавлија* Радимња (Томић II), са метатезом *вл > лв*: *алвија* Лика (Skok 1:78). — Од 1682. *авлиа* (Михајловић).

• Од тур. *avli* „двориште“, гр. порекла (Skok l.c.; Škaljić 106). Балкански турцизам, уп. мак. *авлија*, буг. *авлија*, рум., арум. *avlie*, алб. *avllí*.

Гр. αὐλή могло је ући у балк. језике и непосредно, али је то мање вероватно, јер реч није потврђена у предтурско доба. Почетно *х-* у *хавлија* од тур. варијанте *havli* (Skok l.c.). Реч је распрострањена на целом штокавском простору; дијалектолошки записи углавном нотирају њене крајње домете на северозападу и/ли акценатске варијанте. Гр. етимон је прасродан са улица, а одражен је, преко латинског и немачког, и у новијој позајмљеници *аула*.

авлија² *авлија* „марама и сл.“ в. аф¹.

авра *авра* f. „нешто врло пространо, неодређених димензија; велика кућа“ Пирот (Златковић I).

• Иста реч као буг. дијал. *хавра* „велика, широка, али рушевна стаја или кућа, која се зими не да загрејати“ Странца (БД 1:151); даље нејасно.

Можда од (х)а̀вра „јеврејска богомоља, синагога“ < тур. *havra*, хебр. порекла, уп. буг. *х̀вра*, рум., арум. *havră*, алб. *avrë*, нгр. *χάβρα* (Skok 1:662; Škaljić 323); реч *авра* употребљава се и у пренесеном значењу бучног места где сви говоре углас (уп. Вук, RJA, PCA s.v.), тако већ у турском (Redhouse), такође у грчком (ЛКНЕ).

аврик а̀врѝк, -ѝка т. „ситна лозица на чокоту“ Страгари, „разна травуљина, трска и сл., као и место (обично у бари) где таква травуљина расте“: каква је аврик у овом житу М. Пожаревац, старац ... спусти се низ оне аврике Ровца (РСА), „бујад, густиш, обично поред воде“ *ibid.* (Михајловић 1970:155), „запуштен простор зарастао у коров; неред, лом, непосредно место“ Златибор (Миловановић), „велика поваљана трава“ Прошћење (Вујичић), „нека трава с бодљама; висока, густа, замршена трава, травуљина; поодрастао јечам у коме има много овса; неочишћено, неочијано жито“ Ускоци (Станић), *аврѝк* „запуштени део земљишта на ком је израсло шибље и жбуње“ Чумић (Грковић); „брдовито, стрмо, врлетно земљиште; гудура“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), такође а̀врѝг, -ѝга = а̀врѝк Ускоци (Станић, в. горе); а̀врѝг „засејано земљиште зарасло у коров“ Заглавак; овамо можда и *ка̀врика* „врста траве за сено“ Лика (РСА).

• Нејасно.

Суфиксалне варијанте *авр-ик*, *авр-уг*, заст. и *хавр-еж* т.: *какав' ли може бити фод Ѡ хаврежа ... плодъ Ѡ теѣнѝа* XVIII в. Венцловић (В. Јовановић, СДЗБ 2:304) и с друге стране глагол *у̀авриши* рф. „набујати, нарасти (о трави, трсци и сл.)“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ) указују на основу **xavr-* која би стајала у односу апофоније *ō/ē* према **šavr-* у рус. дијал. *ша̀врик* „гомила измета, нечистоће“ (Фасмер 4:393), а даље би се могло помишљати на везу са **xav-* / *šav-* у авел, рус. *ша̀вель* (уп. и авет). Не може се искључити ни творбена структура **xa-verg-* (одакле *авриг*, *хавреж*, секундарно *аврик*), са експресивним **xa-* (?) и основном **verg-* која је у врћи „бацити“, уп., са другим префиксом, *ко-враг* „крупан и густ коров, травуљина; шипраг, шикара“ Херц., ЦГ, Ужице (РСА), а као (евентуалну) семантичку паралелу аврљ, од **xv̥rliti* „бацити“ (?). Друкчије Михајловић l.c. (помишља на тур. (*h*)*avli* „са маљама“). Уп. још аруг.

аврљ а̀врљ, -рља т. „батина којом се, бацањем, млати воће; каквогод дрвце у земљи“ (РСА), *аврљ* „полегла, увела, замешена трава; гомила разних отпадака“ Чумић (Грковић), *аврље* п. coll. „покошен и делимично иструлео коров“ Срем и Барања (Вук), „отпаци уопште (од дрвета, сламе, камена, цигала)“ Лика, Крагујевачка Јасеница, М. Пожаревац (РСА); *аврљѝк* т. „запуштено земљиште на ком је израсло шибље и жбуње“ Чумић (Грковић).

• Од *хврља̀ти* > врљати¹ „бацати“, са протетским *а-*, уп. без њега *врљѝк* „вртача обрасла шипрагом“ Заглавак (РСА, асс.?).

Варијанта *òврљē* п. coll. „полегла, свенула трава“, *оврљина / òврљина* ф. „id.“ Слав. (РСА) указује на декомпозицију у *об(а)- / из(а)-хврљайи*, уп. *обаврљайи*, у Чумићу и *аврљайи*, *-ām* impf. „неуредно обављати посао“ (Грковић), прилоге (по-реклом старе партиципе на *-е* као *гледе, шале*, уп. Skok 3:379) *òфрље* „немарно“, *йзаврљē* „замахнувши руком иза себе“ Жунић (РСА). Општа семантика је *, „оно што се баца, што је за бацање“, уп. *врљак* „омањи камен који се може бацити из руке“ Ускоци (Станић). Значење „замешена трава“ везује се са *врљайи* „газити, мрсити (траву, жито и сл.)“, уп. *врљати*². За евентуалну везу са *авељ* уп. случајева као *врљача* поред *вељача*. В. и аврљ-баврљ.

аврљ-баврљ *àврљ-бàврљ* adv. „тамо-амо, овамо-онамо“ (Вук), „тамо-амо, тетурајући се“: Испливам, те онако кишан аврљ-баврљ кроз улице, докле доспјех у велику касарну Матавуљ, „неповезано, туц-муц (за говор)“: А он, аврљ-баврљ, признаде најзад да је крив (РСА), *àверљ бàверљ* „тамо-амо“ Имотски (Л. Зоре, Rad JAZU 138:56), *àвр-бàвр* „туц-муц“: Авр-бавр моја навр’, каже се лајаву чељадету Бос. Грахово (РСА).

- Од *врљати*¹ < *хврљайи*.

За б- уп. **обь-хврл'ати* > *обаврљайи* „површно, непажљиво урадити какав посао“ Бачка, Банија (РСА), одакле декомпозицијом *о-* (уместо *оба-*) *баврљайи* (Лома 2000:612); и облик на *а-* могао је настати погрешном декомпозицијом *об-аврљайи*, уп. аврљ, тамо и *аврљайи* „неуредно обављати посао“ Чумић (Грковић). Skok 1:78 одбацује Даничићево извођење (RJA 1:125) од тур. *avare olmak* „беспосличити, трчати којекуда“, не дајући своје етимолошко решење, осим што просуђује да је прилог створен према турском обрасцу *kitap-mitar* (уп. Петровић 1993).

аврц *àврц* m. „кепец“ Ужице (RJA; РСА).

- Нејасно.

Уп. *йàмйрц* „id.“ бачки Буњевци (Reić/Vašlija) и друге изведенице основе *йрц-* са сличном семантиком. По Даничићу (RJA 1:125) од ар. *ifrit* „ђаво, демон“, одакле тур. *ifrit* „id.“ > с.-х. ифрит, *ифриз* (уп. Škaljić 341). Skok 1:78 просуђује Даничићеву етимологију као неуверљиву, не дајући сопствени предлог.

авте *àвте* = *автѝс* interj. шатр. „бежи, губи се“ Левач и Темнић (РСА), *àв-тѝе / àфтѝе* „id.“ Лесковац (Митровић), *àфтѝе* „id.“; п. indecl. „бекство“: Не ли ће ти уфатимо јено афте, па куд кој, такође *афтѝе-Мико*, *афтѝе-шутѝе* Призрен (Чемерикић), *автѝошем / афтѝошем* pf. „изгубити се, нестати“, *автѝо-субање* п. „бежање, нестајање“ Лесковац (Митровић).

- Нејасно.

Чемерикић s.v. напомиње да је из ромског, без етимона. У говору београдских Рома *авте* је узвик изазивања (усмено М. Ђ.), вероватно од императива *ав* „дођи!“ појачаног емфатичном честицом *та* (*ав та* „дођи-дер“, уп. Uhlik 1974:89) или сливеног са везником *те* „да“ у елипси „дођи да (те ударим, или сл.)“; за спој *аф-*

ше-шуйше уп. ромску употребу облика *tute, tuće* „теби“ као тзв. датива присности уз императив (Uhlik 1973:76).

авуз *àвуз, -а* т. „базен, мочило“ Ниш, „речни рукавац, канал“: Пут ти пре-сјеца ладна Требињчица својим многобројним мрежастим авузима Херц. (РСА), *áвус* „базен“ Галипољци (П. Ивић, СДЗБ 12:441); такође *ауз* т. „id., мочило“: Ауз је рупа у којој табаци киселе говеђу кожу Пирот, „јама за сакупљање воде“ Дучаловићи, одатле *аузиџи* impf. „правити ауз“ ibid. (РСА), *аўс, аўза* „резервоар за воду где се поји стока“ Мрковићи (Л. Вујовић, СДЗБ 18:354), *аўс, -а* „базен“ Косово (Елезовић II 495); и са *х-*: *хàвуз* „id.; бања, купатило“ Бања Лука, Мостар (Skok 1:662), *хàуз* „јарак за сакупљање воде за башту“, *хàвз* Босна (Škaljić).

• Од тур. *havuz* „базен“, ар. порекла (Skok I.c.; Škaljić 323). Балкански турцизам, уп. мак. *авуз*, буг. *ха(в)ўз*, рум. (*h*)*avúz* поред *habúz*, арум. *avúz, hãvúze*, алб. *haúz*, нгр. *χαβούζα*.

Није јасно спада ли овамо *àвусина* f. „нешто страшно и велико, огромних димензија и снаге, можда митолошко биће на које се заборавило и чији је траг остао само у језику“ Пирот (Златковић I), или се можда своди на **хъбузина*, уп. укр. *хабуз* т. „коров“, пољ. заст. *chabuź*, дијал. *habudzie* п. „id.“, словињ. *x'abuzà* f. „стара дрвена кућа, кућерак“ (ЭССЯ 8:135–137, в. абзов). За порекло тур. речи в. Egen 175.

авџија *àвџија* т. „ловац“ БиХ, Ниш (РСА), Војв. (РСГВ), *àвџија / àвђија* Рогатица (Јахић), *àвџија / àвџија* (Škaljić), *àвџија* Галипољци (П. Ивић, СДЗБ 12:131); деноминал *авџијаџи* / *авђијаџи* impf. „ловити“ Рогатица (Јахић), *àвџиџи* Војв. (РСГВ); изведеница *авџилук* т. „лов“ (Škaljić), Војв. (РСГВ), *авђилук* „id.“ Рогатица (Јахић), сложеница *àвџибаша* т. „старешина ловаца“ НПр (РСА; Škaljić).

• Од тур. *avcı* „id.“, *avcılık, avcıbaşı* (Škaljić 105–106). Балкански турцизам, уп. мак. *авџија, авџибашија*, буг. дијал. *авдџија, авдџилџк*, рум. *avgiu, avgi-başă*, арум. *avgí*, нгр. *αβτζής*.

За порекло тур. речи в. Севортян 1:62–64.

ага *àга / àга* т. „феудални власник земље некада у Турској; старешина и војнички чин у Турској; титула: господин, господар, газда (за муслимана)“ (РСА), *àга* „господар“ (Вук 1818), *àга, -ē* поред *агē* „id.“ Косово (Елезовић I), *àга* Левач (Р. Симић, СДЗБ 19:508), Бјелопавлићи (Ћупић 187), „id.; богат човек; набусит човек“ Загарац (Ћупићи), „турски велепоседник; господар који искористићава туђу радну снагу“ Прошћење (Вујичић), *àга* Призрен (Чемерићи); хипокористик *àга* „име одмила за оца или старијег сродника (девера)“ Србија, Банат (РСА), „id. (и за суседа)“ Војв. (РСГВ), *àга* Косово (Елезовић I), *àго* (Вук), Лика, НПр; одатле *àгица* dem.

Босна, Косово (РСА), *а̀гица* Лесковац (Митровић), *а̀гица* Поцерина; *а̀гѝн* adj. (РСА), *а̀гиница* f. „агина жена“ (Вук 1818), *а̀гиница* Вршац (РСГВ), *а̀гиница* Косово (Елезовић I), *а̀гиница* Призрен (Чемерикић); придеви *а̀гѝнски* Прота Матеја, *а̀гански* Гр. Божовић, *а̀гачки* Бјелопавлићи, НП ЦГ (РСА); *а̀говина* f. „незаконито стечена имовина“ Војв. (РСГВ); деноминал *а̀говати*, *а̀гујем* impf. „бити ага; господарити, заповедати; живети као ага, уживати“, *а̀говати*, *-ујем* „id.“ (РСА), Војв. (РСГВ), *а̀говати* „уживати у богатству, изобилу и раскоши“ Загарац (Ћупићи), *а̀гује* 3. sg. „уживати“ Бјелопавлићи (Ћупић 187), *а̀гујем* „id.“ Лесковац (Митровић); *а̀галије* m. pl. „ниже муслиманско племство“, *а̀гали(ј)ски* adj., adv. Д. Милановац (РСА); *а̀галисује* impf. 3. sg. „забушавати (у радној групи)“ Пирот (грађа РСА); *а̀галирам* „уживати“, *а̀галика* f. „уживатељка“ Лесковац (Митровић); *а̀галук* m. „чин и достојанство аге“ (Вук 1818; РСА), „посед који припада аги; део прихода који се даје агама; осиност, самовлашће“, *а̀ганлук* „род дворјанства“ (РСА), *а̀галък* „посед, пољско добро; агинско достојанство“ Призрен (Чемерикић), *а̀галък / а̀гълък / а̀галак* поред *а̀ганлък* „уживање“ Лесковац (Митровић); такође *а̀галар*, *-ара* m. „богат, имућан човек“ ЦГ, (обично pl.) „нижи племић муслиманин“ (РСА), *а̀галари* pl.t. „аге“ Призрен (Чемерикић), *а̀галарски* adj., adv., *а̀галарство* n.; сложеница *а̀габег* „старији брат“ (Škaljić); и са (секундарним) *x*:- *хага*, *хагин*, *хагалук* ЦГ, НП; овамо можда и *хаџалар* = *а̀галар* Нушић (грађа РСА). — Стерп. *ганичлаџь ага* 1687. Магарашевићев летопис (Даничић).

• Од тур. *а̀га*, дијал. *ага* „господар, војни чин, племић, земљопоседник, господин; старији брат, отац“, *а̀галик* „положај аге, племенитост“, *а̀габеу*, дијал. *а̀габек* „старији брат“ (Skok 1:12; Škaljić 72; уп. DS 74–75). Балкански и источноевропски турцизам, уп. мак. *ага*, *а̀галак*, заст. и *а(г)алари*, *а̀гица*, *а̀гинка* (Јашар-Настева 215, 208–209), буг. *а̀га*, *а̀галар*, *а̀галък*, рум. *а̀га*, *а̀га*, арум. *а̀га*, алб. *а̀га*, pl. *-llarë*, *а̀гë*, *а̀галлëк*, нгр. *а̀га*, слн. *а̀га*, слч., чеш., пољ. *ага*, рус., укр., блр. *а̀га*.

Облик *а̀галар* од тур. множине *а̀галар*. За термин сродства уп. Bjeletic 1995:211–212. За порекло тур. речи в. Севортыан 1:70–71.

агаз(ли) *а̀газ*, *а̀газли* adj. indecl. „мрк, вран“ (РСА) в. јагаз.

агазлак *а̀газлак / а̀гъзлък* m. „нека танка материја од памука или свиле којом муслиманске жене покривају главу, лице и уста кад изађу на улицу“ Косово (Елезовић I), *а̀гъзлък* „од поводника на оглаву направљен шепут (омча) којим се завиличи коњ да би се њиме лакше владало те служи као врста узде; предњи, косо засечен и челиком обложен део колевке на авану

(направи за крижење дувана); шепут направљен од конца приликом оснивања пређе“ Призрен (Чемерицић).

- Од тур. (дијал.) *ağızlık, agazlık* „корпа за њушку, каиш преконосник за коње; танко платно кроз које се процеђује млеко; писак, левак итд.“ (уп. DS 76, 98–99; TSS); уп. мак. дијал. *агазлак* „дебео свилени конац који се извлачи из чауре“ Кратово (Јашар-Настева 79).

Тур. реч изведена је од *ağız* „уста, отвор“ (за порекло в. Ерен 4–5; Севортян 1:81–83). Као део справе за сечење дувана можда у значењу „сечиво“. Skok 1:12 изводи значење „покрив за главу“ од тур. *yağız* „мрк“ > с.-х. *агаз, агазли* поред *јагаз*. Од истог тур. предлошка *азлика, арзлак*.

Агарјанин *Агàрјанин* т. „муслиман, Турчин; неверник“, придев *агàрјански* поред *агàрански*; такође *Агàренин, агàрèнски*; *Агар, агарски* (РСА); дијал. *агàрјански* „силнички, непријатељски“: Овамо паће и агарјанско (повика на немирну стоку) Прошћење (Вујичић) — Стрп. *Агаџкнинь, Агаџкньскми* о Турцима (Даничић).

- Од цсл. *Агаџкне* „id.“ < гр. Ἀγαρηνοί; уп. буг. *агарјанин, агарјанец*, рус. *агаряне* (БЕР 1:3; Фасмер 1:60), рум. *agareán*.

Етноним изворно означава потомке старозаветне личности Агаре, Аврамове иноче, секундарно пренесен на муслимане и Турке. Облици *авгàрјански, Авгàрèн* (РСА), *авгарас(и), -сиа, -сио* адј. „неприступачан, одбојне нарави“ Бањани (грађа ЕРСЈ) можда укрштањем са именом едеског владара Авгара (Ἀβυαρος), коме је, по хришћанској легенди, Исус послао свој нерукотворени образ.

агбаба *агбаба* f. (sic!) „кобац или соко обучен за лов; акмаца“; такође презиме *Агбаба* (РСА).

- Од тур. *akbaba* „суп, врста орла лешинара“ (РСА 1:21).

Белоглави суп (*Gyps fulvus*) у турском је метафорично означен као „бели, седи старац“, уп. ак¹ и бабо; с.-х. преношење на друге грабљиве птице можда под утицајем орнитонима *акмаца, в. атмаца*.

агвантати *агвãниãаи* pf. „зграбити, ухватити“ сз. Бока (Musić), Дубр., Цавтат (Skok 1:641; Бојанић/Тривунац), *агвãниãаи* „id.“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), *агвãниãаи* „захватити“: сидро је агвантало Комижа (Mardešić-Centin), *агвãниãаи* „ухватити, натегнути“ Вргада (Jurišić), *агвãниãа* impf. „прихвати!“ Бакарац и Шкрљево (Turina/Šepić), *агвãниãа* „id.“ (Vinja 1:15), *агвãниãаваи* impf. Дубр. (Бојанић/Тривунац).

- Од ит. (вен.) *agguantare* „шчепати, зграбити; једрити уз ветар“ (Skok I.c. s.v. *gvantira*; Vinja I.c.).

агда *ãгда* f. „тестаста смеша са много шећера коју жене, нарочито муслиманке, лепе по лицу, па потом скидају и тако чисте лице од длака“ Пље-

вља, БиХ (РСА), *агда* Призрен (Чемерицић), „сируп од шећера“ Травник; такође *јагда* БиХ (РСА), *хагда* БиХ (грађа РСА); деноминали *агдиџи* се *imprf.* „чистити лице од длака помоћу агде“, *јагдиџи* се БиХ (РСА).

• Од тур. *ağda* „id.“, ар. порекла (Škaljić 73). Балкански турцизам, уп. буг. *agda* „пекмез од грожђа, лубенице и другог воћа“, арум. *agda*.

Рефлекси тур. речи претпостављају старији лик тур. *agda*. За њено порекло в. Еген 3.

агија *агија* f. „мах, подстрек“: И опет агије (маха) на ново (му) дадоше, да се у Србији меша и управља (РСА).

• Нејасно.

Хапакс у мемоарима политичара Стефана-Стевче Михаиловића (1804–1888), родом Јагодинаца, издатим у Београду 1928, 177. Можда од издавача (Ж. Живановић) погрешно прочитана цсл. реч *авије* „одмах“ (посведочена у славеносербском, в. РСА s.v. *авије*).

агирати *агирати* pf. „опколити мрежом, заколити да се не изгуби пошта кад се има трата потезати“ Бијела, Бока, *агирати* Прчањ, Муо, *агирати* Бијела, Бока (Skok 1:13).

• Од далм.-ром. **adgyrare* < гр. *ἀγυρίζω* „скупљати“ (Skok l.c.; Vinja 1:14).

На далматоромански извор указује изостанак палатализације, уп. ит. *aggirare*. Уп. *гираница* f. „домет облика потковице где се мрежа приметна“ ји. Бока (Lipovac-Radulović); извођење од ит. *giro* (ead. 106) фонетски не стоји.

агнам *агнам* m. „порез на ситну стоку“ Косово (Елезовић II 491).

• Од тур. (дијал.) *ağnat* „id.“, ар. порекла (Кнежевић 24; уп. DS 106).

Тур. реч је по пореклу ар. множина од *ganet* „овца“ (Елезовић l.c.).

агр *агр* adj. indecl. „тежак, масиван, јак“: *агр кахва* „јака кафа“, „охол (о човеку)“ (Škaljić); такође *агар*, *агзли* „вредан, драгоцен (о коњима)“ НП (РСА; Škaljić).

• Од тур. *ağır*, дијал. *agir* „id.“ (Škaljić 73; Jusuf 160).

За порекло тур. речи в. Севортян 1:85–86, Еген 4. Уп. агрлук. РСА 1:21 погрешно упућује *агар*, *агзли* на *агарјански*.

аграма *аграма* f. „изненадно обољење, грчеви, узетост итд.“ (РСА) в. ограма.

аграмак *аграмак* m. „напасник“ БиХ; *аграмачина* augm. „крупан и јак млад човек“ Лика (РСА).

• Нејасно.

За значење „напасник“ можда треба поћи од *, „горопадник“, у вези са *аграма* поред ограма „падавица, епилепсија“, *ограмак* „болест која по народном веровању задеси онога који нагази на чини, мађије“ Херц., Дубица (РСА); за „крупан и јак

млад човек“, ако је добро дефинисано, уп. рус. дијал. *аргамáк* „незграпан висок коњ; крупан и трапав човек“ (СРНГ), књиж. *аргамáк* „коњ племените пасмине“, блр. *аргамáк* „врста високих тркачких коња“, стблр. *ограмак* „id.“, блр. *аргамáка* „беспосличар, пијаница“, турско-татарског порекла (Фасмер 1:85; ЭСБМ 1:145–146).

агрампати *агрàмiаӣ* pf. „закачити, зграбити“ сз. Бока (Music), *аграмiаӣ* „id.“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), „зграбити на брзину“ Брусје (Dulčić).

- Од вен. (*a-*)*grampar*, уп. ит. *aggrappare* „закачити, прихватити“ (Music 123; Lipovac-Radulović 5).

Уп. гранфа.

агрлук *агрлук* m. „откупнина коју је некад код муслимана давао младожења за девојку“ НП (РСА; Škaljić).

- Од тур. *ağırılık* „id.“ (Škaljić 73); уп. буг. дијал. *агрлѝк* (ПРОДД). Истог крајњег порекла као агр. Уп. и Mollova 1982:40.

агршак *агршак*, *-шка* m. „мали колутић од кости, или од рога, што жене натичу на вретено (да је теже у руци) кад почињу прести“ (Вук 1818), „id.; колутић као украс на кесама“ (РСА), „пловак са свећицом у кандилу“ Војв. (РСА; РСГВ), *агршак* „колут на вретену“ Косово (Елезовић I), *агршак* „id.“ Призрен (Чемерикић); *агршац* „пловак у кандилу“, *агршчић* dem. Војв. (РСГВ).

- Од тур. *ağırşak* „колут на вретену; нешто округло или пљоснато“ (Skok 1:13; Škaljić 73); уп. алб. *agërshák*.

Фонетски лик позајмљеница претпоставља старије тур. *ağırşak*. За порекло тур. речи в. Севортыан 418–419; Eren 4.

ад *âd* / *ãd* m. „пакао, подземни свет“, придеви *âдскī*, *âдов* / *ãдов*, такође *јадов*, само у изразу *јадова јама*: врагови ... нека иду у јадове јаме! Лика, ко море јадову јаму затрпати Банија, као да их (дукате) бацаш у јадову јаму (РСА); и са *x-*: *хад*, *хадски*, *хадан*, *-дна*, *-дно* (грађа РСА). — Стсрп. *адъ*, *адъскни*, *адовъ* (Даничић), такође *јад* „пакао“, *јадов* „паклени“ XVI–XVII в. (RJA).

- Од стсл. *адъ*, *адъскъ*, *адовъ* < гр. *Ἅιδης* „пакао“, генитив *Ἅιδου* „паклени“ (Skok 1:8; уп. ESJS 45–46). Грецизам из хришћанске терминологије, уп. мак., буг., рус., укр. *ад*.

Израз *јадова јама* укрштен са *јад у јадовна јама* Оток (РСА s.v. *јадѡван*). Осим у том изразу, реч је књижевна (песничка) и није продрла у народне говоре; у староцрквенословенски ушла је из новозаветног грчког, где стоји за хебр. *gē'hiṯpōt* „Геена“. У старој грчкој религији Хад је био бог доњег света. Облици на *x-* су новији и учени, засновани на старогрчком изговору.

ада *àda* f., *ádā* gen. pl. „острво (обично речно или језерско)“ (Вук 1818), Подунавље, Подравина (РСА), „id.; шума на речном острву“ Војв. (РСГВ), „водоплавно земљиште; земља крај реке“ Колубара (РСА), „терен поред реке који се не обрађује и обрастао је јовом, тополама, врбама“ Миоче (грађа ЕРСЈ), *àda* „оток“ Слав. Подравина (Sekereš V); деминутив *àдица* (Вук 1818; РСА; РСГВ). — Од XVII в. (*x*)ада (РЈА).

• Од тур. *ada* „острво“ (Skok 1:8; Škaljić 69). Балкански турцизам уп. мак. *ада*, буг. *адà*, алб. *hadë*, рум. *adalii* „становник острва“ (< тур. *adali*).

Тур. реч долази и у значењима „острво, прекривено растињем, пешчани спруд, мочварно земљиште“, в. Севорган 1:87–88; Egen 2–3. Често у (микро)топонимији, нпр. *Ада* у Бачкој од XVIII в., раније *Осџорово*, *Адакале* п. данас потоњено острво у Дунаву са тврђавом (тур. *kale*), етник *Адакалац* т., *Адакалка* ф., одатле *адакалка* „врста винове лозе врло крупног грожђа“ (РСА).

адалет *адáлетӣ* т. заст. „правда, правичност“ НП Босна, Србија (РСА), „спас, спасење“: Нѣмá му адáлета — Пòсуо ме бòжй пйлеж, не мòгу му адáлета дáти; „олакшање, лакоћа, починак“: Јá свòм живòту нйкад адáлета учйњет не мòгу — Јá нйкад у свòм живòту нйѣсам ймò адáлета; „престанак болова“ Ускоци (Станић).

• Од тур. *adalet* „правда“, ар. порекла (РСА 1:26; Škaljić 69).

Ускочка значења вероватно локалним развојем од „правда“ → * „оно што следује праведни(ци)ма“. Није јасна ни семантика алб. *adalët* adv. „веома, прекомерно; веома добро, одлично“, adj. „веома велики, огроман“; изворно можда „по правди, истински“?

Адам *Àdām*, *-áma* т. „име првог човека“, *Àдам*, *-а* „мушко име“ (Вук 1818; РСА), придев *Адáмòв* (РСА), у изразима *Адамов век* „врло дуг живот“ Ј. Веселиновић, *Адамов вијек* НПр БиХ (РСА 2:476), *Адамова јабучица* „спољашње испупчење штитасте хрскавице гркљана, нарочито изражено код мушкараца“ (РСА 8:484), фитоним *адамова јáбука* Војв. (РСГВ), *адамòвка* ф. „врста ране јабуке жућкасте боје“ Слав.; такође *адáмскӣ* adj. (РСА); у изразу *адамско колено* „осмо дете исте мајке, које је, по народном веровању, обдарено најбољим особинама, али које нема среће у животу“: она је знала да је „Адамско колено“: знала је да порода неће имати, или ако га и имадне, неће га подгојити Ј. Веселиновић (РСА 9:787–788), *адáмскò кòљено* „веома добра, поштена жена, plus quam Penelope“ (Вук 1818), „честита, узорна особа; поштење, честитост“ Ускоци (Станић). — Стрп. *Àдамь* име библијског праоца (Даничић).

• Од цсл. *Àдамь* < гр. *Àδάμ* < хебр. *’ādām* „човек“.

Израз *Адамов век* заснива се на библијском предању да је Адам живео 130 година (Постање 5, 3), а *Адамова јабучица* на хебр. назвању „човечја јабука“ (слични на-

зиви срећу се широм Европе, као и легенда која их објашњава, по којој је Адаму јабука коју му је Ева дала застала у грлу, уп. Kluge 7, за с.-х. фолклорни материјал Т. Р. Ђорђевић, СЕЗБ 71:133). За врсту јабуке уп. *адамчица* „врста јабуке са пет браздица на плоду које народ тумачи као отисак Евиних прстију“ Самобор (ZNŽ 16:40). Израз *адамско колено* тешко да је мотивисан ликом библијског Адама, упркос тумачењу наведеном у РСА 9:788 „жена онаква какав је био *Адам* док није згрешио“; пре се ради о семантичком укрштању турцизама *адамли* „човечно“ и *адум* „јалов, неплодан“. Уп. М. Будимир, ZNŽ 40/1962:71–82 (пореди с.-х. израз *адамско кољено* са античким представама о златном добу, „коленима богова“ итд., одбацује извођење М. Стојковића од *адамани* „челик, дијамант“).

адаманат *адаман(а)и* т. „дијамант“ (РСА) в. дијамант.

адамет *адамеи* т. „темељ“ Љештанско (Тешић 265) в. вудамет.

адамли *адамли* adv. „уљудно, човечно“ БиХ, *адамлук* т. заст. „човечност“ (РСА).

- Од тур. *adamli* < *adam* „човек, људско биће“, *adamlık* „човечност“. По пореклу иста реч као старозаветно име првог човека Адам. Уп. Mollova 1982:39; Škaljić 69 (има само *adam*).

адатати *адаџаи* (се) рф. „прилагодити и уредити (се)“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), *адаџаи* „пристати, причврстити“ Потомје на Пелешцу (Skok 1:9), „подесити, прекројити“, ~ *се* „прилагодити се“ Вис (Vinja 1:13), *адаџаваи се* impf. Дубр. (Бојанић/Тривунац); придеви *адаџи* „подесан, који паше, одговара“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), *адаџи* „id.“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), Корчула; *адаџан*, *-џина*, *-џино* „подешен“ Вис (Vinja 1.с.); прилог *адаџио* Дубр. (Бојанић/Тривунац).

- Од вен. *adatar*, *adato* „id.“, уп. ит. *adattare* < лат. *adaptare* (Vinja 1.с.; уп. Skok 1.с.; Lipovac-Radulović 3).

Из истог лат. извора, преко средњелатинског и нем. *adaptieren*, с.-х. неологизам *адаџиираи*. Придев *адаџи(ан)* од ит. (вен.) партиципа *adat(i)o* < лат. *adaptus*.

адаш *адаш* т. „имењак“ БиХ (РСА), *адаш*, *-аша* „id.“, такође *адеш* (Škaljić), *адеш* Г. Цапарде (Ђукановић I 274).

- Од тур. *adaş* „id.“, дијал. *adeş* (Škaljić 69; DS 65). Балкански турцизам, уп. мак. *адаш*, буг. *адаш*, алб. *adash*.

Овамо можда топоним *Адашеви* Срем (тако Михајловић 1966–68:157), иако се село помиње већ у предтурско доба, 1484; уп. и презиме *Адашевић* ужичка Црна Гора (РСА). За порекло тур. речи в. Севортыан 1:203–204.

адвокат *адвокаи*, *-аиша* т. „правни заступник, бранилац“ (РСА), Војв. (Вук; РСГВ), *адвокаи* „id.“ Вршац (РСГВ); „id.“; заговорник некога или нечега у месном спору; паметна, умна особа без школе“ Загарач (Ђупи-

ћи), *адвокаѝ* „правни заступник“ Свиница (Томић I), *адвокаѝин*, *адвокаѝије* пом. пл. Пирот (Живковић), *адвокаѝ* сз. Бока (Music), чак. *албокаѝ* Орлец (Houtzagers), *абвокаѝ* Херц., ЦГ, Бока (РСА), *абвокаѝ* ји. Бока (Lirovac-Radulović), *абукѝ* ЦГ, Раб, *авокаѝ* Херц., ЦГ, Бока (РСА), Дубр. (Skok 1:4; Бојанић/Тривунац), *авокаѝ* сз. Бока (Music), *авукѝ* Косово (Елезовић II 491), чак. *авукѝ*, *-ѝѝа* (ČDL), *авукуѝ* Нерезине (Vinja 1:28), *овокаѝ* Лумбарда (Skok I.c.); такође са аферезом: *двокаѝ* Црна Река (Марковић I), *вокаѝ* Херц. (РСА), *бдокаѝ* Босна, *бокаѝ* Раб (Skok I.c.); придеви *адвокаѝѝов*, *адвокаѝѝски*; изведенице *адвокаѝѝица* f. „адвокатова жена; жена-адвокат“ (РСА), *адвокаѝѝѝа* Вршац (РСГВ), *адвокаѝѝѝиња* „id.“ (РСА), *адвокаѝѝѝиња* Вршац (РСГВ), *адвокаѝѝѝуша* (РСА), *адвокаѝѝѝуша* Вршац (РСГВ); *адвокаѝѝлук* m. „адвокатура“ (РСА), *авукѝѝљк* Косово (Елезовић I.c.), *адвокаѝѝѝво* п. заст. „id.“; деноминали *адвокаѝѝѝѝи* impf. „бавити се адвокатским послом, заузимати се“, *адвокаѝѝѝѝѝи* „id.“, *адвокаѝѝѝѝѝѝи* (РСА), *адвокаѝѝѝѝѝѝѝи* Загарац (Ћупићи). — Од 1611. *адвокаѝ* М. Дивковић (RJA; уп. и Михајловић).

• Од нлат. *advocatus* „id.“; облици са -в- и -б- преко ит. *avvocato*, вен. *avvocato*, велѝотски *abusuat*, они са -дв- преко нем. *Advokat* (Skok I.c.; Vinja 1:12, 28).

У Вуково доба реч се на истоку говорила само у Војводини по градовима. Облик *авукѝ* на Косову вероватно преко тур. *avukat* „id.“.

адет *ádeti* m. „обичај“ (Вук 1818), „id.“; навика, традиција“ Србија, БиХ, ЦГ (РСА), Златибор (Миловановић), Левач (Р. Симић, СДЗБ 19:508), Бјелопавлићи (Ћупић 187), Прошћење (Вујичић), Галипољци (П. Ивић, СДЗБ 12:220), „id.“; вероисповест“ Војв. (РСГВ), *ádeš* „обичај“ Загарац (Ћупићи), *ádeš*, *-ѝѝа* „id.“ Косово (Елезовић I), Радимња (Томић II), *ádeš* Призрен (Чемерићи), *ádeš* Пирот (Живковић), Лесковац (Митровић), чак. *адѝѝ* (ČDL), *ádeš* Вргада (Juršić), *ádeš* Вис, *ádeš* Корчула (Vinja 1:13); и са (секундарним) x-: *хádeš* НП (Škaljić); придев *ádešan*, *-ѝѝна*, *-ѝѝно* „уобичајен“; прилози *ádešā* „обично“ Косово (Елезовић II 491), *ádeša* (и adj. indecl.) Призрен (Чемерићи), *ádešѝле* БиХ (РСА), *ádešѝсом* „ради обичаја, ради реда“ Гласинац (грађа ЕРСЈ), *ádešѝсом* (Škaljić).

• Од тур. *adet* „обичај“, *adeta* adv., ар. порекла (Skok 1:9; Škaljić 69). Балкански турцизам, уп. мак. *ádeš*, буг. *ádet*, рум. *adétiu*, *adet*, арум. *adéte*, алб. *adét*, нгр. *αντέτι*.

Облик *ádešѝсом* од тур. синтагме *adet olsun* (Škaljić I.c.); *ádešѝле* од тур. облика са постпозицијом *ile* „са“.

адиђар *adiđar*, *-ára* m. „украш, накит; драгоценост“ (Вук 1818; РСА), Војв. (РСГВ); и пренесено о лепој особи, у том значењу и adj. indecl., нпр. *адиђар-Хајкуна* (РСА), „дар за успомену“ (Škaljić 357, без примера); придев

adiḥārski; *adiḥārница* f. „ризница“, *adiḥārџија* m. „златар, јувелир“ (РСА); такође *adiḥār* (Skok 1:9), *jadiḥār* НП (РСА), *odiḥār* НП (Вук).

• Од тур. *yadigār* „дар за успомену“, перс. порекла (Skok, Škaljić l.c.); уп. алб. *jadigjār* „леп, знатан“ (Meyer 160).

Претежан број потврда је из НП. Уп. и Mollova 1982:39. За порекло тур. речи в. Stachowski 1998:240–241.

адоћати *adòḥatī* рф. „опазити, приметити некога“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *adoḥavati* (se) имрф. „погледавати, бацати око (на особу другог пола)“, *ibid.* (Бојанић/Тривунац; Skok 2:542 s.v. *oçali*), Цавтат (Skok l.c.).

• Од ит. *adocchiare* „id.“ (Skok l.c.).

У сличном значењу *oḥāda* „поглед“ у изразу *baçati oḥāde* ји. Бока < вен. *ociada*, уп. ит. *occhiata* (Lipovac-Radulović 234).

Адрани *Адрани* m. pl. село код Краљева (РЈА). — Од 1785. (Р. Новаковић у: *Краљево и околина*, Београд 1966:200).

• Нејасно.

Село се не помиње у турским пописима XV–XVI в. (уп. Х. Шабановић *ibid.* 167–192). По облику (суфикс *-јани* за градњу етника) тешко може бити од антропонимске основе *Хадр-*, иначе потврђене у топонимији (три села *Хадровци* код Кисељака, Котор Вароши и Санског Моста, *Хадровићи* код Вишеграда, *Адровац* код Раче крагујевачке), уп. у стврп. писму из 1470. *Хадрљ*, човек херцеговачког бега Хамзе (Даничић).

адрап *адрай* m. „одрпанац, скитница (нарочито о војницима)“, *адрайа* m. „id.“ Банија; придев *адрайскѝ* Банат (РСА), *адрајџац* m. (Skok 1:9), *адрајчина* augm. Лика (РСА), *адрайџавац* (Skok l.c.), *адрайџовац* Србија, Хрв. (Вук; РСА), Војв. (РСГВ), *адрайовица* f. „одрпана жена“ Војв., *адрајовишина* coll. Банат, придев *адрайовскѝ* / *адрайовачкѝ* (РСА).

• Вероватно од нем. *Haderlump* „одрпанац“, уз наслањање на *одр(а)џаџи*.

Тако Даничић, РЈА 1:33; уп. *хадерлумѝ* као германизам у Осијеку (С. Секереш, ЗБМСФЛ 21/1978/2:184). Skok l.c. наводи и друга, мање вероватна тумачења.

адрен *адрен*, *-а*, *-о* adj. „онај који је препреден, свађалица“ Слав. (РСА), *адрен* / *адрен* „несташан, немиран“ бачки Буњевци (Рејс/Ваџлија), *адренџак*, *-аџа* m. „препредењак, несташко, мангуп“ Слав. (РСА), бачки Буњевци (Рејс/Ваџлија); *хадрен* „раздражљив, својеглав (о животињи)“ Гола (Веџенај/Lončarić).

• Нејасно.

По РСА 1:31 од нем. *hadrig* „свадљив“, у том случају уз замену нем. придевског суфикса домаћим, уп. слн. *árdrati se* „препирати се“, *ardrĳa*, *adrĳa* „свађа“ од срвнем. *hadern* „свађати се“, *haderie* „свађа“ (Bezljaj 1:5). Поређење са слн. *jédrn*,

jádrn „хитар, окретан“, дљуж. *jědernu* „енергичан, способан“ < псл. **jědrъnъ*, од основе која је у једар (уп. ЭССЯ 6:67–68) суочава се са фонетским тешкоћама (*a* < **e*- и *e* < **ъ* није својствено данашњим шток. говорима у Војводини и Славонији; дијал. супстрат?). Уп. и адрити се.

адрити се *ădriiti* (се) impf. „шегачити се“ Банија и Кордун (Петровић Д.).

- Нејасно.

Уп. у Лици *jádrīiti* „много рикати“ Дивосело (РСА), даље рус. дијал. *ядритъ* „плакати (о детету)“, слн. *jadriti se* „журити“ (Bezlaј 1:216), можда и буг. дијал. *ѐ(н)др'ъ съ* „пети се на нешто“ Севлијево (БД 5:19), с тим што све ове слов. паралеле претпостављају **ędriti* (се) у основном значењу „постајати једар“ (уп. ЭССЯ 6:65), тј. суочавају се са истим фонетским проблемом као код адрен.

†**адрфат(о)** стсрп. *адръџать, адръџато* m./n. „праебнда, задужбина за бесплатну трпезу“ XIV–XV в. (Даничић), *адръџаторъ* m. „корисник адрфата“ (Vasmer 1944:40).

- Од сргр. *ἀδέρφατον, ἀδερφάτωρ* „id.“ (Skok 1:10; Vasmer l.c.).

адум *ădum* m. „ушкопљеник, евнух“, и као презиме (Вук 1818; РСА), „човек који не може имати деце; полно немоћан, незаинтересован човек“ Велико Блашко (Савићево), *ăдум* Прошћење (Вујичић), *ăдѹм* m., adj. Косово (Елезовић II 491); *адăм / адѹм* m. „људски и животињски хермафродит“ Лесковац (Митровић), „мужјак неспособан за оплођење (најчешће о овну)“ Враће (Златановић); изведенице *ăдумац, -ѹмца* m. „ушкопљеник, хермафродит“ (Вук 1818; РСА), *ăдѹмка* f. „жена са неразвијеним полным органом“ Заглавак, *ăдумица* „id.“ Ужице, Подриње, Подунавље (Вук; РСА), „нероткиња“ Црна Река, Дучаловићи (РСА), *адѹмче* n. dem. Лесковац (Митровић), *ăдумовац* m. „мали али снажан човек“ Соколска нахија, *ăдумсѹво* n. „недостатак полне способности“ (РСА); и са *x*-: *хăдум, хăдумац, хăдумица* (Вук; RJA; Škaljić). — Од XVII в. *хадун* Белостенец (RJA).

- Од тур. *hadım* „евнух“, ар. порекла (Skok 1:646; Škaljić 295). Балкански турцизам, уп. мак. *адам*, буг. *хадѹм, (х)адѹмин*, рум. *hadımb*, дијал. *hadım, hadin*, арум. *hadım, hudım*, алб. *hadëm / hadën*.

У XVIII в. Кавањин бележи и варијанту *кадум* (RJA), од које Skok l.c. изводи истарска презимена *Кадун, Кадунѹћ, Кадуна, Кадунѹ* (уп. рум. дијал. *cadin* Tikiп 2:274); није јасно да ли је одатле и придев *кадунов* у НЗаг: кадуново вино и бегово вино, у једној се бачви слило, а не помијешало се (одгонетка „јаје“) — или, упркос нерегуларној творби, од *кадуна*, како се то тумачи у РСА 9:58 (у с.-х. и мак. варијантама *кадино / кадијино вино*; постоји и рус. варијанта, где је *царево вино*: усмено Б. Сикимић). Значење „мали, крутуљав човек, јак као во“ у тумачењу имена рода *Адумовци* у Сијерчу (СЕЗБ 46:407) представља улепшавање првобитне примене

речи на ушкопљеног вола. За израз *адамско колено* в. Адам. Уп. и Mollova 1982:39.

ађијазма *ађијазма* f. „освећена вода“, такође *ађазма* Врање, *ађијазма* *ibid.*, *аџијазма* (РСА), *аџијазма* „освештана вода коју доносе аџије са Божјег гроба и у чију се лековитост много верује“ Косово (Елезовић I), *аџијазма* Пирот (Живковић), „богојављенска водица“ Лесковац (Митровић), *аџијазма* „света водица са Христова гроба; водица освештана на Богојављење“ Призрен (Чемерикић); *аџијазна* „богојављенска водица“ БиХ (РСА); такође *ајазма* „лековити извор“ Призрен (Чемерикић). — Од 1683. **ађијазма**: на въздвиженіе частнаго крста ... светсю ађијазмѣ сътвориш, и окрописмо се дневник путовања у Јерусалим Арсенија III Чарнојевића (ГлСУД 33:184–190).

• Од гр. ἀγίασμα „оно што је освећено, светиња“ (Skok 1:11 s.v. *adžijsma* [sic!]; Vasmer 1944:41). Балкански грецизам, уп. мак. *ајазма* f., *ајазмо* n., дијал. и *аџијазмо*, *ађазмо*, *аезмо* (Аргировски 59), буг. *аџијазма*, дијал. и *ајазма*, *ајазмо*, *јазма* (БЕР 1:22), рум. *aghiazmă*, дијал. *aiázma*, *iazmă*, арум. *a γεазτό*, алб. *ajazmë*.

Облици са -z- и -ђ- рефлектују старији, средњегрчки, а они са -j- — новогрчки изговор; у значењу „лековити извор“ биће да су дошли посредством тур. *ayazma* „свети извор код Грка“. Друкчије Филипова-Байрова 74 и Дзидзилис 1990:111, који за буг. облике претпостављају гр. дијал. предлошке. Stachowski 1992:13 полази од тур. *hacı ayazması* „вода коју донесу ходочасници и која се сматра лековитом“, што би значило да су варијанте са -z-, -j- секундарне; но вероватније се чини да је само она са -џ- претрпела утицај речи *хаџија* (уп. Елезовићеву дефиницију значења).

ажгам *ажгѣм*, -ама m. coll. „ситна деца“ Ускоци (РСА; Станић) в. жгам.

аждаја *аждаја* f. „змијолика неман, ала, змај“ (Вук; РСА), *аждаја* Слав. Подравина (Sekereš V), Радимња (Томић II), „id.; незасита особа или домаћа животиња“ Косово (Елезовић I), *аждаја* / *аждаја* „неман; зла, опака жена“ Војв. (РСГВ), *аждаја* „неман“ Бјелопавлићи (Ћупић 187), „id. (и о великој змији)“ Загарач (Ћупићи), „id.“ Конавли (Kašić 368), *аждаја* „id.; незаситост“ Призрен (Чемерикић), такође *аждаа* (Вук 1818), Ускоци (Станић), *ажда(ја)* Прошћење (Вујичић), *аждава* ЦГ (Вук), *аждаха* (Вук; РСА); и са о-: *ождаха* ЦГ (Вук), са (секундарним) х-: *хаждаја* (RJA; грађа РСА), *хаждаја* Дубр. (Бојанић/Тривунац), *хаждаха* (Вук; RJA); изведенице *аждајка*, *аждајкиња* „аждаја“ Буковица, НП (РСА), *аждајица* det., такође „даждевњак“, *хаждајица* НП (грађа РСА). — Од XVIII в. *аждаја*, *хаждаја* код зап. писаца; презиме *Аждаха* (RJA).

- Од тур. дијал. *ajdaha* „id.“, перс. порекла (Stachowski 1998:97); уп. мак. *аждаа*, *аждеј*.

Skok 1:80 и Škaljić 108 као етимон дају тур. облике *ejdaha*, *ejdeha*. Нперс. *äzdähā* своди се преко пехл. *ažē dahāk* на авест. *ažiš dahākō*, дословно „змија Дахака“, име легендарног чудовишта, уп. даље, из средњеперсијског, јерм. *aždahak* (в. Stachowski l.c.). Пада у очи ограниченост лика без *-p-* на сз. део Балкана, за разлику од (очито доцније позајмљене) варијанте аждер. За митолошке представе о аждаја уп. најскорије СлМит 1–3.

аждер *аждер*, *-а* т., *аждер*, *-и* ф. „аждаја; појас од сребрних плочица“ Бања Лука (РСА), *аждѐр* т. „онај који много једе и пије“ Косово (Елезовић I), *аждер* „id.“; аждаја“ Призрен (Чемерићи), *аждѐрина* аугт.; уп. и *аждѐрача* „прождрљива жена“ Вучитрн (РСА), *аждѐрајка* „id.“ Косово (Елезовић I), *аждра* т. „крупан и незграпан коњ“ Доброљупци (РСА), *аждраин* „леп коњ; снажан мушкарац“ Ускоци (Станић); овамо вероватно и *аждрахан* НПр, *аждрахил* „аждаја“, *аждѐлија* „id.“; копча у облику плочице“ (РСА).

- Од тур. (заст.) *ajder* поред *ejder* „змај“, перс. порекла (Skok 1:80; Škaljić 108; Stachowski 1998:65). Балкански турцизам, уп. мак. *аждер*, *аждра*, буг. *аждѐр*, *аждархà*, *ажджер*, рум. *ajdér*.

Етимон тур. речи је перс. *äzdärhā*, множина од *äzdähā*, в. аждаја. Издвајају се три значења: „аждаја“, одатле „прождрљива особа“ (уп. ала²), где је вероватно дошло и до утицаја глагола *ждерайи* „јести“ (в. ждрати), и „коњ“ (*аждра*, *аждраин*; уп. буг. *аждрахан* / *аждерхан* „силан коњ“, по БЕР 1:5 од тур. *acderhā*, *acder*). Значења *аждер* „појас од сребрних плочица“, *аждѐлија* „копча у облику плочице“ укрштањем са *ждер*, *ждѐрлија* БиХ, ЦГ (где је посреди независна позајмица исте речи у другом гласовном лику и значењу). За порекло, фонетску и граfiјску варијантност турских дијалекатских и историјских облика уп. Stachowski l.c.

ажула *ажула* f. „очица“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), „спона, копча“ Корчула (Vinja 1:29), *ажула* „копча, петља; женски део копче“ Паг (РСА), Микаља (РЈА), *анжула* Пољица, *јажула* Раб, Паг (РСА), *гажула* Олиб (Vinja l.c.); *ажулица* „id.“ Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić), *јажулица* Истра (Skok 1:80), Раб (РСА), *јажулић* т. Истра (Skok l.c.); такође *азула* Дуги Оток (РСА). — 1620. *анжусџонац* т. „копча на ногавицама“ Пољица (Vinja l.c.).

- Од вен. *àsola* „копча, петља; дугме; драги камен, накит, украс“ (Skok, Vinja l.cc.).

У *анжу-џонац* посреди је таутолошка сложеница са с.-х. синонимом као другим чланом. По Vinji l.c. пољичко *-н-* било би домаћи уметак, а не би сведочило о ранијем позајмљивању.

аза *azà* т. „хришћанин члан турског суда“ Косово (Елезовић I), *áza* „у турско доба члан административног савета, судија лаик, махалски кмет и одборник, члан суда“ Призрен (Чемерикић), „помоћник кмета у турско доба“ Врање (Златановић), *âzâ* „члан одбора, већа, комисије“ (Škaljić), *áze* пл. Галипољци (П. Ивић, СДЗб 12:446); такође *azâja* Косово (Елезовић I), *azâja* Призрен (Чемерикић).

- Од тур. *âza* „члан (организације, друштва)“, ар. порекла (Skok 1:78–79; Škaljić 106). Балкански турцизам, уп. мак. *aza*, буг. *azà*, арум. *ăzâa*. С.-х. проширење на *-ja* као у одаја.

азад *azad* adj. indecl. само у изразу *azad учиниџи* „ослободити“: Ја ћу агу азад учинити НП (РСА), *azâi* „ослобођен, помилован“ (Елезовић II 492).

- Од тур. *azad / azat* „ослобађање“, перс. порекла (Škaljić 106); уп. алб. *azât*.

Израз *azad учиниџи* полукалк од тур. *azad etmek* „ослободити тј. учинити слободним“. За порекло тур. речи в. Stachowski 1998:31–32.

азан *âzan*, *-зна*, *-зно* adj. „који има какав тежи физички недостатак“: Ко изгуби који дио тијела, те не може вршити рад, каже се да је азан — Азан од ноге, од руке ЦГ (РСА), Стара ЦГ (Пешикан).

- Нејасно.

Можда од псл. **ězvъnъ* „рањен, болестан“ (ЭССЯ 6:58–59; SP 6:166) > **јазван*, *јаз(в)на*, са отпадањем иницијалног *-j-* и *звн* > *зн* (упрошћење као у *масан*, *-сна* < *масџан*, *-с(џ)на*), евентуално под утицајем придева блиског значења *наказан* (в. *наказа*).

Азања *Азања* f. село у Шумадији, у Јасеници, етник *Азањац* т. (РСА), *Хазанац*: До Станоја Вујица Хазањче НП (RJA s.v. *Azânjac*), *Азањака* f. поред *Азањкиња* (РСА); *Азање* село у горњем Полимљу (ПМ).

- Нејасно.

У недостатку старијих потврда топонима (*Азања* најпре у харачком дефтеру из 1818, Даница 1827:70), једва да вреди нагађати о његовом пореклу. Етник *Хазанац* у НП (Сарајлија 63°, 314) односи се на Вујицу Вулићевића, смедеревског војводу родом из Азање, а певач је пореклом од Новог Пазара; *х-* ту не мора бити етимолошко, већ проста попуна хијата (уп. мало ниже стих 326: *а међ' њима хаздаја Шеване*, в. *аждаја*). У основи би могао бити **хавъгънъ*, придев од псл. **хавъгъ* (или **хъбъгъ* / **хъбъга*, уп. ЭССЯ 8:135–136) „аптика, *Sambucus ebulus*“, в. *абзов*; за поименичење придева на *-ънъ* суфиксом **-ja* / **-je* уп. *Јагодња*, *Равње*; слаби полуглас у средњем слогу озвучен ради разбијања тешке групе *бънъ* пре испадања *б*, или није ни био у слабом положају, ако се претпостави варијанта суфикса *-џа* / *-џе* као у *лубања*? Могуће је и повратно образовање од ктетика *(*х*)*а(б)зањски*, уп. Ашања. Даничићево извођење *Азања* од ар. *hazâin*, множине

од *ħazîne* „житница, кош, магаза“ (RJA 1:126) нема ослонца у турском језику, чије би се посредство подразумевало.

азап *àzai* т. „бећар“: Ако се само нађемо с оним азапима, боме ће бити теревенке Бјеловар (РСА).

- Нејасно.

Формално је блиско, али семантички не одговара мађ. *hazafi* „родољуб“.

азбашча *àzbāšča* поред *àz-bāšča* f. „цветна башта“ НП, БиХ, „рајски врт“ НПр, „женски златан накит филигранске израде“ Призрен (РСА), *азбашча* „особито лепа цветна башта“ Косово (Елезовић I), *азбашча* „id.“ Лесковац (Митровић), „id.; женски накит“ Призрен (Чемерикић); и са x-: *ħàzbāšča* / *ħàsbāšča* (Škaljić); такође *àlbāšča*: све ће Ајке у албашчу доћи НП (Вук; РСА), „велики златан новац који се ставља на чело као украс“ Призрен, Приштина (РСА).

- Од тур. *has-baħçe* „дворска башта; назив царског врта у Цариграду“, в. ас², башта (Skok 1:79; Škaljić 323); уп. мак. *азбавча*.

За критику других, свакако погрешних тумачења уп. Skok, Škaljić l.сс. Народна приповетка у којој РСА бележи значење „рајски врт“ из збирке је Т. Р. Ђорђевића *Циганске народне ђириловешке*, Београд 1933, стр. 7 (тј. не ради се о с.-х. потврди!). Није јасно -л- уместо -з- у *албашча*, нити како се из основног значења изводи назив за женски накит.

Азбресница *Азбресница* f. село под Јастрепцем (IM).

- Од *Хас Брес(и)ница*.

Тур. попис из 1444–46. бележи у овом крају више пута села *Доња* и *Горња Бресница*, в. О. Зиројевић / И. Ерен, *ВрањГл* 4:1968, 389 итд. Уп. ас², Азбуковица.

азбука *àzбука* / *àзбука* f. „ћирилски алфабет“, *азбўка* „id.“ Вршац (РСГВ), *āzбўка* Косово (Елезовић I), Радимња (Томић II), *азбука* Призрен (Чемерикић); такође *азбуквица* Пољица (РСА).

- Од стсл. назива прва два слова ћирилице, **азъ** и **бѡукы** (Skok 1:3 s.v. *abecéda*); уп. мак. *азбука*, буг. *àзбука*, слн., слч., чеш., глуж., пољ. *azbuka*, рус., укр., блр. *àзбука*, рум. *azbúche*.

Стсл. назив начињен је по моделу гр. *ἀλφάβητος*, као и *abeceđa* (из нем., према лат. *abecedarium*, уп. Kluge 1). Пољичко *азбуквица* пре плод укрштања са буквица, него ранији облик ове речи (тако Skok l.с.), будући да она има широк распон значења, а у набрајању слова азбуке не јавља се основа косих падежа *букв-*; уп. и *азбуквар* (РСА) поред *буквар*.

Азбуковица *Àзбуковица* f. област у зап. Србији, придев *àзбуковачкi* (РСА).

- Од *Хас Буковица* (Skok 1:658, уп. и 79).

Предање да се област тако прозвала по селу *Буковици* које је било царска *асовина* (в. ас²) чувало се код тамошњег живља у првој половини XIX в. (Миљихевић 1876:573). Првобитно је у царски хас спадао део данашње Азбуковице ближи Дрини, укључујући село Буковицу, које се помиње од 1476. (Ф. Џ. Спахо, Азбуковица 83–84). Уп. ашањака, Азбресница.

азгетисати *азгèтиса̀ти*, *-ишѐм* impf. „имати воље, марити“: Или га (вук-длака) некако ришћани забелухају (замаме) да од њихова никога не постане, или он сам нешто не азгетише (не мили му се), да од њих постаје БиХ (РСА).

• Нејасно.

И из формалних и из семантичких разлога тешко може бити у вези са азгин, аздисати.

азгин *азгин* adj. indecl. „бујан, пун живота; силовит, бесан, пуст“: *азгин зекан* НП Херц.; м. „осион, плаховит човек“ НП БиХ, „бујан, бесан коњ“ ЦГ (РСА), *азгин* adj. indecl. „силовит, бесан (о коњу, човеку); похотљив, успаљив“ Ускоци (Станић), *азгин* „добро ухрањен; немиран (о коњу); богат (о човеку)“ Ибарски Колашин (М. Божовић, ППЈ 20:191), *азгѝн* / *азгѝн*, такође *азган* Косово (Елезовић I), *азган* Лесковац (Митровић); *азгѝн* / *азгѝн* Косово (Елезовић I), *азгѝн* „смео, жив, бесан (о човеку, животињи)“; м. „силник“ Призрен (Чемерикић), *азгѝн* „силан, бесан“ Врање (Златановић), Пирот (Живковић), Лесковац (Митровић); *азгѝн* adj. decl. (или sub. m.?): Боже, азгина чоека Прошћење (Вујичић); *азгинасиѝ* adj. „бујан, силовит“ (РСА); *азганѝја* f. „охолост, бес“, *азгѝњаѝја* / *азгѝњаѝча* „обесна жена“ Косово (Елезовић I), *азгануља* „id.“ Врање (Златановић), *азганлиѝка* f., *азганѝја* m. „силовита особа“ Лесковац (Митровић), *азгѝнѝја* „id.“ Врање (Златановић); *азгѝнлук* m. „бујност, силовитост, обест“ ЦГ (РСА), *азгѝнльк* Косово (Елезовић II 492), *азгѝнльк* Призрен (Чемерикић), *азганльк* Врање (Златановић), Пирот (Живковић), Лесковац, *азганлак* ibid. (Митровић); деноминал *азгѝним се* impf. „постајати бесан, силовит“ Призрен (Чемерикић), *азганујем* „id.“ Лесковац (Митровић), *азгандѝшем* Врање (Златановић); и са (секундарним) *х*:- *хазгин* „жесток, успаљив, похотљив“ Невесињски, „силовит (о коњу)“: Под њим риче хазгин бедевѝја НП БиХ, „Туркиња“ (?) Невесињски (грађа РСА); такође *азгѝм* adj. indecl., *азгѝман*, *-мна*, *-мно*, *оазгѝмѝти* pf. Васојевићи (Стијовић), *азгѝм* m. „набусита особа“ Загарац (Ћупићи).

• Од тур. *azgin* „бесан, силовит, разуздан“, *azginlik* (Skok 1:80; Škaljić 107). Балкански турцизам, уп. мак. *азган*, дијал. *азган* (Јашар-Настева 177), буг. *азгѝн*, арум. *азгѝн*, алб. (*h*)*azgán* „храбар, непобедив; разјарен, бесан (о коњу)“.

За порекло тур. речи в. Севортыан 1:94–96. Уп. аздисати.

аздија *àzdiја* f. „скупоцен плашт“: коласта аздија (Вук 1818); НП Вук, НП Кордун, Херц., С. Новаковић (РСА). — Од XVI в. код дубр. писаца *хаздија* поред *хаждија* (RJA); стсрп. и *хаз(ь)ден* [хаздеј] т. „врста тканине“ XV в. (Даничић); такође *хаздиј* Посиловић XVII в. (RJA).

- Од сргр. *χάσδιον* „свила“ (Skok 1:662).

Или непосредно из грчког или посредством срлат. *chasdium*. Облик женског рода од множине ср. рода гр. *χάσδια*, лат. *chasdia*. Грчка реч је ар. или перс. порекла (Sophocles 1161).

аздисати *àzdisаџи*, *-ишѐм* (im)pf. „(по)беснети од изобиља у чему, узобестити се, (о)силити се, (по)гордити се“: аздисао од доброте Параћин, Ниш, НП Херц. (РСА), *àzdisаџи* „бити азгин, (о)силити се, беснети“ Прошћење (Вујичић), *àzdisаџи* „побеснети, помамити се“: он ће аздијат од пара!, *аздисџаџи*, *-џџем* Косово (Елезовић I), *аздишџем* Лесковац (Митровић), Призрен, *аздисујем* *ibid.* (Чемерикић), „уживати у изобиљу“ Пирот (Живковић), „прелазити меру“ Врање (Златановић), „беснети од изобиља“ Лесковац (Митровић), *аздисаја* рт. pf. act. „усилио се; све има па не зна шта хоће“ Врање (М. Златановић, ППЈ 17:180), *аздисаљ* „id.“ Пирот (Златковић III; Живковић); *аздисљк* т. „бешњење у изобиљу“ Врање (Златановић); *àzđџв*, *-џва* т. „крупан и силовит во“ БиХ (РСА). Овамо можда и *авдисаџи(и)* „понашати се надмено, уносити се“ Бањани (грађа ЕРСЈ).

- Од тур. *azdi*, 3. sg. перфекта од *azmak* „помамити се, постати обестан“ (Skok 1:80; Škaljić 107). Балкански турцизам, уп. мак. *azdisа*, *аздисува*, буг. *аздисам*, *аздисвамь*, *аздисувам*, дијал. *аздисал* (ПРОД), арум. *azdi-sescu*, алб. *azdisem*.

У крајњој линији истог порекла као азгин.

азизија *азизија* / *азезија* f. „врста капе, феса“: у чакширама и фесу азији БиХ, врже на се ... фесић мецидију, | а на фесић киту азији НП Херц., до најбоље станболске аезије (по народном најфинији и најгосподскији фес) БиХ (РСА).

- Од тур. *aziziye fes* „фес облика султан-Азизовог феса“ (Škaljić 107). Релативно позна позајмљеница (Абдул-Азиз је владао 1861–76). Погрешна дефиниција значења и етимологија у РСА 1:37: „оно што је скупоцено, фино“ < тур. *aziz* „драг, цењен“.

азлика *àзлика* f. „парадни ам“: А кад је недиља ставимо азлике Војв. (Вуковић/Бошњаковић/Недељков 133).

- Вероватно од тур. *ağizlik* као и агазлак, са гласовним развојем као у буг. *азљк*, уп. арзлак.

Фонетски лик с.-х. и буг. речи претпоставља другачији тур. дијал. предложак или новију позајмицу него у агазлак. Ако је у питању аутентичан облик на *-ика* (из примера би се могао извести и маскулинум **азлик*), посредни је домаћа адаптација завршетка речи.

азмак *азмак* т. „блатиште на путу“ Пирот (грађа РСА).

- Од тур. *azmak* „бара, бујица, канал“. Балкански турцизам, уп. мак. *азмак*, буг. *азмак* (БЕР 1:5), арум. *azmák*, алб. *hazmák*. Истог порекла као јазмак.

азман *азман* т. „неушкопљен вепар, нераст“ Србија (РЈА), Горобиле (Николић), „снажан човек“ Ускоци (Станић), *азман* „нераст“ Златибор (Миловановић), *азман* „неутучен ован, праз“ (Škaljić); придев *азмановић* „неујаловљен (о нерасту)“ Горобиле (Николић), Златибор (Миловановић).

- Од тур. *azman* „кастриран; огроман“; уп. рум. *asmán* „ушкопљен ован“, арум. *asmán* „полуушкопљен ован“.

Уп. Skok 1:80 (за тур. реч даје значење „силовит“), Škaljić 107 (тврди да она значи исто што и с.-х., за шта се није нашло потврде). Погрешна је и Скокова тврдња l.c. да реч није посведочена у другим балк. језицима; арум. значење указује да се с.-х. развило преко „непотпуно ушкопљен“. За порекло тур. речи в. Севортыан 1:96.

азно *азно* п. „метални део у главини точка сеоских кола“ Врање (Златановић).

- Вероватно иста реч као мак. *азно* „дрвце на чекрекот“ Тетово (Т. Стаматоски, МЈ 10/1–2:97); даље нејасно.

Можда од нем. *Achse* „осовина“ преко основе множинских падежа или првог дела сложенице *Achsen-* [aksɐn], са озвучењем и упрошћењем консонантске групе пред *n* (уп. аштук), уп. још са *-c-* (и протезом?) *васна* f. „осовина воденичног кола у коју се заперци углављују“ Левач (РСА). Хомонимија са речју *азно* „благо“, такође забележеном у врањском крају (Златановић), случајна је (уп. хазна).

аир *аир* т. „срећа, корист, добит, добро итд.“ (РСА) в. хаир.

ај *ај* interj. за дозивање, довикивање и одзивање; за изражавање различитих емоционалних стања (Вук 1818; РСА), Ускоци (Станић), „јао, куку, леле“ Загарач (Ђупићи), *ај* упитно, *ај*, *ајњ* за одзивање Војв. (РСГВ), *ај* Косово (Елезовић I), *ај* Црна Река (Марковић II), и удвојено *ај-ај* Радимља (Томић II), *ај-ај* Свиница (Томић I), *ај-ај* Призрен (Чемерићи); *ајкайи* impf. „викати *ај*, *ај!*“ (РСА), *ајкайи(у)* „много причати, галамити“ Рибник код Кључа (грађа ЕРСЈ), *ајће* 3. sg. „викати, подизати галаму; вичући терати вука од тора“ Пирот (РСА s.v. *ајкайи*), *ајкнуйи* pf. „викнути *ај!*“ (РСА); девербалне изведенице *ајка* f. „вика, галама“ Ускоци (Станић), *ајкач* т., *ајкаша* f. „причљив човек, жена“ Рибник код Кључа (грађа ЕРСЈ).

- Прасловенска ономатопеја **ai*; уп. мак. *aj*, буг. *aj* = *ej*, слн., слч., (ст)чеш., глуж., длуж., (ст)пољ., каш. *aj*, рус., укр., блр. *aj* (ESSJ 2:41–43 s.v. *ai*; в. и Skok 1:14 s.v. *ǎh*).

Уп. међутим и Skok 1:647, где се *aj* своди на хај — уп. нпр. *haj* поред *âj* Косово (Елезовић I) — и разматра могућност тур. порекла (оно је сигурно једино за *âj-ÿj* < хај-хуј). Још друкчије Škaljić 76: од тур. *âu*, узвика чуђења, изненађења, бола и туге. Уп. и аја.

аја *ājā* part. за одрицање „не, никако, а не“ (РСА), Војв. (РСГВ), Радимња (Томић II), *âjā* (РСА), *âja* (Вук 1818; РСА), Војв. (РСГВ), *àja* (Вук 1818; РСА), *àja* (РСА), *âja* Тимок (Динић II), *ajjā* (Вук 1818); такође *âjak* / *â-jāk* (РСА), Војв., *âjāk* / *âjāk* *ibid.* (РСГВ), *âjaц* (РСА); овамо првим делом и *âјабоме* „побогу!“: Ајабоме, синко! откуда мени толике паре? Поцерина (РСА). — Од XVI в., М. Држић (RJA).

- Вероватно спој узвика слов. порекла *aj!* *a!*, в. а², ај (Skok 1:14; слично ESSJ 2:41–43); уп. мак. *aj*, слч. *haj* „id.“.

Друкчије Škaljić 76: од тур. *âya* < перс. *âyā* „да ли? није ли? е да! можда!“. Глагол *âјакати* „викати, плашити вичући“ Ускоци (Станић) по значењу пре од ај.

ајактерија *ajakterija* f. „новчана надокнада, попутнина, дневница“: Кад кадија хоће кога ... да дозове к себи, он по кадинцу пошаље мураселу по њега. Ко ... дође, он, осим свега осталог, ваља кадинцу да плати ајактерију (као попутнину) Вук (РСА).

- Од тур. *ayak teri* „id.“ (РСА 1:41); уп. мак. *ajaktere*, буг. *ajk-teri*.

Тур. реч дословно значи „зној ногу“ (в. Egen 26, 403).

ајам *ajam*, *ajma* m. „оно као предњи крај од самара што стоји упрегнуту коњу око врата“ Лика (Вук), „огрлина која се ставља коњу при вршају; оквратник на хаму“ Златибор, Пољица, бос.-далм. граница, „ам“ Лика (РСА), Ливно и Дувно (Рапић), „део коњске опреме“: ставља се коњу на врат, а за њега се кукама закаче штрање. Костур ајма је дрвен и тапациран кожом а испуњен свињском длаком да би био мек. На ајму су алке кроз које пролазе кајаси којима се управља коњима Доњи Рапићи (Malbaša), Банија и Кордун (Петровић Д.); изведенице *ajmiš* m. det. „дводелни јарам“ Лика (грађа ЕРСЈ), *ajmār*, *-āra* m. „онај који прави ајмове“ Далм.; деноминал *ajmāš* *imprf.* „стављати ајам на коња“ Бос. Грахово, *ajmiš* pf. Книн (РСА), *ajmiš*, *ajmāš* (RJA), бос.-далм. граница (РСА s.v. *ajam*); овамо можда (као контаминат?) и *ajmeňача* = *ajmeňача* „део воловског јарма“ Божурња; *ajme*, *-eša* p. „врпца са металним знаком коју су носили око руке шумари и пољари за време аустријске окупације“ Бос. Грахово (РСА).

- Нејасно.

Могло би се помишљати на слов. поствербално образовање од **jēti, jētō* „хватати“ типа зајам, уп. псл. **jьтъ* (ЭССЯ 8:229), за значење од истог корена уп. рус. дијал. *úмáло* „узда, омча“, пољ. *imadło* „стегача, притезач“ (id. 223). При том би се *a-* дало тумачити или као архаичан и редак префикс (уп. ЭССЯ 1:52 s.v. **aduxa*, јапад), или као секундарна протеза (као *ажгам* поред жгам), или, понај-пре, као остатак од **vь-* у првобитном **вајам < *vь-jьтъ*, уп. *уајмиџи* (< **вајмиџи?*); за декомпозицију уп. авијест < *вавијесџи*, за остатке *v(a)-* на шток. терену в. Skok 3:533. Поређење са тур. *оуит* „прорез“ (Skok 1:16, тако и Кнежевић 25) није убедљиво ни са формалне ни са семантичке стране (реч је могла бити преузета само као конкретан термин); у том смислу индикативно је да ове речи нема код Шкаљића.

ајан *ajān*, *-ána* т. „старешина турске административне јединице; првак, угледан човек“ Србија, Босна (РСА), НП (Škaljić), *ajānin* „id.“; придев *ajānски* НП БиХ; *ajānсџиво* п. „звање и дужност ајана“, *ajānлук* т. „надлештво коме је на челу ајан“ сев. Србија (РСА).

- Од тур. *âyan* „првак, угледан човек“, ар. порекла (Skok 1:16; Škaljić 76). Балкански турцизам, уп. мак. *ајан*, буг. *ајн*, *ајнин*, *ајнлџк*, рум. *(h)aián*, алб. *aján*.

За с.-х. *ajānлук* < тур. заст. *ayānluq* према буг. *ајнлџк* < тур. савр. *ayanlık* в. Mollova 1982:42.

ајанити *ajāniџи*, *ajāniџим* impf. „проводити време у нераду, беспосличити; скитати“; *ajānлџа*, *ajānџиа* т./f. „беспосличар(ка), скитница“ Ускоци (Станић).

- Можда од тур. дијал. *ayan* „слободан, размажен, раскалапан“ (уп. SDD 134; DS 407).

Мање је вероватно порекло од ајан, са развитком значења „живети као угледан човек“ → „ленствовати“. У истом говору Станић бележи (нејасан) синоним *ajā-џиџи*.

ајар *ajār*, *-ára* т. „нарочити камен за проверавање тачности кантара“ БиХ, „дотеривање кантара на тачну меру“ Пожешки срез (РСА), „мера, ступањ чистоће злата или сребра“: Однеси тај прстен на ајар кујунџији, ајар ће показати од каквог је злата — Ајар је овог прстена 14 карата; „навијање сата“ (Škaljić), *ajār* „равнотежа при мерењу“ Косово (Елезовић I); деноминал *ajāриџи* (im)pf. „дотер(ив)ати кантар, проверавати његову тачност“ БиХ, „дотеривати часовник“ Бос. Крајина (РСА), *ajārџи*, *ajāрим* „id.“ Косово (Елезовић I).

- Од тур. *ayar* „мера (за чистоћу злата и сребра), равнотежа“, ар. порекла (Skok 1:16; Škaljić 76). Балкански турцизам, уп. мак. *ајар*, буг. *ајр*, рум. *aiár*, арум. *aiare*, алб. *ajár*, нгр. *αγiάρι*.

ајати¹ *ájaj̄iti, ájām* impf. „скитарати, луњати“ Лика (РСА), Доњи Рамићи (Malbaša), *ájkāiti* „скитарати, врљати“ Лика (РСА), *ájkāiti / ájkāiti* „id.“ Војв. (РСГВ), поствербал *ájka* f. „скитање, лутање“ Прошћење (Вујичић), одатле *ájčiīiti* „скитати“ Војв. (РСГВ); *ájkača* f. „дугачак бич којим се гоне волови“ Ј. Веселиновић (РСА), „id.; дужа дршка бича“ Војв. (РСГВ), надимак жени која „аја“ од куће до куће: Великић бичь коимь се волови тераю кадъ се оре, а и женско кое слабо ради, него само шврля и коешта лупета, зове се айкача и айкара XIX в. Срем, одатле *ájkačiīiti* n. „бичаље од ајкаче“ (РСА), Војв. (РСГВ), деноминал *ájkačiīiti* impf. tr. „терати стоку ајкачом“ Србија, intr. „лутати“ Лика, Кордун (РСА); и са *x*:- *xájkača* „бич за говеда“ Шапчанин (RJA), Срем (Вук); такође *ájkača* f. „бич за терање волова; брбљива жена која скита наоколо“ (РСА), „id.; скитња; врста игре; беспослица“ Ускоци (Станић), одатле *ájkačaīiti* impf. „скитати“ Добановци (РСА), *ájkačiīiti* „шалити се, подсмевати се, спрдати се“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), придев *ájkačaīiti* „који ајкара, разуздан, раскалапан“ Слав. (РСА).

- Нејасно.

Ако се пође од значења „терати, чувати (стадо)“, присутног у *ájkača* и у хапаксном глаголу *ájaj̄iti* „id.“: Аја стадо Марковица млада, | Аја стадо за девет година НП Срем (РСА), могло би бити од хајка, као последња карика у низу: „викати (*x*)*aj!*“ → „плашити, подизати дивљач“; но глагол би могао бити и у вези са хајати „бринути се, марити“. У значењу „скитати“ можда од **хајајити*, са ипак или чак *j < *dj* на тлу Лике и зап. Босне, односно са *ђк > јк* на ширем простору. Један део значења указује на укрштање са *ájkāiti* „брбљати“, в. s.v. *aj; ajkara* „беспослица“ можда исти турцизам као ајгара. Поименичен придев од *ájaj̄iti* могао би бити *ájna* f. „распуштена жена, жена која радо скита“ Војв. (РСГВ), свакако различито од *ajna* „огледало“, в. ајнација. Уп. још семантички блиску породицу речи ајдара.

ајати² *ájaj̄iti* impf. „марити“ (РСА) в. неајати, хајати.

ајбо *ájbo* part. за одрицање „не, нипошто, јок!“ Дубр. (Вук; Бојанић/Тривунац), *ibid.*, БиХ, ЦГ (РСА), *ajbó* сз. Бока (Music), *ajbò* Загарач (Ћупићи), Драчевица, Брусје (ČDL), *ajbò* Вргада (Jurišić), *ájbò* (РСА), ист. Херц., *xájbo* *ibid.* (грађа РСА).

- Спорног порекла.

По Даничићу (RJA 1:462 s.v. *bo*) и Т. Маретићу (Rad JAZU 89/1888:115) словенско, од ај и бо (тако и ESSJ 2:43–44); по К. Павлетићу од ит. узвика одвратности, негирања *oibò*, дијал. и *aibò* (NVj 1/1893:362–363), што прихватају Skok 1:16 и Vinja 1:15; по Д. Вушовићу (СДЗб 3/1927:20) из турског, без егимона. Акцентска варијантност говори у прилог слов. пореклу. Узвик *ájbòg* „срећом, добро је, хвала Богу!“ Шеноа (РСА) ни формално ни семантички не спада овамо.

Ајвалија *Ajvalija* f. топоним близу Приштине в. авајлија.

ајвар *ajvār*, *-ára* m. „салата од млевених печених паприка и модрих патлицана“ (Вук; РСА), Војв. (РСГВ), Прошћење (Вујичић), „икра“: Све иде у чорбу, само ајвар од мрене не иде у чорбу (Михајловић/Вуковић), „усољена икра, кавијар“ (РСА), „несварена храна у изнутрицама заклане животиње“ Качер (грађа ЕРСЈ), „јело од исецкане утробице затопљене лојем, затоп“ Прошћење (Вујичић), *ajvār* / *ajvār* „id.“ Ускоци (Станић), *ajvār* „посољена икра“ Косово (Елезовић I), *ajvār* „id.“ Призрен (Чемерићи); такође са *x-*: *xajvār* (Вук; РЈА), Миклошич, Вук НПОсл, Ј. Вујић (грађа РСА); придев *ajvārii* „пун икре“ (РСА), *xajvārii* „id.“ Пореч, *xajvārii* Дубравица (грађа РСА); *ajvārōvii* (РСА). — Од XVI в. *xavijar* Дубр. (РЈА).

- Од тур. *havvar* поред *havuar* „посољена икра“ (Skok 1:650; Škaljić 301). Балкански турцизам, уп. мак. *ajvar*, буг. *xajvēr*, *xajvjar*, арум. *hāvṽeār*, алб. *havjār*, нгр. *χαβιάρι*.

Тур. реч ушла је и у друге европске језике, одакле је у новије време поново позајмљена у облику кавијар (Skok l.c. допушта вен. и нем. посредство; оно прво је мало вероватно због одсуства потврда на Приморју). За недоумице о пореклу тур. речи в. Еуубоғлу 319, Спој 225. За значења „садржина изнутрица, јело од њих“ уп. арвар.

ајгара *ajğara* f. „подсмех, шегга, спрдња, комедија“ Косово (Елезовић I; РСА), *ajğara* „id.“ Призрен (Чемерићи); *ajğarija* „id.“ Косово (Елезовић I; РСА), *ajğarija* Призрен (Чемерићи), „немир, буна“: Каква је то ајгарија међу вас ушла? Ниш; *ajğaricija* m. „човек немирна духа, бунџија“ *ibid.* (РСА); *ajğaralk* m. „спрдња“ Призрен (Чемерићи); *ajğarij(u) se* *impf.* „шалити се, шеггачити се“ Косово (Елезовић I; РСА); и са (секундарним) *x-*: *xajğara* (?) (РСА s.v. *ajğara*, у грађи РСА нема!).

- Вероватно од тур. *ayğara* „галама, вика, дрека“ (РСА 1:42).

Дисимилаторно губљење *j-* као у ајловина. Jusuf 169 бележи у Призрену тур. дијал. *hağara* „шаливџија, шала“, али уз напомену да је реч албанска (?). За порекло тур. речи в. Еуубоғлу 740, који наводи и дијал. облик *aykağa*, уп. *ajkara* „беспослица“ *ajkarij(u)* „шалити се, спрдати“ s.v. ајати¹.

ајгир *ajğir* m. „неуштројен коњ, пастув, ждребац“ (Вук 1818; РСА), Срем (Бошњакловић); фиг. „похотљив човек“ (РСА), Војв. (РСГВ), „риба са млечцем“ *ibid.* (Михајловић/Вуковић), *ajğir* „пастув“ Радимња (Томић II), *ajğir* „ждребац“ Лесковац (Митровић); *ajğiruša* f. „путена жена“ (Вук 1818), Војв., „млада кобила, омица“ *ibid.* (РСГВ), *ajğiracha* „похотљива жена“ (Вук; РСА), *ajğiriца* „id.“ (РСА), *ajğiriца* „id.“; млада кобила“ (РСГВ); придеви *ajğirski* (РСА), *ajğirōvii* „неуштројен“ (Вук 1818;

РСА); фиг. „бесан, похотљив“ (РСА), Војв. (РСГВ); такође *ангѝр* т. Хрв. Крајина (РСА), Ливно и Дувно (Рапић), *ангѝр* Радимња (Томић II), *ангѝр* Шумадија (С. Реметић, СДЗБ 31:210), *ангѝр*, *-ирѝ* т., и као adj. indecl. „јак“ Вргада (Јуришић), *ангѝрача* f. Херц., *ангѝруша* (о жени) Босна (РСА), *ангѝроша* „снажна, мушкобањаста жена“ Бањани (грађа ЕРСЈ), *ангѝровиѝ* adj. Дубица, *ангѝрлук* т. „злоћа, бес“ Херц. (РСА), *ѝоангѝриѝи* pf. „постати бесан и жесток“ Лика (РЈА); *ангѝр* т. НПР Босна, Буковица, Лика, *ангѝруша* f. Банија, Лика, *ангѝровиѝ* adj. Буковица, Лика, Книн, *ангѝрайѝи* impf. поред *ангѝроватиѝи* „необузвано јурити, беснети“ Банија (РСА); *ађир*, *ађируша* (Skok 1:17); и са *ј*-: *јангѝр*, *јангѝрица*, *јангѝрасѝи* Далм. (РЈА; РСА), *јенгѝр* Радимња (Томић II); са *и*-: *ингѝр* Банија и Кордун (Петровић Д.); са (секундарним) *х*-: *хајгир* (грађа РСА), *хангѝр* Радимња (Томић II). — Од XVIII в. *ангир*, *хангир*, *хањгир* (РЈА).

• Од тур. *augir* „пастув; неотесан момак“ (Skok I.c.; Škaljić 77). Балкански турцизам, уп. мак. *ајгир*, буг. *ајгѝр*, алб. *hajgër*.

Уметнуто *-н*- Skok I.c. објашњава дисимилацијом *ј – р > н – р*; иста појава и код турцизма сличног значења бејгир > бенгир (уп. ОС 8 s.v. *багир*), такође *андамак* поред *ајдамак*. Код облика са *х*- и *-н*- може се помишљати и на укрштање са нем. *Hengst* „пастув“. За порекло тур. речи в. Севортыан 1:107–108; Еген 27–28. Уп. још Mollova 1982:50.

ајдамак *ајдамак*, *-а* т. „батина, мотка, врљика“ (Вук; РСА), Ускоци (Станић), Прошћење (Вујичић), Банија и Кордун (Петровић Д.), „било какав дрвени предмет употребљен у тучи“ Доњи Рапићи (Малбаша), „окомак“ Нова Градишка (Секереш II), слав. Срби (Секереш I), *ајдамак* „батина“ Војв. (РСГВ), *ајдамак* „id.; неотесанко“ Лесковац (Митровић), „готован“ Врање (М. Златановић, ППЈ 17:180); деноминал *ајдамачиѝи* impf. „батинати“ Војв. (РСА), *ајдамачи* pf. 3. sg. „ударити, одаламити“ Црна Река (Марковић I); изведенице *ајдамача* f. „батина“ Војв. (РСГВ), *ајдамац* т. „врста кукуруза дугачког зрна“ Слав., *ајдамина* т. „крупан, неспретан човек“ Лика (РСА); такође *андамак* Ускоци (Станић); и са *х*-: *хајдамѝк* „тежак комад дрвета“ Барања и Срем (грађа РСА); овамо можда и *ајдак*, *-а* / *ајдак*, *-ѝа* „батина“ Буковица (РСА), *ајдак* „id.; зашиљено дрво, трн; незграпан мушкарац; велики пенис“ Ускоци (Станић).

• Широко распрострањена реч неизвесног порекла; уп. мак. *ајдамак* „пробисвет“, буг. *хајдамѝк* „глупак“ (Младенов 664), дијал. *ѝидѝмак* „велики комад“ Тројан (БД 4:235), „домазет“ Свиштово (id. 3:315), рум. (*h*)*aidamăc* „разбојник, скитница; говедар; врљика, батина“, слч., чеш., пољ. *hajdamak* „разбојник“, рус. *гајдамѝк* „украјински козак устаник“,

укр. *гайдамака* „id.; разбојник“, блр. „јунак; бекрија, пијаница“, тур. дијал. *aydamak* „ленштина, беспосличар“ (DS 410).

Формална подударност са тур. инфинитивом *haidamak* (в. хајде), дијал. (*h*)*aydamak* „терати (коња, стоку)“ (DS 410, 2316), од које полазе Skok 1:16 и Škaljić 76 не објашњава именицу; ваљало би поћи од глагола *ајдамачиџи* „тући“ и онда тумачити *ајдамак* „багина“ као његов домаћи поствербал; но против тога говори посведоченост назива за особу на много ширем простору, па и у самом турском. За семантички развој „багина“ (и сл.) → „глупак, неотесанко“ уп. буздован, кијак, *цејаница* итд.

ајдара *ајдара* f. „распуштена жена, која радо скитара“: где би било коло без ајдаре Бачка, Слав. (РСА); „id.; мушкобањаста, груба жена“ Војв. (РСГВ), „неодговорна, непоуздана жена“ бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), као погрдна реч: Оваква имена дају луди еданъ другимъ кадъ се грде и руже ... женскима: ... айдара 1844. (РЈА), „невеста у првим годинама брака“ Оток (РСА); *ај-дѣр*, *-ѣра* m. „немиран мушкарац, луталица“ Ускоци (Станић); *ајдарача* f. аугт. Тимок (РСА); придев *ајдарастѣ* Бачка, Банат (РСА), *ајдарастѣ* бачки Буњевци (Реић/Ваџлија); деноминал *ајдарѣџи* impf. „понашати се као ајдара: обесно, ћудљиво“ Слав. (РСА), „скитати“ Војв. (РСГВ); такође са x-: *хајдара*: нема кола без хајдаре Босна, *хајдара* m. „ветропир“, *хајдарастѣ* adj. Буњевци (грађа РСА).

• Нејасно.

Није убедљиво извођење од императивног узвика (псеудоглаголске основе) *хајде!*, упркос тумачењу приносника: ајдара је женска која воли по селу тумарати; како јој ко каже ајде! а она је одмах готова Бачка (РСА s.v.), као ни од босанског турцизма (*x*)*ајдала* „скитара, потркуша“ < тур. *haydalatak* „брзо ићи, трчати“ (Škaljić 299), где би завршетак *-ала* био замењен продуктивним с.-х. суфиксом *-ара*. Још је мање вероватна веза са грецизмом (*x*)*ајдар* „магарац“ < сргр. *γαιδαρος* (уп. Skok 1:649; Vasmer 1944:41), који је слабо потврђен: В. Чајкановић, ЈФ 2/1922:130 препознаје га у имену (*X*)*ајдар* из Вукове пословице бр. 1137, а РСА има за *ајдар* само једну потврду из *Целокујних дела* хеленофона Стерије, што не јемчи постојање речи у српском језику. Надимак *Ајдар* Врање (Златановић) можда исто што и ускачко *ајдар*, а можда од тур. ЛИ *Hajdar* (< ар. „лав“, Škaljić 299); иста дилема важи за (*X*)*ајдар* у поменутој пословици. Пада у очи паралелизам ликова *ајдара*, *ајкара* (в. ајати¹) и ајгара. Уп. и опајдара.

ајдук *ајдѹк* m. „натега, направа (обично од тикве) за вађење течности из бачве“ Ниш, Ајдук (натега) плод дугуљаст, на једном крају у лопту проширена тиква по средини сужена као чибук (РСА), *ајдѹк* „id.“ Драгачево (Ђукановић II), *ајдѹк* Косово (Елезовић I), Алексинац (грађа ЕРСЈ), *ајдук*, *-ука* Призрен (Чемерикић), *ајдѹк*: Пререзана дршка лејке стави се у отвор бурета. На глави лејке је мали отвор одакле се устима извлачи ваздух. Кад се ајдук напуни,

извуче се дршка из бурета и пиће се преточи у боцу или бокал Врање (Златановић), Пирот (Живковић), Лесковац (Митровић), Црна Река (Марковић I), *ајдуче* det. Лесковац (Митровић); и са *х-*: (*х*)*ајдѹк* „натега“ Пожешка нахија (Вук).

• Иста реч као буг. *хајдѹкѡ* поред *хајдѹтинѡ* „id.“ (Геров), даље нејасно. Можда метафорична употреба речи хајдук у значењу „крадљивац (пића из бачве)“ или преосмишљење, према тој речи, неког изворнијег лика.

ајер *ајер* m. „ваздух; висина, небо“ Далм. (РСА), *а(ј)ер* „ваздух“ бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *ајер* Вршац (РСГВ), Раб, Истра, Сплит, Бановац, Белостенец (Skok 1:17), Сали (Vinja 1:15), *ајер* (ČDL); такође *аер* m., *аер*, *аери* f. сев. Далм. (РСА); *ајар* / *гајар* m. „небо“ Орлец (Houtzagers); *јајер* „ваздух“ Драчевица (ČDL), *јајере* n. ји. Бока (Lipovac-Radulović); овамо можда и *јајера* f. „недођија, пустара“: Нашли су га у тѣ планине у некаквѹ јајѣру свѣга искасапљенѡга Загараѡ (Ћупићи). — Од XVI в. код приморских аутора *а(ј)ер*, једном у XVII в. и *хајер* (RJA).

• Преко далматороманског од лат. *aer* „ваздух“, гр. порекла (Skok, Vinja 1.с.).

За далм.-ром. извор говори ареал (Skok 1.с.), уп. ипак и рум. *aier* (одакле сигурно вршачки облик), док алб. *erë* претпоставља другачији ром. предлогак **er(a)* < *āer* (Orel 89); млађу позајмицу исте речи представља италијанизам *арија*¹.

ајзација *ајзација* m. „писар“ Врање (Златановић) в. јазиција.

ајкати *ајкати* impf. „викати; скитати“ (РСА) в. ај, ајати¹, хајка.

ајкула *ајкула* f. „морски пас, *Sarcharias glaucus*“ (РСА), заст. и *хајкула* Преодница 1874, *хајкуља* Далм. (грађа РСА).

• Од рус. *акѹла* „id.“, нордијског порекла (уп. Фасмер 1:67), као и буг. *акѹла* (БЕР 1:7).

Почетно *х-* и *-ј-* вероватно укрштањем са *хајриба* „id.“ J. Вујић (грађа РСА), које је полупреведеница нем. назива *Haifisch*.

ајлаз *ајлаз*, *-аза* / *ајлаз*, *-а* m. „беспосличар, нерадник, ленштина, скитница“ (РСА), *ајлаз* „id.“ Врање (Златановић), „превртљивац“ Лесковац (Митровић), „покварењак“ Пирот (Златковић III), *ајлаз* m., такође adj. Косово (Елезовић I 471), *ајлаз*, pl. *ајлазе* Призрен (Чемериѡић); *ајлазѡија* m. XIX в. (РСА); *ајлазљѡк* m. „беспосличење“ Косово (Елезовић I), *ајлазљѡк* „id.“ Призрен (Чемериѡић); деноминали *ајлазѡиѡи* impf. „беспосличити, скитати се беспослен, ленствовати“ Ресава, Милићевић (РСА), *ајлазѡјем* „id.“ Врање (Златановић); и са *х-*: *хајлаз* (Škaljić).

• Од тур. *haylaz* „id.“, *haylazlık* (Skok 1:17; Škaljić 300). Балкански турцизам, уп. мак. *ајљаз*, *ајљазлак*, *ајљазу* (*се*), буг. *хайляз* adj. indecl., *хайляз(ин)*, *хайляз(ин)* m., арум. *haileás*, *haileaslike*.

Уп. и Mollova 1982:43. Значење *ајлазити* „скитати се“ можда укрштањем са лазити, уп. и апидати. Другог је порекла ајљак.

ајле *ајле* adv. „прилично, доста, знатно“: Одсекло ми се вино у бурету айле 1855. (РСА), *ајле* „id.“: Боже, ајле настрадаше воћке од град! Врање (Златановић).

• Од тур. *hayli* „id.“; уп. мак. *ајле*, буг. *хайле*.

ајловина *ајловина* f. „непроходна шума; заједничка испаша; пустолина, опустело имање“ ЦГ (РСА), „пространа шума или ливада, пространство; напуштено имање“ Ускоци (Станић), *ајловина* „густа шума, прашума“ Прошћење (Вујичић).

• Вероватно од тур. *yaula* „висораван, плато; простран планински пашњак, суват“; уп. мак. дијал. *љајља* „пашњак на планини, суват“ Тетово.

Мак. реч бележи Елезовић: реч јајла, коју у Тетову и Турци и Срби (sic!) изговарају љајља и значи пашњак на планини, суват (*Турски сјоменици* I 1, Бгд. 1940, 48, нап. 1). За порекло тур. речи в. Егеп 446; она постоји и у варијанти *yaulak* > јајлак. За (дисимилаторно?) отпадање *j*- уп. ајгара; значење „пустолина“ (и сл.) вероватно укрштањем са јајија или са *јаловина* „јалова земља“ ЦГ (РСА); одатле и *-овина*? Без тог суфикса и са секундарним *x*- овамо можда *Хаила* планина у Васојевићима (РЈА).

ајлук *ајлук* / *ајлук* m. „(месечна) плата“ (Вук; РСА), *ајлук* Левач (Р. Симић, СДЗБ 19:508), Криви Вир (Ракић), *ајлук*, *ајлука* Косово (Елезовић I), *ајлук* Црна Река (Марковић I), „служење без погодбе“ Лесковац (Митровић), *ајљк*, *ајљка* Косово (Елезовић II 492), *ајљк* „зарада“ Призрен (Чемерић), *ајљк* Пирот (Живковић), Лесковац, *ајлак* ibid. (Митровић), такође *ајлук* (РСА), *ајљк* Лесковац (Митровић); изведенице *ајлуџија* m. „најамник“, *ајлукчија* „id.“; плаћеник“ (Вук; РСА), *ајљкчија* „чиновник“ Косово (Елезовић II 492), *ајљкчија* Призрен (Чемерић), *ајлукчар* / *ајлукчар* „најамник“ (РСА), *ајлукчар*, pl. *ајлукчаре* „id.“ Пирот (Живковић); и са (секундарним) *x*-: *хајлук* БиХ (грађа РСА).

• Од тур. *aylık* „месечно (плаћање)“, *aylıkçi* „најамник, који живи од месечне плате“ (Skok 1:17; Škaljić 77); уп. мак. *ајлак*, *ајлакчија*, буг. *ајљк*, *ајљкчија*.

Тakoђе *лејлук* Босна, укрштањем са нем. *Löhnung* „id.“ (М. Будимир, НЈ 4/1935–36:168). Уп. и Mollova 1982:43. Тур. реч изведена је од *ау* „месец“ (в. Севортыан 1:98–99).

ајљак *ajľak* adj. indecl. „незапослен, беспослен“: Седи ајљак ништа не рабџа Косово (Елезовић II 492), *ajľak* „id.“ Призрен (Чемерикић).

- Од тур. дијал. *aylak* „id.“; уп. буг. *ajľak*, *ajľak* „незаузет, слободан“.

Тур. реч можда у вези са глаголима *aylamak* „чекати, трајати“, дијал. „одуговлачити“, *aylanmak* „вртети се, тумарати“, уп. Севортян 1:109–110; нема везе са *haylaz* > ајлаз.

ајме *ajme* / *ajme* / *ajme* / *ajme* interj. за изражавање разних душевних стања — бола и жалости, гнева и прекора, ужаса и чуђења: „авај, ах, тешко“, такође *ajma*, *ajmex* / *ajmex* „id.“, *ajmek* т. „јаук“ НП Далм., Босна, Лика (РСА; РЈА; СДЛ), Вргада (Јуришић); *ajmekajti* / *ajmekajti* impf. „викати ајме(х), јаукати, кувати“, *ajmekajti* pf. „викнути ајме(х)“ (РСА). — Од XVI–XVIII в. *ajme*, *axime* дубр. писци (РЈА).

- Од ит. *ahimè* „id.“ (Skok 1:16 s.v. *ajbo*).

Скок на другом месту (1:14 s.v. *ah*) само облик *ahi(meh)* код старијих писаца изводи из италијанског, а *ajme(x)*, *ajmekajti* тумачи као домаћу творбу од ај и ма. На укрштање са домаћим узвизима указују и варијанте *ojme*, *ojmex*, *ojmekajti*, *hojme*, *xajme*, *xajmex* рано (од XV в.) забележене у Приморју (РЈА). За порекло ит. речи в. DELI 1:32.

ајмокац *ajmokač* / *ajmokač*, -кца т. „врста умака; месо (обично пилетина) у белом сосу“ књиж. (РСА), „сос од белог лука“ Војв. (РСГВ); такође *ajmokač*, *ajmokač*, *ajmokač* (Striedter-Temps 99). — Од XVIII в. *ajmokač* (РЈА).

- Од нем. дијал. (бав.-аустр.) *Eingemachtes* (sc. *Fleisch*) „у сосу припремљено (месо)“, швап. *Eingemachtes*, такође дијал. (Корушка и Штајерска) *aing'moxts*, *aig'moxts* (Striedter-Temps l.c.); уп. слн. *ajmoht* (Snoj 5). Облик *ajmokač* (који је стекао статус књиж. речи) преосмишљен народном етимологијом према *умочийти*, *умакајти*, *умак* (Schneeweis 28).

ајнак *ajnak* т. „шала, лакрдија; зановетање (уз глаголе *zajturijiti*, *zamejtnujiti*)“, *ajnak* „веселе, игранка“ Г. Цапарде (Ђукановић I 271), *ajnachijiti* (se) impf. „шегачити се, веселити се“ Србија (РСА), Г. Цапарде (Ђукановић I l.c.).

- Свакако из турског, са два могућа етимона.

Уп., с једне стране, тур. *ahenk* „слога, хармонија; музика, забава“ (перс. порекла, в. Stachowski 1998:27) > мак. *axeng*, *axenk* „веселе, музика“, буг. дијал. (?) *ajnkъ* „веселе, пијанчење“: Да си наджъ, да си пижъ, | Добър аинк да си чиняъ НП Милadinovци (Геров), арум. *ahaincă* „забава“, алб. *ahenku*, *ahengu* „веселе уз музику“ (тако о буг. речи РБЕ); с друге стране, можда исто што и ојнак „игра, шала; живо и немирно дете итд.“ < тур. *oynak*, уп. буг. *ojnak* „ветрењаст, непоуздан човек“.

ајнација *ајнаџија* т./ф. „несавестан радник, забушант“ Косово (Елезовић II 492), *ајнаџија* „несигуран, непоуздан човек, врдалама“, и као надимак Призрен (Чемерикић), „особа безвољна, склона нераду“ Пирот, *ајнаџика* f. *ibid.* (Живковић; грађа РСА), Призрен (Чемерикић), *ајнаџиљк* т. „забушавање, извлачење“ Косово (Елезовић I), *ајнаџиљк* „лењост, нерад“; прилог *ајнаџисћи* „безвољно, лењо, тромо“ Пирот (Живковић); деноминал *ајнаџисује* *impf.* 3. *sg.* „дангубити, забушавати“ *ibid.* (грађа РСА).

- Од тур. *аунаси* „лупеж, варалица, врдалама, забушант“ (TSS; SDD 1620); уп. мак. дијал. *ајнаџија* Кукуш (Пеев 1988:18), буг. дијал. *ајнаџија*, *ајнаџиљк* Самоков (БД 3:198), такође *џинџиј*, *џинџиљк* Казанлик (*id.* 5:147), *хайдџиљк* (Grannes 1996:202).

Елезовић II 492, Кнежевић 26 и Stachowski 1992:14 дају као етимон тур. реч само у значењу „онај који израђује огледала“ (тур. *ауна* „огледало“ > с.-х. *ајна* f. „*id.*“ Škaljić 77, без примера). Другачије Skok 1:647 (од хаин „лопов“).

ајс *ајс* *interj.* за подстицање волова да крену или скрену у страну; за вабљење волова (Вук 1818; РСА), Војв. (РСГВ), Радимња (Томић II), Доњи Рамићи (Malbaša), *ајс* (РСА); *ајскаџи* *impf.* „гонити узвикујући *ајс*“, *ајснужи* *pf.* „*id.*“ Дубица, „ошинути вола узвикујући *ајс*“ (Вук 1818), „јачко ударити кога, шљиснути“ Војв. (РСА), „одгурнути, одбити“ *ibid.* (РСГВ), *ајсне* 3. *sg.* „ударити нечим; бацити, одбацити; продати нешто само да би га се ратосиљао: Ајсну волови на Св. Тодор пошто-зашто. Немам рану да и чувам Тимок (Динић I); *ајснуж* / *ајснуж* *adj.* „поремећеног ума, ударен“ Војв. (РСГВ), *ајснуж* „бачен, одбачен“ Тимок (Динић III); такође *аис* Србија (Вук 1818; РСА), *аискаџи* (Вук 1818), *аиснужи* Поцерица, Лика (*id.*; РСА), *аизнужи* „ударити“ Банија (РСА); и са *х-*: *хајс* Србија, ЦГ, Бачка (грађа РСА), *хајс* Радимња (Томић II), жумберачки католици, *хајс* *ibid.* (Skok 1:15), (*х*)*џс* Радимња (Томић II), (*х*)*џс* Свиница (Томић I); *хајскаџи* *impf.* у примеру: она се много напрезала да једном руком уздигне ралицу из земље ... док хајсањем и дугачком мотком у другој руци не окрене волове И. Секулић, *хајснужи* *pf.* „ударити, ошинути“ Бачка, *хајснужи* Банат, *хајснужа* *adj.* f. „луцкаста“ Бачка (грађа РСА); и са *о-*: *ојс* Косово (Елезовић I), *ојс(и)* Србија (RJA); овамо можда и *авојс* Босна (РСА).

- Вероватно ономатопеја, на шта указује варијантност и распрострањеност речи: уп. мак. *ајс* узвик за терање волова при орању, буг. *ејс* за подстицање левог вола да иде удесно, *ес* за терање или враћање стоке, *ескам*, *есна* „викати на стоку да се врати“, *ескам се*, *есна се* „склонити се, повући се (уназад)“, *џис*, *џс* (БЕР 1:484, 508), рум. *ајс*, *ајс*, *хајс(а)* „налево!“ (запрежном коњу), *хајс*, *ајс*, *хојс*, *his* узвик за терање говеда, *хајса*, *хојса* за терање коња, укр. *хојс*, мађ. *hajsz*, *hajszol*, нем. *hist*.

Ономатопејско порекло за рум. реч претпоставља Tiktin 2:289, наводећи паралеле из других језика. Покушај анализе чине Skok l.c. (узвик за терање волова *æe* + *-c* као у *шійс* за обратан смер), БЕР 1:508 (деиктичка партикула *e* + заменица **sь* „овај“); завршно *-c* могло би бити и од *se* у императиву рефлексивног глагола, уп. ајати¹ „терати стоку“. Алоглотску етимологију за буг. облике предлаже Mollova 1986:153–154 (од тур. *ös*, интерј. за усмеравање вола у запреси, алегро-варијанта од *ögüz* < *öküz* „во“).

ајта *ájta* m. „покварен човек, бекрија, бећар“ Косово (Елезовић I), „беспосличар, скитница; хајдук, одметник“ Србија, *ájta* f. „беспосличење, скитање“ Темнић (РСА); *ájtaција* m. „бећар, хајдук“ Вук (РСА); такође *хàj-та* (Škaljić); овамо можда и *ájta* f. „глупо и сметено створење“, *ájtaв* adj. „приглуп, сметен“ Пирот (Златковић III).

• Од тур. *hayta* „хулиган, одметник, беспосличар“ (Skok 1:18; Škaljić 301); уп. мак. *ajta* „невалалац“, *ajta* impf. „скитати“, буг. *хàйта* „беспосличар, скитница; крцалија“.

За буг. речи в. Grannes 1996:63; 155; 203. Рум. *háitǎ* „чопор; руља; куја, кучка; развратна жена“ Tiktin 2:277 изводи од мађ. *hajtani* „терати“ (за порекло уп. MNyTESz 2:27–29).

ајчица *ájciца* f. „зељаста биљка горког укуса, *Coronilla varia*“ (РСА).

• Нејасно.

Хапакс из *Ботанике* Косте Црногорца, Бгд. 18882, 94, тамо можда штампарска грешка, уп. синониме *зајчина*, *зајачковина*, *зајачковица*, *зечја тшловина* (Симоновић 142).

ајтанат *ajтан(а)т*, *-ниа* m. „ађутант“ Приморје, ЦГ (РСА); чак. *ajтанит* (ČDL), *ajтанит* Вргада (Jurišić); такође *ађутанит*, *-ниа* „id.“ (Вук; RJA), Дубр. (Бојанић/Тривунац), *ађутанит* (РСА), „id.“; свака особа која некога прати“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), *ађутанит* „помоћник“ сз. Бока (Musić), *ађутанит* „малинар из макине за уље“ Шибеник (Skok 1:10), *ађутанит* „помоћник неког службеног лица“ Пријеполје (грађа ЕРСЈ), *ађутанит* „официр у служби код неког вишег официра“ Итебеј, Вршац (РСГВ); *ађутанка* f. „име одмила којим невеста ословљава млађе женске особе“ 1844. (РСА s.v. *азнадарка*). — Од XVIII в. *адјутантти* nom. pl. J. Рајић (RJA).

• Од лат. *adiutans* „помоћник“, облици са *-j-* преко ит. *aiutante* (Skok l.c.).

У примеру Ајтанте къазу говораше (НП Вук) пре ће бити епски vocativus pro nominativo, како је и схваћен у РСА, него непосредан рефлекс ит. облика (тако RJA 1:44). Облик са *-dj-* > *-h-* Skok l.c. тумачи према латинском, док га Даничић у RJA 1:34 изводи из француског преко немачког. Могло би се, у Приморју, радити и о псеудоштокавизму типа *Невићане* < *Невијане* (уп. Skok 2:514).

ак¹ *ák* adj. indecl. „бео“: Удриле преко Ак Бунар Призрен (Чемерикић); (полу)сложеница *áкшаран* „риба клен, *Squalis cephalus*“ Смедерево (РСА).

- Од тур. *ak* „бео“ (Skok 1:69).

За порекло тур. речи в. Севортыян 1:116–117. Једино ихтионим *ак-шаран*, где је други члан словенска реч, указује да је у српском постојала свест о значењу првог члана (уп. мак. *ак Пејрич* „врста јабуке светле коре“, буг. *ак кестен* „бели кестен“), док призренско *Ак Бунар* може бити чисто тур. назвање, уп. топониме тур. порекла *Акхисар*, данашњи Прусац у Босни, *Ак-Паланка*, данашња Бела Паланка. Уп. ачка. В. и Mollova 1982:45.

ак² *âk* поред *хâk* т. „дах, пара“: Пасји (х)ак мора не мути НПосл Бока (Вук; РСА).

- Нејасно.

Реч је слабо посведочена: бележи је једино Вук у другом издању свога Рјечника, само у варијантама горенаведене пословице, где она долази са и без *х-*. Skok 1:374 своди је на **дъхъкъ*, деминутив од **дъхъ* > дах. Могла би бити и поствербал од *хакати*, в. акати, акнути² и уп. посебно блр. *хакаць* „тешко дисати, дахтати“. Уп. и ачка.

ак³ *âk* „першун“ в. ач.

ака¹ *ака* f. (без акцента) „железна кука која се забија у кладу ради вуче“ Кордун (грађа ЕРСЈ).

- Вероватно од нем. *Naken*, срвнем. *hāke* „кука“.

С.-х. реч боље се слаже са срвнем. него са нвнем. ликом (чији би очекивани одраз гласно **акна*), али ће ипак, с обзиром на свој локални карактер, пре бити новији германизам него остатак говора саских рудара (који су за своје потребе интензивно експлоатисали шуме). Уп. још кајк. *хакаљ*, *-кља* „кука“ < нем. *häcklin* dem. (Skok 1:650).

ака² *âка* „претварање, лудирање“ в. ачити се.

акал *акáл* т. „ум, памет“ Лесковац (Митровић), *акъл* „id.“ Тимок (Динић I), Врање (Златановић), Лужница (Ћирић; Манић), Пирот (Панајотовић), Лесковац (Митровић), *âк'л* (Škaljić), *акълчък* dem. Лужница (Манић); придеви *áкил* „паметан, разуман“, *ак'лли* „id.“ (Škaljić), такође *акълан*, *-лна*, *-лно* Врање (Златановић), Пирот (Панајотовић), *акълън*, *-лна*, *-лно* Тимок (Динић III), прилог *âклā* „одока, напамет, без мерења“, *âклаја* „id.“; такође са (секундарним) *х-*: *хаклā*, *хâклаја* (Škaljić), *хаклаја* Бос. Крајина (грађа РСА); са протетским *в-*: *вакъл* / *вакáл* т. „ум, памет“ Лесковац (Митровић).

- Од тур. *akil* „id.“, придев *âkil*, ар. порекла (Škaljić 79); уп. мак. *акал*, *акалиа*, буг. *акъл*, *акъллия* (БЕР 1:8).

Прилог (*x*)*акла* Škaljić l.c. изводи од ар. акузатива (*aqlā* док би (*x*)*аклаја* по њему била наша изведеница одатле тур. падешким наставком *-ya*. За порекло тур. речи в. Буубоғлу 18. Лесковачки облик на *v-* подудару се са придевом *вакъл* „лош“, *вакълан* „id.; проклет“: Наше село је вакълно местипште и затој се људи у њега не задржавав Костомлатица код Врање (Златановић); с обзиром на именицу *вакълшиште* п. „свето место; место где је била црква, неко светилиште или гробље“: У Долинску малу несу исекли стар ора јер је туј вакълшиште Врање, очито је посреди укрштање са *вакъв* „свето место“ *ibid.* (Златановић), в. вакуф.

акар *akar* т. „кућа и споредне зграде с окућницом“: Непродавно имуће за друге ... зове се стожер ... а у Херцеговини се чује и турска ријеч акар — У приватну својину долази акар ... у што се рачуна кућа, све зграде за људе и стоку Херц. (РСА).

• Од тур. *akar* „непокретна имовина“, ар. порекла (РСА 1:51); уп. буг. *akarèt*, рум. *acarèt*, *ecaret*, арум. *acarète*.

У другим балк. језицима одражена је варијанта тур. речи *akaret*; за њено порекло в. Буубоғлу 17 (није у вези са акар).

акати *აკაიი*, *-ām* impf. „јачо ударати, тући“: Не акај толико у врата! — Не акај то дете! Сврљиг (РСА), „id.; трошити, хапати“ Војв. (РСГВ), „упропашћавати“ Петловача (грађа ЕРСЈ), „бацати“ ЦГ, intr. „бити немиран“ Шумадија, Ресава, Зајечар (РСА), *აკაიი*, *-am* „бактати се“ Мрче код Куршумлије (Радић), *აკაიი*, *-ām* „подстицати“, intr. „напорно радити“, *აკაიი* „скитати, базати“ Ускоци (Станић), *აკაიი*, *აკām* / *აკēm* „id.“ Прошћење (Вујичић), *აკაიი*, *აკām* „јурити тамо-амо без циља“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *აკам* „јурити, терати (некога)“ Галипољци (П. Ивић, СДЗБ 12:20), *აკა* 3. sg. „јачо ударати нечим, поглавито песницама или ногама“, intr. „лутати“ Тимок (Динић I), Пирот (Златковић III), Бучум и Бели Поток (Богдановић I), „лудовати, бити немиран, несташан (о деци)“ Црна Река (Марковић I), *აკам* „муштрати, прогонити“: Акај мџа ко коња а поштџ га ко свеца, „future“: Он гу акао докле му се свиђала, па гу тг оставио, „грдити“ Лесковац (Митровић); *აკაიი се* „бактати се“ књиж., Жупа; „лутати“ ји. Србија; „бацати се (нечим)“ ЦГ (РСА), „мучно радити што, борити се с чим на послу“ Груза (Стевовић), Петловача (грађа ЕРСЈ), „бити немиран, сметати, гурати се“ Војв. (РСГВ), *აკაიი се* „нешто узалудно чинити, бактати се“ Ускоци (Станић), *აკам се* „id.“ Лужница (Ћирић), Црна Река (Марковић I), Лесковац (Митровић), *აკам се* Врање (Симоновић Б.); и са *x-*: *აკაიი* „красти (на фин начин)“ Херц., *აკам* без значења Заглавак, *აკაიи се* „бактати се“ Гр. Божовић (грађа РСА); са префиксима *დააკაიი* pf. „дотерати, догнати“ Врање, intr. „доћи, дојурити“ *ibid.*, Тимок, ~ *се* „дозлогрдити, дојадити“ (РСА), *изაკам* pf. „истрошити; изгрдити“ Ле-

сковац (Митровић), *изакайти се* „исцрпсти се“ (РСА); *наакам (се)* „најести се; допунити, препунити; довршити“ Лесковац (Митровић), *наака* 3. sg. „натрпати; ставити много, ставити унутра“, *наакају се* 3. pl. „угурати се, ући“ Црна Река (Марковић I); *разакам* „истрошити“ Лесковац (Митровић), *разака* 3. sg. „растурити, начинити наред по кући“, ~ *се* „разиграти се“; *сака се* 3. sg. „преморити се“ Црна Река (Марковић I); именске изведенице *акалица* f. „нераван, цомбаст пут“ Војв. (РСА; РСГВ), *акача* f. „ајдара, жена која радо скита“ *ibid.* (РСГВ); в. и акнути¹.

• Јужнословенски, можда још прасловенски дијалектизам **xakati*, уп. мак. *ака (се)* „скитати; гурати; пунити, трпати“, *наака (се)* „натрпати, набити; наскитати се“, буг. *хакамь (се)* „бацати, хитати, сјурити се“ (Геров), *нахакам* „утерати, угурати, натезати“, *нахақан* „дрзак, безобзиран, безобразан, бандоглав“ (БЕР 4:567), блр. дијал. *нахакаць* „нашкодити“, у изразу *чорт нахакаў* (ТС).

Псл. оноματοпеја **xak-* „ударати“? За буг. *нахақан* упућује се на семантичку паралелу рус. *ударный* (БЕР I.c.), док се блр. реч пореди са *хакаць* „дахтати, зевати“ (ЭСБМ 7:276), уп. акнути². Буг. дијал. *нахақан* „умазан, посран“ било би друго порекла, са *x* уметнутим ради попуне хијата од *наақан* „id.“, а ово од *акам* „сасаге“ (БЕР I.c., уп. id. 1:6). Овамо можда и *акач*, *-ача* т. „ојнак, орах којим се гађа у игри ораха“ Слав. (РСА), уп. горе значење „бацати се нечим“. Широко распрострањен глагол *до(х)акайти* рф. „доћи главе (некоме или нечему)“, није у вези са *(х)акайти* / *(х)акнути*, већ је настао упрошћењем израза *доћи хака*, где је други члан турцизам *хак*¹ „правда, плата“ (Skok 1:650 наводи и тур. фразеолошки модел), но у појединим употребама могло је доћи до укрштања са породицом *(х)акайти*; уп. *наакам* поред *доакам* „осветити се, победити“ Лесковац (Митровић). Није јасно спада ли овамо (као славизам?) алб. *hakatëm* „бацакати се, батргати се, копрцати се, јако се мучити“. Уп. још ак², аковрља, аћкати, ачити се, ачка.

акатист *акайтисѿ* / *акѿйтисѿ* т. „црквена песма“ НПосл Вук, Доситеј; и као придев: *акѿйтисѿа* (недеља) „пета недеља Ускршњег поста“ (РСА), такође *акачисѿа* неђеља „трећа недеља Ускршњег (Великог) поста“ Пива и Дробњак (Вуковић).

• Од гр. ἀκάθιστος адј. „не седећи“, назив химне Богородици при чијем се извођењу стоји.

Облик *акачисѿа* укрштањем са називима првих двеју недеља *чисѿа* одн. *ѿачисѿа* (иначе је за трећу недељу Великог поста уобичајен назив *крсѿуѿоклона*, Недељковић 1990:51). Погрешно Skok 1:328 (*акачисѿа* = *ѿачисѿа* (недеља), са нејасним *ака-*). Уп. катизма.

акела *акела* т. „будаласт човек“, *акелѿш* т. „id.“, *акелчина* augт.; деноминал *акелиѿи се*, *-ѿм се* impf. „правити се будала, лудирати се“ Дучаловићи; овамо свакако и *акѿчина* „будалина“ у писму И. Гарашанина (РСА),

акичина „неозбиљан, ветропираст човек, шалција“ Драгачево (грађа ЕРСЈ).

• Нејасно.

Можда хипокористик на *-ела* типа *јакела* „јак, снажан човек“ (РСА), изведен од основе глагола акати као *дркела*, *дркеља* од дркати, са обичним помаком „ударати“ → „ударен, луд, блесав“. Семантички примамљиво је и поређење са *кѣљийи се* „кревељити се и сл.“, али оставља *a-* необјашњено (експресивни префикс **ха-*?). Није јасно спада ли овамо (такође нејасан) синоним аћула, уп. и *акүлийи се*, *-ѿм се* „претварати се, глумити; изигравати наивца; правити се луд“ Васојевићи (Боричић).

акибет *акибѣѿи* adv., сопј. „најзад, најпосле, па ипак“ Косово (Елезовић I), *акибѣѿи* adv. „доиста, најзад“ Призрен (Чемерикић).

• Од тур. дијал. *akibat* „чак, штавише“ (DS 150).

Уп. Škaljić 78–79 s.v. *akibetihajir*.

акнути¹ *акнуѿи*, *-нѣм* рф. „јачо ударити“ Параћин, Банија, Војв., Србија, „бацити“ НПосл, Дучаловићи, Косово, „подстакнути“ Дучаловићи, „украсти“ Босна (РСА), „id.“ шатр. (Влајковић), intr. „нагло појурити; потећи“: вода акну преко њиве и ливаде, те направи штету Тимок, „пѣсти“ Зоруновац (РСА), „гурнути, бацити“ Војв. (РСГВ), *акнуѿи* „изненада кренути, брзо отићи“ Прошћење (Вујичић), „појурити, потрчати; снажно потећи“ Ускоци (Станић), *акнуѿи* „појурити, јурнути; лецнути се; јачо се разљутити; полудети“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *акнуѿи* adj. „онај који се помамио, осилио“ Војв. (РСГВ), „луцкаст, ћакнут“ Бањане (грађа ЕРСЈ), *акнуѿи* „id.“, *акне* 3. sg. „ударити“, израз *акнѿ га Бѿг* „полудео је, није нормалан“, *акне се* 3. sg. „умирити се, смирити се“ Радимња (Томић II), такође *акнем* „бацити, ударити“ Призрен (Чемерикић), *акне* 3. sg. „ставити; навалити, ударити“ Црна Река (Марковић I), Лужница (Ћирић), „гурнути, мунути“ Бучум и Бели Поток (Богдановић I), „изненада ударити“ Лесковац (Митровић), „ударити снажно“, intr. „упасти“ Тимок (Динић I), „нагазити (у празно) и пропасти“ Пирот (Златковић II), *акнем* „набити, ударити“ Врање (Симоновић Б.); рефлексивно *акнуѿи се* „ударити се“ ји. Србија, „помахнитати, полудети“ Параћин, Лепеница (РСА), *акнем се* „кренути с напором, обично по неравном терену“ Врање (Златановић), *акне се* 3. sg. „пропасти (телесно), занемоћати“ Криви Вир (Ракић), *акне се* 3. sg. „проневаљалити се; занемарити се; олењити се; упасти или лећи на нешто“ Црна Река (Марковић I); одатле итеративи *акнујем се* impf. „занемаривати се, запуштати се“: Осифам како се све више акнујем, ал којје могу, *акнушѣм се* рф. „id.“ Лесковац (Митровић), *акнујѣ* impf. 3. sg. „насртати“ Сврљиг (грађа ЕРСЈ); такође *акѿѿаѿи* impf. „бацати“ Косово (Елезовић I),

акињам Призрен (Чемерикић); и са *х-*: *хакнуџи* „ударити“ Херц., Срем, Нушић, *хакнуџи* „id.“ Бачка, „јурнути, навалити“ ЦГ, *хакнуџи / хекнуџи* „ђипити, скочити; ижђикљати“ Морача, *хакнуџи* „скочити“ (?) Први Шврака *хакне* на дората НП (грађа РСА).

- Облик тренутног вида од акати.

Итератив *акињати* од *акнуџи* по аналогији према *нагињати* од *нагнуџи* (**гъ(b)n-* / *гу(b)n-*, в. -гнути). Уп. акнути².

акнути² *акнуџи*, -*нѣм* impf. „сморети, заударати (о месу, сиру, људском даху)“: Нијеси пазџла ђвај сџр, па сџд ѣво акнѣ Ускоци (Станић), *акшаџи*, *ак-ћѣм* *ibid.* (*id.*; РСА).

- Исто што и акнути¹ са семантичким помаком „ударати“ → „заударати, сморети“, или деноминал од ак² у значењу „задах“.

За прву могућност уп. нарочито блр. *хакацъ* „тешко дисати“ s.v. акати.

ако *ако* сопј. encl., погодбена: „si“, такође допусна, са или без *и*: „иако, макар да“, исказна „то што“ (РСА); Војв. (РСГВ), Радимња (Томић II), *ако* „si“ (Вук 1818), (*а*)*ко* Галипољци (П. Ивић, СДЗБ 12:320), у спојевима *ако би* „не би ли“, *аколи* (писано и *ако-ли*, *ако ли*) „у случају да“ (РСА), *аколи* Призрен (Чемерикић), *аконо* / *аконо* „ако“ НП, *акојрем* „премда, мада, иако“ Хрв.; наглашено *ако* / *ако* adv. „нека, добро, у реду“, *ако* Војв. (РСГВ), Радимња (Томић II), *ако* (за допуштање) „може, нека“ Црна Река (Марковић II), *акоће* / *акоће* „id.“ (РСА), *акоће* (Вук 1818; РСА), *акоће* / *акоће* Ускоци (Станић); кајк. *ак* (Skok 1:20); са аферезом *ко* НП Херц., Буковица (РСА), жумберачки католици (Skok l.c.). — Стсрп. *ако* „si“ (Даничић).

- Од псл. **ако*; уп. стсл. *ако*, мак. *ако*, буг. *ак(о)*, слн. *ако*, слч. *ак* „ако“, *ако* „како“, глуж. *ак(о)*, словинь. *ак(о)*, рус. дијал. *ак*, укр., блр. *як* — у разним значењима: погодбеном, допусном, поредбеном, узрочном, исказном (Skok l.c.; ЭССЯ 1:64–65; SP 1:153–154; ESSJ 2:44–45).

У добром делу слов. језика постоји истозначна варијанта на *ј-*: стсл. *јако*, слч. *јак*, глуж. *јако*, словинь. *јак(о)*; чеш., пољ. само *јак(о)*, блр. само *як*, па и с.-х. дијал. *јако* (поред *ако*) Радимња (Томић II). Спорно је да ли се код **ако* и **јако* ради о две етимолошки различите речи, или о фонетским варијантама једне исте, као и то, која би у овом другом случају била примарна (уп. за дилему најскорије ЭССЯ, SP, ESSJ l.c., ESJS 1:47–48). Уп. акобогда; за *акоће* в. аће. Нејасни су облици *аку* Војв., *акуз* *ibid.* (РСГВ), Радимња, *акус* *ibid.* (Томић II).

акобогда *акђбђгда* adv. interrog. „камо, куда?“ Пива и Дробњак (Вуковић), ваљевска Колубара (усмено А. Л.), *акђбђгда* „id.“ Прошћење (Вујичић).

- Сливено *ако Бог да*.

Првобитно речца за изражавање жеље, уп. чак. *акобџдо* „дабогда“ Драчевица (ČDL), *акобџдо* „id.“ Брусје (Dulčići), која је у штокавском из еуфемистичких побуда попримила упитно значење.

аков *ákov*, -ова т. „мера за запремину течности, најчешће вина; (винска) бачва“ Војв., Србија (Вук 1818; РСА), *ákov* / *ákov* „id.“; мера за жито“ Војв. (РСГВ), *ákov* Слав. Подравина (Sekereš V), *ákov* Радимња (Томић II); изведенице *ákovче* дем. „бачвица“ (Вук 1818; РСА), *áковче* / *áковче* Војв. (РСГВ), *ákovчић* „id.“, *ákovčād* coll.; придев *ákovни* „који садржи један аков (о бачви)“ (РСА). — Од XVIII в. *аков* поред *хаков*, *хаковни* адј., *хаковче* п. дем. (Михајловић).

- Од мађ. *akó* „id.“ (Skok 1:21; Nadrovics 111–112); уп. слн. *akōv*, рум. *acái*.

Рум. и *асов*, с.-х. посредством. Мађ. реч, посведочена од XIII в., и сама је словенског порекла, од **okovъ* „окована бачва“ (Skok, Nadrovics l.c.); облици на х- резултат су хиперкорекције, можда само граfiјске.

аковрља *ákovrļa* f. „погрдан назив за неугледну, ружну особу“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ).

- Нејасно.

У истом говору посведочен је синоним *наковрља* „лакомислена и приглупа особа, уз то и ружна“ (СТИЈОВИЋ), који се везује са глаголом *наковрљити* „не поставити нешто у одговарајући положај; урадити нешто нетемељно“ Чумић (Грковић), в. коврљати. Није јасно која је варијанта примарна; ако се пође од *нако-*, она на *ако-* можда укрштањем са *акати*; или изворно **оковрља*, уп. *врљока* „разрока жена“ ЦГ (РСА)?

акомодати *акомодати* (се) pf. „уредити, удесити, подесити; снаћи се, изаћи на крај, бити силом прилика задовољан“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *акомодати* се „удобно се сместити, снаћи се“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), „прилагодити се, навићи се“ Брусје (ČDL), *акомодавати* се impf. „снлазити се, излазити на крај, задовољавати се“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *акомодовати* се Брусје (ČDL). — Од XVII в. *акомодавати* Дубр. (RJA).

- Од ит. *accomodarsi* „id.“ (Skok 2:134).

Књиж. *акомодирајући*, *акомодовајући* су неологизми, преко нем. *akkomodieren*. Уп. и *комод*.

акомпанјати *акомпанјати* (им)pf. „отпратити, правити друштво, пратити“ ји. Бока (Lipovac-Radulović). — У XVI в. *аконјанати* „id.“ (RJA).

- Од ит. *accompagnare* „id.“ (Skok 2:235).

На чак. подручју и *акумјањамѣни* т. „прагња“ Брусје, „сахрана“ Хвар (ČDL) < ит. *accompagnamento*. Уп. *купанјати*.

акордати *акòрдаѝи* pf. „сложити се, погодити се“ Пераст (Skok 2:241), *акòрдаѝ се* сз. Бока (Musić), *акордàѝ се* Драчевица (ČDL). — У XVI в. *окòрдаѝи* М. Држић (М. Решетар, Rad JAZU 248:225).

• Од ит. *accordarsi, mettersi d'accordo* „id.“ (Skok, Musić l.сс.).

По ит. моделу вероватно и с.-х. у/на *акорд* „(плаћање) према свршеном послу, на парче“ (РСА), Војв. (РСГВ), *акорд, áкòрда / àкòрѝ, àкòрѝа*: Платићу ти ... под àкòрд Ускоци (Станић). Као музички термин *акорд* је неологизам из ит. *accordo* или фр. *accord*, уп. *акордàѝ* „наштимовати музички инструмент“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), *акòрдаѝ, акордàваѝ* „id.“ Дубр. (Бојанић/Тривунац).

акоч *àкоч* m. „неуштројен вепар, нераст“ ЦГ (РСА) в. хак².

акоштати *акòшѝаѝи* pf. „пристати уз обалу“ сз. Бока (Musić), *акошѝаѝи* „id.“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), Смоквица (Skok 1:21), Брусје, *акошѝò-ваѝи* impf. (ČDL), *акушѝаѝи* pf. Божава (Skok l.с.); такође са *-сѝ-*: *акòсѝа-ѝи* Пераст (RJA), *акòсѝаѝи* pf., *акосѝàваѝи* impf. Дубр. (Бојанић/Тривунац); са аферезом: *кошѝаѝи(и), кошѝаваѝи, кушѝаѝи(и)* (Vidović), *кушѝаѝи* Молат (Skok l.с.), *кушѝиваѝи* (Vidović).

• Од вен. *acostar(se)* „id.“ (Vinja 1:15).

Skok l.с. полази од ит. *accostare*.

акран *àкрāн, -àна* m. поред *àкрām* „парњак“ БиХ, НП (РСА), *акрāн, -а* „вршњак, друг“ Косово (Елезовић II 493); деноминал *акрāниѝи се* impf. „изједначавати се с ким“ БиХ (РСА).

• Од тур. *akran* „id.“, ар. порекла (Skok 1:21; Škaljić 79); уп. мак. *акран*, буг. *акрāн(ин)* m., *акрāнка* f.

У примеру из НП: на акраму индискога бана (RJA) биће иста реч као турцизам икрам, *ићрам* „дочек“ (Skok l.с., који погрешно претпоставља исто значење и у стиху: Њем' акрама у Будиму нема). За порекло тур. речи в. Еуубоћлу 19.

акреба *акрèба* f. „родбина, породица, својта; онај који је из добре породице“; m./f. „сродник, рођак“ БиХ (РСА; Škaljić), *екрèба* „родбина, породица, својта“ Бања Лука (РСА); са аферезом *креба* „ужа породица, човек са женом и децом“ Имљани (Bjeletić 1995:206); такође *акребáлук* m. „сродство“ БиХ (РСА; Škaljić).

• Од тур. *akraba* „id.“, ар. порекла (Skok 1937–38:346; Škaljić 79); уп. алб. заст. *akraba*.

За тур. дијал. облике уп. Mollova 1982:44, а за порекло тур. речи Еуубоћлу 19. На исти ар. етимон своди се турцизам карабет. В. и Bjeletić l.с.

акреп *àкрeѝ / àкрeѝ* m. „шкорпија, сазвезђе Скорпион“, pl. „гамад“ Злакуса, фиг. „мршава, ружна особа, обично жена“, такође „казалка на сату“ Херц., Косово (РСА), „веома мршава особа“ Војв. (РСГВ), *àкрeѝ* Левач

(Р. Симић, СДЗБ 19:508), *акреј* „врло мршаво и ружно челјаде; некакав одвратан рептил; чудовиште“ Ускоци (Станић), *акреј* „змија, нека животиња зле нарави“ Бјелопавлићи (Ћупић 187), *акреј* „наказа“ Црна Река (Марковић II), „шкорпија; казалька на сату; мршава особа“ Призрен (Чемерићи), такође *акреб* ЦГ, НП Вук, *акрај* НП Далм., БиХ (упоредо са *змија*), *аграј* НП (РСА); и са *j-*: *јакреј* (Вук 1818; РСА), *јакрај*, *јакреб* НП, А. Ковачић, Шеноа (РСА); на *o-*: *окреј* Војв. (РСГВ).

• Од тур. *akrep* „шкорпија; казалька на сату“, ар. порекла (Skok 1:21–22; Škaljić 79). Балкански турцизам, уп. мак. *акреј*, буг. *акран*, алб. *akrëp*.

За значење *јакреј* „зла, опака особа, мучитељ“ код Шеноа уп. тур. *akrep-gibi* „подмукао, злобан“ (TSS). За порекло тур. речи в. Еуубоғлу 19–20.

аксаћ *аксаћ* т. „стара мера за племените метале и бисер, шестина унце“ Дубр., такође *аксац* *ibid.*, *аксагија* f. „нека стара мера и количина сребра, која је као новац важила“ Херц. (РСА). — Стерп. *акъсагъ*, -гѣ т. поред *акъсагѣ*, *акъсага* f., једном и *акъсаже* pl. f. или т. (Даничић); *аксагъ* (аџакъ) XV–XVI в. (Катић).

• Од срлат. *exagium* < гр. ἑξάγιον „шестина унце“ (Skok 1:22; Vasmer 1944:42); уп. арум. *аха́γѣ* „цена за млинарске услуге; ушур“.

У лат. записима из Которског архива и *assagia* поред *axagia*, уп. Влајинац 1:116–117. Облици *аксаг*, *аксага* (РСА) засновани на стерп. грађијама где треба читати [аксаћ(а)]? Уп. асац.

† **аксамит** *аксамит* т. истор., књиж. „врста свиле; одећа од такве тканине“ (РСА). — Стерп. *акъсамитъ*, писано и *аџамитъ* (Даничић).

• Од гр. ἑξάμιτος „ткано у шест нити“, вероватно преко срлат. *axamit* поред *exametum* (Даничић 1:7 s.v.; Vasmer 1944:42; уп. и Skok 1:405 s.v. *dimije*); уп. буг. *аксамит* (ПРОДД).

аксило само у изразу *аксило ње* „кад неко досађује честим и безначајним запиткивањем или кад се на позив одазива са ѧ“ Косово (Елезовић I), *аксило* (*ѡе / га / гу / ге*) „id.“; врста грдње; блага женска клетва при грубљим погрешкама“ Призрен (Чемерићи); такође *даксило ње* „блага клетва“: кад дете закупи звати мајку: *даде, даде*, мајка му у љутини рекне: *Даксило ње!* Косово (Елезовић I), *даксило ње* „женска клетва кад дете непрекидно понавља *дај, дај*“ Призрен (Чемерићи).

• Нејасно.

По облику радни глаголски придев у оптагивној фрази „нека би те снашло то и то“, која претпоставља глагол **аксийи* или **даксийи*; почетни слог се модификује према упитном *a?* (в. а²) или императиву од дати, -*кс*- нејасно.

актати в. акнути².

акужати *акужаџиџи* pf., *акужаваџиџи* impf. „(у игри картама) саставити краља и даму“ Ускоци (Станић), *акужаџиџи*, *акужаваџиџи* „објавити бодове у картању“ сз. Бока (Musić), Дубр. (Бојанић/Тривунац), *акужаџиџи* „id.“; примити (на једвите јаде) новац; оптужити“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), „објавити бодове при картању; одати“, ~ *се* „признати, одати се“, чак. *акужовџиџи* (*се*) „id.“ Брусје (ČDL), *акужаџиџи*, *акужаваџиџи* *се* „појавити се, показати се; претказивати; изјавити (код картања)“ Корчула (Vinja 1:15); *акужа* f. „објављивање бодова који се добијају слагањем карата“ сз. Бока (Musić), Дубр. (Бојанић/Тривунац), Корчула (Vinja l.c.), *акужа* „id.“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), Брусје (ČDL), *акужа* „састављени краљ и дама у једном дељењу или партији карата, обично у вирцигу“ Ускоци (Станић); такође *акуж* m., *акужа* f. „објављивање бодова у картању“ Вис (Vinja l.c.).

- Од вен. *acusar* „id.“ (Vinja l.c.).

Ит. *accusare* „оптужити; показати, открити“ потврђено је, од краја XVII в., и у значењу „објавити бодове у картању“ (уп. DELI 14). Вишки облик *акуз* могао би бити непосредан рефлекс вен. именице *aciso* „састав, зглоб (као карташки термин)“, док *акужа* неће бити одатле (тако Musić 123), него пре домаће поствербално образовање, уп. у Ускопима домаће синониме *сасџавџиџи* „у игри картама добити истородног краља и даму“: *сасџав* „састављени краљ и дама; број бодова које то доноси“ (Станић).

акча *акча* f. „врста турског новца“ (РСА), *акча* Призрен (Чемерикић, уз напомену да се среће само у писаним изворима); *ашча* „id.“ Косово (Елезовић I 472, без акцента), *ашча* „стари турски ситан сребрни новац“ Призрен (Чемерикић); такође *акче*, *-еџа* п., *акче*, *ашче*; изведеница *акчиџиџи* „ковчежић за чување новца“ (РСА).

- Од тур. *акче* „id.“ (Skok 1:69; Škaljić 78, 102). Балкански турцизам, уп. мак. *акча* / *акче*, бут. *акчѐ*, алб. *акче*.

За *кч* > *хч* > *шч* уп. *бакча* > *бахча* > *башча* (в. башта). За порекло тур. речи в. Севорган 1:120–121 и уп. ак¹.

акшам *акшам*, *-а* m. „вече, први мрак, сумрак“ (РСА), „муслиманска молитва при заласку сунца“ (Вук 1818; РСА), *акшам* „id.“; вече“ Косово (Елезовић I), *акшам* Призрен (Чемерикић), *акшамчић* m. „питоми ладолеж, Протоеа ригуреа“; *акшамлук* m. „седељка предвече“ (РСА), *акшамлук* „id.“ Призрен (Чемерикић), одатле *акшамлучиџиџи* impf. „проводити време у акшамлуку“ Босна (РСА); *акшамостио* adv. „увече“ Галипољци (П. Ивић, СДЗБ 12:301).

• Од тур. *akşam* „вече“, *akşam-üstü* „предвече“ (Skok 1:22; Škaljić 80; П. Ивић l.c.). Балкански турцизам, уп. мак. *акшам*, буг. *акшам*, алб. *akshám*. Фитоним *акшамчић* преобличен од *акшамчич(ек)* „ноћурак, *Mirabilis jalapa*“ < тур. *akşamçiçeği* досл. „вечерњи цвет“, уп. синоним *акшам-цвијет* (Škaljić l.c.), *акшам-цвѐт* „пупољица, *Oenothera biennis*“, такође *акшамхѝур* „ноћурак“ < тур. *akşam-hayir* „добро вече!“ (РСА), *акшам-сѐфа* m. indecl. „ноћурак, *Mirabilis jalapa*“ Призрен (Чемерикић). За порекло тур. речи в. Еген 6–7; Севортян 1:207.

ал¹ *ал*, *ала* m. „беда, зло, невоља, несрећа“ (Вук 1818; РСА), „материјално стање, имовина, имање“ (РСА), „велика нечистоћа, прљавштина, блато, нечист“: Из *ала* се виђет нѐ може — Не могу да трпим *ал* на сѐбе, „ђубре, буњак; смрад, лош задах, базд; рђаво имовинско стање, беда, немаштина, јад“: На онѹ е кѹћу одѧвно *ал* пѐчиноу, „нечовек, фукара, гад; врло сиромашан и запуштен човек, пуки сиромаш“: Нѐмѧ чѐк љѧ нѧћити код онѧг *ала*, „бедна породица; сироти, бедни, сиромашни људи, сиротиња, убог свет; прљав, глибав човек“ Ускоци (Станић); *ал*, *-а* m. „који је слаб, мршав“: Нема од шиљежи ништа без *ала* Прошћење (Вујичић), „велика беда, немаштина, сиромаштво; јако мршава особа“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), „(имовно) стање; јад, беда“ Косово (Елезовић I), *ал* „id.“ Призрен (Чемерикић); изведенице *алан*, *-лна*, *-лно* адј. „јако сиромашан, бедан; јако мршав; ситан, закржљао (о плоду, семенци)“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *алуља* f. „прљава, нечиста жена“ Ускоци (Станић), *алоча* f. „неред у кући, лом, прљавштина“ Тимок (Динић II).

• Контаминат слов. речи **халъ* „прљав(штина)“ и балканског турцизма хал „беда, невоља; имовно стање“; уп. мак. *ал* „беда, невоља, несрећа“, буг. *хал* „положај, стање“, рум. *hal* „(бедно) стање“, арум. *hálǎ* „стање, ситуација (увек у лошем смислу); несрећа“, алб. *hall* „брига, невоља, несрећа“.

Стерп. **хал* m. „нечист(оћа)“ посредно је посведочено у XIV в. деноминалом *оҳаловати* „оскрнавити (о свѧтѧким моштима)“ (Даничић), уп. аљав, халити, за значења „мршав, закржљао“ и *ала*², алиште. Формална подударност придева *алан* са рус. дијал. *хальный* „узет на силу, који није стечен поштем радом“, према *хал* m. „ствар купљена по најнижој пени“, *халъ* „новац који није зарађен, него наслеђен или случајно добивен“ (ЭССЯ 8:17, уп. и 12) заснива се вероватно на паралелним образовањима, премда је у оба случаја присутна заједничка семантика неправог, испразног, неозбиљног код псл. корена **хал-* поред **šal-*, уп. још и *шала*. За значење уп. *алосаји* се „оболети, закржљати (о житу)“ s.v. *алосати*. Тимочко *алоча* има пуну паралелу у буг. дијал. *алоча* „глупост“ Доброславци код Софије (БД 2:68), пре са суфиксом придевских апстракта *-оча* = *-оћа* < **-ојѧ* него са **-ок-ја*, премда уп. *алѧк* „лаком човек; сулуд човек“ *ibid.* Од исте основе експресивном редупликацијом *алалија* „збрка, неред“ Лесковац (Митровић), уз на-

слањање на опалија (различито од апалија „платно“). Алб. *hall* Meyer 145 исправно просуђује као турцизам; друкчије Orel 141–142, који предлаже — мало убедљиву — ис. етимологију. Уп. и алос, алутан.

ал² *âl* adj. indecl. „црвен“ (Вук 1818; РСА), *âl* „id.“ Косово (Елезовић I), *âl* Призрен (Чемерићи); ређе предикатски: Је ли, хануме, у Шерифа је фес ал? Нушић, чешће атрибуцки, као први део полусложеница, нпр. *ал-бињиш*, *ал-фес*, *ал-ружа* НП (РСА), и терминологизованих сраслица, као *âl-црвен* adj. „ружичаст“ Ловра (Мијатовић), *âlчашица* f. бот. „зевалица, *Antirrhinum*; драгољуб, *Troaeolum majus*“, *âлмак* m. „булка, *Paraver rhoeas*“ (РСА), *âl-љуџиџка / âљуџиџка* f. „алева паприка“ Призрен (Чемерићи), *âлиграх* m. „црвени грашак, турски боб, *Phaseolus coccineus*“ (Škaljić), *ал-бабер* m. „лепи човек, *Impatiens balsamina*“ БиХ, НП, *алкаџмер / алкаџмер* m. „врста цвета црвене боје, налик на каранфил“ НП, *алкалкан, -ана* m. „црвена капа с ресама“ НП, БиХ (РСА), *âl-ћергелет* m. „врста одеће, црвен ћурак“ НП (Вук; РСА), *âl-ћергелет, âл-ћереће* (Škaljić); деноминал *алoшеш* rf. „наруменити, накарминисати“: Бело лице не го белосала | Ал образи неје алосала НП Призрен (Чемерићи); именске изведенице *âлица* f. „врста крупне црвене трешње“ БиХ (Вук; РСА), „врста црвене прегаче или бошче“ Пећ (РСА), „црвена боја којом се забојава слатки напиток“ (Škaljić), *âлица* „црвено баштенско цвеће“ Врање (Златановић); придев *âлен* „црвен, румен“, *âлен* (РСА), Гружа (Стевовић), Левач (Р. Симић, СДЗБ 19:508), „светлоцрвен“ Драгачево (Ђукановић II), *âлен* „црвен, румен“ Тимок (Динић I), Црна Река (Марковић I), Лесковац (Митровић), *алѐни* „црвен“ Чумић (Грковић), одатле *алѐнило* n. „отвореноцрвена боја“ Крагујевац (РСА), *âленица* f. „црвени део одеће“ НП Тимок (Динић I), *âлениш* m. „сукња или прегача алеве боје“ Параћин, *алѐнче, -еџа* n. „цветак црвене боје“ НП, Левач (РСА).

• Од тур. *al* „id.“ (Skok 1:22–23; Škaljić 80–81). Балкански турцизам, уп. мак. *ал, ален*, буг. *âl, âлен*, алб. *all*, нгр. *âликоџ*.

За образовање *ал-ен* уп. црвен, румен. Сложеница *ал-ћергелет / -ћереће* < тур. *al kereke / kerake* (Škaljić 87). Хапаксно *âласт* „ружичаст“ (?), само у примеру: Сан уснила дефтердаревица, | Ће на њоји аласт кумаш бјеше НП БиХ (РСА) вероватно аднос творба ради попуне стиха уместо уобичајеног *алаца кумаш*, в. алаца. Придев алев „пламеноцрвен“ в. тамо. За *âлица* „врста трешње“ уп. слн. *âлица* „трешња“ (в. Bezlaj 1:3). За порекло тур. речи в. Севортян 1:125–126 (погрешно Škaljić l.c.). Уп. још апали, алат³ „коњ“, албалук, алкермес, алча.

ала¹ *âла / âла* interj. за дивљење, задовољство, радост, чуђење, жељу, бол, жалост, вајкање, непријатно изненађење; дијал. и за прекор „баш“: Ала си (и) ти Б. Станковић, Ћ. Јакшић, за заклињање, клетву „тако, вала“: Ала мене не

родила мајка НП; Ала, ћерко, мртву те до јутро видила! Шушњево код Чаковца, за бодрење, подстрекивање „дела, дедер, хајде!“ за терање домаћих животиња, за показивање, нуђење „ево!“ зап. крајеви (РСА); *ала* узвик за подстицање; „бап; као, попут, слично“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *ала*(а) за дивљење, чуђење, негодовање Војв. (РСГВ), *ала* / *ала̃* / *ала̃* узвик дивљења, чуђења, изненађења Ускоци (Станић), *ала̃*: Ала би л(и)јепо било (Вук 1818; Вук); *ала* / *ала̃* „ох, ах!“ Косово (Елезовић I), *ала* / (*ала̃*) Радимња (Томић II), *ала* Призрен (Чемерић); и као везник: *ала* заст. „но, међутим“ (РСА); као прилог: *ала̃*, „ипак“: Ђено какџв је чџек, али је ала бџли од Виџоја Васојевићи (СТИЈОВИЋ); и на -j: *ала̃j* интерј. (РСА), Војв. (РСГВ), на -ах: *ала̃х* Његош, на -и: *али* Змај, И. Војновић, Ј. Веселиновић; са х-: *хала̃* НП (РЈА); удвојено *ала*, *ала*: Ала! Ала! шта се ово зби! (РСА), *ала-ала* Призрен (Чемерић), *ала-ала* поред *ала-хала*, *хала-хала* (Škaljić).

• Као узвик чуђења још прасловенска реч, уп. слн. *alā*, каш. *ala!* (SEK 1:74–76, в. и ESSJ 2:46), укрштена са тур. (< ар.) *Allah!* (*Allah!*) „Боже! (Боже!)“ (уп. Елезовић I 9; Škaljić 82), дијал. *ala!* (*ala!*) (Адамовић 1970:62); у значењу „хајде, дела!“ вероватно истог (грчког?) порекла као ела, уп. алб. *alla alla* (Skok 1:23).

Skok I с. са алб. узвиком пореди посебно *ала! ала!* у команди за потезање мреже из Прчања; иначе он, за Даничићем (РЈА 1:60), прихвата слов. порекло, од *ал(и) + а(х)*. Са псл. **ala!* сродан је узвик **ale!* „гле!“ (в. але²). За *ала̃ше* уп. облике *елаж!*, *еламо!*, *елаше!* од подстичућег узвика *ела!* (в. ОС 30–31); императивна вредност осећа се и у споју *ала га* (најчешће поновљено) за терање јазавца: Онда томе јазавцу вичи: Ала га, јазо, ала га! Лика (грађа ЕРСЈ). Другог је порекла узвик за подстицање *алџв!*, в. алов². Облик *алај* би се у песмама где алтернира са *шалај* (РСА 1:70) могао схватити и као императив од **хала̃и* / **шала̃и*, за ту породицу уп. s.v. ала². В. и вала. У значењу лимитативног везника може бити другог порекла, уп. буг. *ала* „али“, које се изводи из гр. ἄλλᾶ (БЕР 1:8); или варијанта од *ал*, али?

ала² *ала* f. „митолошка неман, слична аждаји или змају“: За алу се мисли да има од аждахе особиту духовну силу те лети и води облаке и град наводи на љетину (Вук 1818; РСА), Косово (Елезовић I), Прошћење (Вујичић), Ускоци (Станић), Бјелопавлићи (Ћупић 187), Војв. (РСГВ), Радимња (Томић II), „створење огромне физичке снаге“ (РСА), Ускоци (Станић), „прождрљива, грамзива особа“ (РСА), Ускоци (Станић), Васојевићи (СТИЈОВИЋ), Војв. (РСГВ), Радимња (Томић II), „грамзивост“: Уљџгла му е ала љ срце Васојевићи (СТИЈОВИЋ), „вук, курјак“ (РСА), „олуја с градом, непогода“: Алу народ замишља као црни ветар који иде земљом. Где год прође, мора да духне вијор, који врти као сврдао Хомоље (РСА), Ускоци (Станић), „јак, хладан, штетан ветар“ Косово (Елезовић I), Васојевићи (СТИЈОВИЋ), „пламењача, киша са сунцем штетна по усеве“: Нема од жита ништа, убила га ала Про-

шћење (Вујичић), Ускоци (Станић), „змај, играчка од хартије коју деца пуштају по ветру“ Косово (Елезовић I), *âla*, *âlê* f. „неман“ Загарач (Ћупићи), *âla* „id.“ Лесковац (Митровић), „id.; незајажљивост, ненаситост; прождрљива особа или животиња“ Призрен (Чемерикић), „прождрљива особа“ Лесковац (грађа ЕРСЈ), „грдосија; лења, немарна, лоша особа; змија“ Црна Река (Марковић I), *âla* „неман“ Пирот (Живковић), *ale* pl.t. „бабице, нечисте силе које нападају дете и породиљу за четрдесет дана“ Бољевац (РСА), *алина* f. augm. „јак ветар, непогода“ Врање (Златановић); и са *x*-: *хала* „неман, аждаја“ Ниш, БиХ, Слав., НПосл Вук, Д. Обрадовић, Стерија, Милићевић, „нитков, гад“ И. Војновић, „пламењача“ (?): Поједоше ујаково благо хала и магла Ј. Игњатовић (грађа РСА), кајк. *хãла* (Benešić), *халèшина* augm. реј. (грађа РСА).

• Јужнословенски, можда још прасловенски дијалектизам **xala*, уп. мак. *ала* „ала, аждаја“, *алешина*, буг. (*x*)*àла*, (*x*)*алèтина* у значењима „неман, непогода; снажан, прождрљив човек“, даље каш. *xala* „биће или ствар великих размера“.

Псл. **xala* „стихија“ → „чудовиште, демон“ вероватно поствербалног порекла, уп. у кашупском поред *xala* синонимно *oxala*, према с.-х. дијал. оала „маскирани члан коледарске групе“ поред *хала* „обредна маска јелена“ Српска Црња (М. Илић, РВМ 12–13/1964:47). Из словенског рум. *hală* „зао дух, сабласт; олуја; грдосија, неман, чудовиште; несит, изелица“ (Tiktin 2:278). Детаљније в. Бјелетић 2002, тамо и за семантички паралелизам између апофонских варијаната основе псл. **xal*- и **šal*- (уп. шала), као и за даље порекло ове породице. Овамо можда *ала(ша)* „уста“ Пирот (грађа РСА; Златковић II), са пејоративном метафориком прождрљивости, али уп. пол. *chalapa* „усна дупља, уста, њушка“ (SEK 2:278 s.v. *chalapa*). Уп. аламуња, алиште, аловати, алосати.

ала³ *âla*, *âlê* f. „тетка (по оцу), стрина, сестра; у обраћању старијој жени муслиманки“ Косово (Елезовић I), *ãла* Мрковићи (Л. Вујовић, СДЗБ 18:158), *âла* Јањево (Упитник СХДА), „код Срба у Призрену, само у обраћању женама друге вере“ Призрен (Чемерикић), *ãлка* / *âлка* dem. Косово (Елезовић I), *âлка* (без деминутивне нијансе) „тетка (по оцу)“, одатле *алкичић* m. „брат од тетке (по оцу)“, *алкичња* f. „сестра од тетке (по оцу)“ Призрен (Чемерикић); такође са *x*-: *хала* Херц. (И. Зовко, ZNŽ 7:372), *хãла* (Škaljić), *хãлић* m. „брат од тетке“, *хãлична* / *хãлићна* f. „сестра од тетке“ Мостар (М. Милас, Rad JAZU 153:83), Херц. (А. Наметак, Jezik 6/3:74).

• Од тур. *hala* „тетка по оцу“, ар. порекла (Skok 1:23; Škaljić 303). Балкански турцизам, уп. буг. дијал. *хãла*, *але*, алб. *hallë* (Bjeletić 1995:208). Завршетак *-ка* у *алка*, који нема деминутивну нијансу (Елезовић, Чемерикић s.vv.), по аналогји са *шетика* (Skok 1.c.). Детаљније в. Bjeletić 1.c.

ала⁴ *āla* f. „посуда за цеђење поврћа и воћа“ Петловача (грађа ЕРСЈ), „пре-са за цеђење парадајза“ Вреоци (усмено Ј. В.-П.), Војв., такође са х-: *хāла* *ibid.* (Вуковић Г.).

- Нејасно.

Може се помишљати на метафору од ала² у значењу *, „неман (која гута и у себи меље)“.

ала⁵ сопј. в. али.

ала⁶ *āla* f. „заход, нужник“ (РСА) в. хала.

алабак *алаба̄к* m., *алаба̄ци* nom. pl. „некакви неуљуђени људи из Мале Азије“ Косово (Елезовић I 471); презиме *Алабак*, *Алабака*, *Алабаковић* Србија (РСА), надимак *Алаба̄к* Врање (Златановић).

- Иста реч као мак. *алабак* „глупак, тупавко, будала“, даље вероватно у вези са елебак „беспосличар, готован; будала, глупак“ (Елезовић l.c.).

Уп. можда и арум. *(t)alabáçij* „деран, дечко“.

алабанда *алаба̄нда* interj. без нарочитог значења, у епској формули: *Алабанда, заврже (зајџури) се кавга* НП (РСА), *āлаба̄нда* узречица уз препирку Прошћење (Вујичић), *алаба̄нда* adv. Вргада (Јуришић); *алаба̄ндиса̄ши* pf. „отићи у страну, одвојити се“ ЦГ (РСА).

- Од ит. *alla banda* „на страну, са стране“ (Skok 1:106).

По Скоку l.c., ит. прилошки израз употребљава се у функцији команде при давању почаста на ратном броду. Ушао је и у тур. језик, као *alabanda* „жестоко пребацивање“ (id. 1:25). Уп. још буг. дијал. *алаба̄нда* „надводни део мреже“ Созопол (А. Спасова, БЕ 14/1964:395), рум. *alivánta* „полеђушке“ < нгр. ἄλλα βάντας, од истог ит. предлошка (Cioganescu 20), али в. и алаванта.

алабаш *алаба̄ш* m. „тако се звала некаква врста купуса слична келераби, коју су после кримског рата, чини ми се, донели Черкези“ Косово (Елезовић I); *алабашакас̄и* adj. „који је шарене главе (коњ), абрашаст“ БиХ (РСА).

- Од тур. дијал. *alabaş* „келераба“ (TSS), „врста купуса“ (SDD; DS 173); уп. буг. *алаба̄ш* „келераба“ (БЕР 1:8).

Škaljić 81 поред *алабашакас̄и* < тур. *ala-baş* „шареноглав“ (за први члан уп. Севорџан 1:129–130, за други в. баш²) има *алаба̄цакас̄и* „путоног, са пегама на ногама (о коњу)“ < тур. *ala-bacak* „id.“; укрштање два турцизма?

алабеаниле *алабе̄аниле* adv. „наочиглед, јавно“ (РСА) в. бејаниле.

алабирум *ала̄бирум* adv. „доста, много“: *Ала̄бирум њма̄ то̄га̄* ист.-бос. Ере (Реметић).

- Свакако иста реч као узвик *ала̄хбирум* „Бог зна“ = *ала̄хбилур* < тур. *Allah bilir* „id.“.

Уп. Škaljić 82. Значење „доста, много“ вероватно се развило преко „доиста, јамачно, зацело“, уп. за семантику домаћи прилог богзна.

алабрацета *алабрацеџа* adv. „под руку (ићи с неким)“ сз. Бока (Musić), *алабрацеџо* „id.“ ји. Бока (Lipovac-Radulović).

• Од вен. (*andar*) *a brazeto* „id.“ (Musić 123; Lipovac-Radulović 7; Vinja 1:16); уп. нгр. αλαμπρατσέτα, буг. *алабраце*, *а-ла-браце* (ПРОДД).

Грчка реч изводи се од ит. *a braccetto* (ЛКНЕ 60), а бугарска од рум. *la brața* „за руку“ (ПРОДД 15); за *ала-* уп. аламака.

алабука *алабука* f. „граја, врева, галама, повика“, m. „лармација“ Параћин (РСА), Војв. (РСГВ), Ускоци (Станић), *алабука* Вршац (РСГВ), Загарач (Ћупићи), *алабука* Призрен (Чемерикић), *алабука* „повика, вика“ ист.-бос. Ере (Реметић); деноминал *алабукаџи*, *-учем* impf. „правити буку, галаму“ Војв. (РСГВ), придев *алабукаси* „који се понаша као лармација; лудкаст, шашав“ Купиновац (РСА); и са *х-*: *халабука* „галама, бука“ Колубара (грађа РСА), *халабука* бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), Дубр. (Бојанић/Тривунац), кајк. *халабука* (РНKKJ), *халабука* Гола (Веџепај/Lončarić), *халабука* Дуга Реса и Карловац (Регушић I 45), чак. *халабука* Бакарац и Шкрљево (Турџапа/Šerić), Брусје (Dulčići); деноминали *халабукаџи* impf. „галамити, вика-ти, урлати“: Ништа не раде, само халабучу Колубара (грађа РСА), кајк. *халабукаџи се* „грмети“ (РНKKJ), *халабучиџи* „чинити халабуку, бучати, тарлабукати“ (RJA; РНKKJ), *халабучиџи* Гола (Веџепај/Lončarić), *захалабучиџи* „дићи, подићи велику грају, заграјати, залармати“ (РСА); придеви кајк. *халабучлив*, *халабучљив* „бучан, гласан“, *халабучен*, *-чна*, *-чно* „id.“; олујан (о времену)“, *халабучно* adv. „бучно, гласно; нагло“ (РНKKJ); такође *калабука* „галама, халабука“ (РСА), „врева, галама, метеж“ Ускоци (Станић), *арлабука* „id.“ Војв. (РСА), *харабука* „бука, галама“, *харабучиџи* „бучити, галамити“ Озаљ (Težak).

• Вероватно с.-х. сложеница од *хала-* и бука; уп. слн. *halabûka*, *halabúčiti*.

И Skok 1:225 узима да је други члан бука. Први члан нејасан: Bezlaј 1:191 и Sławski 1:396 схватају га као узвик; Skok l.c. о њему се не изјашњава, али на другом месту уз резерву помишља на узвик *алах!* (id. 24, уп. ала¹, алакати), док на трећем допушта да је цела реч настала ономотопејизацијом турцизма калабалук „пометња“ (id. 545); уп. аламуња. Будмани изводи од тур. *alaq-bulaq* „неред“ (RJA 3:92). Варијанта *арлабука* укрштањем са арлати. Уп. и чак./кајк. *халовања* и сл. s.v. алаванта, чак. (*х*)*алабура* s.v. алабурда¹.

алабур *алабур* m. „дроб, већином у животиња“ Поцерина, *алабура* f. само НЗаг, одгонетка: „свиња“ (РСА).

• Нејасно.

Можда у вези са алабурда¹. Са друге стране, може се поредити лабав (са префиксом *(x)a-*?), за *-ур* уп. *лабурија* „мекушац, човек без чврстине“ Лесковац (Митровић). Уп још *бурег*, *бурев* „трбушаст“; лабушина, балабушина (в. ОС 9 s.v. *бамбух*).

алабурда¹ *алабурда* f. „гужва, неред, бука, треска; бучна група“ Загарац (Ђупићи), такође *алавурда* „јурњава, врева, метеж“, *алавурдија* coll. „људи или животиње у јурњави; гомила неразумних људи; неразумна млађарија, неразумна деца“, такође *алафурдија* Ускоци (Станић).

- Експресивна сложеница распрострањена у слов. језицима, од недовољно јасних елемената; уп. слн. *halaburda* „халабука“, слч. дијал. *halaburda* „немир, метеж“ (SSN), рус. *халабурда* „прљавко, неуредан, алкав, немаран човек“, такође *халабурда* „id.“, укр. *галабурда* „свађа(лица)“, пољ. *halaburda* „id.“, чеш. *haraburda* „галамција“.

Свакако **xala-burda*, за први члан уп. алабука, алавојда, аламуња, са варијантом **šala-* у рус. *шалабурда* „беспосличар“; други члан можда експресивна варијанта од *бура* < **bur'a*, уп. паралелне облике без *d*: чак./кајк. *халабура* „халабука“, *халабуриши* „бучати, викати“ XVI в. (RJA), *халабура* „свађалица“, *халабуриши* „галамити, свађати се“ Озаљ (Тежак), *алабура* „брбљивац“ Дуга Реса и Карловац (Perušić I 38), слн. *halabûra* = *halabûrda*, чеш. *halabûra*, *-bora* „вуна за плетење чарапа“ (Machek 157, са напоменом: „нејасно“), каш. *харабурда* „слабо жито помешано са коровом; слаба карта у игри“ (SEK 1:280–281, где се *хара-* изводи из *хала-*), рум. *alabură* (поред *(h)arabură*, *arababură*) „дивљи метеж“, а такође чеш. *burda* = *bouře* (уп. са другим проширењем псл. **burliti* > с.-х. бурлати поред **buriti* у значењима „мешати, мутити, узнемиравати“). Друкчије Sławski 1:396; Machek 160; ЕСУМ 1:455; Фасмер 4:216, 396, који у другом делу претпостављају именицу чеш., пољ. *burda*, рус., укр. *бурда*, која се сама различито тумачи: у значењу „свађа(лица) и сл.“ из средњевисоконемачког или старофранцуског (Sławski 1:50–51; Machek 77; ЕСУМ 1:299), у значењу „мешавина, мутљаг (о јелу, пићу)“ из татарског (уп. Фасмер 1:244; ЕСУМ I.c.), уп. и с.-х. дијал. *бурда* „мешавина, олош“. Пољску реч изводили су и од мађ. *herdeburdi* „ветропир“, уп. Sławski 1:396. Ускочки облици са *-в-*, *-ф-* укрштањем са балавурда, *балавурдија*. Уп. још алабурда², алабур, калабурити.

алабурда² *алабурда* interj. „јуриш! удри! навали!“: А он т’ од муке дочепај вељу пушку, па ала-бурда да убије самога себе Херц., Револвер ... имам, те ћу алабурда цико к њима Буковица (РСА), „id.“ Ускоци, такође *алабурдѐ*: Скочишѐ па алабурдѐ на на̄с — Алабурдѐ за грло *ibid.* (Станић); и као прилог „на силу“: Они су алабурде ушли у кућу ЦГ (РСА), *алабурдо* „право“: Дошли алабурдо књи Вргада (Јуришић); глагол *алабурдаи* pf. „скочити, навалити на кога“: Они алабурдаше на њега као бесни пси Лика, Он је алабурдао на њега ЦГ (РСА).

- Вероватно од ит. *all' abbordo* „(јуриш) на брод!“ (РСА 1:69; Јуришић 18).

Била би то јуришна команда позајмљена из доба ускочког ратовања (уп. алабанда), али пада у очи да је реч боље посведочена у јадранском залеђу, од Лике до Црне Горе, него у самом Приморју. Није ипак искључена веза (или секундарно укрштање) са алабурда¹.

алав *ǎlav*, -a, -o adj. „прождрљив, халапљив“ (РСА), „id.; похлепан, лаком“ Васојевићи (Стијовић), Војв. (РСГВ), *ǎlav* „прождрљив“ Ускоци (Станић), *ǎlav* „id.“ Пирот (Живковић), Лесковац (Митровић), *алав* „грамзив, дрчан“ Враће (Симоновић Б.), *алаво* adv. „ружно, грамзиво“ Призрен (Чемерикић); изведенице у значењу „прождрљив човек, жена, дете“: *алавко* m. Војв. (РСГВ), *алавко* / *алафко* Призрен (Чемерикић); *алавац* m. Војв. (РСГВ), *алавац* Призрен (Чемерикић), *алавица* f. Војв. (РСГВ), Ускоци (Станић), *алавица*, *алавче* / *алафче* n. Призрен (Чемерикић); *алавиџа* f. coll. „гладне, ненасите особе“ Ускоци (Станић).

• Придев на -ав од ала² „прождрљива особа“ или од алити² „грамзити за јелом“; уп. мак. *алав* „прождрљив“.

За прву могућност деривације уп. *балав* од *бала*, *килав* од *кила* итд., за другу *жмирав* од *жмириџи* итд. (уп. Skok 1:75 s.v. -av²). Хомоним *алав* „прљав, неуредан“, поред аљав, независно је образовање од истог корена.

алаванта *алавǎнтиџа* f. „пратња, поворка“: с особитом и знатном његовом алавантом (о пожаревачком муселиму) Сарајлија, војска прилежно са свом алавантом излазаше у зекцир на Врачар XIX в., Србија, „гомила, руља; гунгула, гужва, неред“: Алаванта је такво стање, ђе се не зна ни ко пије, ни ко плаћа, „цабалук“: Нема алаванте БиХ, Србија, ЦГ (РСА), и као надимак: Једнога су човека тако звали у Ваљево, који је често ишао ноћу с гомилом свирача (РЈА), „неуредна, неприбрана особа; глупак“ Ускоци (Станић); израз *узимаџи на алаванџу* „исмевати“ Херц. (РСА); *алавǎнтиџа* без одређеног значења: Некаке алаванте беу донели, те се искџамо ђ смеја Вучитрн (Елезовић I), *алавǎнтиџа* f./m. „кицош“ Пирот (Живковић), Лесковац (А. Белић, СДЗБ 1:352), „гомила, мангупарија“ Црна Река (Марковић II), општа реч за неодређену ствар или биће: Триста алаванте ми наприча — Киква је тава алаванта?; *алавǎнтиџица*, *алавǎнтиџичка* dem.; придев *алавǎнтиџес*, -*стиџа*, -*стиџо* реч која појачава *алавǎнтиџа* у прекоревању: Алаванто алавантеста! Црнотравска Кална (грађа ЕРСЈ); деноминал *алавǎнтиџаџи* impf. „говорити којешта“ ЦГ (РСА), „id. (при том гестукулирајући); радити површно, опшљарити“; такође *алавǎнтиџа* m./f. „особа која лоше ради, која прича којешта; будала; беспосличар“, *алавǎнтиџаџи* impf. Ускоци (Станић).

• Свакако иста реч као буг. дијал. *алавǎнта* f. „неред, гужва, галама“ Разлог (СБНУ 48:420); даље нејасно.

Уп. можда чак./кајк. *халовања* (поред *халувања*, *головања*) од XVI–XVII в. (RJA), слн. дијал. *halovániti* Бела Крајина (уп. Bezlaj 1:191), са друге стране, сложенице са (х)ала-: алабука, алабурда¹, алавојда, алавужда, аламуња. Skok 1:25 пореди са тур. *alabanda* < ит. *alla banda* (в. алабанда). К. Костов, WSl 11/1966:125–130 изводи из ит. *andare a levante* „красти“, где је посреди игра речи са *Levante* „исток, Левант“ и *levare* „дићи“. По РСА 1:69 од тур. *halavana* „бука, врева“, за које се није нашло потврде. Ускочки облик *алавенџа* као погрдан назив за особу можда укрштањем са левента или са тамошњим придевом алаветан „алџав, нехатан“.

алавертити *алавѣрѣиѣи* рф. „обавестити, упозорити, упутити, поучити“ Херц., ЦГ (РСА), „уразумити некога; разумети, сетити се, снаћи се“: Са[д] сам алавертиџо, ~ се „досетити се, освестити се, снаћи“ Ускоци (Станић), *алавѣрѣиѣи* Стара ЦГ (Пешикан), *алавѣрѣиѣи се* „досетити се“ Прошћење (Вујичић), *алавѣрѣиѣи се / алавѣрѣиѣи се* „схватити, доћи к себи“ Загарач (Ћупићи), *далавѣрѣиѣи се* Ускоци (РСА).

- Свакако исто што и авертити.

За почетно *ала-* уместо *а-* уп. аламака поред *амака*, алабрацета.

алаветан *алавѣѣан, -ѣина, -ѣино* адј. „алџав, нехатан“ Ускоци (Станић).

- Нејасно.

Могло би бити дисимиловано од **алавенѣан*, уп. такође у Ускоцима *алавѣнѣаѣи* „лоше, површно радити“, *алавѣнѣа* „особа која тако ради“ (в. алаванта). Са друге стране, тешко одвојиво од облика на к- распрострањених у сев. ЦГ као *калавѣѣан* адј. „неразуман, сулуд“, *калавѣѣа* т.ф., *калавѣѣина*, *калавѣѣиња* „таква особа; скитница“, *калавѣѣаѣи* имрф. „скитати; причати којешта, зановетати; радити нешто како не треба“, *калавѣѣан* адј., уп. калавет. Изворно можда **халавѣѣан* (уп. авет?) или **халовѣѣан*, придев од **хало-в-ѣѣ* „обузет халом, халосан“, уп. апа², за други члан руковет? У сличним значењима на истом терену и шуловетати, *шуловѣѣан* поред *шулевѣѣан*, *шулувѣѣан*. Уп. још *алабѣѣи* т. „лудо створење, лудак, будала“, *алабѣѣина* „id.“, *алабѣѣаѣи* имрф. „понашати се лудо, лудовати“ Ускоци (Станић).

алавија *алавија* ф. „срећа“, и као прилог „са срећом“ НП, ЦГ (РСА), „срећа, случајност; на срећу, насумице, случајно“ Ускоци (Станић), Бањани (грађа ЕРСЈ), „у реду, како треба“ Конавли (Kašić 352), сз. Бока (Musić), Дубр. (Бојанић/Тривунац), *алавија* ф. „срећа“ Стара ЦГ (Пешикан), Загарач (Ћупићи), Бјелопавлићи (Ћупић 197), прилошки „у реду, како треба, добро, у добар час“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), Брусје, Драчевица (ČDL), Божава, Молат (Skok 3:588), *алавија* Комижа „id.“ (Mardešić-Centip); такође *налавија* „у прави час“ Сусак (Hamm/Hraste/Guberina); *алавично* „срећно“ Бањани (грађа ЕРСЈ).

• Од вен. прилошког израза *ala (bona) via*, досл. „на (добар) пут“, тј. „срећан пут!“, поздрав при растанку (Vinja 1:16; уп. Skok l.c.).

За значење „насумице“ уп. и тршћанско *a la mata via* (REW 9295). У *налавиа* је ит. предлог *a* преведен са *на*. Облик *алавично* према типу *хойимично* од хотимице.

алавојда *ала(в)ојда* т./ф. „неодговоран и превртљив човек“ Пирот (грађа РСА; Златковић III), *алавајда / аловајда* ф. „девојка која често мења момке“ Лесковац (Митровић); *алојда* „распусна жена“, придев *алојдес*, *-сџа*, *-сџо* поред *олојда*, *олојдес* Тимок (Динић II); такође *алдојда* т. „скитница, луњалица“: Тај алдојда гу никад нема дома Лесковац (Митровић).

• Иста реч као буг. *халахойда* „суманута особа“ (Геров), дијал. и *алайда* „лакомислена особа“ Дупница (СБНУ42:251), „весела и брбљива особа“ Пирдоп (БД 4:87), *алойда* „женско рош“ Ихтиман (id. 3:35), „замлата“ Самоков (id. 199), *хълххойдъ* „скитара“ Елен (id. 7:164); даље нејасно. Сазвучне речи у сличним значењима постоје и у источнословенском, уп. блр. *халайда* т./ф. „брбљивац; неуредна, неозбиљна жена“ поред *шалагойда* „неуредан човек“ (СПЗБ), што указује на сложеницу са **xala-* / **šala-* као првим чланом, уп. алабурда¹, алаванта, алавужда, аламуња. Тимочко *олојдес* поред *алојдес* као *ошов* < ашов (Динић II).

алавужда *алавујзда* т./ф. „врдалама, преварант, чанколиз, прождрљивац“ Пирот (грађа РСА; Златковић I, III), „варалица, покварењак, врдалама“ Тимок (Динић I), Бучум и Бели Поток (Богдановић I), Каменица код Ниша (грађа РСА), Власотинце, „преварант“ Бабушница (грађа ЕРСЈ), „скитница, покварењак“ Лужница (Ћирић), „рђав човек“ Црна Река (Марковић I); придев *алавујздес*, *-сџа*, *-сџо* Тимок (Динић II), Пирот (грађа РСА).

• Нејасно.

Највероватније сложеница са првим делом (*x*)*ала-*, уп. алабурда¹, алаванта, алавојда, аламуња, за други уп. најпре *вујжди* impf. 3. sg. „зујати, звиждати, хујати“ Пирот (Живковић), *вујдим* „id.“ Лесковац (Митровић), буг. *вујдим* „бучно се кретати“ (БЕР 1:198), такође *вујдало* п. „зујало, зврк; звиждаљка“ Пирот (Живковић), „брбљив, несвртан човек“ Лесковац (Митровић). Уп. и алаужа.

аладумити в. анладумити.

алај *алај*, *-аја* (*алаја?*) т. „пук, већа војна јединица у турској војсци“ (Вук 1818), „id.; група, гомила, поворка“ БиХ, Буковица, НП (РСА), *алај* „пук“ Призрен (Чемерићи), *алај* „затвор; дечија игра“ Лесковац (Митровић); полусложенице *алај-бег* т. „турски војни заповедник, пуковник“ (Вук 1818; РСА), одатле *алајбегова слама* „ничије добро“ (РСА), *алајбегова слама* „id.“ Бјелопавлићи (Ћупић 187), „пусто масло“ Косово (Елезовић

I), *àlāj*беговина f. „имање без господара о којем нико не води рачуна“ ЦГ (РСА), *àlāj-bārjak* m. „луковска, сватовска застава“ (Вук 1818; РСА), „пук“ (РСА), Ускоци (Станић), *alāj-bārjak* Бјелопавлићи (Ћупић I.c.), *алабарјак* НП (Богишић 7°, 14, 55), такође *алајли барјак / бајрак* НП, *алали-бајрак* (РСА; Škaljić); *àlājčauš* m. „подофицир у турској војсци; учесник алкарске поворке у Сињу“; *àlājšoi* m. „дечја игра лоптом, труле кобиле“ Пљевља; прилог *àlājle*: Чим се кукуруз прибере, стока се пушти те иде по синору куд хоће, онако како кажу „алајле“ (РСА).

• Од тур. *alay* „пук; поворка, мноштво“ (Skok 1:24–25; Škaljić 83–84). Балкански турцизам, уп. мак. *алај*, *алај-бајрак*, *алај-без*, буг. *алај* „поворка, парада, чета, гомила“, арум. *alái-bei*, рум. *alái*, *alái-bei*, *alái-ceaiş*.

Горенаведене полусложенице имају непосредне тур. предлошке, уп. тур. заст. *alay beg* (савр. *alay beyi*) „старешина пука“, *alay çavuşu* „нижи чин у војсци“, *alay bayrağı*; облик *ала(ј)ли* од тур. *alaylı bayrak* (Škaljić I.c.); друкчије Skok I.c., који претпоставља укрштање са ал² „црвен“, и РСА 1:71 s.v. *alājli*, где се тумачи као „диван, сјајан, раскошан“, од тур. *alâviş* „сјај, раскош“; за ово последње значење уп. изреку *Около алајли, унуџра белајли* „споља гладач, а изнутра јадац“ БиХ (id. ib.). Назив игре *àlājšoi* пре са другим чланом тур. *top* „лопта“ него од тур. *alay toru* „топ који се испаљује у част каквог празника или славља“. Прилог *алајле* „четомице“ од тур. прилошког израза *alay ile*, уп. џумле. РСА I.c. погрешно дефинише значење „по милој вољи“ и као етимон даје тур. придев *alaylı* „задовољан, весео; сјајан, красан, свечан“. За питање порекла тур. речи (из грчког?) в. Еген 8; Севорџан 1:132–133.

алајка *àlājka* f. „робиња, слушкиња“ Призрен, НП, „језичара“ Расина, Д. Милановац, „жена лаког морала, намигуша“ Левач, Темнић, и m. „блудник, развратник“ Расина (РСА), *alājka* f. „намигуша“ Косово (Елезовић I), Васојевићи (Стијовић); такође са x-: *халајка* „турска робиња“ БиХ (РЈА); изведенице *àlājkiња* „id.“ (РСА), *алајкиња* Лесковац (Митровић), *алајкуша* „језичара“ Банат (РСА), *алајкеџина* аугм. Косово (Елезовић I), *алајкеџина* Васојевићи (Стијовић).

• Од тур. *halaуik* „купљена робиња која врши и службу наложнице“, ар. порекла (Skok 1:651). Балкански турцизам, уп. мак. *алајка* „служавка“, буг. (x)*алајка* „id.“, рум. *halaică*, алб. *hallajkë*.

За значење „језичара“ уп. *алакача* s.v. алакати; „намигуша“ можда наслањањем на алај „пук“, уп. *солдајтуша*, ордуља.

алакаст „неразборит, луцкаст“ в. алакати.

алакати *алакаџи* impf. „викати ал-а или алах; викати, грајати; гонити вичући; говорити бесмислице, лупетати“ Хрв., Босна, Војв., Левач, ~ се „лудирати се“ Сврљиг, Левач, ЦГ (РСА), *алакаџи(и)* „галамити, терати стоку вичући“

Бјелопавлићи (Тупић 187), Прошћење (Вујичић), *алакаџи* „лармати, грајати“ Косово (Елезовић I), *алахаџи* „id.“, *алакнџи* pf. „викнути ал-а; навалити, јурнути; прегнути на посао“ Босна, Лика, НП, *алахнуџи* (РСА); и са х-: *халакаџи* „викати, бучно наступати“ Дубр. (Бојанић/Тривунац); поствербал *џлак* m. „урнебесно клицање, граја, вика; громогласан смех, ругање; јуриш, напад; велики број, мноштво“ НП, Босна, ЦГ, Србија (РСА), „нараштај, генерација; свет“ (?): Какав је овџи паџи и безобразни џлак Ускоци (Станић); изведеница *алакача* f. „разуздано женско чељаде“ (Вук), „алапача“ (РСА), „жена која се много смеје, галами, виче; која се скита“ Прошћење (Вујичић), Ускоци (Станић); овамо вероватно и придеви *алакаџи* „неразборит, луцкаст“ ЦГ (Вук; РСА), „немиран, бучан“ Левач (РСА), *алакас*, *-сиа*, *-сио* „који виче, неозбиљан, луцкаст“ Прошћење (Вујичић).

• Домаћа изведеница од тур. речи *Allah* „Бог“, ар. порекла, преузете у функцији узвика (Skok 1:24; Škaljić 84), в. ала¹.

Сличног порекла су узвици вала, јала. Даља ономатопејизација стране основе путем редупликације (уз наслањање на *лелекаџи*?) у *алалекџи* „викати“ (субјекат: хоца са џамије) Љубиша (РСА); није сигурно да је исти глагол *алаликаџи*, в. s.v. апати. Уп. и алб. *hallakát* (*hallakás*) „растурити, разбацати; расути; растер(ив)ати“. Придеви са семантиком „луцкаст, неозбиљан“ можда у вези са тур. *alik* „будаласт, глуп“ (тако Адамовић 1970:62).

алакура *алакура* f. „женска особа која се слободно понаша и изражава“ Златибор (Миловановић), Кљевци код Санског Моста (грађа ЕРСЈ), „незграпна, неотесана женска особа; алапача“ ист.-бос. Ере (Реметић), такође *алакурача* „блудница“ Војв. (грађа ЕРСЈ), придев *алакурџс*, *-сиа*, *-сио* „који је слободног понашања и изражавања“ Златибор (Миловановић).

• Нејасно.

Можда сложеница са експресивним (*х*)ала-, уп. алавојда, алавужда, аламуња, за значење придев (*х*)алаџи „разуздан“ жумберачки католици (Skok I 24 s.v. *alah*); за други члан уп. *џаланкура* f. „скитара; особа која нешто слабо, овлаш ради; блудница; глупа особа; крава, овца и сл. склона скитњи“ Ускоци (Станић), *џаланкура* / *чаланкура* „бестидна, безобзирна, порочна (обично средовечна) жена“ Пива (грађа РСА), даље *калакурница* f. coll. „мангупарија, олош, шљам“ Љештанско (Тешић 272), *калакурница* „лудница; будалаштина“ Шабац (усмено Б. Сикимић). Јасна је пејоративна адидеација са курац, курва, која, међутим, може бити секундарна, уп. *калакурдија* „маса залудничара“ Колубара (грађа РСА), *калакојџра* „неморална, некарактерна особа“ Тимок (Динић III), Пирот (Златковић III), буг. *палахура* „лакомислена жена“ (БЕР 5:23), можда и рус. дијал. *лахудра* m./f. „разбарушена, неуредна, одрпана особа“, пољ. дијал. *lachudra* „дровци; скитница, одрпанац“ (ЕССЈ 14:18). Варијанта *ајкурача* „блудница“ Врање (Злагановић) вероватно укрштањем са *ајкара*, в. ајати¹. Подробније Бјелетић 2000:298–299, нап. 564.

алал *alāl*, *-ála* т. „благослов“ (Вук 1818); „id.; жеља да некоме нешто буде од користи као праведно стечено“ НПр, НП, Волим пару алалом, но дукат арамом Жупа (РСА); adj. indecl. „срећан, који доноси срећу“; изрази: *алал било*, *алал да је* (некоме) „нека је просто, нека је на срећу“, *алал (џи) вера* „нека (ти) је на част“, *(у)чинийџи алал* „поклонити, опростити дуг“, *(зарадиџи, сџећи) с алалом* „праведно“ (РСА), Прошћење (Вујичић), Војв. (РСГВ); узвик *alāl / alān* „благословено, просто било“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *alāl* „id.“ Вршац (РСГВ), Бјелопавлићи (Ћупић 187), Чџни ми алал Косово (Елезовић I), *alāl (џи бјло / вџера)* Радимња (Томић II), *alāl*: Боље пет пара алал него десет ара̄м — Нек му је алал Лесковац (Митровић), *alāl да (џи) је* Пирот (Живковић), *alāl* т. и adj. „*алал да / џи / му је* „браво!“ Призрен (Чемерићи); деноминал *alālџи* (im)pf. „опростити, благословити“ (Вук 1818), „(унапред) опростити (дуг), одрећи се, одустати“ (РСА), Војв. (РСГВ), „id.; честитати“ Прошћење (Вујичић), ~ *се* „опростити се (са узајамним благословом)“ (РСА), *alālџи* „опростити дуг“, ~ *се* „опростити се“ Васојевићи (Стијовић), „id.; отарасити се кога“ Мрче (Радић), *alālџи се* impf. „(о)праштати се“ Александровац (грађа ЕРСЈ), *alālџи се* pf. Лесковац (Митровић), *alālџи* impf. 3. sg. „праштати“ Пирот (Панајотовић); *alālāk* т. „напредак, срећа; опроштај при растанку“ Кучи (РСА); и са *x-*: *xalāl* Вук, БиХ, зап. Србија, Слав. (грађа РСА), Дубр. (Бојанић/Тривунац), „поштеним начином стечена имовина“ (Škaljić), *xalāl* Радимња (Томић II), *xalālџи* (грађа РСА), Дубр. (Бојанић/Тривунац); такође *alāl* adj. indecl.: алил девојћа „заручница, девојка дата момку са алалом, благословом“ Тимок (Динић I), *alāj*, само у НП: Алај њему злаћени дукати (РСА).

- Од тур. *halal*, дијал. и *alal* „допуштен, опроштен“, ар. порекла (Skok 1:651; уп. Jusuf 160). Балкански турцизам, уп. мак. *алал*, *чини алал* „опраштати“, буг. *xalāl*, рум. (*h*)*alāl*, арум. *halāl(e)*, *haláne*, алб. *halláll*, нгр. *χαλάλι*.

Škaljić 303–304 наводи само савр. тур. облик *helal*. Обрти *алал било*, *алал да је*, *(у)чинийџи алал* калкови су према тур. *halal olsun* „просто му било“, *halal etmek* „поклонити, опростити“; по Шкаљићу l.c. и *xalāl-мал* „поштено стечена имовина“ < тур. *helâl mal* „id.“.

алалем *alálem* adv. „по свој прилици, вероватно, чини се, кажу“ (Вук 1818), Алалем је отишао Пирот (РСА), *алалем* „изгледа, вероватно“ *ibid.* (Живковић), *алалем(а)* *ibid.* (Златковић II); *алахуáлем* (Škaljić).

- Од тур. дијал. *allalem* „изгледа, можда, вероватно“, књиж. *Allahua'lem* „сам Бог зна; изгледа“, ар. порекла (Адамовић 1970:62–63); уп. буг. *alálem*. Skok 1:24 и Škaljić 83 као етимон дају само ар. реч; слично Stachowski 1992:15.

алали *alali* adj. indecl. „шарен“ (РСА).

- Вероватно домаће образовање суфиксом тур. порекла *-ли* од тур. *ala* „шарен“, уп. *алаца*.

Постојање непосредног тур. предлошка није вероватно, јер у турском суфикс *-ли* не долази на придевску основу. Једина потврда из РСА потиче из А. Vuković, *Narodna veterinarska terminologija A-O*, Београд 1939, па се вероватно односи на боју животиње. У примеру: Још на Алки *алали* пашмаге НП тумачи се као „ружичаст“, од ал² „црвен“ (Вук 3 s.v.; РСА 1:72 s.v. *алали*¹), што се чини вероватније, јер се у НП у сличним обртима помињу *црвене* (а не *шарене*!) *џашмаге* (Skok 1:25; слично Škaljić 84–85, према помишља и на тур. *ala* „шарен“). Како иначе не постоји суфикс *-али*, посреди би била ад нос креација ради попуне стиха. Или „платнен“, истог порекла као *алалија*? За порекло тур. *ala* в. Севортян 1:129–130. Уп. и *алабаш*, *албалук*.

алалија *alaliја* f. „платно изаткано од памука и конопље“ Пирот (Живковић).

- Од тур. *helali* „свилено платно са потком од памука, конопље или вуне“, дијал. **halali* (Stachowski 1992:15); уп. рум. *halaliu*. Овамо можда и *alali* (*џашмаге*) из НП, в. *алали*.

***алаликати** *alalikam* impf. „брукати, грдити“ Тимок (Станојевић).

- Свакако у вези са буг. дијал. *алаликаф* „брбљив“ Доброславци код Софије (БД 2:68), вероватно ономатопејског порекла. Редупликована основа *ал-* која је у *алакати*, за творбени модел уп. *арлати*. Мање је вероватна веза са *ала*², уп. ипак рус. дијал. *охаљити* „опањкати, оцрнити“ (ЭССЯ 22:78 s.v. **пахалити*), или са *халајити* > *алати*, која би претпостављала изворно значење ***„тражити (разлог за примедбу, повод за свађу)“; уп. ипак и *балалика* impf. 3. sg. „брчкати по води (чорбастом јелу), претурати тражећи нешто“, *балаликав* adj. „с особиним да претура, брчка и сл.“ Пирот (грађа РСА), *џребалалика* pf. 3. sg. „претурити (некоме) све да би се нашло нешто драгоцено и приграбило“ *ibid.* (Златковић III) поред *баликајити* (такође *балекати*, *балијекајити*) „шалити се, подсмевати се, ругати се“ Херц., Далм. (РСА; уп. Skok 1:101 и в. *балаликати*). Овамо вероватно и *алаликав* „ветропираст, немиран“ Врање (Златановић), асимлиовано од **алаликав*. По страни остаје *алалéкајити* impf. „викати (о хоци)“ Љубиша (РСА), вероватно контаминат од *алакати* и *лелекати*.

аламака *alamaka* f. „оно што се на туђ рачун олако добија, цабалук“, *аламакe* adv. „олако, бадава, на туђ рачун“ ЦГ (РСА), сз. Бока (Musić), *аламакa*, *аламакчина* „id.“: Пусти да му је *аламакчина* ји. Бока (Lipovac-Radulović), *аламакa* Сали (Vinja 1:17); такође *алама* adv. „дабе, бесплатно“, *аламак* m. „олако, неозбиљно схватање; цабалук“: Нема у мене више *аламака*; „снажан момак“ Ускоци (Станић); *аламаквина* f. „ничија имовина, нешто што свако може узети; особа безначајна за некога, до које некоме није

стало“: Не дѣра, тѣ, мѣлѣ, нѣје тѣ аламѣковина — Нијесѣ ми тѣ аламѣковина нѣ најмилиѣ рѣђѣк Васојевѣћи (СТИЈОВИЋ).

• Од вен. *a taca* „gratis“ (Vinja l.c.); уп. нгр. αράκα „id.“.

Вен. предложак непосредно је одражен на чак. терену: *амѣка* adv. „бесплатно, мукте, без труда“ Брусје (Dulčići; ČDL); за *ала-* / *а-* уп. алабрацета и алавертити поред авертити. Погрешно РСА 1:73 (од тур. *almak* „узимати“). Значење *аламак* „снажан момак“ вероватно укрштањем са аламан.

аламан *аламан* m. „гладница, ждероња; готован; лупеж, отимач; незграпан, неотесан човек“ Бачка, „подмукао човек, притворица“ Босна (РСА), „ждероња; мангуп“ Војв. (РСГВ), „лакомац“ у изразу: као Аламани (навалише, поједоше), „Циганин“: У шајкашкоме баталијуну сад Цигане зову Аламанима (Вук), *аламан* „готован, ленштина, бадавација“ Тимок (Динић I), Каменица код Ниша (грађа РСА), „беспосличар, скитница; муфташ“ Пирот (Живковић), „прождрљивац“: ем гурмани, аламани на ђебапчићи и шкембићи Лесковац (Митровић), „мангуп“ Жлне (грађа ЕРСЈ), „лењивац, лакомац“ Црна Река (Марковић I), *аламање* pl. „неодговорни, осiooni људи“ Лужница (Манић), *аламан(ац)* „мангуп, несташна особа“, *аламанче(нице)*, *аламанчак / аламанчек* dem. Црнотравска Кална (грађа ЕРСЈ), *аламанин* „безочан гост, нерадник, човек који живи на туђ рачун“ Пирот (Златковић II), „халапљив човек“ Лесковац (Митровић), *аламанка* f. „жена високог раста; похлепна жена; задњица“: Йди, йди, али нѣћеш ймати шта у аламанку Ускоци (Станић), *аламанка* „женска особа мангупског понашања“, *аламанчица* dem.; *аламанес, -сѣа, -сѣо* adj. „који се мангупски понаша“: Аламани аламанести, куде це денеш такѣв Црнотравска Кална (грађа ЕРСЈ); и са *х-*: *халаман* m. (грађа РСА), прилог *халамански* „неуредно, несмотрено“ Брусје (Dulčići); такође *алемѣн* Вршац (РСГВ), *алиман* „халапљивац, готован, лупеж“ ср. Тимок (РСА, асс.?).

• Широко распрострањена и варијантна реч, нејасног порекла; уп. мак. *аламан*, буг. дијал. *аламан* „човек, Турчин“ ТЈ гоцеделчевских зидара (БД 7:216), *аламанин* „Турчин“ ТЈ брациговских зидара (СБНУ 12:30), *аламанин* „Циганин“ Лешко (СБНУ 36:164), *аламанка* само у изразу: разбѣсилася като аламанкѣ, *аламанинѣ* „неко турско племе“ (Геров), даље укр. *халаман* поред *хараман* „торбар, протува“ (Желеховский), рус. дијал. *халимон* „улизица, незграпан човек“, *ялыман* „преварант“, (*а*)*ламанский язык* „тајни језик путујућих трговаца-ситничара“ (Даль).

Можда предосмански турцизам; сазвучно *alaman* посведочено је у тур. језицима између осталог у значењима „разбојник, грамзив човек“, нпр. татарско-цагагајско *ала(к)ман* „лупеж“ (у османском турском таквих значења нема, уп. Севортян 1:134). Тако Даничић (РЈА 1:62), Маценауер, Корш, уп. Skok 1:25 (коме је била

позната само Вукова потврда, па напомиње да је чудно то што реч није потврђена другде на Балкану). Ово поређење не објашњава *x*- неких с.-х. и источнослов. облика; ови други немају утврђене етимологије; уп. ЕСУМ 2:243 s.v. *захаламáндрити*; Фасмер 4:218 s.v. *халимóн* (помишља на ЛИ *Филимон*). Skok l.c. с правом одбацује могућност поистовећења са Аламан „Немац“. Уп. и аламуња.

Аламан *Аламан* т. „Немац“ Војв., Херц., *Алёман* „id.“, *Аламáнка* f. „Немица“ Херц. (РСА), *алёмáнка* „врста сабље“ Херц. (Вук; РСА), Ускоци (Станић), *алёмáнка* „id.“ (РСА); и са (секундарним) *x*-: *халаманка* НП Вук (грађа РСА); такође *áламкиња* песн., *áлмáњкиња* НП Босна, придев *áламански* „немачки“ поред *алёмáнски* НП (РСА).

• Од ит. *alamanno / aletanno* „id.“, можда преко тур. *Alaman* (Skok 1:25); уп. мак. *аламан* заст. „Немац“, буг. *аламан(ин)*, заст. *аламански* (ПРОДД), алб. *alamán*.

Врста сабље названа је по земљи порекла, уп. синоним *нимачкиња* БиХ (РСА s.v. *аламанка*); хомоним *áламáнка* „биљка воловод, *Orobanchе gamosa*“ (РСА) можда пре у вези са аламан, и/ли са аламуња?

аламатикапе *аламаѝкикаѝе* adv. „одједном, изненада (о удесу)“: И тџ кола аламатикапе отидоше у долину Врање (Златановић).

• Нејасно.

Уп. нгр. прилог *αλακάλτα* „id.“; наопако“, изворно поморски термин за заустављање пловила насупрот ветру < ит. *alla cappa* (ЛКНЕ 59), одатле и с.-х. *ала кайа* (Vidović). За наш облик могло би се помишљати на ит. **a la matta cappa*, уп. вен. *la mata via* s.v. алавија.

аламбир *аламбѝр* т. „вика, дрека“: Голем аламбир у село, и овде се чује Врање (Златановић).

• Нејасно.

Уп. можда алабука.

аламет¹ *алáмеѝ* т. „знак, предзнак“: То је био први аламет да ће бит’ зла БиХ (РСА), „id.“: Пред кијамет сваки аламет (Škaljić), „згодна прилика, прави час“: Баш се састасмо у добри аламет — Не пушћај аламета Херц. (РСА).

• Од тур. *alâmet* „id.“, ар. порекла (Škaljić 85); уп. алб. *al'amét, el'amet*.

Од истог ар. етимона и тур. *alem* „полумесец на врху минарета“ > *алем* „id.“ БиХ (РСА), уп. Škaljić 88.

аламет² *алáмеѝ* т. „олујина, међава, невреме“ БиХ (РСА), такође *халамеѝ* *ibid.* (грађа РСА), *алáмеѝњак* т. „облак пред велику олују“ Херц. (РСА).

• Нејасно.

Можда иста реч као аламет³ „проклетство“, или, ако се пође од облика са *x*-, сложеница експресивног префикса *хала* (уп. аламуња, алаужа) и глаголске основе

**met-* која је у међава, помет, смет, уп. и кајк. *харамџињава* „гужва, метеж, гунгула“ Озаљ (Тежак). Или контаминат, уп. кијамет у примеру под аламет¹.

аламет³ *алáметш* „проклетство“ в. аналет.

алампрц в. апрц.

аламуња *ала̀муња* т. „брзоплет, несмотрен, неозбиљан, непромишљен, лакоуман човек, ветропир“ (РСА), бачки Буњевци (Реи́с/Ва̀слија), Војв. (РСГВ), Ускоци (Станић), „покварењак“ Колубара (грађа РСА), „готован, ленпгина; прождрљивац“ Сврљиг, „несрећа, рђа (о човеку)“ Доња Лепенница, „пас луталица“ Поцерина, „олуја са градом“ Пчиња (РСА), *аламу̀ња* „ветропир“ Чумић (Грковић), Вршац (РСГВ), „id.; невреме, лом после олује и града“ Загарац (Ћупићи), *аламу̀ња* „ветропир“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *аламу̀ња* „id.“ Црна Река (Марковић I), Тимок (Динић I), Лесковац (Митровић), Призрен (Чемерикић), Каменица код Ниша (грађа РСА), „id.; покварењак; безочан гост“ Пирот (Златковић II, III), „смутљивац“ Тимок (Динић I), „хитар, спретан човек“ Врање (Златановић), Лесковац (Митровић), Жлне (Богдановић III), „особа која хитро ради, жустра, вредна“: Вредна је ко нека аламу̀ња, с̀мо што приде — ко с огањ да си га (посао) изгорел Црнотравска Кална (грађа ЕРСЈ), „олуја, невреме“ Врање (Златановић), Власотинце (грађа ЕРСЈ), Лесковац (Митровић); *аламу̀њина* аугт. „олујни ветар“ Лесковачка Морава (Михајловић 1966:103), *аламу̀њка* / *аламу̀ња* *хур.*, *аламу̀њешина*, *аламу̀њина* реј. (о особи) Црнотравска Кална (грађа ЕРСЈ); придев *аламу̀њастш* „ветрогоњаст, брзоплет, несмотрен, лакоуман“ Бачка (?) (РСА), бачки Буњевци (Реи́с/Ва̀слија), *аламу̀њастш* Вршац (РСГВ), *аламу̀њас*, *-сша*, *-сшо* „id.“ Ускоци (Станић), *аламу̀њас* Чумић (Грковић), *аламу̀њас* Загарац (Ћупићи), *аламу̀њас* Црна Река (Марковић II), *аламу̀њес* „силан, најчешће као појачање именице аламу̀ња“: Млого је аламу̀њес — Аламу̀њо аламу̀њеста, зевња се тресе ка идеш Црнотравска Кална (грађа ЕРСЈ), „покварен, лошег карактера“ Пирот; деноминал *аламу̀њийш* *ипрф.* „варати, врдати, мувати“ Брезна, Гоч (грађа РСА); овамо вероватно и облици са *к-*: *кала̀муња* „непоштена, неморална особа“ (РСА), Златибор (Миловановић), „ветропир; пас луталица“, *Кала̀муња* надимак (РСА), *скаламу̀њийш* *рф.* „онемотати“ Обади (грађа РСА).

• Нејасно.

Можда сложеница са експресивним префиксом (*х*)*ала-*, уп. алавојда, алавужда, за други део *му̀ња* „неозбиљан човек, ветропир, будала“ М. Пожаревац, Алексинац (РСА), *му̀ња* „подмукла, покварена особа, скитница“ Краљево (грађа ЕРСЈ) поред *мо̀ња* „глулак“ (РСА), различито од муња „светлица, гром“ (< псл. **тѣл(д)нѣја*), већ пре од псл. **тупити*, уп. рус. дијал. *му̀нитш* „обмањивати, вртети око прста“ (Бјелегић 2000:253 и д.); у том случају, *к-* у *кала̀муња* од **х-*? На псл.

плану могућа веза са аламан под претпоставком да се **muniti* своди на **maniti*, преко **man-nqti* > **mṣnqti* > **munuti* (id. 258, нап. 493). Уп. буг. дијал. (зап.) *оломунџе* „лоше време (киша, ветар)“ Грн, које се тешко да одвојити од с.-х. речи (друкчије БЕР 4:863: **олом* као поствербал од **oblomiti* + дијал. *мунџе* „зимска непогода; јако невреме са градом“ *ibid.*, уп. id. 328–329, или варијанта од глаголске именице **олдмване*).

алапача *алайџа* f. „брбљива жена, торокуша“ сз. Србија, Бачка (Вук; РСА), Војв. (РСГВ), Ускоци (Станић), *алайџа* „id.“ Загарач (Ћупићи), *алайџа* Призрен (Чемерикић), Лесковац (грађа ЕРСЈ), *алай* m. „причљив човек“ ЦГ; придев *алайџачаст* „брбљив, неразборит“ (РСА), *алайџес*, *-сџа*, *-сџо* „id.“ Пирот (грађа РСА; Златковић III); и са *х*:- *халайџа* Херц. (грађа РСА), *халайџа* Дубр. (Бојанић/Тривунац); са *к*:- *калайџа* Бачка (РСА); овамо вероватно и *алайџа* f. „алапача“ Врање (РСА), *алайџа* m. „брбљивац“ Врање (Златановић), придев *алайџаст* „брбљив“ Лесковац (Митровић).

• Нејасно.

Можда од псл. **ха-(х)лар-* (где би *ха-* могло бити редупликација, или пак експресивни префикс), уп. и синониме од сазвучних основа *клај*:- *клайџа* „она која *клаја*, брбљивица, торокуша“ ЦГ (РСА) од *(на)клајџа* < псл. **klarati* (ЭССЯ 9:184–185, в. *клапати*) и *лај*:- *лајџа* „алапача“ (РСА), *лајџав* „брбљив“ Пирот (Златковић III) од *(х)лајџа* „шумно, халапљиво јести; падати у крупним капима (о киши) итд.“ < псл. **klarati* (ЭССЯ 8:24). На овакво тумачење указивао би и маскулиnum *алај* < *(х)алај-* (са проширењима *-аџа*, *-ајџа*), под условом да то није регресивно образовање од *алайџа*. За *х*- уп. стсрп. ЛИ *Халаја*, савр. презимена *Халаја*, *Халајић* (Грковић М. 1986). Облик *лајџа* да се свести и на **љраџа* према *лујџа* „жена која много прича али без реда и смисла“ (уп. Влајић-Поповић 2002:212, која ту ставља и *алайџа* са протетским *а*- као у алипав поред *лијџав*). Погрешно Skok 1:24 и Škaljić 85 (од алакати, *ала(х!)*, тур. порекла). В. и халапљив.

алапрда *алайрда* f. „алапача“ (РСА) в. лапрдати.

алас *ала̄с*, *-аса* m. „рибар (претежно на реци)“ Вук НП, Србија (Вук 1818; РСА), бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), Војв. (РСГВ), јуж. Барања (Sekereš XI), *алас* Војв., *ала̄с* Вршац (РСГВ); придев *ала̄скџ* „рибарски“ (Вук 1818; РСА), „простачки, груб“; изведенице *ала̄ска* f. „аласова жена“, *ала̄скиња* „жена која се бави риболовом“ Ресава, *ала̄слук* m. „рибарчење“ Смедерево (РСА), *ала̄сина* f. „риболов“ Ковиљски рит (грађа ЕРСЈ); полусложеница *ала̄с-баџа* m. „старешина аласког заната“ Ресава; деноминал *ала̄сџи* impf. „бавити се риболовом“ Ресава, Срем и Барања (РСА), Војв. (РСГВ), *ала̄сџи* јуж. Барања (Sekereš XI); такође са *х*:- *халас*, *халаски* (грађа РСА). — Од 1805. *халас* (Михајловић).

- Од мађ. *halász* „рибар“ (Skok 1:651; Hadrovics 252–253); уп. укр. *гáлас*. Погрешно Вук 1818:6, Вук 4 s.v., од гр. ἁλιεύς „id.“, уп. и RJA 3:559 s.v. *halas*. Исти мађ. етимон *hal* „риба“ и у алов¹.

алат¹ *àlāī*, *-áīia* m. coll. „оруђе, прибор, збир алатки које служе у једном занату“ (Вук 1818; РСА), Прошћење (Вујичић), „id.; рибарски прибор; пенис“ Војв. (РСГВ), „прибор за обрађивање винограда“ Буковица (Угучало), *alāī* „прибор за рад“ Гораждевац (Букумирић I), Бјелопавлићи (Ђупић 187), Загарач (Ђупићи), Војв. (РСГВ), *alāī* Радимља (Томић II), *alāī* Свиница (Томић I), чак. *alōī*, *-ōīiā* (ČDL), *àl'āī*, *-o'āīia* m. поред *-o'āīii* f. Вргада (Јуришић); изведенице *alāīi* dem., *àlāīka* f. „комад алата, справа“ (РСА), *alāī*љика „id.“ (Вук 1818; РСА), *alāī*ина Свиница (Томић I); такође са (секундарним) *x*-: *xalāī*, *xalāī*љика (RJA; грађа РСА), *xalāī* Свиница (Томић I); и са непостојаним *a*: *alāī*, *alīia* m. НПр ЦГ, *xalāī*, *xalīia* НП Вук (RJA). — Од XVII–XVIII в. *alāī* / *xalāī*, множина и *xalīii* (RJA; Михајловић).

- Од тур. *alāt* „id.“, ар. порекла (Skok 1:25; Škaljić 85; Стаховский 1965:198). Балкански турцизам, уп. мак. *alāī*, буг. дијал. заст. *alāt*, *xalāt* (БЕР 1:8), рум. *halāt*, арум. *hālāte*, *hal'eāte*, алб. *hallāt*, *alāt*. Тур. реч је од ар. множине *ālāt*, отуда колективно значење; *alāī*љика (поред *alāī*ка) у индивидуалном значењу, по Скоку l.c., са тур. придевским суфиксом *-li*. Уп. алат².

алат² *àlāī*, *-áīia* m. „уже којим се везују лађе, чамци“ Посавина, Подунавље (РСА), Војв. (РСГВ).

- Технички термин нејасног порекла, уп. тур. *halat* „лађарско уже“, буг. дијал. *xalāt* „уже које спаја мреже“ Несебар (А. Спасова, БЕ 16:338), рум. (*h*)*alat* „дебело уже“ (Cioranescu 391), мађ. *alat(t)ság* „бродско уже“. Термин би могао бити резултат специјализације алат¹, уп. тамо значење „рибарски прибор“ Војв., *alāī* лађарски у Вуковом преводу Новог завета (РСА), али се, с обзиром на почетно *h*- у турском, пре ради о другој речи (тако већ Даничић, RJA 1:63, уп. Св. Марковић, НЈ 3/1951/3–4:118–119), која се одваја од арабизма *alāt* и изводи из нгр. *χαλαδι < српг. καλώδιον (Eren 171). Мађ. реч изводи се из турског преко с.-х. алат¹ домаћим суфиксом *-ság* и уз наслањање на мађ. предлог *alatt* „под“ (Hadrovics 112–113; MNyTESz 1:128–129). Са таквим тумачењем не слаже се хронологија (с.-х. реч потврђена је тек у XVII, а мађарска већ крајем XIV в.). Из мађарског је с.-х. *alachag* „уже на лађи“ 1709, Војв. (Михајловић); претпоставка да би и облик *alāī* био одатле (Skok 1:25) подразумева да је при позајмљивању одбачен суфикс и апстрахована основа мађ. изведенице, што се не чини вероватним.

алат³ *àlāī* m. „коњ риђе длаке“ НП (Вук 1818; РСА), Ускоци (Станић), Васојевићи (СТИЈОВИЋ), Прошћење (Вујичић), Војв. (РСГВ), „коњ сивожуте

или цигла-црвене боје“: Алат, то су лоши коњи, жути Криви Вир (Ракић), „коњ светле жугосиве боје“ Ровца (М. Пижурица, ППЈ 7:184), *алати* „коњ црвенкасте длаке“ Загарач (Ћупићи), *алати* „id.“ Сврљиг (грађа ЕРСЈ), *алеи* „коњ жућкасте длаке“ Рибник код Кључа (грађа ЕРСЈ); изведенице *алайић* / *алатић*, *алачић* dem. (РСА), *алайиуша* f. (Вук 1818; РСА), Срем (Бошњаковић), *алайикиња* Војв. (РСГВ); придев *алайаси* „риј (о коњу)“ (Вук 1818; РСА), Војв. (РСГВ), *алайаси* Ровца (М. Пижурица l.c.), *алайас* / *алатиас*, *-сиа*, *-сио* Ускоци (Станић), Прошћење (Вујичић), *алайас* Загарач (Ћупићи), *алайас* Косово (Елезовић I); такође са (секундарним) *x-*: *халати*, *халатиаси* (грађа РСА).

• Од тур. *al at* „црвен коњ“ (Skok 1:23 s.v. *al²*; Škaljić 85); уп. мак. *алаишест* коњ.

Уп. *al²*, алча, ат¹. Реч је могла означавати и коњску пасмину, уп. *алаи* „пасмина коња“ Бјелопавлићи (Ћупић 187), *алаи* „врста коња“ Ибарски Колашин (М. Божовић, ППЈ 20:191), „добар коњ“ Ровца (М. Пижурица l.c.), као и горенаведени пример из Кривог Вири.

***алати** *алам* impf. „пипати, тражити“ Лесковац (Митровић), *алам се* „мешати и тражити нешто по својим цеповима, недрима“, *наалам* pf. „наћи нешто у цеповима или недрима“ Врање (Златановић), „напипати“ Лесковац (Митровић), *алакати* impf. „тражити, претраживати, претресати истражујући нешто“ Косово (Елезовић I), *алакам* Призрен (Чемерићи), *алакам* „пипати, тражити“, *наалакам* „напипати“ Лесковац (Митровић).

• Јужнословенски дијалектизам **xalati*, нејасног порекла, уп. мак. дијал. *алам* „пипати, претраживати (руком)“ Тетово (МЈ 3:169), буг. *халам* „хватати, пипати, додиривати, задиркивати, узнемиравати, тражити“, дијал. (*x*)*алам* Родопи (БД 2:122; 294), *халам* Странца (id. 1:152), *халъм* Хасково (id. 5:97), (*x*)*алъм* Тракија (id. 5:223; 6:7), *алам* Пловдив (id. 1:207), *нахалам*, *нахалвам се* „начињати“ (БЕР 4:567).

У ЭССЯ 8:12–13 реконструире се псл. **xalati* / **xal'ati* као деноминал од **xala*, при чему се потврде за први лик своде на део горенаведених буг. примера, а за други се наводе слн. *haljati* „ићи у дугој одећи која виси“, рус. дијал. *халјать* „тихо ићи“, с.-х. дијал. ађав „алкав“. За проблем хомонимије у овим примерима уп. ала² и ОС 77–79 s.vv. *халав*, *халити*. Формално је близак, али семантички неподударан гр. глагол *χαλάω* „кварити, рабити, трошити“ (уп. аласати). Уп. још апаликати, балаликати, *арљати* „претурати“ s.v. арлати; в. и балати².

алаужа *алаужа* f. „јак ветар, обично са снегом и кишом; мећава“ НПр, Ма-чва (Вук 1818; РСА), *алаужа* „id.“ Србија (РСА), Ускоци (Станић), *алауџа* Дучаловићи, Подриње (РСА), Златибор (Миловановић), Петловача (грађа ЕРСЈ), *алауџа* Левач (Р. Симић, СДЗБ 19:508), *алауџа* (РСА), такође

„бука, вика“ Ускоци (Станић), „алабука тј. галама, врева“ Војв. (РСГВ), *алаук* т. „вика, узбуна; човек плахе, необуздане нарави; клипан, заврзанко“ Мачва, Србија, Подриње (РСА); такође са аферезом: *лаужа* „лапавица, суснежица“ Србија, Поцерина, „пролив код јагњаци која сисају“ Херц. (РСА); изведенице *алауковина* „олујина“, *алуждија* / *алуждија* „id.“ (РСА), *алуждија* „id.“; нешто снажно, јако, огромно“ Александровац (грађа ЕРСЈ); и са *x*:- *халаука*, *халужина*, *халушићина* (грађа РСА); деноминали *алаугајти*, *алугајти* *impf.* „вејати (о мећави, суснежици)“ Ускоци (Станић), *алаукајти* „скитати, галамити; обилазити око туђих кућа“ Прошћење (Вујичић), *алаукајти* „галамити“, *алаукнути* *pf.* Вршац (РСГВ), *алаукајти*, *-чѐм* / *-ука̄м* *impf.* „урликати, викати, драти се“, *алаукнути* *pf.* „викнути, загаламити“ Загарач (Ћупићи), *алаукајти* *impf.* „завијати (о вуку)“ Љуботињ (грађа ЕРСЈ).

• Нејасно.

Можда сложеница са истим првим делом као у алабука, алавужда, или суфиксална изведеница од ала² „невреме“, где је суфиксални део подвргнут ономатопејизацији. Ономатопејизира се и основа, уп. нарочито за *алаук(а)*, *алаукајти* дублете *арлаук(а)*, *арлаукајти* *s.v.* арлати. Skok 1:25 има одредницу *алаужа*, под којом наводи само варијанте *алауца* и *лаужа*, без објашњења. Уп. још олуја, салаук поред *салахук*, *салаука*, *хук*. Са друге стране, *алаукајти* и сл. могло би бити фонетска варијанта од *арлаукајти* (**л* > *рл* / *л*), *v.* арлати.

алах *ала̄х*, *-аха* / *ала̄х*, *-а* т. „Бог у исламу“ НП, књиж. (РСА; РЈА); такође *interj.* * „забога“: Алах, рече, до бога милога (РЈА), *ала̄(ј)* / *ала̄(ј)* само у изразу *ала(ј)-била(ј)* „тако ми Бога!“ НП (РСА); такође са (секундарним) *x*:- *хала̄х* Босна (Вук).

• Од тур. *Allah* „Бог“, ар. порекла (Skok 1:24; Škaljić 82).

За употребу у функцији узвика уп. ала¹, алакати, билај, вала.

алачуга *алачуга* *f.*, *алачуга̄ма* *dat. pl.* „дрво, штап; смотуљак, замотуљак“ Ускоци (Станић), *алачу̀ге* *f. pl.* „ствари (у презривом тону)“: Побѣри твоје алачу̀ге, па йди Косово (Елезовић II 493), обично у изразима *дићи алачу̀гу на мачу̀гу* (и сл.) „проскитати се“: Дигло алачу̀гу на мачу̀гу и нема га, не долази кући Прошћење (Вујичић), *диј алачу̀гу на мачу̀гу* „одати се неморалу“: *А̄ јо̄ј љмрије чѐк, она̄ дӣже алачу̀гу на мачу̀гу* Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *Он̄ свѐ алачу̀гу на мачу̀гу — Он̄ ђе алачу̀гу на мачу̀гу* Ускоци (Станић), *алачу̀га* „голема алатка“ Лужница (Манић), Пирот (грађа РСА), „опрема, справа, алат“ Црна Река (Марковић I); такође *ачу̀га*, у изразу *ачу̀гу на мачу̀гу* „ударити бригу на весеље (у беспослици)“: *Чит̄ав дан̄ ачу̀гу на мачу̀гу, а ја̄ ђе̄ крепа̄ем ђд ра̄да, дӣгла ачу̀гу на мачу̀гу* „проневаљалила се“, *љ̄зѐ ачу̀гу на мачу̀гу* „скита се“ Ускоци (Станић); овамо можда *арачу̀ге* / *шарачу̀ге* *f.*

pl. „кабасте или гломазне ствари које су незгодне за ношење или заузимају много простора и сметају; бесмислене приче, бесмислице, глупости“ Вasoјевићи (СТИЈОВИЋ).

• Вероватно од тур. *alaçık* поред *alaçık / alacık* „номадски шатор, колиба“ (за дијал. облике и значења в. DS 178–179), или од неког сродног предосманског облика; уп. буг. дијал. *хълачугъ* f. пеј. „покућство“ Елен (БД 7:164), рус. *лачуга* „страћара“, струс. *алачуга, олачуга* „шатор, колиба“. Реч је веома распрострањена у тур. језицима и дијалектима (уп. Севортыан 1:130–132). Буг. *х-* је по свему судећи неетимолошко. У староруском сигурно предосманског порекла, уп. Фасмер 2:468. У значењу „голема алатка“ реч је семантички укрштена са *алат*¹ (ако већ није изведена од *алаџка* по моделу *моџка : мочуга*). Наведени изрази презриво алудирају на номадски обичај сељакања при којем се преноси не само покућство, него и кућа од лаког материјала. У варијанти *дићи аљку на баџаљку* можда је *аљка* деминутив од *хаљина*, в. хаља. Овамо можда и презиме *Аланчуга, Аланчугић* Босна (РСА). Станић као прво значење даје „дрво, штап“, без примера; уп. ипак тур. дијал. *алиџик* „криво дрво које се ставља на номадске шаторе; лако савитљива младица дрвета“ (DS 179). Није јасно спада ли овамо рум. *hălăciugă* поред *hăciugă* „грм, шипражје, честар“.

алаџа *алаџа* f. „врста шарене тканине; хаљина од ње“, *алаџа* „id.“ (РЈА; РСА), „id.; слаб комад одеће“: Свѧ у ѧлаџама, *алаџа* „id.“ Ускоци (Станић), „памучна материја у коју су шаре уткане (а не штампане, као у басме)“, *алаџа* „id.“ Косово (Елезовић I), *алаџа* Призрен (Чемериџић), Врање (Златановић), *алаџа* Пирот (Панајатовић; Живковић), *алаџа* Лесковац (Митровић, без асс.), такође *алаџа* НП, БиХ, Високо (РСА); придев *алаџалиџа indecl.* „од алаџе“ Призрен (Чемериџић), такође *алаџи*: алаџи гаће НП; изведеница *алаџар / алаџар m.* „торбар који продаје тканине“ (РСА); (полу)сложеница *шѧмалаџа* f. „врста материје као ћитајка, прошарана на памучној основи свилом разне боје“ Косово (Елезовић II). — Од 1666. *алаџа*, писано и *алача, алаџа* (Михајловић).

• Од тур. *alaca (kumaş)* „шарено платно“ (Skok 1:24; Škaljić 81). Балкански турцизам, уп. мак. *алаџа*, буг. *алаџа*, рум. *alagea*, арум. *alăgë*, алб. *allaxhá*, нгр. *αλατζός*.

Реч је ушла у балк. језике као назив за врсту старе шарене тканине са уздужним пругама која се увозила са истока, нарочито из Шама, тј. Сирије (уп. *шамалаџа*), а називала се још и *ћиџабиџа, ћиџајка* (Skok, Škaljić l.сс., уп. Stachowski 1992:15 и в. ћитаб). За етимологију тур. речи в. Севортыан 1:129–130. Уп. још алабаш, апали, албалук.

алаџак *алаџак m.* „потраживање“ (Škaljić), *алаџак* „id.“: Алаџак вереџек више нѧмамо Косово (Елезовић II 493 s.v. *алаџак* [sic!]), *алаџак* „id.“, *алаџак-вереџек* „примање-давање, потраживање-дуговање; ближе међусоб-

но општење (о суседима)“, такође *алаџак(-верецек)* Призрен (Чемери-кић), *алаџак* „потраживање“, *алаџак-верецек* „измирено дуговање“ Пи-рот (Живковић); заст. *алаџаб-вергија* „заостао, неплаћен порез“ Врање (Златановић).

- Од тур. *alacak* „id.“ (Skok 1:28; Škaljić 81), и у споју *alacak-verecek*; уп. мак. *алаџак-верецек* (Јашар-Настева 71), буг. *алаџак(-вереджек)*. Турска реч је изведена од глагола *almak* „узети“ (уп. Севортян 1:127–128). У полусложеници *алаџак-верецек* други део је тур. *verecek* „дуговање“, у *алаџаб-вергија* тур. *vergi* „порез“ (в. вергија), -б је ту вероватно наслањањем на џабе. Уп. још алиш-вериш.

алацувер *алаџувер* т. „плод (бобица) неких врста дрвета из рода паздрен, *Rhamnus*, којим се боји у жуто или зелено; малина *Rubus idaeus*“ Херц. (РСА), „калина, *Ligustrum vulgare*“; такође *алаџевер* поред *алаџир* „*Rhamnus*“ (Симоновић 396), *алаџир* „id.“ Високо (РСА).

- Од тур. (и дијал.) *ala cüer* поред *ala-cehri*, *alaciyir* „*Rhamnus*“; *alacehre* „жута боја“ (ТBAS 27–28; DS 178; уп. РСА 1:76 s.v.). Први део тур. назива је *ala* „шарен“ (уп. алабаш, алали, алаџа, албалук), други *cehri* „паздрен, *Rhamnus*“.

алаш *алаш* т. „постоље на камари са којег се снопље баца на врх“: И на камару се међу врата или даске. Е, то је тај алаш. Јер не може овај из кола чак увр да баћи, него баћи овом у алаш, он из алаша додaje овима Суботица, *алаш* ср. Банат, *алаш* сев. Банат; *алаш* импрф. „дуго ићи наоколо обављајући послове“ Мокрин (РСГВ).

- Од мађ. *állás* „стајање, стајалиште“. Из мађарског и рум. дијал. *alás* „скела“ Банат (DSB 1:164).

алаша *алаша* ф. „чопор младих коња пуштених у планину на испашу; млада кобила“ БиХ, фиг. „бучна руља, гомила“ (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић), *алаш* т. „полудивљи коњ“ Дубр. (РСА); такође *алакша* „коњско стадо“ (РСА); и са (секундарним) х-: *халаша*: и стотину из халаше коња НП, поклаше ... и мал и халашу синова Невесињски, *халаш* т. coll. „коњски зуб, тј. коњи“ Херц. (грађа РСА); изведенице *алашица* ф. „ждребица“, *алашче*, -*еиша* п. „ждребе из алаше“ (РСА), „живахно дете“ Ускоци (Станић), „лоше дете“ Прошћење (Вујичић), *алашчад* ф. coll. „ждребад“ (РСА), такође о деци (РСА; Станић; Вујичић).

- Од тур. *alaşa* „товарни коњ“ (Skok 1:25; Škaljić 85), уп. буг. *алаш* (ПРОДД).

Пада у очи претежно колективна употреба у српском према сингулативној у турском. За с.-х. пренесена значења уп. тур. „дивљи, неукроћен“ (Redhouse), дијал.

alaša „немиран, неваљао (о жени)“ (DS 199–200). Реч је распрострањена у алтајским језицима, в. Севортян 1:136–137, за етимологију уп. најскорије А. Лома, SEC 7/2002, 61–65. На облику попут чуваш. *laša* заснива се рус. *лошадь* f. „коњ“, *лошá*, *-те* п. „ждребе“ (Фасмер 2:525–526).

албалук *ãлбалук* т. „риба смуђ, *Luciperca sandra*“ Мачва, Бос. Брод; такође *ãлбук* „id.“ (РСА).

• Вероватно од тур. дијал. *alabalık* „бела риба, укусног меса с мало костију и телом прошараним црвеним и црним мрљама“ (РСА 1:76; уп. и Mollova 1982:46; DS 172).

Тур. реч је сложеница од *ala* „шарен“ (в. апали) и *balık* „риба“ > балук. Уп. и алабаш.

албашча в. азбашча.

алва *ãлва* f. „оријентални слаткиш од брашна, масла и шећера“, *бела* ~, *ће-ишен* ~, *медена* ~, *йекмез* ~ (РСА), Војв. (РСГВ), Загарач (Ћупићи), Прошћење (Вујичић), Радимња (Томић II), Галипољци (П. Ивић, СДЗБ 12:350), (*кôз*, *иãн*) ~ Косово (Елезовић I), такође *ãлва* (Вук 1818; РСА), *ãлва* (РСА), (*кôс*, *иãен* / *иãн* / *иãана*) *ãлва* Призрен (Чемерићи); изведенице *ãлвуша* „алва“ (Škaljić), *ãлваџија* т. „онај који прави и продаје алву“ (Вук 1818; РСА), Срем, Бачка (РСГВ), *ãлваџија* (Вук 1818; РСА), *ãлваџија* Банат (РСГВ), *ãлваџија* Лесковац (Митровић), Призрен (Чемерићи), *ãлвеџија* т. Херц. (РСА); *ãлваџиџица* f. „врста посластичарнице“; *ãлваџиџиљк* т. „ãлваџијски занат“ Призрен (Чемерићи); такође *ãлвãр* „ãлваџија“ Војв. (РСГВ), *ãлвџџ*, *-џџа* „id.“ Бачка, *ãлвãрош* „који много воли да једе алву“ Футог; и са метатезом: *ãвла*, *ãвлаџија*, *ãвлãр*, *ãвлџџ* Банат, Бачка (РСГВ), *ãвла*, *ãвлаџија* Лесковац (Митровић); са *х-*: *хãлва*, *хãлваџија* (Вук), *хãлваџија* / *хãлвађија*, *хãлваџилук* (грађа РСА), *хãлвуша* (Škaljić); полусложеница *хãлваџиџица* (грађа РСА). — Од 1720. *ãлва* (Михајловић).

• Од тур. (дијал.) *halva* поред *helva* „id.“, *halvacı* / *helvacı*, *helvacilik*, ар. порекла (Skok 1:652; Škaljić 306). Балкански турцизам, уп. мак. *ãлва*, *ãлваџија*, буг. *хãлвã*, *хãлвãдџија*, рум. (*h*)*alvã*, *halvagiu*, арум. *hãlvã*, алб. *hallvë*, *hallvaxhi*, нгр. *χαλβάς*, *χαλβατζής*, слн. *hãlva*.

За *ãлвџџ* уп. рум. (*h*)*alvețã*, за *хãлваџиџица* гр. *χãλβãδóπλτã*. Реч је могла ући у српски и без *х-*, уп. тур. дијал. *alva* / *avva* Призрен (Jusuf 160). Уп. алвалук.

алвалук *ãлвалук* т. „част у пићу или у новцу; напојница“ НПосл, НП (Вук 1818; РСА), Срем, Бачка, *ãлвалук* „id.“ Банат, *ãлвãлук*, *-џка* *ibid.* (РСГВ), Радимња (Томић II), *ãлвалук* Лесковац (Митровић), *ãлвãлџк* Косово (Елезовић I), *ãлвãлџк* Призрен (Чемерићи); такође са *х-*: *хãлвãлук* НП БиХ (Вук; Škaljić; грађа РСА), са дисимилацијом *ãрвãлук* Јасеново у Банату

(РСГВ), *арва̀лук* Радимџа (Томић II), *арвалук* Свиница (Томић I). — Од 1793. *алвалук* (Михајловић).

- Од тур. *halvalık / helvalık* (Skok 1:652; Škaljić 306); уп. мак. *алвалак* „напојница“, буг. *халвалџк* „id., награда шегрту“.

Тур. реч је данас посведочена само у значењу „дечји цепарац“ (Redhouse s.v. *helvalık*), изворно „новац за слаткише“, в. алва.

алват *алвайт* т. „одвојена зграда или одељење, вајат, ложница“: Поведоше у алват дивојку НП, алват за неожењене госте, као први део полусложенице „засебан“: *алвайт-ћодрум* НП, са метатезом *авлаит* НП (РСА); такође *авлеит*, *-џиџа* т. „одељење хамама где су чесме за купање“ Косово (Елезовић I), *исиа̀влеит* „топло одељење у хамаму“ (id. II 515).

- Од тур. *halvet* „осама, простор одвојен за приватност; засебна просторија у јавном купатилу“, ар. порекла (Skok 1:652; Škaljić 306). Балкански турцизам, уп. буг. *халвет* „засебна кабина у турском купатилу“ (ПРОДД), рум. *halvet* „поверљив приватни разговор“.

Уп. и алватан.

алватан *алваитан*, *-иџна*, *-иџно* адј. „простран, широк, удобан“ (Вук 1818; РСА), „комотан, немаран, алџав, нехатан“ Србија, Буњевци, НПр Далм. (РСА), *алваитан* „id.; дарежљив“: Да да нема, кад је алватне руке бачки Буњевци (Реиџ/Ваџлија), „комотан (о одећи)“ Косово (Елезовић I), „id.; гојазан, предебео“ Војв. (РСГВ); такође *алаваитан* „id.“ (РСА), *алавеитан* „нехатан“ Ускоци (Станић), *авлаитан* (Вук 1818; РСА); и са х-: *халваитан* „врло широк (о оделу)“ Бања Лука (грађа РСА). — Од 1799. *алваитан* „простран, широк, комотан (о котарици, капи, хаљиници)“ (Михајловић).

- Нејасно.

Можда од алват, или у вези са алтав, уп. буг. *халава́тџи* „опуштен, лабав“ поред *халтавџи* „id.; комотан (о одећи)“ (Геров), дијал. *џлва̀т* „комотан (о обући)“ Казанлик (БД 5:148). При формалној подударности основе у *алвайт* и *алваитан* падају у очи разлика у значењу и знатно шири ареал придева. Skok 1:652 и Škaljić 306 стављају (*х*)*алваитан* (и сл.) заједно са *алвайт*, али се Скок на другом месту (1:30) приклања Даничићевом извођењу од ар. *alwat* „прикладан, који добро стоји“ (RJA 1:77). У дефиницијама значења Škaljić 306–307 s.vv. *халваит*, *халваит-авлија*, *халваит-чадор*, *халваит-ћодрум* инсистира на идеји пространости, но за њу нема ослоњаца ни у примерима ни у турском језику.

алвитор в. аудитор.

алдумаш *алдумаш* т. „част (пиће, обед), обично након куповине и продаје, такође поводом крштења или свадбе“ Војв. (РСА; РСГВ), Слав. (RJA), *алдумаш* Војв. (РСГВ), Невесиње, Лакташи (грађа ЕРСЈ), *алдомаш*

(РСА), *ãлдомаш / ãлдомаш* јуж. Барања (Sekereš XI), *алдомãш / ãлдамãш* Иванда (РСГВ), *алдамãш / алдãмãш* Свиница (Томић I); такође *ãлдрмãш* Лактапи (грађа ЕРСЈ), *алдомас* Крашово у Румунији (РСГВ); изведенице *ãлдумãшче*, *-eша* п. дем. (Вук 1818; РСА), Војв. (РСГВ), бачки Буњевци (Reić/Vačlija), *ãлдомãшник* т. „сведок при куповини, који пије алдомаш“ (РСА). — Од XV в. *алдомаш*, *алдомашник* (RJA), у XVI в. и *јалдомаш*, *олдомашник* (Hadrovics 113–114) .

• Од мађ. *ãldomás* „пиће након купопродаје“ (Skok 1:26; Hadrovics l.c.). Источноевропски хунгаризам, уп. буг. *алдамãч*, слн. *aldomãš*, слч., чеш. *oldomãš*, укр. *одомãш*, рум. *aldãmaș / adãlmaș*, молд. *алдамаш*.

Уп. Bezlaj 1:3; Machek 413. У основи је мађ. *ãld* „жртвовати“, *ãldó* „жртва“, ода тле с.-х. дијал. заст. (кајк., Слав.) *алдов* „жртва“, *алдовãш* / *алдувãш* „принети на жртву, благословити“ XVII–XIX в. (RJA; РСА), чак. *ãлдовãш се* „жртвовати се“ Дуга Реса и Карловац (Perušić I 38). Облик на *-ашче* можда под утицајем турцизма шербеташче „напојница“. Упркос Скоку l.c. реч није само хрватско-кајкавска и словеначка, уп. бројне потврде из Војводине. Mollova 1982:46, не узимајући у обзир мађ. реч и севернословенске облике, предлаже тур. етимон, који би био потврђен једино у гагауском *алдамãч*. Погрешно и Škaljić 87: од тур. **aldım akçe-si* „узех новац“, в. акча.

алдумина *ãлдумина* f. „бунараста вртача, провалија“ српско Подриње (РСА).

• Нејасно.

РСА 1:79 упућује на синоним *солдумина* „велика рупчага, провалија или јаруга“ Поцерина (грађа РСА), али то поређење, као ни оно са *думача*, *думан* (уп. Skok 1:456) не пружа објашњење за почетни слог. Уп. и (такође нејасно) *алдум-трав*а „бурјан, Sambucus ebulus“ s.v. алтан, за семантику алуга „травуљина; провалија“.

***алдърисати** *алдърѝшем* (im)pf. „уразумити, убедити“: Др̀во мо̀ш ли да алд̀рѝшеш, е, та̀ко и ту̀ј твр̀ду гла̀ву, „обратити пажњу, придавати важност“: Оста̀ј га, нѐ га алд̀рѝши, нека пла̀че, *алд̀рѝсу̀јем* impf., пасивни партицип као придев *алд̀рѝсан* „разуман, при чистој свести“: Он ка̀ да нѐје алд̀рѝсан; *неалд̀рѝсан* „коме се не поклања пажња, неразуман“ Призрен (Чемерикић).

• Од тур. *aldırnak* „обраћати пажњу, придавати значај“; уп. буг. дијал. *алдарѝшем*, *алдарѝсувам* „наговарати, облаћивати“ Самоков (БД 3:199).

Тур. облик је каузатив од *almak* „узети“, уп. алацак, алиш-вериш.

але¹ *але* сопј. дијал. „али“ ист. Србија (А. Белић, СДЗБ 1:652), „id.“ Врање (Златановић), *але* (поред *али*) Мрковићи (Л. Вујовић, СДЗБ 18:282), чак. *але* (SP 1:154, без извора).

- Од псл. **a le*, уп. буг. *але*, слч., чеш., глуж., длуж., пољ. *але*, словинь. *ālā*, рус. дијал. *але / алé*, укр., блр. *алé* (SP 1:154; ЭССЯ 1:37), уп. а¹.

Могуће је да се псл. **a le* и на средишњем с.-х. простору испочетка користило у лимитативној функцији „али“, да би њу накнадно преузео везник али, чије би изворно значење било алтернативно „или“ (уп. ESSJ 2:49). Буг. *але* SP I.с. има само из A. Duvernois, *Словарь болгарского языка I–II*, Москва 1889, али у светлу с.-х. потврда ипак не треба сумњати да везник постоји и у јсл. језицима, насупрот ЭССЯ I.с., где се он просуђује као релативно позна западнословенска креација, а источнословенски облици као позајмљени из пољског.

але² *але* interj. „гле, ено!“ Књажевац, Крагујевачка Јасеница (РСА).

- Вероватно још псл. узвик, уп. буг. дијал. *але* „id.“, чеш. *але але* „види, види!“.

БЕР 1:9 изводи буг. *але!* од *я гле < я гледай* (уп. гле), али Sadnik/Aitzetmüller 2–3 указују на чеш. паралелу и поистовећују са псл. сложеним везником **a le > але¹*, слично SP 1:154. Уп. и ала¹.

алеб *алеб* т. „галеб, Larus“ ЦГ, Скадарско језеро (РСА); „будала“ Ускоци (Станић).

- Варијанга од галеб, вероватно **халеб* поред калеб.

Овамо можда и топоним *Халебићи*, село код Травника (РЈА). За пренос на глупог човека уп. гр. *λόρος* „галеб; прождрљивац, глупак“.

алев *алев / алев*, *-а*, *-о* adj. „боје пламена, отвореноцрвен, румен“ Србија, *алева њајрика* (РСА), Војв. (РСГВ), *алев* Пирот (Живковић), Црна Река (Марковић I); *алевићи* impf. „бојити црвено“ Сврљиг; *алеваст* / *алеваст* adj. „црвенкаст“; такође *алав / алав*, *алава њајрика*, *алов / алов*, *алова њајрика* (РСА), *аловић* „дрвен“ Призрен (Чемерић).

- Од тур. *алев* „пламен“ (Skok 1:23 s.v. *al²*; Škaljić 83); уп. мак. *алев*, *алов* „дрвен“, буг. *алов*.

Јсл. облици на *-ав*, *-ов* указују на реинтерпретацију *ал-ев* као домаће изведенице од турцизма *ал* „дрвен“ (в. ал²) и на варирање блиских суфикаса. РСА наводи као варијанту од *алев* облик *авал*, само једном у НП: У мог паше ... авал бињиш.

алем *алем* т. „драги камен, дијамант“; и као adj. indecl. „блистав, великолепан, чаробан“: Међу камзама алем драги камен НП (Вук 1818; РСА), *алемје*, *алемље* coll.; придеви *алеман*, *-мна*, *-мно* „који је од алема; украшен алемом“, *алемски* „id.“, *алемли* indecl. Херц.; полусложенице *алем-кам*, *алем-камѐн*, такође *алин-камѐн драги* НП (Вук 1818; РСА), *алер-камѐн* НП, НПр, *алам-брег* НЗаг (РСА).

- Нејасно.

По Даничићу (RJA 1:66) иста реч као *алем* „полумесец на врху минарета“ БиХ (РСА), што прихвата Škaljić 88, уп. аламет¹; друкчије Skok 1:27–28, који поистовећује са *ален* „црвен“ (уп. ал²) — што се чини могуће уз претпоставку да је *-н* прешло у *-м* у споју **ален-кам*, за *нк > мк* уп. **очинак, очинка > очимка* (id. 325) — а са друге стране помишља на везу са *алмаз*, елмаз „дијамант“, тако и Gluhak 114–115. Облик *алам-брег* само једном у загонеци: отуд брег, одуд брег, а у среди алам-брег, у осталим варијантама из исте збирке је *Алај-бег* (Ст. Новаковић, *Српске народне загонешке*, Београд/Панчево 1877:11).

ален в. ал².

али *ǎli* сопј. у адверзативно-лимитативној служби „sed; међутим, само; него, кад оно“; дијал. и у концесивној „ипак“, дисјунктивној „или“, делиберативној „да ли“, (ретко) у каузалној „јер, пошто“: Оће Бог ме мој витез Тодоре! | Ал’ му врло треба девојка“ НП Вук; као честица за истицање „управо, ама“; и п. indecl.: Једно али цури срећу квари (РСА), „sed; или“ (Вук 1818), „id.; зар“ Загарач (Ћупићи), „зар“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), „или; хоћеш ли, да ли“ Косово (Елезовић I); и без *-и*: *ал* поред *али* „али, или, да ли“ Радимња (Томић II), *ал* „sed“ Војв. (РСГВ), „id.“; *ǎл ... ǎл* „или ... или“ (ЏДЛ). — Стерп. али „аи“: или сьнь кралевьства ми али кто шть соудодникъ, каткад писано алли, ређе „sed“: шнь шбитова да шпѣви, али ето не шпѣви ницоуъ (Даничић).

• Од псл. **a li*, уп. стсл. али, мак. али, бут. дијал. али, слн., стчеш., стпољ. али, струс., рус. дијал., стукр., блр. дијал. али, укр. дијал. аль (Skok 1:1 s.v. a-; ЭССЯ 1:38; SP 1:155; ESSJ 2:46–50).

За компоненте псл. везника уп. а¹, ли, за изворно значење але¹. Облик *ал* је вероватно скраћен од *али*, уп. обе варијанте у Радимњи и горе укр. аль. Уп. и ала¹.

алига *ǎliga* f. „алга“ Далм. (RJA; РСА), чак. *ǎлига* (*ǎлига*) „травурина (алга)“ Сусак (Hamm/Hraste/Guberina), такође *алега* Микаља, Волтић (RJA); и са *-в-*: *вǎлига* Корчула, Пељешац (РСА).

• Од ит. *aliga* „id.“ (Skok 1:26).

Ит. реч настала је епентезом од лат. *alga* (DELI 1:37), одакле, као неологизам, с.-х. књижевни облик *алга* (РСА). Словенским посредством алб. дијал. *alëg(a)* „халуга, морска алга“ Задар (Krstić). За облик са *-в-* уп. ваога.

алидати *alídati* impf. „скитати, тумарати; лутати“ Косово, ЦГ (РСА), *alídati* „id.“ Пива (грађа РСА), *alídati* Косово (Елезовић I), *alídati* (РСА), Прошћење (Вујичић), *alídati* Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *alídati* Загарач (Ћупићи), *alídati*, *alédati* Ускоци (Станић); такође *халидати*: ... мене мисá жалосна халидâ М. Миљанов (грађа РСА).

• Нејасно.

Можда у вези са лидати „врдати, дрмати (се)“, мак. *лидам* „скитати се, лутати“ Дебар (уп. БЕР 3:394), у том случају са префиксалним (?) *(x)a-*. Или од **xlyd-* „дувати (о ветру)“ (ЭССЯ 8:41 s.v. **xlyděti*), са метафором „ветар“ → „несмирен, несвртан човек“ као у ветрогоња, уп. и рус. дијал. *хлыстáть* „беспослено скитати од куће до куће“ (< **xlyd-ta-ti*; друкчије ЭССЯ 8:42 s.v. **xlystati* / **xlyskati*). И при овој претпоставци *a-* остаје нејасно (епентеза у групу *хл-* или редупликација **ха-xlydati*?).

алија *áлија* f. „ненасељено, необрађено земљиште, најчешће коришћено као сеоски пашњак“ Србија (Вук; РСА), *áл'ија* „неограђена парцела у којој стока несметано улази“ Гораждевац (Букумирић I); и са *j-*: *jàлија* „празан, пуст простор; пољана, ледина“: сеоске јалије и утрине (РСА), *jàл'и-ја* „ширина; празно, широко место; пуста, необрађена земља; опустела, разграђена кућа“ Косово (Елезовић I); изведенице *алишница* f. „испаша, комун“ Никшић, *алилук* m. „сеоска утрина“ БиХ, Дучаловићи, одатле *алилучина* augm. Високо (РСА); и са *x-*: *хáлија* (Škaljić), *халилук* Босна (грађа РСА).

• Од тур. *hâli* „празан, пуст“, ар. порекла (Škaljić 304–305), уп. хали. Škaljić 305 има *(x)алилук* у значењу „пустош, празноћа, ненасељеност“ од тур. *hâlilik*, обоје непотврђено; облик на *-лук* може бити и с.-х. креација (уп. Petrović 2000). Елезовић I 251–252, Skok 1:710, Škaljić 360 и РСА 8:543 погрешно поистовећују *јалија* у овом значењу са хомонимом „морска обала“, који је другог порекла, в. јалија. Овамо можда *јалијаш* m. „беспосличар, скитница, мангуп“ БиХ (РСА) ← **„онај који скита по пустом пољу“?* Образовање *алишница* универбизовано од **али(ј)нска земља*, за уметање *-н-* уп. тип *йуруински* од Турија, за *-(н)шйица* > *-шница* случајеве као Радовашница < *Радованьшница*.

алијерити *алијерити*, *-им* impf. „шуњати се“, само у примеру: Одавно ја гледам Вују Пезу како алијери око Дмитрове куће Банија (РСА).

• Нејасно.

Уп. *халџерити* impf. „бдети“ Гола (Večepaj/Lončarić), или можда *кулијерити* „многа ићи, ходати, тумарати, лутати“ ЦГ (РСА), *к'улијер*, *-џера* m. „особа која некога стално прати“ Дубр. (Бојанић/Тривунац). Није искључена ни веза са *лијјити* „лутати, тумарати“ Тупижница = *лихити* Дубр. (РСА), в. долијати.

алилуј *áлилуј* m. „уље којим се зачињава јело“ Врање, такође *алилуја* f. (РСА, асс.?).

• Иста реч као буг. *алилуја* разг. шалъ. „маслиново уље“, и дијал. *алилуја* Самоков (БД 3:199); даље нејасно.

Уп. слн. *алеија* „ускршење посно јело од осушених љуски репе“ (Bezlej 1:3, уз напомену да у си. Русији постављају с пролећа медведу осушене љуске када се пробуди из зимског сна). У том случају од алилуја, такође у значењу „посвећена маслинова гранчица“, са семантичким развојем „Велики пост“ → „посно јело“. Са

друге стране, уп. нгр. ελαιόλαδον „маслиново уље“, за евентуалну хапнологију *ѿолилѣј*, *ѿолилѣји* ном. пл. Косово (Елезовић II) поред полијелеј < гр. πολυέλαιον.

алилуја *алилуја* интерј. „припев у црквеним песмама“ правосл. (РСА), такође *алилуј* НП, Србија (РЈА), *алелуја* „id.“; м./п. „песма у славу Божју“ католич. (РСА), бачки Буњевци (Рејс/Ваџлија), чак. *алелуја* (ЏДЛ), Вргада (Југишић), *алелуја* f. „посвећена маслинова гранчица“ Црес (РСА).

• Од гр. ἀλληλούϊα „id.“, у крајњој линији од хебр. *hallelū jāh* „славите Бога“ (Skok 1:27).

Код православаца са итацистичким изговором, код католика са *-e-* латинским посредством. Варијанту *алелуј* Skok l.c. објашњава римовањем са *ѿомилиј* (он овамо ставља и припев *лелуја* у НП из Срема — нимало побожног садржаја — но посредни би могла бити варијанта од лељо). За *алелуја* као фитоним в. љиљан, за значење „маслинова гранчица“ в. алилуј.

алим *алим* м. „писак на чибуку“ Далм. (РЈА; РСА).

• Нејасно.

Пуна дефиниција значења у РЈА: „глатка кост попут сисе, што се наврне на камиш и у уста меће, тал. *bocchino*“ ставља у први план сазвучност са турцизмом гр. порекла *калим*, калем, за који је домаћи синоним *навриј*; варијантност *к-* / *ѿ-* указивала би на **халим*, уп. алеб поред калеб, галеб, арта¹ поред карта. По Даничићу (РЈА 1:74 s.v.) иста реч као турцизам *алем* „знак“ (в. алем), што Skok 1:28 просуђује као неуверљиво, не дајући свој предлог.

алиман *алиман* м. „магарац“ Мљет (РСА).

• Од ит. *animale* „животиња“ (РСА 1:83).

За метатезу уп. *налуна* > *нанула*, *панет* > *аналет*, *налет*.

алипав *алипав*, *-а*, *-о* adj. „болестан, увенуо“: Стојан бѣше муј ипо, а сѣг доша алпав, едѣ по пѣт иде Тимок (Динић I), „слабашан, танана здравља“ Бучум и Бели Поток (Богдановић I), „луцкаст“ ист. Србија (А. Белић, СДЗБ 1:436), *алипаво* adv. „несређено“: Све ми никако, алипаво збори, које му је Лесковац (Митровић).

• Јужнословенски дијалектизам, уп. буг. дијал. *алипаф* „слабодоћан, болешљив“ Родопи (БД 5:153), „сулуд, ћакнут“ Софија (id. 1:241; 2:68), *алиповий* „градом убијен плод, чије је месо срасло с коштицом“ (Геров); даље нејасно.

Буг. дијал. *алип* „покварен, у лошем стању“ Самоков (БД 3:199), мак. *алипен*, *-ина* „видљиво болестан, са недостатком (о човеку, плоду)“ Тетово (МЈ 3:169), заст. „сакат“ (РМЈ) указују на изведеницу придевским суфиксом *-ав* од основе (*х*)*алип-*, уп. псл. **халѣра* / **халира* „непогода; невоља, несрећа“ (ЭССЯ 8:14); са друге стране, постоји без *а-* у сличним значењима липав < псл. **лиравъ*(*јь*) (ЭССЯ 15:120).

алити¹ *а̀лѝтѝ*, -им impf. дијал. „мазити, чинити размаженим“ Косово (Елезовић I), *а̀ли* 3. sg. „id.“ Тимок (Динић I), Сврљиг (РСА), Пирот (Панајотовић; Златковић III), Црна Река (Марковић I), *а̀лим* Призрен (Чемерикић), *а̀лѝтѝ се* „мазити се, умиљавати се“ Жупа, „бенавити се“ Лесковац, Врање (РСА), *а̀ли се* 3. sg. „мазити се“, *а̀лен* „размажен“ Пирот (Живковић), *ален* Врање (Симоновић Б.), *а̀љеница* f. „размажена жена“ Сврљиг (РСА); и са -љ-: *а̀љѝтѝ* „чинити размаженим“ Жупа (грађа РСА); изведенице *а̀љав* adj. „размажен“ Заглавак, *а̀љак*, -ка m. „размажено дете“ *ibid.*, Крушевац (РСА); *алнем* pf. „ударити, улубити“ Пирот (Јовановић Б.), *алнуѝ* „ћакнут“ Пирот (Панајотовић; Живковић); са префиксима: *наа̀лѝтѝ* pf. „размазити; навићи некога на нешто лоше“ Косово (Елезовић I), *наа̀ли (се)* 3. sg. „id.“ Тимок (Динић III), Лесковац (Митровић), Пирот (Панајотовић; Златковић III), Момина Клисура, Врање (РСА); *оа̀ли* 3. sg. „id.“ Врање (грађа РСА), *оа̀љак* m. „неваљало дете“ Лесковац (Митровић), *оа̀љна* „id.“ Пирот (Панајотовић); *ѝоа̀ли* 3. sg. „размазити“ Пирот (Живковић), Тимок (Динић I), Лужница (Ћирић), Заглавак, Књажевац (грађа РСА), *ѝоа̀ли се*, *ѝроа̀ли се* 3. sg. „размазити се (о малом детету)“ Врање (грађа РСА), *ѝоа̀лен / ѝоа̀љен* „размажен“ Пирот (Живковић), Тимок (Динић I), *ѝоа̀љен*, *ѝоа̀љосан* „размажен (о домаћој животињи)“ Сврљиг (грађа ЕРСЈ), *ѝоа̀ленко*, *ѝоа̀љос* m. реј. „размажена особа“ Лужница (Ћирић), *ѝоа̀љоѝина* „id.“ Тимок; *раза̀ли* 3. sg. „размазити дете“ *ibid.* (Динић I), *раза̀љњак / раза̀љњак* m. „неуредан и неодговоран човек“ Пирот (Златковић III); *уа̀лѝтѝ* pf. „навићи се на нешто“ Косово (Елезовић II), *уа̀лѝтѝ* „размазити“ Драгачево, Левач и Темнић (грађа РСА), *уа̀лим* „id.“ Призрен (Чемерикић), *уа̀ли* 3. sg. Тимок (Динић I), Лесковац (Митровић), Лебане, Врање (грађа РСА), Црна Река (Марковић I), *уа̀лѝтѝ се* Купиновац (грађа РСА), *уа̀ли се* 3. sg. Тимок (Динић I), Црна Река (Марковић I), Пирот (Живковић), Књажевац, Лебане, Власотинце, Врање (грађа РСА), *уа̀ла* f. „размажена особа“ Косово (Елезовић I), *уа̀ла* „навика“ Лесковац (Митровић), Темнић, Лебане, Власотинце (грађа РСА), „размаженост (дече)“ Црна Река (Марковић II), *уа̀лен* „размажен“ Пирот (Живковић), Тимок (Динић II), Врање (грађа РСА), „id.; припитомљен; угнут (о челу, о посуди)“ Пирот (Златковић III), „навикнут на алкавост и рђаве поступке“ Лесковац (грађа РСА), *уа̀љѝтѝ* „размазити“ Жупа (грађа РСА), *уа̀љко* m. „размаженко“ Ниш (грађа РСА), *уа̀љен* „размажен“ Лесковац (Митровић), Црна Река (Марковић I), *уа̀љен* „id.“ Левач и Темнић, Врбовац Тимочки, Трнава, М. Пожаревац (грађа РСА).

- Од псл. дијал. **xaliti*, уп. буг. дијал. *а̀лим* „мазити, размазити“, *наа̀лим се* „навићи се на нешто лоше“, *поа̀лувам*, *поа̀лювам* „размазити, распустити“,

у^алувам „мазити“ (Рачева 1993), рус. *наха́л* „дрзник, неваљалац“, *подхали́м* „размажен човек“.

Итеративно образовање са дужењем *a < o* од **xoliti*, уп. рус. *хо́лить* „бринути се о некоме, неговати некога“, дијал. *хо́литься* „бити несташан, разнежити се“ (ЭССЯ 8:61, без реконструкције облика **xaliti*; уп. и Verneker 395; Младенов 243, 404; Фасмер 3:50). Као у случају **paliti* према **politi* (уп. Skok 2:593), итеративно образовање је на јсл. терену потиснуло основни глагол (који је оставио траг у стсрп. топ. *Хол’гошта* > Огоште код Новог Брда, од ЛИ **Холигостѣ* „онај који се брине о гостима“). За значење „ударити, улубити“ уп. рус. дијал. *хо́лить* „шибати, ударати“ (ЭССЯ 1.с.); оно би могло бити изворно; одатле буг. дијал. „физички или ментално оштетити“ у клетви: (Из)алил те бок!, „похабити (нпр. обућу)“ Граово (СБНУ 49:777), уп. алиште. За семантички развој „бити неуредан, прљати“ → „шалити се, измотавати се“ в. аловати, аљав, даље охол и уп. Петровић 1993а; ОС 3–4, 77–79. Овамо вероватно оалити (се) „прерушити се, нагрдити се“, али в. и оала (уп. ОС 78–79). Реч је раније погрешно тумачена као турцизам: Skok 1:651 изводи је заједно са халити „прљати“ од тур. *hala* „нужник“, а РСА 1:84 од тур. *alıştak* „навићи се“.

алити² *а́литѝи* impf. „грамзити за јелом“ М. Пожаревац, „давати храну у обилу“ Дучаловићи (РСА), *схалитѝи* pf. „појести, смазати“ Сјеница (усмено Ј. В.-П.), *а́литѝи* impf. „рано устајати“: Куд алите свако јутро од биле зоре! Прошћење (Вујичић).

- Деноминал од ала².

Семантика деноминала одражава различита значења именице ала², са једне стране „прождрљивац“, уп. алав, са друге „натприродно биће (које је активно док људи спавају)“, уп. аловати, виленети. Овамо би семантички спадало *халдѝан* т. „похлепан човек“ Бачка (грађа РСА), али је са творбене стране нејасно. Овамо можда и шатр. *халисѝи* поред *халдисѝи* „јести“, за образовање уп. алопати (дружчије Uhlik 1954:16–17: од ромског инфинитива *hal* „id.“).

алиѝија *алиѝија* т. „просац“: Још шездесет дође алиѝија | Алиѝија сестре Бајагића НП (РСА).

- Од тур. *alıcı* „муштерија; просац“ (Škaljić 88).

Тур. реч је *nomen agentis* од глагола *almak* „узети“, уп. алаѝак, алдѝрисати, алиш-вериш.

алиш-вериш *а́лиш-вѝрѝи* т., и сливено *алишвѝрѝи*, *-ѝша* „трговина, пазар; потражња, прођа“ Пирот, Ниш, БиХ, „потајно договарање, шуровање“ Жупа, Бања Лука (РСА), *алиш-верѝи* „id.“ Пирот (Живковић), Лесковац (Митровић), *алѝш верѝи* „обрт, продаја и куповина, промет“ Косово (Елезовић I), *а́лаш-вѝрѝи* ЦГ (РСА), *алѝш-вѝрѝи* „id.“; погодба; општење“ Призрен (Чемериѝић); такође *јѝлиш-верѝи* п. „превара, подвала, одступање од договора“ Пирот (Златковић II).

- Од тур. *alış-veriş* „купопродаја, трговање, пазар“ (Skok 1:28; Škaljić 89). Балкански турцизам, уп. мак. *алашверши*, *алаш-фериш*, *алашвереш*, буг. *алъш-верѝш*, рум. *alışveriş*, арум. *alışverișe*, алб. *allish-verish*, нгр. ἄλισβερῖσι. Уп. БЕР 1:10; Јашар-Настева 71. Тур. реч је копулативна сложеница од *almak* „узети, купити“ и *vermek* „(про)дати“. Уп. алаџак, алиџија, алдърисати.

алиште *àlišitiē* п. „нешто слабо, безвредно; рђава, слаба особа“ Ускоци (Станић), *àlišitiē* „брука, срамота“: Све ћу расипем, па си глeј после àлиште Лесковац (Митровић), „мана, изопаченост“ Пирот (Златковић II), *àlišitiā* (f. sg. или п. pl.?) „брука, бруке“ *ibid.* (Панајотовић), „id.; догодовштине“ *ibid.* (Златковић III); такође *ùlišitiē* п. „слаб, рђав човек“ Ускоци (Станић).

- Пејоратив на *-išitiē* од неизвесне основе.

Вероватно у вези са ал¹ „нечистоћа, беда“, такође „мршаво грло стоке; сиромашан, запуштен човек“, *álan* адј. о закржљалим плодовима, и/ли са *алосати се* „оболети, закржљати (о жити)“, в. алосати. Ускочка варијанта *ùlišitiē* (која свакако нема везе са хомонимом *улиштие* „кошница“, в. уљ) могла би се свести на префигуран облик **уалиштие* (што би указивало на девербативно порекло речи у вези са алити¹, халити); уп. и улав „ментално или физички оштећен“ поред алав. Уп. и *улоштиња* поред алотинња, *лоштиња* у Васојевићима. Мало вероватном чини се веза са формално подударним мак. *алиштие* „одело, хаљина“, *алиштиа* pl. „одећа, хаљине“, буг. дијал. *àlišite* „id.“ Казанлик (БД 5:107), „дебела простирка или покривач“ Родопи (id. 5:153), књиж. *хàлище* „id.“, *хàлища* pl. „рите, прџе“ < псл. **халиšце* (уп. хаљина), евентуално укрштеним са тур. *halı* „ћилим“ (уп. халија).

алка¹ *àlka* f. „гвоздени колут, беочуг“ (Вук 1818), „прстен, карика, беочуг“ Србија, Слав., књиж., „звекир“ НП БиХ, „традиционална витешка игра у којој се коњаници у трку надмећу у скидању алке копљем“: тркати алку Сињ, „дружина која прати девера кад иде по девојку“ Варош код Слав. Брода (РСА), „оков око врата“ НП (РЈА 3:560), „карика“ Прошћење (Вујичић), *àlka* (РСА), Косово (Елезовић I), *àlka* (РСА), Гораждевац (Букумирић I), Чумић (Грковић), Левач (Р. Симић, СДЗБ 19:508), „метални обруч провучен кроз ноздрве, служи за вођење бикова“ Криви Вир (Ракић), „метална карика као део коларске опреме; карика на удици; вашарска игра, набацивање дрвених карика на чуњева“ Војв. (РСГВ), *àlka* Призрен (Чемерићи); *àlчица* det. Србија, БиХ (РСА), *àlчица* Црна Река (Марковић I); и са х-: *хàлка* БиХ, НП, књиж. заст. (РЈА I.c.; грађа РСА; Вук), *хàлка* / *хàлка* и у значењима „круг“: међу се их у халку узеше НП, сјели у халку БиХ, „део млина прстенастог облика“ Доњи Вакуф (Škaljić), *хàлчица* (грађа РСА).

- Од тур. *halka*, дијал. и *alka* „обруч, прстен“, ар. порекла (Skok 1:652; Škaljić 305; уп. DS 222). Балкански турцизам, уп. мак. *алка*, буг. *халка*, рум. *halcă*, арум. *hălcă*, алб. *halkë*, нгр. *χαλκάς*.

алка² *алка* „део косе“ в. арка.

алкермес *алкѐрмес* т. „боја за фарбање слаткиша, ликера, *Phytolacca decandra*“ (Škaljić); *алкрмес* „бобице против богиња“ Лесковац (Митровић).

- У крајњој линији од ар. *al qirmiz*; уп. буг. *алкермес*, слн. *alkermeš*, пољ. *alkiermes*.

Овај арабизам ушао је у више европских језика; основа је иста као у крмес; *al* је ар. члан и нема везе са ал² „дрвен“ (Škaljić 89; уп. Skok 1:23 s.v. *āḏ*). Облик *алкермес* вероватно преко нем. *Alkermes*, одатле можда и *алкрмес*, уз наслањање на синоним *крмѝз* „дрвена боја; бобице за убрзање богиња“, забележен на истом терену од истог сакупљача (Митровић). Друкчије Škaljić l.c., који има само *алкермес* као турцизам, али реч није посведочена у том облику у турском. Облик *алкермош* „неки напиток“ НП угарски Хрвати (RJA) преко мађ. *alkörmös* „винобој, *Phytolacca americana*; боја која се добија из те биљке; врста лека; слатка ракија“ (Hadrovics 115; уп. MNyTESz 1:135). Skok l.c. не даје коначно етимолошко решење.

алма *алма* f. „јабука“, само у НП БиХ: Зрела алмо на ценетској грани (PCA), Садих алму насред атмејдана (Škaljić), *Алма* f. мусл. ЛИ (Smailović).

- Од тур. *alma / elma* „id.“ (Škaljić 89).

За порекло тур. речи в. Севортјан 1:138. Уп. и буг. *алма* „украс на женској одећи“ (ПРОД).

алманко *алмāнко* adv. „барем“ Пераст (Skok 2:374), такође *мāнко*: Ако свак на ме, манко ти немој Лика, Истра (RJA; PCA), *мāнкоћ* Истра (Неманић, PCA). — Од XVI в. *алманко* (RJA).

- Од ит. *almanco* „id.“ (Skok l.c.; Vinja 1:39).

Новија позајмљеница је *алмѐно* adv. „id.“ сз. Бока (Musić), Дубр. (Божанић/Тривунац), *алмено* Пераст (Skok l.c.), *алмѐно* ји. Бока (Lipovac-Radulović), Врграда (Jurišić), *алмѐно* Брусје (ČDL) < ит. *almeno* „id.“ (Skok, Vinja l.c.). За укрштање са домаћим бар, *барем* на чак. терену (*барамѐнко*, *барāнко* итд.) в. Vinja l.c.

алмено в. алманко.

***алнути** *алнем* „ударити, улубити“ в. алити¹.

алобија *алђбија* f. „велика олуја са градом“ (PCA), *алобија* „id.“ Пирот (Живковић), „дебела и тешка особа, тежак предмет“ Врање (Златановић); такође *халобија* „Св. Ђорђе“ Левач (RJA); придев *алђбийи* поред *алђбиџан*, *-џна*, *-џно* „силан, помаман, аловит (о ветру)“ Врање (PCA, асс.?), *алђбийџан* „слаб, врло мршав; безвредан“ Ускоци (Станић), *алђбийџан*

„халапљив“ Загарач (Ћупићи), *алобийџен* „id., похлепан“, одатле *алобийџник* т., *алобийџњак*, *алобийџница* ф. „прождрљива особа“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *алобийџњак* т. „силан, јак ветар“, „гломазан човек, грдосија“ Врање (РСА); такође *алобийџас*, *-џиџа*, *-џиџо* „слаб, безвредан“, *алобийџина* ф. „жито или трава убијени алом, пламењачом; нешто врло слабо, без вредности; врло мршав човек“ Ускоци (СТАНИЋ), *алобийџина* „жито или воће настрадало од града или олује“ Загарач (Ћупићи), одатле придев *алобийџинџас*, *-џиџа*, *-џиџо* „слаб, безвредан“ Ускоци (СТАНИЋ).

- Сложеница од ала² и бити² „ударати“.

У **xalo-bi-j-a* други део чини чиста глаголска основа, у **xalo-bit-ьнъ* (и сл.) стари партицип перфекта пасивног **bitь*. У Ускоцима упоредо постоји синоним *богдобиџина* (СТАНИЋ). Буг. дијал. *оломиџа* „киша са олујом и грмљавином“, ако већ није од **(x)alobija*, могло би бити паралелно образовање од **xala* и **myti*, в. мити. Мало вероватним чини се извођење од **олом* (тако БЕР 4:863), уп. аламуња. Облик *џлобан*, *-бна*, *-бно* „алав, прождрљив“ Васојевићи (БОРИЧИЋ) можда је настао скраћењем синонима *алобийџен* у истом говору, премда би посматран за себе био изведен од апстрактне именице **(x)алоба* као *џескобан* од *џескоба*.

алов¹ *álov* т. „врста рибарске мреже“ (Вук 1818), Подунавље (РСА), Мацва (грађа ЕРСЈ), *áлов* „id.“ Војв. (РСГВ), *álov* Слав. Подравина (Sekereš V), *алоф* (Михајловић/Вуковић); придев *áловски* (*чáмац*) „велики чамац (који се употребљава приликом лова аловом)“; изведенице *áловчан*, *-ана* т., *áловџиџа* „рибар који лови аловом“ Војв. (Михајловић/Вуковић; РСГВ); и са х-: *хáлов* Војв., *халовџиџа* „чунар“ београдски округ (Михајловић/Вуковић; грађа РСА). — Од 1649. *халов* (Hadrovcics 253).

- Од мађ. *háló* „id.“ (Skok 1:651; Hadrovcics l.c.); уп. буг. дијал. *алòв / олòв* Видин (БЕР 1:9), рум. *halău*.

Супституција мађ. *-ó* суфиксом *-ов* као у аков, ашов итд. У бугарском преко српског или румунског (БЕР l.c.). Друга је реч *áлов* „корито“, в. валов.

алов² *àlov* interj. „хајде!“ (Вук; РСА), за подстицање некога да потрчи, скочи итд. Војв. (РСА; РСГВ); након учињене грешке у говору: Сусрео сам јутроске Пèру ... *àлов*, брãта његовог, Мйту; када се нешто проспе или разбије: *Àлов*, òде сýпа ў пропáст Ковиљ, Каћ (РСГВ).

- Од мађ. узвика *hallo* „здрaво!; опа!“; нем. порекла.

Реч је у мађарском потврђена од краја XVIII в. (MNYTESz 2:36). У крајњој линији исто што и интернационализам (*x)ало!*, од нвнем. *hallo!* < срвнем. *holla*, можда укрштен са фр. *allo* као скраћењем од imp. *allons!* „хајдемо“, одакле се изводи чеш. дијал. *alou* поред *ala* (*marš*), *alo* (*marš*) (ESSJ 2:46, уп. ала¹), а у РСА 1:86 погрешно и с.-х. узвик. Није вероватно ни извођење од тур. дијал. узвика *allo!* који исказује изненађење и страх (Адамовић 1970:63, уп. ала¹).

алов³ *álov* т. „корито“ (РСА) в. валов.

алова *áлова*, -ē f. „нешто, штогод, ишта“: Може ли јести која алове? Прошћење (Вујичић).

- Нејасно.

Тешко може бити исто што и јалов < псл. **alovъ(jъ)* у значењу „постан“, посведоченом у западнословенским језицима (ЭССЯ 1:67), уп. ипак и *јаловак* „јалова биљка као сточна храна“ (РСА).

алован *áлован*, -вна, -вно адј. „лаком, незајажљив, незасит“ Прошћење (Вујичић), Качер (грађа ЕРСЈ), „прождрљив, грамзив“ Сврљиг (РСА).

- Изведеница на *-*ov-ьнъ* од ала².

За образовање уп. Skok 2:579.

***аловати** *алујем* impf. intr. „беснети, виленети“: Да човѣци казују кјкò ски-таш како нека белосвѣтска ала и алујеш ноћу, *алујање* п. „бешћење ноћу, вилећење“: Какво ти је алујање ноће, па не спијеш како човѣк Лесковац (Митровић), *алујем* „радити нешто, бавити се нечим“ Врање (Симоновић Б.); и са х-: *халòвайти* „понашати се као хала“: Халуј, хало, кад ти је још мало! Змај (грађа РСА).

- Деноминал од ала²; уп. буг. дијал. *алувам са* „понашати се неозбиљно, шалити се“ Ботевград (БД 1:185), *оалувам* „направити нешто веће него што је потребно; обрукати се због пијанства или лакомости“ Софија (id. 257); овамо можда слн. *halováti*, *halújet* „праскати, беснети, галамити, лармати“, чеш. *chalovat* „јести“ (уп. Vjeletić 2001:78).

Образовање као *виловайти* од вила. За чеш. значење уп. алити². Буг. дијал. *алувам са* могло би се схватити и као образовање несвршеног вида од **xaliti* (уп. алити¹ и тамо буг. дијал. *изалуем*), али у истом крају постоји и варијанта *алтувам са* „понашати се као ала, тј. грубо и непристојно“ (в. аљтати). О слн. глаголу друга-чије Bezlaj 1:191. Нема етимолошке везе са стсрп. *о-халовайти*, уп. ал¹.

аловесан *áловесан*, -сна, -сно адј. „прождрљив“ Рудник (РСА).

- Вероватно сложеница од **xala* > ала² и **věstь* > вест у значењу „свест, душевно стање“, проширена придевским суфиксом -*ьнъ*.

Са истим другим чланом траповесан „бунован“ (за први део уп. трапати, *трапаив*); -*и-* је испало најпре у падежима где је полутлас иза њега био у слабом положају. Може бити и експресивна творба од алован по моделу бесловесан.

аловина *áловина* f. „старинско пиће налик пиву, добијено ферментацијом препеченог овса“ пиротски округ (С. Тројановић, СЕЗБ 2:117).

- Исто што и оловина.

Уп. Ј. Влајић-Поповић, КСК 2/1997:164–165.

аловит *алóвийи* adj. „који има натприродне особине але (о змији, човеку, детету); плаховит, бесан“ (РСА), Васојевићи (СТИЈОВИЋ), „прождрљив“ Сремац (РСА), *алóвийи* „плаховит, помаман“ Вршац (РСГВ), *алóвийи* „јачко ветровит“: Ова година је аловита Косово, *алóвийи* „id.“ *ibid.* (ЕЛЕЗОВИЋ I), „прождрљив“ Радимња (ТОМИЋ II), *алóвийи* „id.“ Призрен (ЧЕМЕРИКИЋ), *алóвийи* „висок и стар (о дрвету)“: Над кладанџ је један аловит брес — Само сам у међу оставија аловиту крушку јер се такво дрво не сече Врање (Златановић), „шкодљив, опасан“: Ора је аловито дрво Црна Река (Марковић I); и са *х-*: *халовийи* (о змају, детету, коњу, дрвету, војсци, реци): А вилонит није, ни халовит Ј. Новић Оточанин, *халовийио* adv.: кад се овце ужурбају и ... халовито пасу В. Пелагић (грађа РСА).

- Јужнословенско образовање сложеним придевским суфиксом *-ов-итъ* од **хала* (Skok 1:650), уп. буг. *халовитый* „брз, зао, љут“: Халовита работа (Геров), дијал. *аловит* „олујан (о времену); прождрљив, незасит, грамзив“ Враца (БД 9:224).

За основу в. ала², за образовање уп. *вилонийи* (у примени на коња и сл.), *с(ј)еновийи* „испуњен магичном силом (и о дрвећу)“ (в. сен).

алој *áлој / алој* m. „тропска и украсна биљка Aloe; смола од ње“ (РСА); чак. *áлој* (ČDL), и у значењу „агава“ Брусје (Dulčići); такође *áло(j)a f.*, *áло(j)e / áлоје* n. „Aloe“; придеви *áлојев*, *алò(j)ийн*, заст. *áлојни* (РСА). — Од XIV–XV в. *алој(e)* (RJA).

- Од гр. *ἀλόη* „id.“, семитског порекла (Skok 1:29).

С.-х. реч одражава итацистички изговор (уп. Skok l.c.); у старосрпски је ушла вероватно цсл. посредством, уп. стсл. *алоннъ* adj., а у народу се могла раширити преко средњовековних лекаруша. Облик *алов* m. у шаливој НП из Славоније: Петар дјела нова кола, | Нова кола од алова неће спадати овамо (упркос Даничићу, RJA 1:76, преузето у РСА 1:86), већ је вероватно посреди *алов* = валов „корито“.

алос *алóс* m. „невоља, несрећа“: Дошла је река за алос голема Лесковац (Митровић); и са *х-*: *халосий* заст. „нечистоћа“ Стулић (RJA); придев (*х*)*áлосан*, *-сна*, *-сно* „аловит, прождрљив“ Радимња (ТОМИЋ II), *халосан*: растави се од халосна коњица — Пасмине да би заврго од његова халосна паса — Пре можеш осетити на себи халосну шапу но злокобно шкљоцање дивље чељусти (грађа РСА).

- Јужнословенска изведеница на *-остъ* од непотврђеног придева **халъ*, уп. буг. *халосъ* m. „зло“, *халостъ*, *халосъ* f. у изразу *на халостъ*, *на халосъ* „узалуд“ (Геров), дијал. *алос* m. „неред, збрка“, *на алос* „узалуд(но), некорисно“ Плевен (БД 6:155), *алус*, *нъ алус* „узалуд“ Тројан (id. 4:189), *халóсникъ* „ударен, халосан човек“, *халóсница* „id.“, о жени“ (Геров).

Није јасно да ли је посредни иста именица са разгранатом семантиком (за „зло, несрећа“ и „нечистоћа“ уп. ал¹, за „прождрљивост“ ала²), или хомонимија. Накнадно наслањање на *халосаџи* огледа се у буг. примеру: Халосъ да го халоса! „нека би га зло уништило!“ (Геров), уп. асосати. Нагласак из Лесковца можда је погрешан, очекивало би се **алос*, уп. *ста̑рос* т., *мла̑дос* т. *ibid.* (Митровић; тако у примерима, али у насловима *ста̑рос*, *мла̑дос*!). Сумњу у поузданост Стулићеве потврде изражава Будмани (RJA 3:560 s.v.).

алосати *алосаџи*, *-ошѣм* рф. „омађијати, опчинити, избезумити (објект човек или животиња, субјект *ала*, *вила*)“, Змај, М. Пожаревац, Малешево; ~ *се* „нагазити на чини“: Болест највише долази ... кад се ко алоше Левач и Темнић, Параћин, „претерано се раскрупњати“: Асосала сам се као права мечка, „нагрдити (се)“ Ниш (РСА), *алосаџи се* „оболети, закржљати (о житу)“ Прошћење (Вујичић), *алдсаџи*, *-дшѣм* „прождерати, уништити“: Такав је ветар, рѣшеш да те алдшеће — Искрљѣшгѣо дѣи да те алдше Косово (Елезовић I), *алдшѣм (се)* „пождерати као ала; умрљати (јелом); похабати; нагазити на чини и разболети се“ Призрен (Чемерицић), *алоше се* 3. sg. „запустити се, занемарити се“ Црна Река (Марковић I), *алошѣм се* „деформисати се од дебљине“ Пирот (Живковић); *алосујем (се)* (im)pf. „id.“ Врање (Златановић), „замлаћивати се, губити време“ *ibid.* (Симоновић Б.), „опчинити се, зачарати се“: Да л’ те ала аласује, је л’ ти змија корен гризе — Аласало га ништо, „борити се, трудити се“: нема више за којѣ да се аласујем, да живим Лесковац (Митровић); и са *х-*: *халосаџи се* рф. „повиленети (о коњу)“ (грађа РСА); придев *алосаџи* „луд“ Срем (Вук), *алосан* „id.“; неумерен, избезумљен“ Војв. (РСГВ), *алдсан* „уклет“: Немој там да пушташ стоку, тој алдсано зѣмљипште Тимок (Динић I), „сатрвен неком недаћом; запуштен“ Црна Река (Марковић I), „алав, прождрљив“ Врање, ср. Тимок (РСА), „деформисан од дебљине“ Врање (Златановић), Пирот (Живковић), одатле *алосаџик* т., *алосаџица* f., *алосаџиче* п. „прљава особа (човек, жена, дете)“ Призрен (Чемерицић); такође *алдсан* „запуштен“ Бучум и Бели Поток (Богдановић I).

• Јужнословенска деноминална изведеница од ала² суфиксом гр. порекла *-ос-аџи* (Skok 1:651), уп. мак. *алоса (се)*, *алосан*, буг. *халдс(в)амь (се)* „ударити (се), повредити (се), уништити (се)“, *халдсан* „озлеђен, душевно поремећен“.

За образовање уп. *земљосаџи*, *коњосаџи*, *мечкосаџи* итд. и в. Skok 1:729 s.v. *-isati*. За буг. значење „јакко ударити, рушити“ претпоставља се утицај гр. *χαλ(ν)ῶ* „рушити, уништавати“, конјунктив аориста *χαλῶσθω* (Филипова-Байрова 169). За поједина значења („сатрвен недаћом, запуштен“) уп. ал¹.

алосија *алдсија* т./f. „претерано висока или крупна, незграпна особа, грдосија, слота“ Ниш (РСА), *алосија* „прождрљивац“ Косово (Елезовић I),

алосија „id.“ Лесковац (грађа ЕРСЈ), „id; гломазан човек“ Пирот (Живковић); „id.; олуја са ковитлацем“ Призрен (Чемерићи), „грдосија (о човеку или животињи)“ Врање (Златановић), Тимок (Динић I), Црна Река (Марковић I), „id.; неваљалац, олош“; такође *алесија* т. „грдосија“ Лесковац (Митровић), „id.; прождрљивац“ Пирот (Живковић); овамо можда и *(х)алусија* у примерима: Цилитнуше се као неке страховите алусије право горе небесном зениту — Мене је ова халусија ухватила на самом брду топчидерском — То је било... кад су... везирови људи... повезали неке сумњиве људе, што се беху у манастир склонили од оне страховите халусије (грађа РСА).

• Изведеница на *-ос-ија* од *ала*² (Skok 1:650–651); уп. буг. дијал. *алосија* „прождрљивац“ Враца, Плевен (БД 9:224; 6:155), *халосија* „који безглаво срља“ Тетевен (СБНУ 31:355).

Отворено је питање непосредне деривационе основе **халос-* на коју је дошао суфикс *-ија*: од глагола *халос-аџи* (> *алосати*), или од именице *(х)алосџи* (уп. ал¹, *алос*) преко придева *халосџан* у чијим се косим падежима *-џи* губило, као *грдосија* од *грдосан* < *грдосџан* (од *грдосџи*). За облик *алесија* уп. буг. дијал. придев *алес* „велики, крупан“ Ботевград (БД 1:185) < *(*х*)*алесџи*; мање је вероватан утицај тур. суфикса *-еси*, који се претпоставља у силесија (Skok 3:234); за облик на *-усија* уп. буг. дијал. *алус* поред с.-х. *алос*.

алотиња *алџиџиња* f. „задах; прљавштина“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ).

• Контаминат од ал¹ и лотиња < **лохоџиџиња*.

Уп. у истом значењу *лџиџиња*, *улџиџиња* *ibid.* (СТИЈОВИЋ).

алтав *алџав*, *-а*, *-о* adj. „са телесним, а често и психичким недостацима“ Лужница (Ћирић), „id.; неспретан“ Пирот (Панајотовић; Живковић); деноминали *алџави се* *impf.* 3. sg. „пренемагати се мазећи се (о детету)“ Лужница (Ћирић), *изалџави се* 3. sg. „изобличити се, дегенерисати се, постати сакат“: *Изалтавише се године „наиђоше неродне године“, уалџави pf.* 3. sg. „унаказити“ Пирот (Златковић II, III); *алџошем impf.* „духовно опадаати, губити се“: *Нема ништо од њега, све више алтошује Лесковац (Митровић); изведенице алџавица f.* „саката жена; неспретна жена“ Пирот (Живковић), *алџавџиџина f.* Лужница (Ћирић), „накарада; неспретњак“ Пирот (Живковић; Златковић III); и са *-љ*: *алџав adj.* „неуредан, алџав“, *алџавица m.* „алџавац“ Далм. (РСА), *алџав adj.*, *алџавица f.* „неуредна женска особа“ Пријеполје (грађа ЕРСЈ), такође *алџов / алџав* Пирот (Златковић III), деноминал *алџави се impf.* 3. sg. „безобразити се, алџавити се“ Црнотравска Кална (грађа ЕРСЈ).

• Јужнословенски дијалектизам **хал(џ)тав*, уп. мак. дијал. *халџџ* „лабав; преширок (о обући); немаран“ Зарово код Солуна (Вачева-Хотева/Керемидчиева), буг. *халтав* „слаб, климав, распојасан“, дијал. *алџаф*

„глупав“ Софија (БД 1:241; 2:68), „лабав“ Ихтиман (id. 3:35), *алтѣф* „id.“ Тројан (id. 4:189), *алтави се* „разлабавити се“ Ихтиман (id. 3:35).

Сличног значења и истог крајњег порекла као аџав; непосредна деривациона основа био је свакако глагол *халѣаѣти* / *хаѣѣаѣти* > аџати (који у Далм. бележи исти приносник упоредо са *аѣѣав(аѣ)*). РЈА има и облик *халѣав*, за који само упућује на *аѣѣав*, без примера. Друкчије Skok 1:31, в. атѣав, уп. и *аѣкав*, аѣкати. За значења „опуштен, комотан, широк“ у бугарском в. алватан.

алтан *àлѣѣан*, *-ána* (асс.?) т. „дукат, златан новац, злато“: Купи тепелак за триесе’ алтани Сремац (РСА), такође *алѣѣан* / *алѣѣн* „id.“ Пирот (Живковић), *àлѣѣн* Призрен (Чемерикић), *àлѣѣин* / *àлѣѣун* „злато, златни новац, дукат“ (Škaljić), *àлѣѣн* Галипољци (П. Ивић, СДЗБ 12:76); као први члан полусложеница: *алѣѣан-чело* Шапчанин (РСА), *алѣѣан чело* НП Пирот (Живковић), Врање, *алѣѣн чело* ibid. (Златановић), НП Призрен (Чемерикић), Чело јој је алтун хамајлија НП БиХ (Škaljić); *алѣѣан девојче* Врање (Златановић), *àлѣѣунбаиш* / *àлѣѣунбаиш* т. „аурипигмент (као средство за депилацију)“, *àлѣѣун-ѣѣѣи* „златни топ“ НП БиХ (Škaljić), *алѣѣн-сѣри* „златножут“ Призрен (Чемерикић); *алѣѣуни* adj. indecl. „златне боје, златкаст“ (Škaljić), *Алѣѣна* f. ЛИ Призрен (Чемерикић), Врање, изведенице *алѣѣнка* „овца жућкасте вуне“ ibid. (Златановић), *алѣѣнче* n. det. „мало дете (при тепању)“, *алѣѣнлија* f. „тканина боје злата“ Призрен (Чемерикић). Овамо можда и *алдум-дирек* „златан ступ“ (?) НП БиХ (РСА), *алдум ѣрава* „бурјан, Sambucus ebulus“ (РЈА).

• Од тур. *altın*, дијал., заст. и *altun* „злато; златан“, *altuni* adj. (Skok 1:26; Škaljić 91; Stachowski 1965:167); уп. мак. *алѣѣан* „златник“, (*ѣрсѣен*) *алѣѣанлија*, буг. *алтѣн*, *алтѣнлија*.

Део полусложеница заснива се на тур. предлошцима: тур. *altınbaş*, преведеница од вен. *testa d' oro* (Stachowski l.c.; уп. рум. *altınbaş* „лековита маст“, алб. *altënbash* „средство за депилацију“), такође тур. *altın sarısı*, *altın top*. Уп. и Mollova 1982: 47–48. Сумњу да облик *алдум* спада овамо исказује Skok l.c.; бурјан не карактерише златна (жута) боја; с.-х. *злаѣина ѣрава* је иначе назив за *Ceterach officinarum*, а тур. синонимно *altın otu* за *Helichrysum*, смиље (уп. Симоновић 112–113; TBAS 30); уп. и алдумина. За порекло тур. речи в. Севортян 1:142–143; Eren 9–10.

алтерати (се) *алѣѣераѣи* (се) pf. „узрујати (се), узнемирити (се)“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), Корчула (Vinja 1:17), *алѣѣераѣаѣи* (се) impf., *алѣѣераѣано* adv. „узрујано“, *алѣѣераѣаѣѣѣѣн*, *-ѣѣѣи* f. „узрујање“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *àлѣѣераѣан* adj. „љутит“ ibid., Цавтат (Skok 1:29), *àлѣѣераѣан* „узрујан“ Корчула (Vinja l.c.).

• Од ит. *alterare*, *alterarsi* „id.“, *alterazione* (Vinja, Skok l.c.).

С.-х. придев је по пореклу пасивни партицип глагола, изведен по моделу ит. *alterato* „љутит“.

алтилуk *алтѝилуk* т. „шестак, предмет у вредности шест гроша или у тежини шест ока, комад платна од шест аршина, шестогодишње живинче и сл.“ (Škaljić), „стари сребрни турски новац од шест гроша“ (id.; РСА), *алтѝилуk* / *алтѝилѝк* „id.“ Призрен (Чемерикић), *алтѝалѝк* „златник“ Лесковац (Митровић); такође *антѝилуk* НП Вук (РСА).

- Од тур. *altılık* „шестак, новац у вредности шест јединица“ (Škaljić 90). Балкански турцизам, уп. буг. *алтѝлѝкѝ* (Младенов 5), арум. *altilíc*. У основи тур. речи је број *altı* „шест“ (за порекло в. Севортјан 1:141–142; Eren 9). Облик *антѝилуk* настао је дисимилацијом *л — л > н — л*. Уп. алтипатлар. В. и Mollova 1982:48.

алтипатлар *алтѝиѝаѝлѝлѝр* т. „револвер са шест метака, шестопук“ Косово (Елезовић II 493), такође *алтѝиѝаѝлѝлак* „id.“ Босна (РСА), *алтѝиѝаѝлѝлак* поред *алтѝиѝја* f. Призрен (Чемерикић), *ѝлѝиѝја* Косово (Елезовић I).

- Од тур. *altıpatlar* „id.“ (Skok 1:30; Škaljić 91) поред дијал. *altıpatlak* „id.“ (DS 231). Балкански турцизам, уп. мак. *алтѝиѝаѝлѝлак*, буг. *алтѝпатлѝк* (РРОДД), арум. *altıpatlár*.

Турска реч је сложеница од *altı* „шест“ (уп. алтилуk) и *patlamak* „пуцати“, одатле с.-х. калк *шестѝоѝук*. За скраћени облик *алтѝиѝја* уп. алб. *altı(a)*. В. Mollova 1982:48.

алтроке *ѝлтѝроке* интерј. „итекако, акамоли, мало друкчије него“ Буковица, Н. Бартуловић, Д. Обрадовић (РСА), „итекако, дабогме“, *алтѝроке* сз. Бока (Musić), *алтѝроке* „id.; напротив“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), „и те како!“ Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić), Сињ (Vinja 1:17), „id.“; сопј. „акамоли“ (ČDL), *алтѝроке* „id.“ Корчула (Vinja l.c.), *алтѝроке* Вргада (Jurđišić), *ѝлтѝроке* Божава (Skok 1:29); такође *алтѝрокели* Камено (Musić), *алтѝрокели* Тиват (Lipovac-Radulović).

- Од ит. *altro che* „id.“ (Skok, Vinja l.cc.). Облик *алтѝрокели* вероватно укрштањем са *акамоли*.

алтуни в. алтан.

алуга *ѝлуга* f. „провалија, увала“ ЦГ, НП, НПр, „густа шума“ ЦГ, Херц., „густа трава, густ коров, травуљина“ Дучаловићи, Банат, Бачка, БиХ, Дубица (Вук; РСА; RJA 3:561), „нанос од блата и барског биља“ Ковиљски рит (грађа ЕРСЈ), „закоровљено земљиште“ Шајкашка (РСГВ), *алѝга* „коров“ Слав. Подравина (Sekereš V), *ѝлуга* „id.“ Вировитица (Sekereš VI), „густа шума“ Васојевићи (Боричић), „биљни густиш, увала са биљним густишем“ Загарач (Ћупићи), „увала, провалија; нагнуто, стрмо зе-

мљиште; велика шума“, и као име села Ускоци (Станић); такође са *х-*: *халуга* (Вук), *халуга* Тополовац, Пригорје (RJA), топ. *Халуге* код Сарајева и Београда (RJA); и са *ф-*: *фалуга* Цетиње (Ј. Ердџановић, СЕЗБ 39:291); изведенице *алужје* п. coll. „сеник који настаје од алуге“ Рудо (грађа ЕРСЈ), *алужица* dem. Сврљиг (асс.?), *алужина* augm. „густа трава, коров; биљка *Anthriscus vulgaris*“ Лика; придеви *алугав* књиж., *алужаси* ЦГ (РСА); деноминал *алужисти* impf. „запуштати неку њиву тако да обрасте у траву“ Дучаловићи, одатле *алужљив* adj. „који је као алуга мрачан, непроходан“ *ibid.*; такође *алога* „провалија, увала“ Зоруновац (РСА, асс.?), *алога* „простор између два разора на њиви, слог“ Пирот (Живковић), *халога* „биљка *Sambucus ebulus*“ (грађа РСА), придев *аложан*, *-жна*, *-жно* „који има корова, нечист“: Моје жито је много аложно Сокобања, *аложина* f. „густа трава, коров“ Далм. (РСА), Лика (RJA 3:561), *халожина* „биљка *Clematis viticella*“ Лошињ (грађа РСА); овамо можда и *алочка* „јаруга, провалија“ (Вук; РСА). — Од XVI в. *халуга* „травуљина“ Б. Крнарутић Задранин (RJA), XVI–XVIII в. *Халогте* село код Београда (ГлСУД 42:149), крајем XVIII в. *алуга*; *халужан* „по којему расте халуга, пун халуге“: Тежке земље које су халужне Ј. С. Рельковић (RJA).

• Од псл. **haloga*, уп. стсл. *халџга* „ограда“, буг. дијал. *алага* / *алуга* „пешчана ливада поред реке“, слн. *halóga* „жбуње; наплављено грање; морска алга“, слч. *chaluha* „морска трава“, чеш. *chaluha* „Fucus“, струс., рус. дијал. *халуга* „плот, ограда“, блр. *халу́га* „колиба од прућа или земље“ (Skok 1:652; ЭССЯ 8:15; уп. БЕР 1:8).

За етимологију псл. речи уп. А. Лома, *Этимология* 1997–1998:87–72, са реконструкцијом семантичког развоја „ограда од коља повезаног сплетеним прућем“ → „густа шума“ → „густа трава, коров; провалија, увала“; тамо и о нагласку. За облик на *-ога* уп. валога поред *валуга* „густа шума“ НП Вук, ЦГ (РСА); за онај на *-ока* Даничић помишља на стгр. *ἄλοξ* „бразда“, акузатив *ἄλοκα* (RJA 1:76; Skok 1:29 с правом сумња). У значењу „морска трава“ реч се укристила са романизмом алига.

алутан *алуџан*, *-џина*, *-џино* adj. „нечист, натруњен“: алутно жито Сиринић (усмено Р. Младеновић).

• Нејасно.

Уп., с једне стране, алити¹ „прљати“, са друге алосати, *алосан* (о жити), за могуће укрштање ал¹.

алча *алча* т. „алатаст коњ“ НП Вук (Вук; РСА), *алча* „id.“ Врање (Златановић), Призрен (Чемерићи), *алча* „во, ређе коњ, црвене длаке“ Косово (Елезовић I).

- Од тур. *alca* „дрвенкасте, кестењасте боје (о коњу)“; уп. мак. *алчо, алче* „коњ алат“, буг. *алче*.

Skok 1:23, без тур. предлошка. За етимон тур. речи в. ал². Уп. и алат³.

алчак¹ *àлчак*, *-а* т. и adj. indecl. „неваљалац, мангуп, обешењак“ БиХ (РСА), Прошћење (Вујичић), Дубр. (Бојанић/Тривунац), „id.“; Албанац; дрво којим се меша качамак при кувању; пенис“ Ускоци (Станић), „са неким недостатком (сакат, ћорав, крњ и сл.)“: алчак у једно око — алчак му кантар Србија, Ужице (РСА), *алчак* „препредењак, варалица; непоштен“, *àлчак* у памет „будала, глупак“ Призрен (Чемериќић), *алчџк* „подлац, мангуп“ Врање (Златановић), „сулуд; враголаст, несташан“ Лесковац (Митровић), *àлчек* БиХ (РСА); и са *х-*: *хàлчак* „шљивчина“ горња Херц., Гацко, Невесиње (грађа РСА); изведенице *àлчачки* adv., *àлчакастџ* adj. „склон шали, враголаст, обешењачки“, *àлчакастџо* adv. Херц., *алчаклук* т. „мангуплук, неваљалство“ поред *алчеклук*, одатле деноминал *алчаклучиџи* impf. „лакрдијати, лудирати се“ БиХ (РСА).

- Од тур. *alçak* „низак, ниска стаса; пропалица, нитков, простак, страшљивац“, *alçaklık* (Skok 1:26; Škaljić 86); уп. мак. заст. *алчак* (Јашар-Настева 107). За етимологију тур. речи в. Севортян 1:143–144. Ускочко значење „дрво за мешање качамака“ опсцена метафора од „пенис“ ← „мангуп, несташко“? Уп. у Ускоцима у оба значења *качамаш* (Станић). Или ту треба претпоставити друго порекло („дрво снабдевано *алком*“, в. алка¹) и обратан смер метафоре? Значење „са недостатком“ можда плод укрштања са **алнуџи*, в. алити¹, уп. и *àлчен* „фаличан, неисправан“: Нађе да је један [комад новца] бушен, а један мало алчен Србија (РСА).

алчак² *алчак* т. „влажно, забарено, мочварно место“ Пирот (Златковић II; грађа РСА).

- Од тур. *alçak* „низак“, *alçak arazi* „низија“, дијал. *alçak* „обала потока, равно место за пашу, канал“ (DS 209); уп. буг. *алчак* „низина, ниско брдо“ (РРОДД).

Истог крајњег порекла као алчак¹.

алчин *àлчин* т. „гипс, бели прашак“ Косово (Елезовић I), *àлчија* f. „id.“ (Škaljić, без примера).

- Од тур. *alçi* „id.“ (Skok 1:26; Škaljić 87). Балкански турцизам, уп. буг. *алчија*, алб. *allçi*.

Завршеци *-ин* и *-ја* представљају различите адаптације турског *-и* којима је реч оспособљена за дефлексију (уп. Skok l.c., који за *-ин* пореди рефлексе псл. именица на *-*ьси* као кајк. *мерчин* „мерач“, стерп. *тепџчија*). За етимологију тур. речи в. Ерен 8.

аљав *аљав*, -а, -о adj. „неуредан, прљав“ Златибор (Миловановић), Лика (RJA), „који има неки телесни или умни недостатак“ Врање, Момина Клисуре (РСА), *аљав* „који не стоји добро (о одећи)“ Драгачево (Ђукановић II), *аљав* „болешљив; неугледан, рђав“, *аљав* „трудна (жена)“ Лесковац (Митровић), „неуредан, прљав“ Тимок (Динић I); „id. (о браву)“ Сврљиг (грађа ЕРСЈ), *аљав* „неуредан; дефектан“ Врање (Симоновић Б.); изведенице *аљавуша* f. „неуредна жена“ Златибор (Миловановић), *аљавишина* „id.; неуредност“ Тимок (Динић I), Лесковац (Митровић), *аљча* m. „блесав, луд човек“ Власотинце (грађа РСА), *аљча*, *аљша* m. „несташна особа, склона ругању и безобразлуку“ Црнотравска Кална (грађа ЕРСЈ); такође са -л-: *алав* „запуштен, одвратан“: Иде алав кај нико — Мани несрећу алаву Црна Река (Марковић I), *алавица* f., *алавко* m., *алавче* p. „аљкава жена, човек, дете“ *ibid.* (Марковић II); и са х-: *халав* adj. „гнусан, прљав“ Дубровник (Вук). — Од XVII в. код зап. писаца и лексикографа *халав*, такође *халавјашан* / *халавјахан* adj., деноминал (о)халавиџи (im)pf. „(у)чинити да нешто буде халаво, (ис)прљати“, *охалавјиваџи* impf. (RJA).

- Од псл. дијал. **xal'avъ* / **xalavъ*, уп. буг. дијал. *аљ'аф* „неуредан, лењ, слаб, са телесном маном“ Ихтиман (БД 3:35), рус. *халјавый* „неуредан, нечист; неуобичајен; беживотан, увео; сањив, лењ; подеран“, *халјва* m./f. „аљкава, прљава особа, одрпанац; бестидна жена“ (ОС 77–78; Петровић 1994а:462).

Даље у вези са ап¹, *аљкав*, аљкати, хала „нечистоћа“, халити „прљати“. В. Э. Орел, Славяноведение 1990:71 и д. у континуанте псл. **xalavъ* укључује и буг. *халават* „слаб; простран“, које вероватно не спада овамо, уп. алватан. Рус. *халјавый* поред *халјавый* „прљав“ смешта се s.v. **xol'evъ(jь)* / **xol'eva*, а с.-х. (х)аљав под **xalati* / **xal'ati* (ЭССЯ 8:59–60, 12–14). Творбено би се придев на -авъ наслњао на именицу а- основе или глагол на -ати; у овом другом случају варијантност -л- / -љ- објашњавала би се сменом презентске и глаголске основе у типу стсл. глаголати, глагољж (уп. Vaillant § 993–994; Skok 1:75–76); међутим, његова распрострањеност на с.-х. терену више одговара ареалу глагола на -иџи, уп. *жмирав* : *жмириџи*. Облик *аљча* са скраћењем основе придева као *кљекча* < *кљекав* Врање (Златановић). Skok 1:651 тумачи *халав* као турцизам, док *аљав* „неуредан“ везује са халгина. Уп. аљавити.

аљавити *аљавиџи*, -џм impf. „кварити, извртати; правити неприродне телесне покрете, бечити се“ Врање (РСА, асс.?, inf.?), *аљавим се* „id.“ Лесковац (Митровић); *изаљавиџи* pf. „искварити, искривити“ *ibid.*, Изаљавила ноге със онеј тесне путине Врање, Полак сечи да не изаљавиш Момина Клисуре, ~ се „изобличити се (од болести) *ibid.*, Лесковац; *оаљавиџи*, -џм „неприкладно скројити; искварити, искривити“, ~ се „неприкладно се обући“ Врање (РСА), *оаљавим се* „осећати се слабо“, *оаљавујем* impf.

„исцрпљивати се, постајати никакав“ Лесковац (Митровић); *уаљавим* рф. „нашкодити“: Тај вода је испод аловито дрво, може да те уаљави Врање (Златановић), „покварити, растурити“ *ibid.* (Симоновић Б.).

• Деноминал од аљав или итератив од алити¹.

За прву могућност уп. рус. *халјавить* „прљати“ од *халјавый* „неуредан, нечист“; за значење „неприкладно (се) оденути, нагрдити (се)“ в. оалити.

аљвати *аљваџи*, *-ам* имрф. „аљкаво, неуредно обављати какав посао“: Ти нè копаш љуцкџ, само аљваџ Лештанско (Тешић 265).

• Нејасно.

Можда **халъхайџи*, као итератив од халити поред аљкати, аљтати, за тип на *-хати* в. Sławski 1974:50–51; Vaillant § 557.

аљкав в. аљкати.

аљкати *аљкаџи* имрф. „радити као од беде“ Сврљиг, ~ *се* „прљати се“ Ниш (РСА, асс.?, inf.?), *аљкавиџи* „немарно радити“ Војв. (РСГВ), *уаљка* рф. 3. sg. „упрљати“, трпни придев *уаљкан* Ниш (грађа РСА); придев *аљкав* „неуредан (у раду или одевању)“ (Вук 1818; РСА), Војв. (РСГВ), Радимња (Томић II), „нерадан“ Ускоци (Станић); изведенице *аљкавац* т. „неуредан човек“, *аљкџв* „id.“, *аљкавко* „неуредно дете“, *аљкавуша / аљкавуша*, *аљкача* f. „неуредна жена“ Војв. (РСГВ), „id.“ Дучаловићи, Банат, *аљкуша* (РСА), Војв. (РСГВ), *аљкавија*, *аљканија* f. „неуредност, немарност“ Краљево (грађа РСА); и са *х-*: *халъкав* Злакуса (грађа РСА).

• Вероватно изведеница итеративним суфиксом *-ка-* од халити „прљати“ (ОС 78; уп. Петровић 1994а).

За експресивну палатализацију пред *к* уп. *цењкаџи се* поред *ценкаџи се*, од *ц(и)јениџи*, пањкати од *оја(д)нуџи* „оклеветати“. Придев *аљкав* < *аљкаџи* као *џиџкав* < *џиџкаџи*; за паралелни облик аљав уп. *џиџав* < *џиџаџи*; за другу (мање вероватну) могућност тумачења в. атљав. Уп. и алити¹.

аљма *аљма* f. „лука влашац, *Allium ascalonicum*“ Србија (Вук 1818; РСА); такође *аљма* Дучаловићи, *ајма* Мали Пожаревац, Алексинац, Левач и Темнић (РСА), Пријепоље (грађа ЕРСЈ), *ајма* ист.-бос. Ере (Реметић), *ајмац* т. Левач и Темнић (РСА).

• Од мађ. *hagyma*, дијал. *hajta* „врста лука“ (Skok 1:31; Hadrovics 251); уп. рум. *hajmă*, *hagimă*, *hașta*.

Необично је то што овај мађаризам (угрофинског порекла, уп. MNyTESz 2:18) није посведочен у Војводини; уп. бетежити; стога је могуће рум. посредство, које претпоставља Skok l.c., тамо в. и за алтернацију с.-х. *љ / ј* према мађ. *gy* [h]; уп. можда и *џуџиуда / џуџиуда* „јаребица“ Шумадија (С. Реметић, СДЗБ 31:208) < *џуџиуда* (Skok 1:67), мађ. *pulyka* према с.-х. пујка „ћурка“ < **џуџка* (id. l.c.).

аљтати *ǎľšatǎti* impf. „неспретно ходати као љуљајући се“ Далм. (РСА); такође *ǎľšiti se* 3. sg. „ругати се, понашати се безобразно“, *ǎľšuju se* „,id.“ Црнотравска Кална (грађа ЕРСЈ), *ǎľšujujem* „лутати, скитати“ Лесковац (Митровић), *ǎľšijeње* п. „ругање, безобразлук“, *ǎľšовин* т., *ǎľšовинка* ф. „несташна особа, склона ругању и безобразлуку“ Црнотравска Кална (грађа ЕРСЈ).

- Итеративно-експресивно образовање суфиксом *-(ǎ)t-atǎ* од основе која је у алити¹, халити, алати, алав, уп. буг. дијал. *ǎľтувам са* „понашати се као ала, тј. грубо и непристојно“ Ботевград (БД 1:185), такође *ǎľтосвам се* „правити, говорити глупости“ Доброславци код Софије (id. 2:68).

За творбени тип в. Sławski 1974:52; облици *ǎľšiti se*, *ǎľšijeње* од варијанте на *-(ǎ)šiti*, уп. *šlamǎ(j)ejiti* поред *šlamǎšiti*. За умекшање *л > љ* уп. *ǎľšав* поред *ǎľтав*; за паралелизам облика са и без *-ǎ-* уп. у Кални *ǎľави се* = *ǎľшави се*, буг. *ǎľтувам са* „понашати се неозбиљно, шалити се“ поред *ǎľтувам са* на истом подручју (БД 1 l.c.).

ам *ǎm*, *ǎма* т., *ǎмови* пл. „запрежна коњска опрема за вучу“ (Вук 1818; РСА), Криви Вир (Ракић), „спрега, пар коња“: ам кобила Косово, „каиш преко рамена и груди помоћу кога људи вуку лађе“ Подриње, „кончић на младим махунама“ Фрушка гора (РСА), „ам; конопац којим се вуче алов“ Војв. (РСГВ), *ǎm*, *ǎма* „коњски прибор“ Загарач (Ћупићи); деноминал *ǎмџи*, *ǎмџ* impf. „стављати ам, везивати каишима“: Неки тикве *ǎме* или зауздавају каишчићима, јер се тако могу згодније носити Србија (РСА), *ǎмим* „,id.“ Врање (Златановић), *заǎми* pf. 3. sg. „везати нешто узлом у облику замке“ Тимок (Динић I), *уǎмујем* impf. „спајати две нити у једну“ Лесковац (грађа ЕРСЈ); изведеница *ǎмџише* п. „пречка код кола на коју се намичу штранге; пречка на крају обрамице о коју се окачи предмет који се носи“ Слав. (РСА), *ǎмџише* „,id.“ Нова Градишка (Секереш II); и са *х*: *хǎм* књиж., *хǎмџише* Слав. Брод (грађа РСА), *(х)ǎм* Радимња (Томић II). — Од XVII в. *хам* (RJA; Hadrovics 253–254).

- Од мађ. *hǎm* „запрежна коњска опрема; пар коња“ (Skok 1:653; Hadrovics l.c.). Широко распрострањен хунгаризам, уп. мак. *ам*, буг. *хам* „јарам; ласо, омча“, слн. *hǎm* „хомут; обрамица“, рум. *ham*, чеш. *chamu*, укр. *хамџи*.

Мађ. реч, посведочена од 1366, вероватно је доњонемачког порекла, уп. срдном. *hǎme*, днем. *haam*, хол. *haam* (MNYTESz 2:39–40), или можда из аланског (в. А. Лома, *Dzieje Słowian* 167 и уп. хомут). Кајк. заст. *parham* „ам, бисаге“ Белостенец < мађ. сложенице *farhǎm* „задњи део ремена“ (Hadrovics 404, тамо и о разлици у значењу). Фитоним *ǎмџклија* „кончаста боранија“ Босна (РСА) вероватно укрштањем *ам* „конац код бораније“ са турцизмом *оџклија* (уп. оџак у значењу „кућица при сејању поврћа“). Термин *зǎме* п. „ланчић који се испод ама закачиње за руду“ Криви Вир (Ракић) другог је порекла и нема везе са *замиџи*, в. *зама*.

ама¹ *ама* сој. (и encl.) за исказивање супротности „а, али“ (Вук 1818; РСА), за појачавање и истицање, у тој функцији и прилошки „баш, просто, управо; бар, барем“; и као узвик, често појачано са *јесте, ну, добро* и сл. НП, НПосл Вук, књиж. заст. (РСА), сој. „али“ Косово (Елезовић I), Галипољци (П. Ивић, СДЗБ 12:499), сој., интерј. Загарач (Ћупићи), интерј. Прошћење (Вујичић), Војв. (РСГВ), Радимња (Томић II), *ама* интерј. „нека!“; сој. „али“, adv. „баш, управо“ Ускоци (Станић), *ама* сој. „али“, интерј. Призрен (Чемерићи), Лесковац (Митровић), *ама* усклик дивљења Галипољци (П. Ивић I.c.); такође *аме* „id.“ Валевици (А. Белић, СДЗБ 1:652), *ама* НП Вук, Његош, Црмница (РСА), Прошћење (Вујичић s.v. *ама*), Загарач (Ћупићи).

• Од тур. *ат(т)а* поред *етта* „али, но ипак“; афективни узвик; честица за појачање, ар. порекла (Skok 1:32; Škaljić 91; ESSJ 2:52–53). Балкански турцизам, уп. мак. *ама*, буг. *амà, амì*, рум. (*а)та*, арум. *ата, атеа, ати, та*, алб. *ата, та*, нгр. *аџџ, аџџ, џа*.

Код везника и узвика ма укрстио се овај турцизам (за аферезу *а-* уп. рум. *та*, нгр. *џа*) са ит. *та* (Skok I.c., 2:343). Уп. амаха. Овамо можда и *аман* „канда“ (Вук), али в. *аман*². Уп. М. Mollova, ЈФ 44/1988:30.

ама² *ама* f. „морска риба која се хвата удицом“ Муо, Ластва (Skok 1:32), „врста рибе *румбаџ*“ ји. Бока (Lipovac-Radulović); такође *хама* „риба *Dentex gibbosus*“ Улцињ (Vinja 1986/1:418).

• Вероватно у вези са алб. *атџ / ата* „велика риба врло укусног меса“ (Vinja I.c.); даље нејасно.

Будући да исконско алб. порекло овог ихтионима није извесно, можда заједничка позајмљеница из трећег језика (далматороманског?). Skok I.c. изводи од ит. *ато* „удица“ < лат. *hamus* (риба се лови удицом на мамац), уз опаску да би семантички развитак био необичан.

амајлија *амáјлија* f. „запис или чини који се носе уза се; кесица или кутијица у којој се носи запис“ (Вук 1818; РСА), „предмет, често ромбоидан, са записом или без записа, који се носи уза се као талисман“, израз *на амајлију* „у облику издуженог ромба“; такође „школска торба која се носи преко рамена“ БиХ, „врста јабуке“ Ужице, *амáјлија* „id.“ (РСА), „талисман; пешкир или платно привезано за буклију која се носи приликом позивања у сватове“ Војв. (РСГВ), „предмет који чува од урока, светиња у виду предмета“ Прошћење (Вујичић), „талисман“ Петловача (грађа ЕРСЈ), *амáјлија* „id.“ Бјелопавлићи (Ћупић 188), *амáјлија* Призрен (Чемерићи); изведенице *амáјлија* dem. (РСА), *амáјлија* (Вук; РСА), *амáјлијаш* m. „лице које пише амајлије“ Призрен (Чемерићи), *амáјлика* f. „врста ситне шаре на ћилиму или на хаљини“ Пирот; такође *амáлија*:

Имам чело златну амалију НП Вук (РСА); и са *x*-: *хамáјлија*: књиге хамајлије НП, и „школска торба“ Мостар (Вук; грађа РСА), „књижица са изрекама из Курана и молитвама“ (Škaljić), *хамалија*: ћитап хамалија НП, *хаманлија*, *хајмали* „троугао, врста шаре на душеку“ Пећ, *хамајлаш* т. „народни ћилим из Рејзовића код Кључа“, *хамајлица* „биљка русомача, *Capsella bursa pastoris*“ Босна (грађа РСА), *хамáјлијца* dem. (Вук); са *e*-: *еманлија* f. „огрлица од плавих стаклених зрна за животиње“, *еменлика* „запис противу урока“ Лесковац (Митровић); са аферезом: *мајлија*, *мајлија* „талисман“ Левач, „мало а дуго парче какве материје или земље“ Купиновац (РСА, асс.?). — Од XVI в. *хамáјлија* С. Гучетић, од XVII в. и *хамалија* И. Гундулић, Белостенец итд. (RJA).

• Од тур. *hamaylı*, *hamail* „id.“, ар. порекла (Skok 1:653; Škaljić 307). Балкански турцизам, уп. мак. *амајлија*, буг. *хамáјлија*, *амалија*, *ајмалија*, рум. *hamailiu*, алб. *hamaili*.

Од истог ар. етимона је амал (уп. Еубоџлу 312). Облик *хамáјлаш* је, по напомени записивача, образован као и други називи за врсту ћилима у истом крају: *колаш*, *йесџаш*, *кришкаш*, и нема везе са именицом *амајлијаш*.

амака в. аламака.

амал *ámāl*, *-ála* т. „носач“ Србија и Босна по варошима (Вук; РСА), *амал* „id.; теретни воз“ Косово (Елезовић II 493), чешће *амалин*, pl. *амали* (РСА), Врање (М. Златановић, ППЈ 17:180), *амалин* Косово (Елезовић I.с.), „особа која много ради, вуче, носи“ Чумић (Грковић), *амал(ин)*, *амали* / *амале* pl. „улични носач“ Пирот (Живковић), *амал* „id.“ (и реј.), *амалин* Призрен (Чемерићи); изведеница *амалка*, *амаловица* f. „амалова жена“; придев *амалски*, и у значењу „простачки, груб“ (РСА), *амалски* Косово (Елезовић I.с.); *амалук* т. „носачко занимање“ БиХ (РСА), *амалък* „id.“ Косово (Елезовић I.с.), *амалък* „id.“; ринтање“ Призрен (Чемерићи); полусложеница *амал-баџа* т. „старешина носача“; деноминал *амалиџи*, *амалисаџи* impf. „вршити амалски посао“ (РСА), *амалисујем* „id.“ Пирот, *амалишем* ibid. (Живковић), „id.“; ринтати, диринцити“ Призрен (Чемерићи); и са *x*-: *хамáл* НП БиХ (Škaljić), (*x*)*ámāl* Конавли (Kašić 368), *хамалија* f. „плата носача“ (грађа РСА).

• Од тур. *hamal* „id.“, *hamallık*, *hamal başı*, *hamaliye*, ар. порекла (Skok 1:653; Škaljić 306). Балкански и источноевропски турцизам, уп. мак. *амал(ин)*, буг. *хамал(ин)*, рум. *hamál* / *tahál*, *hamalíc*, арум. *hāmāl*, *hāmālīke* / *hāmālīke*, алб. *hamáll* поред *ambál*, *hamallëk*, нгр. *χαμόαλης*, даље пољ. *chatał*, укр. *гамалија*, *гамалик*.

Од истог ар. етимона као амајлија, уп. Еубоџлу 312 и Mollova 1982:48–49.

аман¹ *amān*, *-āna* т. „милост, помиловање, поштеда, опроштај“: (Турци) аман заискаше НП Вук (Вук 1818; РСА), један другом не чине амана | но се бију и сијеку главе Његош; *на аман* „на милост и немилост“, *иасићи на аман* „преклињући замолити“; и као узвик, при преклињању, као израз туге, раздраганости, одушевљења (РСА), *аман заман* „тако ти Бога!“ (у преклињању за милост) (id. s.v. *заман*), *amān* interj. „забога, побогу“, речца за истицање Војв. (РСГВ), *amān* interj. „вај, авај!“, *amān заман нема* „има да се плати“ Косово (Елезовић I), *amān* interj., adj. indecl. „изузетан“: Амџан жџена Чумић (Грковић), *amān* interj. при тражењу милости, опроштења Прошћене (Вујичић), *amān* речца за појачавање Радимња (Томић II), *amān / amān* interj. при тражењу милости, опроштаја, помоћи; при чуђењу, изненађењу, *аман-заман* за појачавање молбе Призрен (Чемерикић), *амџн* при преклињању Пирот (Живковић); такође и *emān* „id.“ Његош, НП; де-номинали *аманићи* (im)pf. „(за)молити за милост, преклињати; смиловати се, милостиво дати“, *аманисаћи* „смиловати се“ Љубиша (РСА). — Од XVI в. *аман* М. Држић (RJA).

- Од тур. *aman* „милост“ (и као узвик), ар. порекла (Skok 1:32; Škaljić 92). Балкански турцизам, уп. мак. *аман*, дијал. *аман*, буг. *аман*, рум., арум. *atān*, алб. (*h*)*atān*, нгр. *αμάν*.

Уп. аманати, за *аман заман* тур. изразе *aman zaman bilmemek (dinlememek)* „не обазирати се ни на какве молбе, немати милости“, *aman zaman yok* „нема излаза, мора се“ (в. заман). Придевска функција типа *аман жена* развила се вероватно из употребе узвика попут: Аман, што је кршна! и сјајна и ведро! (о девојци) Шантић (РСА). Уп. и Mollova 1982:49.

аман² *aman* adv. „таман, баш, управо; скоро“: Пошто су вечерали и мало разговарали превали аман по ноћи НПр БиХ, Ни један не сме писнути ни главом кренути па „аман да би му гуја преко лица прелазила“ Ј. Веселиновић, Она извире ... аман ниже провалије Дробњак, Свако поведе што је који имао од волова и крава аман (близу) све у чаршију НПр Босна (РСА), „чини ми се“: аман то ће бити (Вук 1818), *аман* „баш“ Дуга Реса и Карловац (Peđušić I 38); такође *емџн* Пољаница (РСА, асс.?) и са *x*-: *хаман* „готово, скоро“ (Škaljić); и именичено *хаман*, *-a* т.: Док је вечер од хамана била НП (грађа РСА).

- Од тур. *hemen* „id.“, заст. и дијал. (*h*)*aman*, дијал. *emen* Призрен, перс. порекла (Škaljić 308; уп. Stachowski 1998:79; Jusuf 168); уп. буг. *хамџн / (x)емџн* „скоро“.

Уп. Mollova 1982:49, за порекло тур. речи в. Stachowski l.c. У примеру који даје Вук 1818 значење ће пре бити „управо, баш“. С обзиром на краткоћу другог *-a*, не може бити од **амахан*, уп. *амаха*.

аманати *амáнаѝи* interj. „побогу, забога!“ Његош, Змај (РСА), *аманѝи* *бѝжѝ* „је ли могуће, зар је могуће, у име бога је ли то тако и сл.“ Бјелопавлићи (Ћупић 188), *аманѝи*, *аманѝми* (*бѝжѝ*) „тако ти (ми) бога, је ли, да ли“ Загарац (Ћупићи).

- Од генитива именице *аман* „вероисповест, вера“ (тур. порекла, в. иман) и енклитичног облика датива заменице трећег лица, дословно „вере ти!“.

У обртима типа *аманѝ(м)и* (*божѝи*) реинтерпретирано као *аманѝи ѝи*, в. аманет, уп. *Тако ми аманѝа божѝега* НПосл Вук (РСА). Није у вези са аман¹.

аманет *амáнеѝ*, -а т. „поверовање на чување или извршење нечега ослањајући се на част и поштење; препорука, завет; предмет који се даје или оставља у аманет“ (Вук 1818; РСА), заст. „препоручена поштанска пошиљка“ Србија, „дар којим се момак и девојка узајамно даривају кад се заруче, обележје“, израз *девојка ѝод аманѝом* (РСА), „лоша, несрећна заоставштина (дуг, свађа, нерашчишћени односи)“ Војв. (РСГВ), *амáнеѝ* „завет“ Бјелопавлићи (Ћупић 188), „id., последња порука, жеља, светиња“ Прошћење (Вујичић), *амáнеѝ* Загарац (Ћупићи), *амáнеѝ* и у заклинању: За Бѝжи аманет доста, не га бѝ више, ће му учиниш никоју нестрѝу сз бѝ Призрен (Чемерикић), *аманѝѝ* „порука преко посредника; заклетва на самрти“ Пирот (Златковић II), Лесковац (Митровић); такође *амáнаѝ* / *амáнаѝ*, -аѝа и -нѝа НП, НПосл Вук, ЦГ, Његош (Вук; РСА; РЈА); и са аферезом: *мáнеѝ*, *мáнеѝа* Дрсник, Метохија (Елезовић I), *мáнеѝ* (поред *амáнеѝ*) Ливно и Дувно; на о-, у-: *омáнеѝ*, *умáнеѝ* *ibid.* (Рамић); деноминал *аманѝѝѝѝи* / *аманѝѝѝѝи* (im)pf. „оставити што у аманет, завештати“; придев *амáнеѝѝѝѝ* (о последњој жељи, препорученој пошти); *амáнеѝѝѝѝ* т. „онај коме је поверен аманет“, *аманѝѝѝѝја* „id.“ (РСА), *амáнеѝѝѝѝја* (Елезовић II 494), *аманѝѝѝѝја* „id.“; завешталац; штедиша“ Призрен (Чемерикић). — Од XVII в. *аманѝѝ*, од XVIII в. *аманѝѝ* и *манѝѝ* (РЈА).

- Од тур. дијал. *amanat* поред *emanet* „id.“, ар. порекла (Skok 1:33; Škaljić 92). Балкански турцизам, уп. мак. *аманѝѝ*, *еманѝѝ*, буг. *аманѝѝ*, рум. *amanet*, *emanet*, арум. *amanéte*, алб. *amanét*, нгр. *αμανέτι*, *αμανάτι*, *εμανέτι*.

амаха *амаха* adv. „таман, замало, умало“: Већ ама-ха да га непријатељи заробе, а наши ти притрчаше те га избавише Бачка, такође *амахам*: Амахам да пукнем на њега, а мене неко удари по руци Змај, *амах*: приспјех амах на близо ономе мјесту крвавоме (РСА).

- Вероватно од тур. *ama ha* „доста ми је“, од *am(m)a* „али“ (в. ама¹) и *ha(h)* „ево!“; варијанта *амахам* < **амахан* од *ата* и *хан* као персијске варијанте узвика *ha(h)!* (Mollova 1982:48).

Облик *амах* без *-а(м)* можда укрштањем са *намах*. Skok 1:32 тумачи *ама-ха* интерј. „тако ваља!“ Бања Лука као *џма* појачано узвиком ха. Уп. аман².

амбар¹ *џмб̄ар* т. „магаза“ (Вук 1818), „дрвена зграда за зрнасту храну; сандук за жито и брашно“ НПосл, НПр, Шумадија, Скопска Црна Гора, „преграђени део тавана који служи као остава за зрнасту храну“ Лика, „преграда у води подешена за хватање рибе; доњи део млина за кафу у којој пада самлевена кафа“ Пљевља (РСА), „житница“ Војв. (РСГВ), „сандук за жито и брашно“ Конавли (Кашић 368), „дрвена зграда у којој се смешта зимница; доњи део млина за кафу“ Прошћење (Вујичић), *џмб̄ар* „велики сандук за жито“ Ускоци (Станић), *џмб̄ар* „преграда у којој се у дућанима држало брашно, рижа и сл.“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *џмбар* „житница“ даљски Срби (Sekereš II), *амбар* „део на бубњу (рибарској вршки)“ Велико Градиште (Mihajlović/Vuković), *џмбар* „житница“ Слав. Подравина (Sekereš V), Војв. (РСГВ), Левач (Р. Симић, СДЗБ 19:508), Чумић (Грковић), Радимња (Томић II), „id.; сандук за жито“ Гораждевац (Букумирић I), *амб̄ар* „житница“ Бјелопавлићи (Ћупић 188), „остава за храну (обично посебна кућица)“ Загарач (Ћупићи), *џмбар* Призрен (Чемерикић), *џмб̄ар* ср. Тимок (РСА), *џмбар*, *амбарé* рл. Пирот (Живковић); и са (секундарним) *х-*: *хамбар* (грађа РСА), *хамб̄ар* „дрвена шкриња за спремање брашна, смокава и др.“ Муртер, *хамб̄ор* „плетена врећа за мање мреже с две ручке“ Комижа (Vinja 1:199); деминутиви: *џмбарче* п., *амбарчић* т. Вршац (РСГВ), *џмбарче* Косово (Елезовић I), *џмбарче* Врање (Златановић), *амбарче* Призрен (Чемерикић), *амбарчић* НПр Кордун, *амбарчић*; *амбарина* f. augт.; „њива на којој је некад био амбар“; заст. „трошарина која се наплаћује од сваког товара“ (РСА), *амбарчина* Војв. (РСГВ), *амбарџија* т. „магационер“ (РСА), *амбарџише* п. „место где су били амбари“ (РЈА). — Од XVI в. *хамбар*, од XVII в. *амбар* (РЈА).

• Од тур. *ambar / anbar* „складиште, спремница“, *ambarci*, перс. порекла (Skok 1:33; Škaljić 92–93). Балкански турцизам, уп. мак. *амбар*, буг. (*х*)*амб̄ар*, рум. (*h*)*ambár*, арум. *ambáre, hãmbáre*, алб. (*h*)*ambár*, нгр. *αμπάρι*.

За порекло тур. речи в. Stachowski 1998:28; Eren 11. Уп. амбар².

амбар² *џмб̄ар* т. „прва капа, што се дигне кад се игра прстена“ (Вук 1818), „у игри прстена, место где се прстен сакрива“ Крагујевачка Јасеница (РСА), „погодак у прстеновању“ Прошћење (Вујичић), *џмб̄ар* „узвик и капа у игри прстена“ Ускоци (Станић), *амб̄ар* „место где је сакривен предмет у игри; богатство“ Загарач (Ћупићи); *амбарџи* impf. „рећи *амбар* (у игри прстена)“, *амбарнуџи* pf. „дићи прву капу, кад се игра прстена; запросити девојку или друго што заискати“: Ја сам амбарнуо на једном месту (Вук 1818), Стиг’о си већ хвала Богу, за женидбу, па би могли на јесен ам-

барнути Србија, *амбарисаџи* impf. „при игри прстена означавати место где се мисли да је сакривен прстен и при том говорити *амбар*“ Надибар (РСА), *амбарџи*, *амбарџаџи*, *амбарисаџаџи* „id.“; дизати капе за које се мисли да је под њима прстен; проналазити нешто“ Ускоци (Станић); овамо можда и *амбарџи*(и) pf. „на брзину признати и открити тајну“ Бањани (грађа ЕРСЈ).

- Вероватно албанизам, уп. алб. *ambarëzë*, *ambares(e)* „врста дечје игре“, нгр. *амбарџа* „id.“.

Основно значење алб. речи је „мали дрвени шип“, као деминутив од *ambarë* < нгр. *амбарџа* < ит. *barra* „реза“ (Meuser 9). Алб. игра састоји се у томе што две групе деце узајамно обилазе своја „утврђења“ (id. ib.). Грчка реч се изводи из албанске (ЛКНЕ 81); у грчком израз *παίρνω αμбарџа* значи „тражим насумице, узимам једно за другим“ (id. ib.). С.-х. облик без деминутивног суфикса могао би бити и из грчког. Значење „запросити, затражити“ можда од *, „окушати срећу“, уз наслањање на алб. *mbarë* „успех, сретан свршетак, срећа; успешан, срећан“, лат. порекла (уп. Orel 248). У описима игре очито је преосмишљење у смислу хомонима „житница“ (в. амбар¹). Уп. амбарисати, амбарити. Овамо можда и *јамбарџи*, *-џиџи* „јурцати (о деци и младунчади ситне стоке)“, *јамбарџи* м., у изразу *оџи* у ~ „отрчати, одјурити“ Васојевићи (Стијовић).

амбар³ *амбар*, *-бра* м. „јантар, ћилибар“: Вас од амбра и сувога злата НП (Вук; РСА), *амбар* „id.“: вода бистра ки амбар ји. Бока (Lipovac-Radulović), *амбор*, *анбор* „јантар; различак, Cyanus Persica“ Далм. (RJA), такође *амбра* f. „сивкаста миришљава смола која се налази у утроби кита, *ambra grisea*; сторакс, чврста миришљава смола дрвета *Liquidambar styraciflua*“ (РСА; Skok 1:34).

- У крајњој линији од ар. (*anbar*, *ambar*, ром. посредством (Skok l.c.).

Облик *амбра* f. из ит. *ambra*; *амбар*, *-бра* м. можда из венецијанског, уп. срлат. *ambrum* у Венецији 1283. (DELI 46). Из истог извора тур. посредством амбер.

амбарисати *амбарисаџи* pf. „поздравити се при расстанку“: Он се с друштвом амбарисао (поздравио), па је пошао на пут ЦГ (РСА).

- Вероватно према алб. *udhë të mbarë* „срећан пут!“.

Није јасно спадају ли овамо значења „починути, одсести“: На путу је амбарисао (отпочинуо) у једном хану; „састајати се ради преговарања“: Главари љуботињски и цеклински амбарисаше на Ободу да ... утврде међуплеменски мир ЦГ (РСА); за ово друго уп. алб. *mbaroj* „окончати, закључити“ (различитог порекла од *mbarë* „добар“, уп. Orel 249). Уп. *амбарисаџи*, *амбарнуџи* s.v. амбар², као и амбарити.

амбарити *амбарџи* pf. „обавити све припремне послове, припремити“ Качер (грађа ЕРСЈ).

- Нејасно.

Уп. можда алб. *mbarësóј* поред *mbaresht(r)oj* „распоредити, уредити“ < *mbarë shtoj* (Orel 248–249); в. и амбарисати, амбар².

амбер *àmбер*, -а т. „миришљава смола, сторахс; ћилибар“, у полусложеницама „прозиран; драгоцен“: *амбер-дрво*, *амбер-грожђе*, *амбер-душа* НП Вук, БиХ, Србија; *амберија* f. „слатка миришљава ракија, розолија“ НП Вук, Србија (Вук; РСА); и са (секундарним) х-: *хамбер*: Сипљи дворе лишћем и хамбером НП Босна, Херц., *хамберли* adj. indecl.: У драгана, у шећера мога: лишће душа, а хамберли уста НП Босна (грађа РСА).

• Од тур. *amber* „id.“, ар. порекла (Škaljić 93). Балкански турцизам, уп. мак. *амбер*, *амберија* „миришљава ракија“, буг. *амберия*, *амберя*, *амберлия* „слатка, миришљава ракија“, алб. *ámber*.

Уп. амбар³. Облици *амберија*, *амбер-дрво* заснивају се на тур. предлошцима *amberiye* „врста ликера“ (Škaljić l.c.), *amber ağacı* дословно: „амбер дрво“. Није јасно спада ли овамо *амбџ* „врста грожђа, *Vitis vinifera*“ Вршац (РСГВ).

амбербуј *àmбербуј* т. „цвет биљке *Centaurea moschata*, тј. *Amberboa moschata*“ (Škaljić), *амбербој* adj. indecl. „љубичаст, љубичасте боје“, ~ *боја* „љубичаста боја, купована у бакалницама у облику груменчића; осим за бојење, растворена у води користила се као мастило за писање“, *амберуј* т. „балсам који је за турске владавине купован по бакалницама и употребљаван као лек противу трбобоље код мале деце; врста ликера из Италије“ Призрен (Чемерикић); такође *амбербоба*, *амербоба* f. „биљка црвено смиље, *Gomphrena globosa*“ Херц. (Симоновић 219).

• Од тур. *amberbuу* поред *amberbu* „id.“, ар.-перс. порекла. Балкански турцизам, уп. мак. *амберибој*, буг. *амбер-бой*, рум. *ambribói*.

Уп. Škaljić 93, који не наводи тур. облик на -у. За први део тур. сложене в. амбер; други је од перс. *bij* „мирис“ (уп. бућ); код нас наслоњено на боја, боба.

амберика *амберика* f. „врста платна“ Призрен (Чемерикић).

• Од имена земље *Америка*.

Уп. *американ* т. „просто небелено платно“ (РСА), *американ* „id.“ Вршац (РСГВ), *американ* „грубо памучно (фабричко) платно“ Црна Река (Марковић II).

амбис *àmбис*, -а т. „провалија, понор, бездан“ ЦГ, Херц., Србија (Вук; РСА), Војв. (РСГВ), Прошћење (Вујичић), *амбис* Ускоци (Станић), *амбис* Београд (Поповић 1953:203), *амбис* Вршац (РСГВ), *амбис* Косово (Елезовић I), Стара ЦГ (Пешикан), Радимња (Томић II), *амбис* Загарач (Ћупићи), ји. Бока (Lipovac-Radulović), *амбис* сз. Бока (Musić, без акцента); такође *амбиз* (РСА), Босна, Љубушки (Skok 1:3), *амбиц* Вршац (РСГВ), *амбиц* Црна Река (Марковић II); и без -м-: *абис*, -а т. „id.“ (РСА), „нагло спуштање морског дна“ Сали (Vinja 1:11–12), *абис* „провала вели-

ке кише или неке друге елементарне непогоде; провалија, понор, бездан, велика дубина“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *божји абис* „зла година“ *ibid.* (РСА), *абис* „бездан“ Вргада (Југишић), *абес* НП БиХ (РСА), Зоричић (РЈА), *абез* БиХ, Хрв. (РСА); и на *о-*: *ѿбис* „бесно невреме; узбуркано море“ Брусје (Dulčić), *обѿс* „дубоко море“ Сусак, топ. *Обѿс* Крк; са (протетским) *в-*: *вѿмѿиз* Заглавак (РСА), *вѿбис* Лука (Vinja l.c.); са (секундарним) *х-*: *хамбис* НП ЦГ (РЈА); са (нејасним) *ѿ-*, *ѿ-*: *ѿшамбѿс*, *ѿамбѿс* Лесковац (Митровић); деноминал *ѿмбисаѿи се*, *-ишѿм се* / *-исѿм се* (im)pf. „пропасти, пропадати у амбис, неста(ја)ти без трага; бити незајажљив“ ЦГ (Вук; РСА), *амбисаѿи се* Стара ЦГ (Пешикан), *амбѿсаѿи (се)* Загарац (Ћупићи), одатле *амбисаѿник т.*, *амбисаѿњаѿ* „незајажљив, ненасит човек“, *амбисаниѿа f.* „незајажљива жена; земља која слабо рађа а захтева много труда“, *амбѿсов т. реј.*, *амбѿсуља f.* ЦГ; и *ѿбисаѿи се*, *-ишѿм се* *ibid.* (РСА), *сабисаѿи се* Дубр., одатле поствербал *сабис т.* „нешто недокучиво“: Орљавина и сабис од витра чује се у долини и странан Пољица (РЈА). — Од XVIII в. *абес*, *хамбис* (РЈА).

• Од гр. *ἄβυσσος* „бездан“, ром. посредством (Skok, Vinja l.c.; уп. Vasmeg 1944:42; Поповић l.c.). Балкански грецизам, уп. мак. *амбис*, буг. *амбѿс*, рум., алб. *abis*, тур. *abis*.

Западни облици без *-м-* сигурно преко ит. *abisso*; шире распрострањени облик *амбис* (ЦГ, Херц., Ужице, Копаоник, јуж. Србија) можда далм.-ром. посредством (бројност потврда и продуктивност основе указују на његово ширење са југозапада), преко црквеног језика (Skok l.c.). Уп. случај семантички блиске речи *сунѿулија* (Лома 2001:31), за уметнуто *-м-* хагионим *Алимѿије* (о њему најскорије Лома 2000:101–102). Vinja l.c. смешта овамо и *гавез* „(морски) бездан“ Кавањин (РЈА), видећи у протетском *г-* далм.-ром. црту; друкчије Skok l.c.

амбол *амбол т.*, *амбола f.* „амбис“ ЦГ (Ровинскиј 610); *ѿмбо т.* (gen.?) „унутрашњи простор, шупљина“: Ова бистѿјерна има велики амбо — Амбо те пећине улива страх посјетиоцу ЦГ (РСА); хидроним *ѿмбѿ*, генитив *ѿмбола* поред *ѿмба* „већа водена стајаћа површина“ Врака код Скадра (Петровић Д. 1976:77–78); *ѿмбулина f.* „провалија, јама, понор“: Стао више оне амбулине од Сливског Понора Херц., Пао у неку амбулину Црмница (РСА), *ѿмбулина* „id.“ Стара ЦГ (Пешикан), *ѿмбул’ина* „id.“; разваљена и откривена кућа“ Врака код Скадра (Петровић Д. 1976:78); и са *х-*: *хамбулина* ЦГ, Херц. (грађа РСА); такође *ѿмбулија*: Онѿ што си ископа за бистѿјерну је права ѿмбулија — Не пушти да ти упѿнѿу брави у онѿ ѿмбулију Загарац (Ћупићи). — Стрп. **ѿмбул* „извор“ (?): оѿ стоѿден’ць оѿ ам’боѿль 1316. Ибар (СпомСКА 4:2).

• Нејасно.

Можда од гр. *ἄμβολον, поред ἔμβολον, нгр. αμπολή „канал за наводњавање“, или иста реч као **rbьlь* > убао, са очувањем назала и -ъ- посредством несловенског изговора (уп. ит. *Ombla* „Ријека Дубровачка“, Skok 3:534). Две претпоставке се међусобно не искључују, јер сама реч **rbьlь* лако може потицати од гр. ἔμβολον (тако Младенов 85, уп. Фасмер 4:143), додуше само као прасловенски, још предмиграциони грецизам, с обзиром на њено присуство у полапском и трагове у ист. и зап.-слов. топонимији (за ареал уп. Udolph 1979:439–443). Слично, али у детаљима другачије Петровић Д. I.c. (пореди стгр. ἀναβολή, ἀμβολή „узлаз, пут“, а допушта и везу са *убао*, као и са алб. *atull* „широка и дубока јама одакле избија вода“). Пижурица 1980:251 указује на стгр. потврду речи у Светостефанској хрисовуљи. Овамо можда и *амбина* f. „веома велика просторија“ ји. Бока (Lipovac-Radulović); обликом и значењем (али не и акцентом) слаже се арум. *ambinã* „соба, просторија“, које Парахаги 91 изводи (неуверљиво) од тур. *mâbein* „просторија у кући између женског и мушког одељења“; мало вероватно Lipovac-Radulović 10 s.v.: од ит. *ambito* „опсег, подручје“.

амбрета *амбреџа* f. „сребрни женски украс на грудима“: С обје стране пресију амбрете (четири сребрне и позлаћене плоче колико талијер, које су између себе биочузима састављене, а крајње имају по куку те се за хаљину припну) Рисан (РСА), „копча на сукњи, појасу, хаљини или блузи“ Прчањ, Тиват (Skok 1:34), *амбреџа* „id.“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), Доброта (Skok I.c.); и на *о-*: *омбреџа* (RJA); на *и-*: *имбреџе* f. pl.t.: Имбрете су од мједи, а по варошима у богатијех од сребра ... злата, а сиромаси мјесто имбрета имају споне (Вук; РСА), *ибреџе* f. pl. „украсне игле на женској одећи“ (Škaljić).

• Позајмљеница из неизвесног извора.

Ако се пође од значења „украсна плочица“, уп. ит. *ambrogetta* „id.“ (тако, уз резерву, РСА 1:99, где пише *ambregetta*); ако је изворно „копча“, онда се са Скоком може поредити срлат. *membretum* (Трст, XIV в.), тј. ит. *membretto* „врста дугмади“ (Skok I.c.), или, с обзиром на варијанте са *и-*, тур. *ibre* „игла“ (тако Škaljić 338, без објашњења за *-еџа*; сингуларизација првобитне множине ср. рода **ибреџа* од **ибре* n.?); секундарно *-м-* имало би аналогију у *имбреџи* „пример, чудо“ поред *ибрет* < тур. *ibret*; није искључена ни семантичка веза са овом последњом речју, ако се узме да су украси ове врсте служили као амајлије, јер се веровало да ће девојка у чију се лепоту „зачуде“ поружнети или умрети (усмено Љ. Пешикан-Љуштановић), уп. РСА s.v. *зачудиџи* (се).

амбуља *амбуља* f. „дугачка врећа“ (Вук 1818; РСА), „јачо дубока, велика и незграпна циганска торба“ Златибор (Миловановић), „дубока, велика врећа; женска торба лоше израде“ Петловача (грађа ЕРСЈ), *амбуље* f. pl. „прње“ (РСА), „id.“; одећа на гомили; рите“ Војв. (РСГВ), *амбуље* „id.“ Црна Река (Марковић II), деминутив *амбуљица* Златибор (Миловановић), Петловача (грађа ЕРСЈ); и са *х-*: *хамбуља*, *хамбуљица*: Смиља седне на кола са нешто мало хамбуља; те хамбуљице и мајчин благослов беху њен мираз Б.

Атанацковић, „покривач“: хамбуљом се покри НП Херц. (грађа РСА); овамо свакако и облици на *и-*: *имбуља* „врста огртача, обично од неуваљаног сукна“ Високо, Сарајевско поље, „врста прекривача од кострети“ Далм. (РСА), Конавли (Kašić 355), „врећа, торба“ Никшић (РСА), „џак, врећа у којој се држи мрежа; чаршав у који се купе мурве“ сз. Бока (Musić), *имбуљ* т. „старо платно од једара“ (РСА), *имбуљ* „завежљај робе, врста теле, велики волумен, сноп, церада“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), *имбуј* т. „крпе од старих једара које служе за обмотавање“ Далм. (Vidović), *имбуј* „закрча“ (ČDL), *имбујаџ* рф. „обмотати“ Далм. (Vidović), *имбујаџ* (се) „натрпати, закрчити“, (трпни) придев *имбујџ* „закрчен, претрпан; прекривен облацима (о небу)“ (ČDL); и са *х-*: *химбуља* f. „покривач од козје длаке“ Мостар (грађа ЕРСЈ).

• У крајњој линији од лат. *involvere* „умотати“. Балкански романизам, уп. арум. *mboličédzū* „прекрити главу велом“, *îmbulisésçu* „покрити лице (као Туркиње)“, алб. *mbulój* „покрити, сакрити; одевати; обасути; скривати, тајити; наткрити, омотати“, *mbulóhem* „обући се; покрити се“, (*m*)*bulím*, *mbulesë* „покривач, покров, поклопац“, (*m*)*bulicë* „мали женски вео“, нгр. (ε)μπόλια „женски вео за главу“, εμπολιάζω „увити, замотати, прекрити“.

Ch. Symeonidis, Graeco-Romanica 123 изводи гр. речи од ит. *invoglia* „покривач, омот“, *invogliare* „замотати“, за разлику од Андриотиса, који полази од вен. облика *imbogio*; слично Vidović 170: од вен. *imbuglio*, у говору Трста *imboio*, *imbogliare*. Уп. и DEI 1941 s.v. *imbòglio*. За варирање анлаута уп. антрешељ, за могуће укрштање са була в. тамо *забулиџи* (се). Од *хамбуље* рф. можда *хањуле* „платнене крпе којима копачи обавијају ноге“ (дружчије Vinja 1:199, од лат. *pannulus*). Уп. и јамболија „покривач од вуне или кострети“, такође буље „прње“ Војв. (РСГВ) поред *бруље* бачки Буњевци (Reić/Vučlija).

амељ в. авељ.

аметом *амеџом* adv. „сасвим, потпуно, листов, одреда“ уз глаголе *џроџа-сџи*, *џоразџи*, *џобџи*, *џоробџи* (РСА; РЈА), *амеџом* „без мере, много“ уз *даваџи* Банија и Кордун (Петровић Д.), *амеџом* „потпуно, сасвим“ Пирот (Живковић), *амеџом* „id.“ *ibid.* (Панајотовић), Лесковац (Митровић), *амеџице* adv. „id.“ уз *џомреџи*, *зареџи се* (РСА), помријеше људи аметице (кад је какав помор у селу) — марва цркава аметице Срем (Вук s.v. *амеџимице*), *амеџице*: Они напџво (= на славу) аметице џдџ ист.-бос. Ере (Реметић), такође *амеџимице* (Вук; РСА); са (секундарним) *х-*: кајк. *хамџом* Гола (Večepaj/Lončarić), *хамеџице*, уз *иџи*, *џосеџи шуму* итд. Трнски, Шулек, Беговић (грађа РСА). — Од XVII в. *хамеџом*: Војску џегову хаметом поби Витезовић, такође Кавањин, Качић и др. (РЈА).

- Од тур. *ammeten* „уопште, све одједном“, ар. порекла (Skok 1:35; Škaljić 94); уп. слн. *ametno* (Bezljaj 1:4).

Витезовић има и *хамет* т. „погибија, пропаст“, у примерима: Од куд је ов хамет? Од куд то гробовје? — С вином муж изгуби памет, а жена сва појде в хамет (RJA). Такво значење изведено је из претежне употребе прилога *аметом* у негативним контекстима, након што је он реинтерпретиран као инструментал од (*х*)*амет*, уп. *амет* „све“ поред *амеж* „id.“ Дуга Реса и Карловац (Регушић I 38). За облик *аламетом* в. аналет.

амза *амза* т. „клипан, будала“ Србија, „прождрљивац“ ср. Поморавље (РСА), „блесав, будаласт човек“ Чумић (Грковић), *амза* „id.“: што си зинул кк'о *амза* Тимок (Динић I), Врање (Златановић), Пирот (грађа РСА), Призрен (Чемерикић), „ветропир, лакомислен човек“ Лесковац (Митровић), *амдза* Врање (Златановић); овамо можда и *амзов* „скитара, нерадник, глупан“ Васојевићи (Боричић).

- Нејасно.

За „прождрљив“ могло би се помишљати на ар. *hamzä* „лав“ (одакле преко турског мусл. ЛИ *Хамза*, уп. Škaljić 309), али се тиме не објашњавају остала значења. Друкчије Mollova 1982:49 (можда од тур. *hamzä* „горак“ или *hamza* „накисео“). Уп. амсалак.

амин *амин* интерј. „нека тако буде!“ (Вук 1818), „id.; готово, свршено, збогом“: *Амин свайнови* говори се кад се сватови распуштају Војв.; код православаца и као прилог „увек, стално“: Он је амин у крчми Змај; и као именица т. „крај, свршетак“: (*на*)*в(и)јек* и *амин*, *до / из амина (века)* „довека, до краја, потпуно, сасвим“, (*као*) *у амин(у)* Србија, Војв., ЦГ, „час, тренутак“: *у добар амин* Сокобања, „заклетва, завет“: *позвати* *под амин*, *учинити* (*велики*) *амин* НП, „проклетство, клетва“: *мејати* / (*у*)*чинити* *амин*, *амин* и *гомила* ЦГ, Херц. (РСА), израз *амин дабодда* „нека тако Бог да“ Конавли (Бојанић/Тривунац), *амин* „id.“; неодређена фантастична невидљива сила; бог“: Убио га неки амин — Убио те амин, шта оћеш од мене?! Црна Река (Марковић II), Лесковац (Митровић); *амин(аи)* т. „погодан, прави тренутак, право време, баш онда када треба“: Дојде баш у аминат Пирот (Живковић), „тренутак у којем се изречена клетва остварује“ *ibid.* (Златковић II); *амин* интерј., *adv.* Прошћење (Вујичић), *амин* интерј., т. Стара ЦГ (Пешикан), интерј. Загарач (Ћупићи), *Амин* т. „последњи дан Духова“ Банија (РСА); *амин / амен* интерј., *adv.* Војв. (РСГВ), *амин / амен* т. „вероисповест“: промјни *амин* Вргада (Јуришић), *амин / амен* интерј. „да би тако било!“ Бакарац и Шкрљево (Turina/Šepić), *амен* интерј.; *adv.* „свршено, готово“ код католика (РСА), *амен* интерј.; и т. „крај“ (ČDL); *аминати* *impf.* „изговарати *амин!*“ (Вук 1818), „id.; повлађивати“, такође *аминати* (РСА), *аминати* Косово (Елезовић I), Стара ЦГ (Пешикан), *аминовати*

„id.; анатемисати“ (РСА), „одобравати, повлађивати“ Војв. (РСГВ), „одобравати“ Златибор (Миловановић), „id.“ Прошћење (Вујичић), *ам̃иновати* Загарач (Ћупићи), *ам̃инујем* „заповедати, наређивати (заповест старог свата при поласку по младу закључује се речју — *амин*)“ Александровац (грађа ЕРСЈ), *ам̃еновати* бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *ам̃инковати*, *ам̃инисати*; *ам̃иниш* т. реј. „који све одобрава“ (РСА), Војв., *ам̃инишки* adv. „аминујући, повлађујући“ *ibid.* (РСГВ), *аминишки* „id.“ Загарач (Ћупићи), *аминишиши* impf. „одобравати без поговора“; *ам̃инач* т. „који повлађује; лице које у свадбеним обредима пева *амин*“ Жупа (РСА); *ам̃инице* adv. „с одобравањем“ ЦГ (РСА). — Стсрп. *аминь* поред *амень* (Даничић).

• Од гр. ἀμίν „id.“, хебр. порекла; облици са *-и-* преко средњегрчког изговора, облици са *-е-* преко црквеног латинитета (Skok 1:34–35; Vasmer 1944:43; уп. Поповић 1953:203).

Пада у очи распрострањеност облика *амин* у католичком Приморју, што ће бити појава паралелна са облицима хагионима *Илија*, *Варвара*, *Влахо*, који су у вези са вековном владавином Византије у Далмацији; са друге стране, стсрп. примери са *-е-* су из босанских исправа. Пиротско *аминиш* „погодан тренутак (и сл.)“ вероватно декомпоновано од тамин.

амица *ам̃ица* т. „стриц, очев брат; чика (у обраћању)“ БиХ (РСА), Војв. (РСГВ), Ливно и Дувно (Рамић), *ам̃ица* Косово (Елезовић II 494), *амица* надимак; *амициница* f. „стрина“, *амицић* т. „брат од стрица“ (РСА), Ливно и Дувно (Рамић), *амицићна*, *амицична* f. „сестра од стрица“ (РСА); такође без *а-*: *мица*, *мице* „стриц“ Косово, и енcl., уз ЛП: Мица Веџел (Елезовић I). — У XVIII в. *амежа* Качић (Skok 1:35).

• Од тур. дијал. *атиса* поред књиж. *атиса*, *атса* „id.“, ар. порекла. Балкански турцизам, уп. буг. *амуджа*, рум. *tiğ* (Scurtu 1966:134), алб. *tiçhë*. Skok l.c. и Škaljić 94 наводе као етимон само тур. књиж. ликове; за изходишни тур. облик уп. и Mollova 1982:49. Афереза на Косову можда под алб. утицајем, али уп. *Мицић* мусл. презиме у Босни, *Мицићи* заселак код Бихаћа (RJA).

амишан *ам̃ишан*, *-ина*, *-ино* adj. „похлепан, лаком; грамжљив, грабљив; лукав, препреден“ Србија (РСА), *ам̃ишан* / *ам̃ишан* „id.“; досетљив, сналажљив; штедљив, себичан, шкрт“ Војв. (РСГВ), *ам̃ишан* „грамзив, похлепан“ Лесковац (Митровић); и са *х-*: *хам̃ишан* Срем (грађа РСА), *хам̃ишан* „id.“ Ловра (Мијатовић), *(х)ам̃ишан* „лаком, прождрљив“ Радимња (Томић II), *(х)ам̃ишан* „префриган, вешт, лукав“ бачки Буњевци (Реић/Ваџлија); *ам̃ишно* adv. „лакомо; лукаво“ (РСА), *(х)ам̃ишно* „лукаво, препредено“ бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *(х)ам̃ишно* „лакомо, прождрљиво“ Радимња (Томић II); *ам̃ишно̃сти*, *-и* f. „похлепност; лукавост“ (РСА), *ами-*

иності „id.“ Војв. (РСГВ), *амишлук* т.: Осушила се од амишлука као вериге Свилајнац и Ресава (РСА); *хамшишкѝ* adj. „лажљив, преваран“ угарски Хрвати (РЈА); *амишиѝг* т. „лукавство“ Сремац (РСА), „тврдичлук“ Војв.; такође *амичан* Срем (РСГВ). — Од XVII в. *хамишан*, *хамишки*, *хамишлук* Слав., кајк. (РЈА; Михајловић), 1799. *хамишаг* „лукавство“ (грађа РСА).

• Од мађ. *hamis* „лажљив, преваран, лажан, кривотворен“, *hamisság* (Skok 1:653; Hadrovics 254); уп. рум. *hámis*, слч. *hamišný*, *hamižný*, чеш. *hamiš(t)ný*, стчеш. *hemišný*, укр. *гáмишні́й*.

Мађ. реч је неизвесног порекла, можда у вези са *hámoz* „љуштити“ (MNYTESz 2:40), или пре, заједно са стчеш. *hamiš* / *hemiš* „превара“, *hamišný* / *hemišný* adj., од срвнем. *het(i)sch* „потајан, подмукао“, нвнем. *heimisch* (Hadrovics l.c.). Облик *амичан* (-чна, -чно) вероватно плод хиперкорекције у контакту са говорима где је *чн* > *шн*. Са формалне и семантичке стране није јасно спада ли овамо *амишца* „развратница, рђава жена“ Црна Река (Марковић I), уп. буг. *хамцина* „простачина, сељачина“, по РРОДД из руског; рус. *хам* „грубијан“ Фасмер 4:220 радије изводи од старозаветног имена Нојевог сина *Хам* (Постање 9, 18 и д.) него од тур. *ham* „груб“.

амка *ámka* f. „омча“: Ако си тој уработија, сам да си туриш áмку око гушу! Врање (Златановић).

• Варијанта од *омка*, в. *омча*.

Уп. нарочито *ómka* „замка“ Пирот (Живковић), за *a-* < *o-* у истом крају *алуја* < *олуја*, *ашав* < *ошав* (Златановић).

амкати *ámkatii*, *-ám* impf. „хватати устима кувано јаје обешено о конач (обичај о Белим покладама)“ Србија (РСА), *ámкаш* „id.“ Косово (Елезовић I), *ámкам* Призрен (Чемерикић), Врање (Златановић).

• Јужнословенски, можда још прасловенски дијалектизам **хам(ъ)kati*, уп. мак. *ámka* „id.“, буг. *хамкамь* (Геров), дијал. *хамкам* Странца (БД 1:152), даље блр. *гамкаць* поред *гамаць* „јести“ (ЭСБМ 3:41), укр. *гамкати* поред *гамати* „id.“ (ЕСУМ 1:463).

Итератив од **хатати* „хватати (устима)“, **хатити* > *амнути*, у крајњој линији ономатопејског порекла, уп. ЭССЯ 8:17–18 и ономатопеју за једење (*хам!* (РСА напомиње да се при амкању узвикује *ам!*). За варијанту без *x-* уп. рус. дијал. *ámкать*, *ámкнутъ* „ухватити устима, ујести“ (у дејчем говору): Кошка птичку амкнула, и нет ее – Собака амкнет тебя за палец (СРНГ). У истом значењу на истом подручју (ји. Србија, Македонија, Бугарска) и ламкати.

амле *ámle* п. „тронути, доба“: Мори снајке, у неко áмле преко ноћ дѣте почна да ми плаче Врање (Златановић); *амле* adv. (?) „одмах, сместа“: Не дирај тога коња, јер ће амле на тебе да скочи Надибар (РСА).

• Свакако исто што и мак. *амле* п. заст. „трнутак, моменат, мах“, *на амлиња* „на трнутке, на махове“; даље нејасно.

РСА 1:105 изводи од тур. *hamle* „напад, насртај, јуриш; напор“, што семантички не одговара. Прилошка употреба у Надибру можда према сабајле, џумле и сл.; али ако се допусти да су граматичко одређење и дефиниција значења у РСА изведени из наведеног примера без друге потврде, посреди може бити заправо именица **амле*, *-ейла* п. „неувежбан коњ“ од основе која је у амљив. Нејасно остаје и *амле* „снага, моћ, осећање“: Господине доктуре, изгубија сам си амле Лесковац (Митровић, уз упућивање на синоним *омлаз*).

амљив *амљив*, *-а*, *-о* adj. „који се улежао, који не ради“: Тѝ нѝси у̀бѝдѝн, тѝ-си амљив — Вѝ амљив ти је вѝ што нѝ-рѝдѝ ист.-бос. Ере (Реметић); и са *х-*: *хамљив*, *хамли* indecl. „који није навикао на рад, који није трениран (о коњу)“: Хамли ђогат, а тешка дивојка НП БиХ, „човек који није свикнут на нешто, није се упутио у неки посао, а невешто ради“ (Škaljić).

• Од тур. *hamli* „сиров, незрео, ненаучен“, перс. порекла (Škaljić 308–309).

За порекло тур. речи в. Stachowski 1998:76. Уп. амле.

амнути *амнӯи*, *-нѝм* pf. „зинути, отворити уста; проговорити, чути се жив“ Васојевићи (Боричић), *амнем* „дочепати, зграбити“ Пирот (Живковић).

• Јужнословенски дијалектизам **хамнџти* „ухватити (устима)“, уп. буг. *хамнж* „појести; ухватити устима при амкању“ (Геров).

Образовање трнутног (свршеног) вида од **хамати*, уп. амкати. Мање је вероватно да је у значењу „дочепати“ од **хайнуџи* са *ѝн* > *мн*, уп. апити.

амо *амо* adv. „овамо, на ову страну; овде“ Србија, БиХ, ЦГ (Вук 1818; РСА), Војв. (РСГВ), Ускоци (Станић); у императивној служби са разним партикулама *ам(о)дер*, *амокѝ(р)*, *амокѝре*, *амокѝрце* (РСА); такође у сложеницама: *амѝзгѝ*, *амѝздѝ* (више се горњем, одн. доњем волу у плугу да иде право) Пива и Дробњак (Вуковић), *амѝзгѝр*, *амѝзгѝр* „доле!“; *амѝздѝљ* „горе! (волѝвима)“ Ускоци (Станић); са наставком 2. pl. imp. *амѝше*; са акузативом заменице: *амѝ ѝше* (РСА), *амѝ се* (РЈА), *амѝсе* Ускоци (Станић); са *овѝдѝ*, *онѝдѝ*: *вѝдѝамѝ*, *нѝдѝамѝ* Љештанско (Тепић 267, 280); придев *амѝшѝѝ* „овдашѝѝ“ (РСА).

• Јужнословенски прилог на *-мо* од неизвесне основе, уп. мак. *амѝ*, буг. *амѝ* „id.“.

По Даничићу, скраћено од овамо испадањем *-в-* и контракцијом *оа* > *ѝ* (РЈА 1:81; прихваћено у ESSJ 2:53); на то би указивала интонација, уп. *нѝ ѝшѝмо нѝ амѝ* „никако, слабо, без успеха“ Дубр. (Бојанић/Тривунац). По Скоку, декомпозицијом од *с-амѝ* „овамо“ (Skok 1:35–36); по Трубачову, истоветно псл. релативу **јѝмо* (ЭССЯ 1:71).

аморижати *аморижа̀ти* impf. „води́ти љубав“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), „id.; удварати се“ Дубр., Цавтат (Skok 1:33), *амурижа̀ти, мурижа̀ти* „id.“ сз. Бока (Musić).

- Од вен. **amorizar*, ит. *amoreggiare* „id.“ (Lipovac-Radulović 10; Musić 125). Skok I.c. само констатује лат. суфикс *-idiare* > *-ижа̀ти*. Уп. намурати се „заљубити се“ (< ит. *inamorarsi*, такође од лат. *amor*, *-oris* „љубав“).

ампа¹ *ам̀па* f. „група људи, гомила“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *ам̀па* „критика, галама“: Она на́ме ам̀пу: ђе сам била ист.-бос. Ере (РЕМЕТИЋ); са *х-*: *хам̀па* „гомилa, чета“: Бјешките... велика се *хам̀па* свикала, све што клања дигло се ... има их читава хампа (чета) Херцег-Босна (грађа РСА); и са *ј-*: *јам̀па* (*кòња-ника, љóди*) „велика група, мноштво, гомила“, ~ *вòлòвā, гòвèди* „стадо, буљук, чопор“ Ускоци (СТАНИЋ); овамо вероватно и *јам̀па* „некаква мрачна сила од које се човек не може отргнути“: Пòбјеже низ Мртāње кáда га јам̀па понесе Пипери, анђáва и јам̀па нејасног значења Ровца (Петровић Д. 1976:78).

- Нејасно.

Уп. ипак тур. (*h*)*ампа, хетра* „друг, помоћник“, одатле с.-х. израз *хам̀пу учини́ти* „помоћи“ (Škaljić 309). Тур. реч често има негативну конотацију: „саучесник у злочину; јатак“ (DS 239 s.v. *ампа*), „хајкач“, уп. и *хампа сиктак* „држати страну једној особи приликом сукоба, свађе“, *хампиртак* „наљутити се, расрдити се“ (id. 2268–2269). Облик *јам̀па* Петровић Д. I.c. везује са ампа². Мак. *ам̀па* „невоља, несрећа“ семантички се може сврстати и под ову, и под следећу одредницу. Није извесно ни спадају ли овамо значења *ам̀па* т. „трапавко, неспретњак“ Лесковац (МИТРОВИЋ), Пирот (ЖИВКОВИЋ), *ам̀па* „навика“, једино у примеру: Има нике ам̀пе Нови Бечеј (РСГВ).

ампа² *ам̀па* f. „вејавица, мећава“ Бачка, „лапавица“ Херц. (РСА), „невреме (зимско)“ Војв. (РСГВ), „вихор, невреме“ бачки Буњевци (РЕИЋ/ВАСЛИЈА); *ам̀па* „задах“ Пјешивци (Петровић Д. 1976:78).

- Нејасно.

Веза са ампа¹ мало је вероватна, осим ако се претпостави семантички развој „хајка, харанга“ → „невреме, вејавица“. За значење „задах“ уп. апа². По Петровић Д. I.c. од ие. **ар-* „вода“.

ампер *ам̀пер* т. „лимено ведро, канта, суд за воду и др.“ сев. Босна, Војв. (РСА; РСГВ), Петловача (грађа ЕРСЈ), Осијек (S. Sekereš, ЗБМСФЛ 21/2:176), Слав. Пожега (Sekereš VII), *ам̀пер* „id.“ Слав. Подравина (Sekereš V), Осијек (Striedter-Temps 100), Загреб (Skok 1:36), Дуга Реса и Карловац (Регушић I 38); и са (секундарним) *х-*: (*х*)*ам̀пер* Пожешка котлина (Sekereš VII), сз. Хрватска (Striedter-Temps I.c.).

- Од нем. дијал. (бав.-аустр.) *Amper* „id.“ (Skok, Striedter-Temps l.c.; Schneeweis 55).

амрел *àmṛēl*, *-éla* т. „кишобран“ Србија, Војв. (Вук 1818; РСА; РСГВ), такође *амрэла* f. Ђ. Јакшић (РСА), Војв. (РСГВ), *амбрѐл* т. заст. Србија (РСА), бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), Војв., *амбрѐл* Вршац (РСГВ), *амбрѐла* f. Србија (РСА), Велико Блашко (Савићеве), Војв. (РСГВ), *амбрѐла* Слав. Подравина (Sekereš V), *амбрѐла* f. / *амбрѐло* п. Вировитица (Sekereš VI), *амбрело* Мостар (грађа ЕРСЈ), *амлѐр*, *-éra* т. Војв. (РСГВ), *јамбрѐла* f. Михаљевићи код Општарина (Perušić IV 77); *амбрелчић* т., *амрѐлче* п. дем., *амрѐлција* т. „човек који поправља кишобране“ Војв., *амбрелџија* „id.“ Вршац (РСГВ). — 1791. *амбрел* „падобран“ (Михајловић).

- Од нем. (аустр.) *Ambrel / Amrel* „id.“ (Striedter-Temps 100, в. и Skok 2:556).

У крајњој линији из италијанског, одакле непосредно потичу приморски и црногорски облици *лумбрела*, *омбрела* и сл.

амсалак *амсалѝк* т. „замлата“ Косово (Елезовић I 472).

- Од тур. дијал. *amsalak* „глупан, будала“ (DS 239–240).
Уп. амза.

аналет *анáлетѝ* т. „проклетство, анатема“, *анáлетѝе* [аналетѝ ѝе] (*је, га, иг*) било „проклет био“, *анáлетѝњѝк* т. „ђаво, сотона; врло немирно дете или живинче“ Ускоци (Станић); овамо вероватно и *алáметѝ* т. „проклетство“, у прилошкој служби: Те су добротина у народ сјала, а неваљанства су аламетом проћерана Миљанов — Нитков један, украо ми је два бремена кртоле. А нека га, аламет му било ЦГ (РСА).

- Локална варијанта од налет „проклетник“ (< ланет).

На истом терену и у истом значењу уп. изворнији облик *налетѝ* (њак) Ускоци (Станић). Почетно *a-* вероватно под утицајем *анáѝема*, *анáѝемњак*, уп. и Mollova 1982:49. Варијанта *алáметѝ* метатезом уз наслањање на аламет¹, уп. алб. *alamét* „несрећа, удес, коб, слом, пропаст; увреда“; адј. „велики, огроман“. За прилошку употребу уп. аметом.

анасон *анàsон*, *-óна* т. „анис, *Pimpinella anisum*; коморач, *Anethum foeniculum*“ (РСА), *анасóн* „анис“ Косово (Елезовић I), *анàsон* Призрен (Чемерикић); *анасонѝѝи* имрф. „зачињавати (ракију) анасоном“; *анасóн-ли* адј. indecl. „зачињен анасоном (о ракији)“ Дучаловићи, *анасóнлија* f. „ракија зачињена анасоном“ Милићевић (РСА), *анасóнлија* „id.“ Косово (Елезовић I), *анасонлија* Призрен (Чемерикић), *анасóнлиќа* Сремац, *анасóнлија* Грол, *анàsонќа* Зоруновац (РСА).

- Од тур. *anason* „анис“, *anasonlu* (Skok 1:40). Балкански турцизам, уп. мак. *анасон*, *анасонка* „мастика“, буг. *анасон*, рум., арум., алб. *anasón*.

Турска реч потиче од нгр. ἀνασονί (БЕР 1:11). Исти фитоним позајмљен је и другим путевима, уп. аниж, онаиз. Хапаксна варијанта *анџиџон* (РСА) показује *-џ-* као и *аниџа* (Šulek) < лат. *anethum* < сгр. ἄνηθ/τον.

анатема *анџиџа* f. „проклетство, чин којим се неко изопштава из цркве“: *баџиџи на неког анџиџу* (Вук 1818; РСА), „нечастива сила, ђаво; проклетник“ ЦГ, Херц., Србија (РСА), Ускоци (Станић), *анџиџа* књиж. (РМС), Војв. (РСГВ); *Анџиџа* назив вира у реци Градац код Ваљева (усмено А. Л.); изрази *анџиџа џе / га / је / их било*, такође *анџиџе га маџе било* и сл. НПосл, Херц., ЦГ (Вук 1818; РСА), *анџиџе маџе* интерј. за чуђење: *Анџе маџе с тоџом / те било* — *Анџе те маџе било* „ђаво те однео!“ Ускоци (Станић), *Анџе мате врага и његова брата Амџа!* Бока (Вук s.v. *Амаџи*), *анџиџемаџе!* Загарач (Ћупићи), *анџиџе га / џе* Стара ЦГ (Пешикан), *анџиџегама* „проклет био!“ Прошћење (Вујичић); такође *анџема* Доситеј, Херц., ЦГ (Вук; РСА), *анџема (га било)* Стара ЦГ (Пешикан); и без *а-*: *наџиџа* „обичај бацања проклетства“ Хомоље (РСА, асс.?), „проклетство; демонска сила“, у изразима *наџиџа га / је било*, *наџиџа џе била* Србија, *наџиџа џе убила* Крагујевац (РСА); *наџиџе-маџе* ЦГ (РЈА), *наџиџе га / џе* Стара ЦГ (Пешикан); *наџиџама* т. „настрљивац“ Бучум и Бели Поток (Богдановић I); придев *анџиџемски* у хидрониму *Анџиџемски џоџок* код Београда (РЈА); изведенице *анџиџемиџа* f. „проклетство, анатема“ Лесковац (Митровић), *наџиџемиџа* „бацање проклетства“: У старије време, кад хоће некога да прокуну услед учињене кривице, сви домаћини изиђу на зборно место, бацају по камен на гомилу и говоре: „Проклет да је дабогда“. То су звали *наџемиџа* Зоруновац, Заглавак (РСА), *анџиџемиџа* f. „опака жена, проклетница“ Гласинац (грађа ЕРСЈ), *анџиџемче* п., *анџиџемчић* т. дет. „немирно дете“ Сврљиг (РСА, асс.?), *анџиџемнић* т. „онај који заслужује анатему“ (Вук 1818), „нечастива сила, ђаво; проклетник, неваљалац; обешењак, немирко“ Србија (РСА), *анџиџемница* f. „она која заслужује анатему“ (Вук 1818), „нечиста сила, вештица“ Херц. „опака жена“ Стерија (РСА), *(а)наџиџемник*, *(а)наџиџемница*, *(а)наџиџемниче* п. Косово (Елезовић I), *наџиџемнић* Васојевићи (РСА), *наџиџомнић* *ibid.* (Стијовић); *анџиџемњаћ* т. Србија (Вук 1818; РСА), Војв. (РСГВ), *анџиџемњаћ* Загарач (Ћупићи), *анџиџе(м)њаћ* Ускоци (Станић), *анџиџемњачина* т. аугт. Босна, *анџиџемњаџа* f. Дучаловићи, *анџиџењаћ* ЦГ, НПр Херц. (РСА), *анџиџемњаћ* Ускоци (Станић), Пива (грађа РСА), *наџиџемњаћ* Височка нахија, ЦГ (РСА), *анџиџемњаћ / наџиџемњаћ* Прошћење (Вујичић); са метатезом *анемџиџаћ* Златибор (Миловано-

вић); деноминал *анашѐмисаѝи* (im)pf. „бацити проклетство“ књиж., Ресава, *анашѐмнисаѝи* ЦГ Љубиша (РСА). Овамо вероватно и *ѝемија* „гомила од камена, коју народ гради као знак проклетства над неким“ Пошишавље (Караѝић 2:185). — Стрп. од XIII в. **АНАТЕМА** поред **АНАТѐМА**, **АНАВЕМА**: **БОУДИ** **КЕМОУ** **АНАВЕМА** (Даничић), глагол *анашѐмаѝи* XVIII в. Слав. (РЈА).

• Од гр. ἀνάθεμα „проклетство“ (Skok 1:40; Vasmer 1944:44); уп. стсл. **АНАВЕМА**, **АНАТЕМА**, цсл. **АНАФЕМА**, мак. *анашѐма*, буг. *анѐтема*, рум. *anate-mă*, арум. *anathimă*, алб. *anatemë*, слн. *anáтема*, слч., чеш. *anatéma*, пољ. *anatema*, рус. *анѐфема*, укр. *анáхим*, *анáхтема*, *анѐфтема*, блр. *ана-хим(а)* итд.

Грецизам распрострањен са хришћанством у многе језике. Нагласак *анашѐма* < *анѝшѐма* заснивао би се на гр. номинативу-акузативу, а *анѝшѐма* < *анашѐма* на генитиву ἀναθέματος и дативу -έματι. У изразу *анашѐмаѝе* (и сл.) могло би бити одражено завршно -т- основе — упркос Скоку, који га схвата као генитив (ваљда акузатив?) личне заменице (Skok l.c.) — или се ради о преосмишљењу израза ἀναθεματίζεται, ἀναθεματεῖται „проклиње се“. Пада у очи стрп. конструкција са дативом, насупрот савременим конструкцијама са акузативом, при чему се понегде мешају глаголи **biti* и **biti* „(у)бити“. Та промена може бити у вези са семантичким развојем од помет actionis у фолклорни назив за демонска бића (а одатле и за њихово станиште). За израз *анашѐмагабило* уп. М. С. Лалевић, ПСКЈ 2/1951/1:150–151. За (*на*)*ѝемија* „гомила од камена као знак проклетства“ уп. буг. дијал. *анѐтема* „колективно проклетство, обично бацањем камена на одређено место уз проклињање речима *анатема!*“; тако настала гомила камења“ Странца (БД 1:64); за отпадање *ана-* уп. можда тенац.

анача *анача* f. „кошница вршкара остављена преко зиме за размножавање пчела“ БиХ (?) (РСА), *Аначу* дѝгн̄у — *Анача*: ст̄ар̄а ч̄ѐла, нѝје т̄р̄нка н̄в̄а ист.-бос. Ере (Реметић); такође *анѝача* „медоносно друштво“: *Анѝача*, т̄о је мајка, добра међуша, р̄ој од к̄ојег се пр̄аѝи др̄уги, за опл̄од̄њу Војв. (РСГВ).

• Нејасно.

Ако се пође од војв. облика, најпре домаћа изведеница суфиксом *-ача* од мађ. *ануа* „мати“, *ануатѐн* „пчелиња матица“, уп. *матичњак* „место у врху кошнице где борави матица“ (РСА). Или од тур. *ана* „мати“ (РСА 1:116).

ангарија *ангарија* f. „присилни рад, кулук“ Лапчевић, Андрић, „патња, мука, невоља“ БиХ (РСА), *анг̄арија* „id.“ сз. Бока (Musić), *ангарија* „кулук; радња без воље, без пажње, рђав посао“ Косово (Елезовић I), *ангарија* „кулук“ Призрен (Чемерићи), „id.“: *ангарија* у Турчина НП, „неплодно земљиште“: *Ма немам добро земљиште, све ангарија Врање* (Златановић), „невоља, мука“ Лесковац (Митровић); *ангарилѝк* m. „кулук“ Призрен (Чемерићи); такође са аферезом почетног слога *гарија*

„принудан рад, кулук“ Пирот (Живковић), Тимок (Станојевић 180), са асимилацијом *argarija* „id.“ ист. Србија (РСА, асс.?). — Од XVI в. *ангарија* Дубр. (RJA).

- Од сргр. ἀγγαρεία „порука, посланство; бесплатан принудни рад; заморан посао, напор“ (Skok 1:43). Балкански грецизам, уп. мак. *ангарија*, буг. *ангарија*, рум. *angară*, арум. *angârie*, алб. *angari*.

На југоистоку непосредно из грчког или — будући да реч није забележена у стерп. споменицима — преко турског *angarya*, *angarye* (како то БЕР 1:11 узима за буг. реч, а Škaljić 95 за све с.-х. облике); на западу је вероватно срлат. или ит. посредство, које Musić 125 претпоставља за бокељски облик. Skok I.c. указује на честу употребу речи у далматинским лат. статутима, у које је ушла из византијског права. Уп. срлат. *angaria* „обавеза да се дају превозна средства за државу“, ит. *angaria* 1364, књиж. (тоскан.) *anheria* „насиље“ (DELI 55–56). Облик *аргарија* можда наслоњен на *аргајџовајџи*, в. аргат(ин). Гр. реч је изведена од стгр. ἀγγαρος „гласник персијског цара; посланик“: постојала је обавеза да се тим гласницима бесплатно дају свежи коњи; за семантички развој уп. и с.-х. посао : послати. Није јасно спада ли овамо значење *ангарија* „шала, лудорија“, *ангаријајџи*, *ангарисајџи* impf. „причати којешта, лакрдијати“ ЦГ (РСА), уп. алб. *e bën angari* „радити нешто немарно“.

†**андага** стерп. *анџага* f. „врста посуде“: *једна анџага, потеже десетъ литѣ* XV в. Дубр. (MS 408; Даничић).

- Нејасно.

По Даничићу од срлат. *endica* < гр. ἐνθήκη „складиште“ (RJA 1:84), Vasmer 1944:44 сумња због гласовних односа, Skok 1:41 допушта изражавајући (неоправдано) резерву према Даничићевој дефиницији значења (из контекста је јасно да се ради о посуду).

андак *андак* m. „јарак, увала, провалија“ (РСА), *андак* „ров“: Данџске да попунимо онџ андак јоште из првог светског рата Лесковац (Митровић); такође *андџ*: Да паднеш у онај андаџ не би ти више требала кашика Дучаловићи (РСА).

- Од тур. дијал. *andak* „јарак“ (DS 256).

Уп. јендек и андрак³.

андара само у изразима *андара-андара* за неспретан ход и површан рад: Заопџо се па андара-андара преко моје жито Црна Река (Марковић I), *андара-мандара* за оцену празног и бесмисленог разговора, „којешта“ (Вук; РСА), „на брзу руку, површно“ Радимња (Томић II); *андра-мандра* m. „смушењак, растрешен човек“ Дуга Реса и Карловац (Perušić I 38); *андр-др-бандр* adv. „којекако, макако“: Сложи ово лијепо, немој тако андр-бандр

Бос. Грахово (РСА); глагол *андарити* *impf.* „говорити којешта, лапарати“ (РЈА), Левач и Темнић (РСА).

• Свакако исто што и буг. дијал. *андџра-мандџра* „измешано, разбацано; угажено (о усевима)“ Видин (БЕР 3:648); даље нејасно.

БЕР I.c. пореди с.-х. и буг. спој са тур. *anda-banda* „збрда-здола, било како“, *anda-banda уартак* „радити нешто како било, немарно“, који семантички и фонетски стоји сасвим близу горенаведеном примеру из Босне. Глас *p* кога нема у тур. предлошку могао би се објаснити наслањањем на (и само нејасно) мандара, које се јавља као други део и у спојевима *џандара-мандара*, *ландара-мандара* са сличном семантиком (в. тандара, ландара). Тешко може бити од гр. *ἀντάρα* „бука, галама“ (тако Даничић, РЈА 1:81), већ и с обзиром на акценат, као и на то што се с.-х. реч јавља искључиво у парним (редупликованим) спојевима, какви у грчком нису потврђени, а по Скоку пре указују на турски модел (Skok 1:41; уп. Петровић 1993). Уп. ипак *андарити* „млатарати“ s.v. андати и поствербалне ономатопеје типа *џује-лује* (тупнути + лупити).

андарити се *андарити се impf.* „чешати се, драпати се“ (РСА).

• Нејасно.

Запис је из Срема, Барање или Лике, уп. *ландарити се* „грубо се чешати“ Банија (РСА), за варијантност *анд-* / *ланд-* в. андати. Можда у вези са драти, са вокализмом као у удар и експресивним **(x)ан-*, уп. андрак², андркати.

андати *андаџи*, *-ам (се) impf.* „ландарати; лутати, мувати се, млатити се“, *анда* п. „онај који лута без циља, ландарало“ Врање (РСА, асс.?, inf.?), *заанд(р)ам се pf.* „занети се неким послом, па заборавити на своје обавезе“ *ibid.* (Златановић); овамо вероватно *андарџи*, *-ам impf.* „млатарати, размахивати“ Косово (Елезовић I), *анђарити се* „скитати се, бекријати“, *анђарало m.*, *анђаруша f.* „скитница, бекрија“ Бачка, можда и *ањати* „лутати, тумарати“: Свинџ су ањале доломњ и горомњ 1858. (РСА).

• Нејасно.

Фонетски склоп и варијантност указују на експресивно образовање, уп. низ ландати, *ландраџи*, ландарати, *лањаџи* (Bjeletić/Vlajić-Popović 1991); за *ла-* / *а-* још и андарити се. Уп. и *андарити* „говорити којешта“ (s.v. андара); за семантику „ударати“ → „брбљати“ в. Влајић-Поповић 2002 *passim*. Веза са ит. *andare*, вен. *andar* „ићи“ чини се искљученом већ из географских разлога. Уп. и *хандраџи* „скитати“ s.v. андрав.

андаћ¹ *андџ*, *-ања m.* „време, гомила сена, сламе, грања и сл.“: Товар сијена (двје бале сијена увезу се заједно) кад се отовара, претури се коњу преко врата. Тако увезане бале зову се андаћ БиХ, Левач, Банат, Бачка (РСА), Ливно и Дувно (Рамић); и са *х-*: *хандџ* „товар сена уједно увезан“ БиХ, *хандџ*

„id.; велики сноп сена“ Мостар (грађа РСА); овамо вероватно и *андāћ* „бућ косе на глави, ћуба“ Јасеница (РСА).

• Вероватно из турског, уп. тур. дијал. *andaç* „свежањ, дењак; пар“ (DS 256).

За значење „ћуба“ уп. багља „навилјак сена; чуперак“. Уп. и андаћ². Пижурица 1980:251 узима да је исто што и *андрћ* s.v. андрак², уп. тамо и *андрк* „товар сена“.

андаћ² *андāћ*, *-āћа* m. „стомак, трбух“: Колики ти је андаћ! Цело село не може те исхранити, *андāћина* augm., *андāћара* f. „прождрљиво или трбушато чељаде или домаћа животиња“, *андāћарица* detm.; придев *андāћастī* „трбушат“: Андаћаст коњ није за јахање Дучаловићи (РСА); деноминал *уандāћийи се* pf. „попунити се, уширити се, угојити се, најести се“: Напасла се говеда, свако се уандаћило Прошћење (Вујичић).

• Нејасно.

Најпре метафора од андаћ³, будући да је у Дучаловићима реч забележена и у значењима „јарак, увала, провалија“ (в. андак); за семантику уп. и *амбисаји се* „бити незајажљив, провалити се“ s.v. амбис. Није ипак искључена ни веза са андаћ¹, која би претпостављала другачију метафору: „бреме(нит)“ → „трбух, трбушаст“, за преплитање значења „свежањ“, „ћуба“ и „стомак“ уп. у Врању *шумба* „мања група људи; кратка и дебела овца; овца са много вуне на глави“, *шумбица* „свежањ“ (Златановић) поред тумбак „стомак“ (в. ОС 74). Уп. још тур. дијал. *andik* „снажан, огроман, дебео, лењ“ (DS 260).

андаћ³ *андāћ* „јарак, увала, провалија“ в. андак.

андисати *андисаји* (im)pf. „упутити, упућивати (писмо), поручи(ва)ти у писму“: Сад ћу правит књигу на колину, | Херцеглији бану андисати — Књигу пише, у књизи андише НП, БиХ (РСА).

• Од тур. *andi*, 3. лица једнине перфекта од *антак* „сетити се, споменути“ (Škaljić 95).

Етимон тур. речи исти као у анлаисати, анладумити, уп. Севортјан 1:153–154. За с.-х. образовање уп. балдисати.

андра *андра* f. „женско митолошко биће“: Куде су андре играле, трава не ница Врање (Златановић), Горња Пчиња, *андришће* n. „id.“ *ibid.* (М. Филиповић / П. Томић, СЕЗБ 68:104–106).

• Нејасно, можда у вези са андрак¹.

Уп. и *хандра* „покварена женска особа“ Гола (Већенај/Lončarić), од *хандраји*, в. андрав.

андрав *андрав*, *-а*, *-о* adj. „прљав, неуредан“ бачки Буњевци (Reić/Vučlija).

• Вероватно од *хандрав, уп. кајк. х̃андрав поред х̃андраст̃и „вижлав, звркаст“, х̃андравџ м. „скитница“ Озаљ (Теџак), хандравџ „одрпанац“ Гола (Веџенај/Лопчагић); даље нејасно.

Деривациона основа је свакако глагол хандра̃ити impf. „скитати се“ Озаљ (Теџак), х̃андра̃ити „гужвањем уништити одећу“ Гола (Веџенај/Лопчагић). Можда у вези са хан̃шрав, хантав, шантав; или са експресивним хан- од драти, уп. андарити се, за значење „скитати“ уп. андати.

андрак¹ а̃ндра̃к м. „ђаво, враг, нечиста сила“: однео је андрак и какадемон Сремац, мора бити да има неки андрак у кући; све се нешто роља по тавану, а у кујни по целу ноћ лупа и корболује Бачка, Србија; често у изразима *који ти (му, јој, им...) је андрак, кога андрака* „који му је ђаво, шта му је?“ Срем, Бачка, Србија (Вук 1818; РСА), Таково (М. С. Филиповић, СЕЗБ 84:209), Војв., а̃ндрак, а̃ндрак *ibid.* (РСГВ), а̃ндрак „дечачина, људина“ Кулен Вакуф (грађа ЕРСЈ), а̃ндрак Призрен (Чемерикић), андрак Лесковац (Митровић); такође а̃ндраг Војв., а̃ндрок Банат (РСГВ); и са х-: хандрак Грчић Миленко, Змај (грађа РСА), (х)а̃ндра̃к бачки Буњевци (Реић/Ваџлија); кандрак ји. Србија; такође а̃ндр̃аг (РСА), хан̃шраг: Који ти је хантраг? Ловра (Мијатовић); овамо вероватно и а̃ндр̃и: Окани се ти ње, ухватио је њу андрц Бос. Грахово; а̃ндр̃з, -т̃р̃за: Шесторо је женских у Вртирепа ... па по вазда ви се о прошћу и као антрци се деру Д. Радић, „немирко, окачењак“ Јадар (РСА), а̃ндр̃з „id.“ Александровац (грађа ЕРСЈ).

• Вероватно са уметнутим -д- и протетским а- од *нрак < *нрав < псл. *norvъ поред *ро- / ра-norvъ > пундрав.

Уп. и варијанту са ко-: к̃ондра̃к (-а̃ћ) „ситно живо биће, црв који се према народној празноверици увлачи под кожу човека и узнемирава га; немиран дух, ђаво, враг који не да човеку да се смири на једном месту, пундрав (ац)“ Алексинац, Врање, Левач и Темнић (РСА), чеш. дијал. *kondrát, kondravec* поред *ponrava* (Machek 471–472); одатле и кандрак = андрак. Корен је исти као у понирати, кајк., чак. *йондрейти / йондриити*, понор; изворно значење било би „(црв) који понире (у човека, животињу)“, уп. SEK 4:97 s.v. *ponôr* „пундравац“, одатле „нечиста сила (у човеку)“. Завршно -ак варира код префиксалних сложеница са (изворнијим) -ав и у другим слов. језицима (уп. Skok 2:596 s.v. *pãmrãv*, SEK 4:96 s.v. *ponarva*). Уп. андрава s.v. андрак² које можда, заједно са андрак³, спада овамо. За протетски вокал уп. рус. дијал. *индрав* поред *ндрав* < *norvъ > с.-х. нарав. Мање су вероватне друге могућности тумачења: од гр. *ἀνθράκιον* „чир“ (Skok 1:42); уп. и *ἀνθραξ* „угаљ“, рл. *ἀνθρακес* „болест црни пришт“, за семантику *йр̃икојас* м. „црни пришт“ поред *йр̃икојаса* „утвара“ (в. којасити се). Skok l.c. пореди још рум. *(un) drac* „змај“ (< лат. *draco, -onis* „id.“), у изразу *e tot un drac* „све је то један враг“, као и фитоним мандрагора, а одбацује, с правом, Даничићево извођење (RJA 1:81) из тур. (< перс.) *ādrenk* „бол, жалост, несрећа“. За варијанту *ан̃шраг* уп. нетраг у сличним значењима и употребама. Одатле можда као хипокористик *а̃ниша* „ђаво“

Бачка (РСГВ). Облик *аниџрз* вероватно сингуларизацијом множине *аниџрзи* од **аниџрг*. У Заглавку и *мандрак* „ђаво“, са *м-* према матрак? Уп. и *дрљижек* т. „несташко, враголан“ у изразу негодовања *који ти је дрљижек* „шта ти је, који ти је ђаво“ Херц. (РСА).

андрак² *ãндрãк* т. „травуљина, коров, шипраг, шевар, трњак“: Зашто ... коров и андрак не почистимо, но се од змија не може прићи гробовима Србија, испрегне једнога вола, уведе га у андрак Кучи (РСА), Таково (М. С. Филиповић, СЕЗБ 84:209), Ваљево, Стари Влах (РЈА), Драгачево (Ђукановић II), *ãндрак* „врло нераван терен, изрит вододеринама и зарастао у густо непроходни честар“ Рудо (грађа ЕРСЈ), мтоп. *Андрака* f. „шума“ г. Пјешивци (Д. Петровић, ППЈ 8:49), такође *ãндрача* f. „тешко проходан предео, честар“: Врљасмо се ... по којекаквим андрачама НПр Војна Крајина (РСА); са *х-*: *хãндрача* „често трње, живица“ Дубр. (Вук; Бојанић/Тривунац), „(густа) шума“ *ibid.* (грађа РСА), *хãндрачина* augm. и реј. *ibid.* (Бојанић/Тривунац), *хандрачика* Курелац (грађа РСА); такође *ãндрãк* т. *ãндрка* f. „коров, шипраг, трњак“ Крушевац, Лика (РСА), *ãндрãћ* т. „честар, шипраг“ Стара ЦГ (Пешикан), *ãндрãћ* „место непроходно од густе шуме“, *ãндрава* f. „id.“ ЦГ (Ровинскиј 614). — Од XVIII в. *хандрачина* „драча, трњак, шипраг“ Бела, Стулић, *придев хãндрачев* Стулић (РЈА; грађа РСА), такође *аниџрага* „коров“ Слав. (РЈА).

• Нејасно.

Можда исто што и андрак³, са развојем значења „провалија“ → „травуљина, коров“, уп. за семантику алуга и нарочито значење „нераван терен“; за *в* поред *к* у *ãндрава* в. андрак¹. Могло би се поћи и од семантике андрак¹, с обзиром на експресивност употребе и паралелу коју пружа (пар)етимолошка веза између *враг* „ђаво“ и *ко-враг* „коров“ (уп. Куркина 2000:565; Бјелетић 2003: трњак је у фолклору станиште нечисте силе), као и турцизам шејтан „ђаво, обешешак“, такође „коров“: Очисти добро пченицу од шејтан, па тџ гу вари, *шајџанка* „коров који најчешће расте у пшеници“ Врање (Златановић), где се, додуше, не мора радити о домаћем семантичком гранању, уп. тур. *şeytan saçı* „Cuscuta, врста корова који се обавија око стабљика лозе и др. биљака“, досл. „ђавоља коса“ = с.-х. *вилине власи* (и сл.). Уз претпоставку да је (*х*)*ан-* експресивни префикс (уп. андркати), није искључена ни веза са драти, драч(а). Поређење са стгр. *ἀνθήριξ*, -икос „осје на класу, клас“ (Даничић, РЈА 1:84) проблематично је и у фонетском и у семантичком погледу. Пре овамо него ли под андрак¹ спада *хандрак* у примерима код Сарајлије: Кад осмиехнес' ил намигне само | Тог' у хандрак ... тог' у бутурницу — измакну некуда у мрак и хандрак (грађа РСА), уп. ипак и андрак³. Значење *ãндрк* „мали вџ (товар) сена на запрежним колима“ Михаљевићи код Оштарија (Регушић IV 74) спадало би пре под андаћ¹, уп. и *ãндрлиће* „мала запрежна кола, често за игру деци (ãндрлићак)“ Дуга Реса и Карловац (Регушић I 39). Уп. и алб. *handrãk* „ђубре, гној; слина; прљавштина“ (славизам?).

андрак³ *ãndrãk* т. „јарак, увала, провалија“, деноминал *ãndračitiiti* имрф. „дубоко прекопавати земљу“ ЦГ (РСА); такође *ãndрак* „четвртасто ископана и озидана рупа у подруму, изби или клету; већи служи за смештај каце за кљук, а мањи за смештај дрва: Слѣгни у андрак и види да не тече каца — Да пренѣсемо дрва у андрак Призрен (Чемерикић).

- Вероватно од **нрак* „јама, понор“, истог крајњег порекла и са истим фонетским развојем као андрак¹.

Мање вероватним чини се извођење од тур. дијал. *andik* „јама“ (DS 260) поред *andak* „јарак“, уп. андак (од тур. полугласа очекивало би се *-p-*, а не *-pa-*). Одавде, посебним семантичким гранањем, и андрак²?

андркати *ãndrãkãiti*, *-ãm* имрф. „чистити кудељу од поздера отресајући га и разбацујући“ Лика, „радити непажљиво какав посао“ Ужице, придев *ãndркасi* „неспретан и површан у послу“ Лика, „будаласт“ Карловац (РСА), *ãndркасi* „раздражљив, злочест“ Дуга Реса и Карловац (Perušić I 38); *ãndрка* / *ãndркан* т. „човек површан и брзоплет у раду; луцкаст, будаласт“ Срем, *ãndркача* f. „жена неспретна и непажљива у послу“ Лика, Ужице, такође *ãndрãкача*, *ãndрãкуша* „id.“ (РСА).

- Нејасно.

Најпре у вези са дркати, дрндати, у том случају са експресивним (*x*)*ан-*, уп. андрљати и андрак². В. и Влајић-Поповић 2002:160. Облици *ãndрãкача*, *ãndрãкуша* можда укрштени са андрак¹.

андрква *ãndрква* f. „ротква“ Дубр. (Вук), такође „пашканат“ *ibid.* (RJA). — У првом значењу од XVII в. (RJA).

- Од нгр. *ãvdrãkã* „пркос, Portulaca“, укрштено са *рдаква* = ротква (Даничић, RJA 1:86); уп. буг. *ардãква* „ротква“.

Гр. фитоним у варијанти *ãvdrãkũ* дао је, лат. посредством, с.-х. дијал. (кајк.) *ãndрашка* f. „маслачак, Taraxacum officinale“ Доња Стубица (Skok 1:42), *ãndраш* т. „водопија, Cichorium L.“ Пригорје (В. Рожић, ZNŽ 12/1:61), *ãndрãш* Самобор (М. Ланг, ZNŽ 16/1:36), *ãndрашка* f. Карловац, *ãndрашница*, *ãndрешница* Загреб, *ãndрешика* Гољак, *ãndрашика* „зечја лобода, Hieracium L.“ Загреб (Šulek), уп. пољ. *ãndraszek* „млечика, Euphorbia L.“, детаљније М. Ђокић, ЈФ 56/2000:411–420. Није вероватна веза са *ãndрãча* „честа, трње, живица“ (уп. андрак²), на коју помишља Skok l.c.

андрљати *ãndрљãiti*, *-ãm* имрф. „лупати, тандркати, правити буку“ Бос. Грахово (РСА), Доњи Рамићи (Malbaša), „завитлавати“ ист.-бос. Ере (Реметић), *ãndрљãiti* „лупати, правити буку (неким металним предметима)“ Кљевци код Санског Моста; *ãndрљав* adj. „брз, неспретан“ Јајце, *ãndрљãсти* „неуредан“ Бачки Брег (грађа ЕРСЈ), *ãndрљив* „неспретан, површан у послу“; *ãndрљивица* f. „неспретна, површна жена“ Бос. Грахово (РСА).

- Нејасно.

Можда експресивна творба од дрљати, уп. андарити се, андрав, андркати. Са друге стране, уп. тандрљати „причати којешта“; за варијантност анлаута уп. (ш)анда-ра-мандара (в. андара). Уп. још назив за кола *андрлиће* s.v. андрак².

андрмољ(а) *андрмољ* т. „бачена ситна крпа; смотуљак крпа скупљених за ткање крпара“ Тупижница, *андрмоља* ф. „ствар без вредности, прђе, дроњак, драгулија“ Бос. Петровац, чешће у множини *андрмоље* / *андрмољи* „id.“ Војв., Србија, БиХ (РСА), *андрмољи* Лесковац (Митровић), *андрмоље* Бос. Грахово (РСА), Војв. (РСГВ), *андрмољине* аугт. Зоруновац, *андрмољак* дет. књиж., „покварен део ткива, предива или плетива“ Лепеница; такође *андрамоље* ф. пл. / *андрамољи* т. пл. „безвредне ствари, прђе“ Србија (РСА), *андрамоље* „id.“ Врање (Симоновић Б.), *андрамољи* Каменица код Ниша (грађа РСА), *андрамољак* т. дет.: Дај ми какав андрамољак да завијем прст Дучаловићи, *андрамуље* ф. пл. Србија (РСА), *андрамуље* / *андрамуље* бачки Буђевици (Реић/Ваџлија), *андрамље* п. (Вук); *андрмоњи* т. пл. Врање (РСА), *андрамење* ф. пл. Војв. (РСГВ), *андрабуље* ф. пл. (РСА), Војв., *андрбуље* / *андрбуље* *ibid.* (РСГВ), *андравоље* ф. пл. (РСА), *андравољи* т. пл. (Вук; РСА); и са *x-*: *хандрабуљи* „старо, изношено одело“ Ловра (Мијатовић); без *ан-*: *дрмољ* т. „рита, дроњак“ Свилајнац (РСА).

- Нејасно.

По Даничићу од гр. *χονδρομαλλον* „груба, нечешљана вуна“ (RJA 1:84), по Скоку можда од нем. *Haderwolle* (Skok 1:42), по Фасмеру романског порекла, у вези са катал. *androminas* „(бедна) имовина, прђе“ (Vasmer 1944:44). Варијантност гласовног лика указује на експресивни карактер речи и могућност разних секундарних укрштања. Уп. амбуља. Овамо можда и *андрље* „старе одбачене ствари“ Кордун (грађа ЕРСЈ), или пре у вези са андрљати, дрљав, уп. *шедрље* (усмено М. Б.) и в. Влајић-Поповић 2002:139; семантички остаје по страни *антирманања* ф. „оно што се при чупању кромпира извади из земље; велика трбушна кила“ Лика (РСА).

андрога *андрога* ф. „морска риба иверак, *Pleuronectes flesus*“ в. ОС 42 и јан-друга.

андурила(ј) *андурилā(ј)* *interj.* „коевитез, позив у помоћ“: Не помāже ти ни āј андурилāј — Нёкакав вёкё āј андурилāј, па нёко на нёга не окрёнуо главу; такође *āј њндурилā*, *āј њндурилā* узвици за изражавање узбуђења у разним приликама Ускоци (Станић); овамо вероватно и *андуриле* т. „онај који много прича а не говори паметне ствари“ Морача (РСА).

- Нејасно.

Можда влашки реликт, уп. рум. *indurá* „издржати, поднети“, *induráre* ф. „милост, самилост“. Морачки назив за брбљивца може се, са своје стране, поредити са гла-

голима експресивног (ономатопејског) карактера као *андарашки* „говорити којешта“ (в. андара), *дурлашки* „викати, галамити“ Ускоци (Станић).

анђео *анђео*, -ела т. књиж. „angelus“ (Вук 1818; РСА), Војв. (РСГВ), Прошћење (Вујичић), *анђо*, -ела „id.“ Војв. (РСГВ), *анђо* / *анђел* Радимња (Томић II), *анђел* (Вук 1818; РСА), Вировитица (Sekereš VI), „мало дете кад умре“ Сумартин (Novaković), *анђел* „анђео“ Пирот (Живковић), Призрен (Чемерићи), Лесковац (Митровић), *анђев* Војв. (РСГВ), *андио*, *анђела* НПр, Дубр. (Вук; РСА), Прошћење (Вујичић), Ускоци (Станић), сз. Бока (Musić), ји. Бока (Lipovac-Radulović), *андијо*, *анђела* Дубр. (Бојанић/Тривунац), *андио* / *андио*, *анђио* / *анђио* Загарач (Ћупићи), *анђио* Васојевићи (Боричић), *анђе*, -ела „анђео; врста рибе“ Вргада (Jurišić), *ангел* НП БиХ, Његош (РСА), *анцел* Винковци (грађа ЕРСЈ); кајк. и сај-: *јангел* Туропоље (Šojat); деминутиви *анђелић*, рл. -и „ситни бели облаци“ Ријека (РСА), *анђелак* (Вук 1818; РСА), Војв., *анђелко* т. *ibid.* (РСГВ), *Анђелко* т., *Анђелка* f. ЛИ (РСА), *анђелчић* т., *анђелче* п. (РСА; РСГВ), *анђелче* Призрен (Чемерићи), *анђелчад* f. coll. (РСА); придев *анђеоски* / *анђеоски* / *анђеоски* књиж., такође *анђелски* / *анђелски* (Вук 1818; РСА), *анђелски* Лесковац (Митровић), Призрен (Чемерићи), *анђески*: Нема у бачви анђеска кап (еуфемистички место *ђавоља*) ЦГ (РСА), *андиоски* Дубр. (Вук), *андијоски* „добар, миран“ *ibid.* (Бојанић/Тривунац), ретко *ангелски* / *ангелски* Његош (РСА). — Стрп. **АНЪГЕЛЬ**, такође **АНДЕЛЬ** (Даничић).

• Од гр. ἄγγελος „id.“ (Skok 1:42–43); уп. стсл. **АНГЕЛЪ** поред **АНЪЕЛЪ**, мак. *ангел*, бут. *ангел*, рум. *înger*, *ângheț*, аром. *ânghil*, алб. *ëngjëll*, слн. *ângel*, слч. *anjel*, чеш. *anděl*, глуж. *jandžel*, длуж. *janžel*, пол. *anioł*, рус., укр., блр. *ангел* итд.

Грцизам распрострањен преко хришћанства у језике широм света. Изворно (претхришћанско) значење гр. речи је „гласник, весник“. С.-х. *ђ* је регуларна супституција за грчко умекшано *γ*, али у Приморју посреди може бити и одраз ит. *angelo*. Облик *андио*, *анђела* вероватно аналогијом према *видио*, *виђела*, али уп. *лиџурдија* поред литургија < гр. λειτουργία. Назив за рибу је, упркос Вињи (Vinja 1:18; 1986/2:175), вероватно друга реч, уп. *ангвела* Малинска < лат. *anguilla* „јегуља“ (Skok 1:770); чак. *анђел* т. „рожњача“ Брач (РСА) и „зеница ока“ Сумартин (Novaković) најпре у вези са називима за зеницу у значењу „лутка, човечуљак“ и сл. у разним језицима, по свом умањеном одразу у очима саговорника (в. бебе), мање вероватно у вези са анио < ит. *anello* „прстен“ као хиперштокавизам типа Невиђане < *Невиђане*. Уп. арханђео.

анета *анеџа* п. рl.t. „завојити жлебови, олуци у пушчаној цеви; увоји на шрафу“ (Вук 1818), књиж.; *анеџиља* f. „пушка или пиштољ са анетима“ (РСА); и са х-: *ханеџа* f. рl. „изресци на крајевима бакреног посуђа или одеће“, *на ханеџа* „ишаран геометријским облицима“ (Škaljić).

- Можда од тур. *hane* „кућа, кућица (и фиг.)“, перс. порекла; уп. тур. *hane i ketan* „завојити део стрељачког лука“.

Уп. Škaljić 310 (само о облику на х-). У турском нема потврде горенаведеним специјализованим значењима из сфере занатске терминологије (семантички развој „кућиште“ → „жлеб“?); уп. још можда тур. дијал. *ana* „канал, воденични јаз, речно корито“ (DS 243 s.v. *ana* III). У свом основном значењу тур. реч је ушла у српски као хан. За облик неутрума денгалне основе уп. адаптацију семантички блиског турцизма *šāne*, *-eša* (Skok 1:43), Даничић (RJA 1:90), а за њим Skok l.c., помишљају на тур. (учени) арабизам *enhā* pl. од *nahv* „пут, правац“, који и обликом и значењем стоји далеко од наше речи.

аниж *àниж* т. „анис, *Pimpinella anisum*“ Бока, Дубр. (Вук; РСА), *àниж* сз. Бока (Musić), ји. Бока (Lipovac-Radulović), *анижса* f. (РСА); изведенице *анижџин*, *-џина* т. „колач са анисом“, *анижџина* f. „ракија зачињена анисом“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *анижџина* „id.“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), Тиват (Skok 1:40), *анижсевица*, *анижсеџа* „id.“ Дубр. (РСА); такође *анеж* т. Микаља, *ањеж* Шулек (RJA), *àнеж* Сумартин (Novaković); *àниш* т. (RJA), *àниш* Дубр. (Бојанић/Тривунац), *àнис* (РСА); и са *j*:- (*слатки*) *јанеж* „коморач, *Foeniculum vulgare*“ (Симоновић 200), *јāнос*, ген. *јāноза* Сусак (Hamm/Hraste/Guberina). — Стсрп. **анѣжъ** XV–XVI в. (Катић), 1790. *анис* (Михајловић).

- Од срлат. *anisum* / *anesum* „id.“, нем. или ит. посредством. Преко немачког и слн. *janež*, чеш. *anýz*, *anéz*, уп. Striedter-Temps 100–101, Bezlaž 1:219. У италијанском реч гласи *anice* поред *anace*, у XIV в. и *anise* (DELI 55). Облик *анижсеџа* < ит. *anisetta* „анисов ликер“ < фр. *anisette* (id. 56). Кајк. заст. *јануш* / *јанош* (RHKKJ) по Скоку од мађ. *anos*, као и рум. (*h*)*anoș* поред *aniș* (Skok l.c.), али су у мађарском једини посведочени облици *ánis* и *ánizs* (Hadrovics 280–281; MNyTESz 1:156–157). Стандардни лик *анис* од нем. књиж. *Anis*. У крајњој линији гр. порекла, уп. анасон. У стсрп. Хиландарском медицинском кодексу поред горенаведеног **анѣжъ** за исту биљку долази и чист грецизам *гликанисѣ* < *γλικάνισος* „слатки анис“ (Катић). Уп. и онаиз.

анио *àнио*, *ањела* т. „алка, гвоздени колут заливен у стену за привезивање лађа, у зиду за везивање животиња; брџица“ Пераст (Skok 1:45), „метални колут“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *анијо* Мљет (Skok l.c.), *анио*, *-нела* ји. Бока (Lipovac-Radulović), *àнѐл* Дубр. (Vinja 1:18), *анел* Корчула (Skok l.c.), *анѐл*, *-ела* „алка; прстен“: Даровао јој је анѐл ји. Бока (Lipovac-Radulović), *анѐл* „алка“ Брусје (ČDL), *ањел* „id.“ Брач (Skok l.c.), *ањелић* dem. Дубр. (Бојанић/Тривунац).

- Од ит. *anello* „id.“, вен. *anelo* (Skok, Vinja l.cc.). Облици на *-ио* одсликавају старију позајмљеницу, са супституцијом ром. *é* слов. јатом (*ѐ*) и извршеним прелазом *-л* > *-о*. Првобитно позајмљено као поморски

термин, уп. буг. дијал. *анѐло* п. „део котве“ Созопољ, нгр. *анѐло*, тур. *anela* (А. Спасова, БЕ 14/1964:393); значење „прстен“ у ји. Боки везује се за млађи облик.

анис в. аниж.

аниџајес *аниџајес* т. „врста дечје игре, у којој дечаки наизменично прескачу једни друге“ Хомоље, Бољевац (РСА), *аниџајес* „id.“ Враће (Златановић); *јаниџајес* Авала (РСА), *јаниџајес* Лесковац (Митровић); *аниџајес*: бйр топус бйр мамус анџајес Госпић (Skok 1:155 s.v. *bir³*), *аниџајес* Андрић; *јаниџајес* Србија (РСА); *аниџајес*, *аниџајес* Враће (Златановић); *јениџајес* Црна Река (Марковић II); *илиџајес* т., *илиџајес* ф. „id.“ Лесковац (Митровић).

• Нејасно.

Ако се пође од облика и контекста у примеру из Госпића, можда од тур. *ancagiz*, 1. pl. fut. од *anmak* „спомињати“ (уп. андисати). Облици *јаниџајес* и *аниџајес* образовани су према српском творбеном моделу, *аниџајес* уз додатно наслањање на ханџар. Mollova 1982:50 изводи тур. деминутивним суфиксом *-džajes* од *aniy* „чигра“ у језику балканских Татара, но из описа у изворима види се да посредније игра чигром. Skok l.c. без етимологије.

анка *анка* ф. „мати“ (?): Проциљеше анке и кадуне НП БиХ (РСА), Анум’ анко, Осман-аге мајко! НП Вук (РЈА); *анка* „госпођа, при обраћању муслиманкама“ Призрен (Чемерић); такође са х-: *ханка*, хипокористик од *ханума*: ханум ханко, моја драга мајко — Стара ханко, Бог ти ђенет дао НП (Škaljić).

• Хипокористична изведеница деминутивним суфиксом *-ка* од окрњене основе турцизма ханума „госпођа“ (Škaljić 311); уп. мак. *анка* „ханума“. У РЈА 1:90 и РСА 1:126 s.v., где су једини примери из НП, облик без х- схваћен је као хипокористик од тур. *ана* „мајка“.

анкора *анкора* ф. „сидро“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), Дубр. (Бојанић/Тривунац), Мљет, Шибеник (Skok 1:45), *анкора* „id.“ Сплит (РСА), *анкора* Вргада (Jurčić), *анкора*, *анкара* Брусје (Vinja 1:19), *анкура* Пераст, Црес (Skok l.c.); *анкоратији* (im)pf. „бацити сидро, укотвљавати“ Блато на Мљету (РСА), *анкоратији* „id.“ сз. Бока (Musić), Дубр. (Бојанић/Тривунац), *анкоратији* (се) ји. Бока (Lipovac-Radulović), Брусје (ČDL), *анкораватији* impf. Дубр. (Бојанић/Тривунац), *анкораватији* (се) (ČDL). — Од XVI в. *анкора* Ветранић (РЈА).

• Од ит. (вен.) *ancora* „id.“, гр. порекла (Skok, Vinja l.c.).

Глагол *анкоратији* (се) од вен. *ancorarse* (Vinja l.c., Lipovac-Radulović 12), пре него с.-х. творба (тако Skok l.c.). Гр. *ἄγκυρα* је преко лат. *ancora* ушло и у герм. језике (енгл. *ancor*, нем. *Anker* итд.); из старосведског је (ст)рус. *якорь* (Фасмер 4:553), из руског с.-х. заст. књиж. *якорь* т. XIX в. Србија (РСА). Уп. и буг. дијал. *ангора* Созопољ (А. Спасова, БЕ 14/1964:393).

анладумити *анладумиџи* pf. „разумети, схватити“ (Škaljić), *аладумиџи*, *-умџи* „id.“: Нè може коњ уз Ластву, аладуми, јуначе Ускоци (Станић); такође *анладуми*, *аладуми* „разуми!“; *анладуми* „јеси ли разумео?“ БиХ (Škaljić).

- Од тур. заст. *anladım*, 1. sg. перфекта од *anlamak* „разумети“, *anladın mı?* упитни облик 2. sg.; уп. буг. indecl. *анадџнму*, *аннадџнма* „разумеш ли?“ (ПРОД).

Уп. Škaljić 95 (полази од савр. облика *anladım*). На исту тур. реч своди се анлаисати, уп. и андисати; за порекло в. Севортян 1:153–154.

анлаисати *анлаисаџи*, *-ишџи* (im)pf. „разумети, схватити, схватати“ БиХ (РСА), НП БиХ (Škaljić), такође *амлаисаџи* БиХ, *алнаисаџи* Прота Матеја, сев. ЦГ, *анаисаџи* ЦГ, *арлаисаџи* НП БиХ (РСА), *арлаисаџи се* Мрче (Радић), *арнаисаџи* Прошћење (Вујичић).

- Од тур. *anlamak* „разумети, схватити“ (РСА 1:126; Škaljić 95).

Образовање као ограисати < тур. *ogratmak*, са сличним значењем оварисати < тур. *vartmak*, за тип уп. Skok 1:729. Необична група *-ил-* разрешавана је метатезом или различитим дисимилаторно-асимилаторним упрошћењима. Уп. анладумити, андисати.

ано *ано* part. „да, дакако“ Ужице (РСА), *ано* „id.“: Је ли сирџма тај чџвек? — Анџ, врло је сирџма Косово (Елезовић I).

- Од псл. (емфатичне) потврдне речце **ано*, потврђене у свим словенским језицима осим у македонском (SP 1:156; ESSJ 2:61).

Различито од *ано* / *ано* „а оно, бар; е па“ НП Вук, НПр ЦГ, Његош (РСА), контрахованог од *а оно*, уп. а¹ (Skok 1:1; ESSJ l.c.).

анов *анов*, *анџва*, *анџво*, само у изразу: *од анова доба* „од давних времена, од давнина“: Причаџ ми је свџ још од анџва доба Васојевићи (СТИЈОВИЋ).

- Нејасно.

Можда декомпоновано из синтагме **од Данџва доба*, тј. од доба прногорског владике *Данила* (око 1670–1735), опеваног у Његошевом „Горском вијенцу“, уп. *Дано* као хипокористик од *Данило* (РСА) и израз *од Арайова доба* Бар s.v. Арап(ин).

анта *анџа* f. „хумка, обично као међник“ (РСА), Срем (Вук 1818), Ваљево (РЈА), Војв. (РСГВ), деноминал *анџаџи* impf. „стављати граничне хумке“ (Вук); изведеница *анџача* f. augm. реј. „глава, главурда“ Војв. (РСА); такође *ванџа* „хумка“ Србија; овамо можда и мтоп. *Ванџе* Херц. (РЈА). — 1767. *ханџа* (Михајловић; грађа РСА).

- Од мађ. *hánt* „груда земље, бусен, смрзнута земља“ (Skok 1:46; Hadrovics 117).

Прелаз мађаризма у *а-* основе као у форинта, битанга (Skok, Hadrovics l.c.), за ареал уп. и Михајловић 1970:55. За присуство у топонимији уп. Антин. Реч је као

метафора ушла у тајне језике: у гегавачком, тајном језику просјака у Славонији и Војводини: *анџа* „глава“ Ириг (Каракашевић 129), *ванџа* „id., чело“ Вуковар (Вук, s.v. *гегавачки*), *ванџа* „id.“, *ванџур* „главоња“ Срем (усмено Б. Сикимић); у бањалачком, тајном језику зидара из Осата: *ванџача*, *ванџала*, *фанџа*, *фанџача* „глава“ (Anonim 92–94), *фанџара* „id.“ (Грђић-Бјелокосић 591).

антав *анџав*, -а, -о adj. „физички онемоћао, слаб“ Лесковац (Митровић) в. хантав.

антал *анџал* m. „буре од педесетак литара“, *анџалка* f. „id.“ Војв. (РСА; Влајинац 118–119).

• Од мађ. *antal*, *á(n)talag*, *antalkó* „id.“ (Hadrovics 117–118). Источно-европски хунгаризам, уп. рум. *antál*, пољ. *antał*, рус., укр. *антал*.

антерија *анџерија* / *анџерија* f. „врста старинске мушке или женске хаљине“ НП Вук (Вук 1818; РСА), *анџерија* Левач (Р. Симић, СДЗБ 19:508), „горњи део мушке одеће“ Чумић (Грковић), *анџерија* (РСА), *анџерија* „врста мушке и женске горње хаљине; свештеничка одора без рукава“ Војв. (РСГВ), „врста огртача“ Конавли (Кашић 368), „смешна, необична одећа“ Љештанско (Тешић 259), „врста старинске хаљине“ Ускоци (Станић), *анџерија* Пирот (Панајотовић), *анџерија* *ibid.* (Живковић), Призрен (Чемерићи), „вунени џемпер“ Бољевац (грађа ЕРСЈ); *анџарија* Ускоци (Станић); и са *j*-: *јанџерија* / *јанџерија* ЦГ (РСА); са *e*-: *енџерија* Лесковац (грађа ЕРСЈ); са (секундарним) *x*-: *ханџерија* НП Вук, заст. (грађа РСА); изведенице *анџеријица* f. dem. Србија, *анџерица* Ресава (РСА), *анџерице* p. dem. Призрен (Чемерићи), *анџерилук* m. „комад тканине за једну антерију“ НПр БиХ (Вук 1818; РСА).

• Од тур. дијал. *anteri* „(широка) горња хаљина; врста прслука и сл.“, књиж. *entari*, *entarilik*, ар. порекла (Skok 1:46; уп. Škaljić 95). Балкански турцизам, уп. мак. *анџерија*, буг. *антерија*, рум. *anteriu*, арум. *antirúj*, нгр. *ávteriá*, алб. *anteri*.

Облик *анџалија* „свечана горња свештеничка одора без рукава“ Кикинда (РСГВ) под утицајем бројних турцизама на *-(a)лија*?

Антин *анџин* m. село у Срему (РЈА). — 1267. *Onth*, доцније *On(o)ch* (?), *Hand*, *Anth* (Csánki 290).

• Вероватно од мађ. *hant* „брежуљак“.

Завршно *-ин* од мађ. локативног суфикса *-ен* као у Варадин, Кувевдин (уп. Skok 1:721). Мађ. реч позајмљена је и као апелатив, в. анта.

антипатик *анџиџаџик*, -а, -о adj. „немио, непријатан, одвратан“ сз. Бока (Musić); овамо можда *анџиџаџник* m. „ђаво“, такође *џиџаџник* поред *џиџаџни*, *-џа* m. „id.“ Загарач (Ћупићи).

- Од ит. *antipatico* „id.“ (Musić 125), гр. порекла.

По Мусићу l.c. реч је у Боку продрла под утицајем дубр. говора; загарачки примери потврђивали би њен народски карактер, за разлику од новијих учених облика *анџиџаџичан*, *анџиџаџија* (од 1790, Михајловић) < гр. ἀντιπαθεῖα.

антиферак *анџиџерак*, *-џерка* т. „кајсија, Prunus Armeniaca“ Бока, такође *анџиџифурса* f. „id.“ (Skok 2:505), *анџиџифурса* Смоквица (Vinja 1:19); *анџиџић* т. Книн, Далм. (РСА), Шибеник (Skok l.c.). — У XV в. *анџиџирасква* f. „id.“ (RJA).

- Од лат. *nux Persica*, досл. „персијски орах“, уп. варијанту натипирка (Skok 2:505–506; Vinja l.c.), за други део и *џирасква*, бресква.

Разна упрошћења и изобличења првобитне синтагме запажају се и на ром. рефлексима као ит. *posperesco*, вен. *naspersego*, фурл. *asperli* (Skok l.c.). За срлат. *anteperstica* које Даничић наводи као извор облика *анџиџирасква* (RJA 1:92 s.v.) није се нашао потврда. Облик *анџиџић* начињен је додавањем деминутивног суфикса *-ић* на окрњену основу.

антифон *анџиџфџн* т., обично рл. „изабрани стихови из псалама који се наизменично певају са леве и десне певнице“ (РСА), *анџиџифон* / *анџиџихон* „id.“ Војв. (РСГВ), *анџиџфџне* f. рл. Косово (Елезовић I). — Стрп. **антифџнџ** (ГлСУД 21:116).

- Од сргр. ἀντίφωνον „id.“, досл. „против-глас“, преко цсл. **анџтифџнџ** (Vasmer 1944:44); уп. буг. *антифџнџ* (Младенов), рум. *antifon*, рус. *антифџнџ*.

Грецизам из црквене терминологије, продро у народ путем богослужења.

антихрист *анџиџхристџ* т. „главни и последњи Христов непријатељ, који ће се јавити пред његов други долазак“, фиг. „сваки непријатељ хришћанске вере; самоволна, разуздана особа, дете“, *анџиџхристџ* Херц., *анџиџхристџ* Србија (РСА), бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *анџиџхристџ* ји. Бока (Lipovac-Radulović), *анџиџхристџ* Свиница (Томић I), *анџиџхристџ* Призрен (Чемерикић), Пирот (Живковић), *анџиџхристџ* Дубр. (Бојанић/Тривунац), *анџиџхристџ* М. Пожаревац, *анџиџхристџ* Слав., *анџиџхристџ* Далм. (РСА). — Од XVI в. *анџиџхристџ*, *анџиџхристџ* код зап. писаца и лексикографа, једном у XVIII в. *анџиџхристџ* (RJA).

- Од новозаветног гр. Ἀντίχριστος „id.“, досл. „против-Христ“ (Skok 1:46; уп. Фасмер 1:80).

Грецизам широко распрострањен путем хришћанства упоредо са *Христџос*, Христ, код православних посредством стсл. **Антихристџ** (поред **Антихристџ**, **Антихристџ**, **Антихристџ**, уп. ESJS 1:49), код католика посредством лат. *antichristus*. Облици на *анџи-* / *анџи-* нејасни, *анџи-христџ* изврнуто од *анџиџхристџ* према *анџео*?

антрав *ànīprav*, -а, -о adj. „шантав“ бачки Буњевци (Reić/Vašljija) в. хантав.

антрешелъ *анīрешелъ* m. „место на седлу или самару између бисага или терета с обе стране“ НП Босна (Вук; РСА), фиг. „терет, тегоба, невоља“ Хрв. (РСА), „неред у соби“ Срем (Вук; РСА), „средина самара, простор између врећа“ Прошћење (Вујичић), *анīрешелъ* Драгачево (Ђукановић П), *анīрешелъ* Стара ЦГ (Пешикан), „оно што је додато на товар (на коњу или магарцу), оно што је сувишно“ Загарач (Ђупићи), *анīрешелъ* „отпад, старе ствари; збрка, бука, галама“ Кордун (грађа ЕРСЈ); израз у *анīрешелъ(у)* „поврх свега, приде“, у *анīрешелъ*: кад пију не здравећи никоме кажу: Ајд’ по једну у антрашелъ Темнић; *анīрешелъ* „средина самара“ Ћипико, *анīрешелъ* Пољница, *анīрешелъ* НПр Лика, Буковица, у *анīреш* НПр (РСА); *инīрешелъ* Дубр. (РЈА), *инīрешелъ* сз. Бока (Musić), *инīрешелъ* Корчула, *инīрешелъ* Дубр. (Skok 1:47), *инīрешелъ* сз. Бока (Musić); *уīрешелъ*, *уīреш* ЦГ; *īрешелъ* НП Вук (РЈА), *īрешелъ* / *īрешелъ* ји. Бока (Lipovac-Radulović 361 s.v. *trespāl̥j*), *īрешелъ*, -шња *ibid.* (Skok l.c.), *īрешелъ* Корнати, Муртер (Vinja 1:19); изведенице *анīрешелъ*ак Александровац (грађа ЕРСЈ), *уīрешелъ*ак Сарајево, *īрешелъ*ак (Skok l.c.), *īрешелъ*ак, -љка ист.-бос. Ере (Реметић). — Од XVIII в. *antarsegl* [антрешелъ] Кавањин (РЈА), *antrarscàlje*, *interscèlje* (Stulli).

- Од ром. **intersell(i)um* n. (Skok, Vinja l.c.c.).

(Балканско)романска именица је од срлат. *intersellare* „ставити (коњу, магарцу и сл.) на леђа“ (*inter* „међу“ + *sella* „седло“). Друкчије о бокељским облицима *īрешелъ* / *īрешелъ* Lipovac-Radulović l.c., која их повезује са *īрешелъ*, *īрешелъ* „средњи део на самару“ и изводи од ит. *trespolo*, стављајући овамо и грбаљско *īрешелъ*. Skok 3:409 за *īрешелъ* (из Ластве) претпоставља укрштање (*ан*)*īрешелъ* и ит. *spalla* „плећа“. Почетно *ан*- заснива се на изговору *in*- као у рум. *in*-[эн], одатле у- можда раним преузећем, преко назала **q*-; *īрешелъ* декомпоновано из обрта типа у *уīрешелъ*. За значење „неред у соби“ Даничић мисли да се развило отуд што самар бива закрчен када се терет стави и на средину, „у антрешелъ“ (РЈА 1:93).

антусати *анīусати* pf. „пропасти у земљу“ Љуботињ у Ријечкој нахији (грађа ЕРСЈ).

- Нејасно.

анђуга *анђуга* f. „морска риба сардела бргљун, *Engraulis encrasicolus*“ (РСА) в. инђун.

ану *ану* / *ану* / *ану* interj. за скретање пажње: „гле, ето; деде, хајде, дела; можда, е па“ Матавуљ, НП Вук, Заострог и Дрвеник у Далм., Лика (РСА), Пива и Дробњак (Вуковић), *ану* Загарач (Ђупићи), *ану* / *ану* / *ану* „де, деде,

хајде; дај, додај“ Ускоци (Станић); *анудѐр* „гле, ето“ (РСА), „деде, хајде“ Ускоци (Станић), Пива и Дробњак, *нудѐ(р)* „ходи, дођи“ *ibid.* (Вуковић), „дедер“ Дубр. (Вук).

- Спој узвика *a!* (в. *a²*) са појачањем *ну*, још прасловенски, уп. рус., блр., укр. *ану*.

Skok 1:1, без слов. паралела; ESSJ 2:65–66, без с.-х. потврда. Уп. и ано.

анути *ануџи*, *-нџм* рф. „попустити у квалитету, статусу, пропасти“: Ђграда није ни анула — Није ни ануло овб-сијено „није се макло, није се слегло после трпања“ ист.-бос. Ере (Реметић).

- Од псл. **xabnqti* „ослабети, клонути“, уп. слн. *hábnniti*, чеш. *chábnnouti*.

Уп. ЭССЯ 8:9, без с.-х. потврде. Образовање тренутног вида од **xabiti*, **xabati*, в. хабати, уп. и абено, абити¹, ацнути.

анци *анци* adv. „чак, штавише, дапаче“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), сз. Бока (Musić), Дубр., Пераст (Skok 1:40), Брусје (ČDL), *анци* Дубр. (Бојанић/Тривунац), *анци* Вргада (Јуришић), *онци* Драчевица (ČDL); *анка* Вргада (Јуришић); *данци*, *данке*, *данка* Трогир (Vinja 1:18); *нанци* Божава (Skok l.c.), *нијанци* „чак ни, нити“, *нијанка* сз. Бока (Musić).

- Партикула, прилог и везник од ит. (вен.) *anzi* „id.“ као негација у вези са ит. *ne* „ни“ (Skok, Vinja l.c.).

Облици са иницијалним *д*- настали из споја са слов. предлогом *до* (Vinja l.c.); или **да анци*, са *да* као у *дајаче*, в. паче.

анџак *анџак* conj., adv. „али, ама“: Врло ј’ липа, анџак на далеко НП, „управо, баш“ (Škaljić), *анџак* „само, једино“: Ја анџак то неколико зрна дечџце што љмам Косово (Елезовић I).

- Од тур. *анџак* „id.“ (Елезовић I 16; Škaljić 95); уп. мак. *анџак*, буг. *андџак*.

ањ *ањ* m. „речна риба Abramis brama“ Слав. (РСА), чешће са *х*-: *хања* f. „id.“, *хајма* Сисак, *хајн* m. Слав., *хајин* (грађа РСА).

- Нејасно.

Можда слов. **хајъпъ* / **хајъпа*, у вези са рус. дијал. *хајло* „грло; уста, чељуст; зев; глупак“, укр. дијал. *хајло* „чељуст штукџ“, уп. и слн. *hája* „глупача“, од псл. **хај-*, „зијати“ (по ЭССЯ 8:11–12 све би било од **хајати* > хајати). Или позајмљеница из непознатог извора, с обзиром на називе за исту рибу на истом подручју: *сџњ* Дубица (RJA), *сињ* (РСА 1:135 s.v. *ањ*; грађа РСА), *сињача* Оток у Слав. (RJA, уз опаску: „вјеројатно названа тако због мрке боје“); евентуална веза између облика на *х*- и *с*- претпостављала би двократну позајмицу истог ихтионима, при чему би овај други рефлекс био веома ран, настао пре монофтонгизације и друге палатализације.

ањикати *ањикаџи* impf. „подврискивати“ (РСА) в. њикати.

аоњак *ѡоњак*, *-ѡња* m. „доњи крај рибарске мреже на коме су нанизане мале оловне кугле“ Свилајнац (РСА).

- Нејасно.

Можда **халњак*, од **хал* = *халов*, уп. *алов*¹ и *ард* поред *ардов*. Или, ако се претпостави опадање **в*-, у вези са *ваона* f. „део воденице или ваљарице“ Белица, Ибар, *валница* „део оплате чамца дуж његове горње ивице“ (РСА). Уп. још *вајновати* impf. „извлачити мрежу“ Ст. Бановци (Mihajlović/Vuković).

ап¹ *ај* m. „обзинут залогај“: Кад некога стегну крајници баца ап псу, да би му уминула болест, тј. обзине залогај хлеба, па га баца псу Сврљиг; „ружни гласови који се о некоме проносе“ Левач; interj. за подражавање звука који се чује при брзом хватању устима, нарочито залогаја у лету ЦГ (РСА).

- Поствербал од *ајати*, апити, уп. мак. *ајка* „залогај“, буг. *хѡпек*, *хѡпѡк* „гутљај, залогај, огризак“.

Значење именице „оговарање“ вероватно се развило из „зев, отварање уста широм“. У функцији узвика реч чува успомену на своје оноματοпејско порекло и на семантичку везу са с.-х. хоп, *хойнуџи*, очитију у другим слов. језицима, где и облици са *-о-* значе „хватати (устима)“. Уп. и апољак.

ап² *ај* m. „лек“ (РСА) в. хап.

апа¹ *аја* m. „отац“ БиХ (РСА), Слав. Подравина (Sekereš V), *ајо* d. Подравина, Барања (Тапоски); *сѡар аја* „дед“ Доњи Михољац (Sekereš V), *ајица* dem. (РСА); и са *ј*-: *јаја* „отац“ Војв. (Вук 1818; Вук), Туропоље (Šojat), Вировитица (Sekereš VII), Слав. Подравина (Sekereš V), Стризивојна, Вашка (Sekereš VIII), Вирје (Herрман), „таст, свекар“ Слав. (РСА); (*сѡари*) *јаја* „деда по оцу“, *сѡарјаја* „id.“ Вировитица (Sekereš VII); деминутиви *јајица* Војв. (Вук 1818; Вук), *јајица*, (*сѡари*) *јајек* Вирје (Herрман). — Од краја XVII в. *јаја* (RJA).

- Од мађ. *ара* „отац“ (Skok 1:754; Hadrovics 281).

Skok l.c. допушта и независно, оноματοпејско постање с.-х. речи, позивајући се на паралеле у албанском (*арѡ* „старији брат; тата“) и у тамилским језицима, али њен ареал говори за хунгаризам. В. детаљније Vjeletić 1996:200–201.

апа² *аја* f. „дах, задах“ ЦГ, НП (Вук; РСА), „пара, испарење, јара“ ЦГ (РСА), „непријатан задах, смрад, базд“ Ускоци (Станић), Васојевићи (Стијовић), „id.“; пара која избија из неке провалије“ Прошћење (Вујичић), Загарач (Ђупићи), „испаривање неугодних мириса“ јн. Бока (Lipovac-Radulović), једном *ај* m. „задах“, *ајина* augm. Ускоци (Станић); глагол *ајиџи*, *-иџ* impf. „заударати, смрдети, воњати“ (РСА), *ајиџи* „id.“ Ускоци

(Станић); и са *x-*: *хайа* ЦГ, Херц., НП (грађа РСА); овамо можда и *ајџи* т. „смад, базд“ Ускоци (Станић), чак. *хайајџи*, *-иџа* „варог“ (Nemanić I 383).

- Нејасно.

Skok 3:565, 690 поистовећује са вапа „пара, воњ“, а Lipovac-Radulović 12 изводи од ит. *afa* „спарина, омарина, запара“; обе те речи и саме су етимолошки проблематичне, уп. Skok 1.с.с., DELI 23, DEI 71, Orel 494 (о алб. *varë* „врућина, подне; врео“), Tikin 3:824 (о рум. *văraie* „пламен“). Нејасни су облици са *x-* (секундарна протеза?); (*x*)*ај(а)џи* можда наслањањем на фитоним хабат (генитив *хайџа*) „*Sambucus*“, будући да се та биљка одликује непријатним мирисом и назива *смр-дљива зова*, *смрдељина*, *баздика* и сл. (Симоновић 417). Уп. и апа².

апа³ *аја* f. „нека опасна животиња којом се плаше деца“: Не искачај у двориште, тмрно је, ће те изеде апа; сложеница *ајабуба* „опасност (кад се плаше деца“ Врање (Златановић).

- Вероватно поствербал од апити.

Изворно „оно што уједа“, уп. тамо *ајац* „врста гмизавца; прождрљивац“.

апав *ајав*, *-а*, *-о* adj. „хабав, неуредан“, *ајаво* adv., *ајавица* f. „неуредна жена“, *ајавко* т. „неуредан мушкарац“ Радимња (Томић II).

- Нејасно.

Можда варијанта од синонима *хабав* датог у извору (в. хабати), настала укрштањем са *аја-драја* (уп. драпати).

апансаз *ајансаз* поред *ајансџз*, *ајансџз* adv. „неочекивано, изненада, напречац, напрасно“ Лесковац (Митровић), *ајансџз* „id.“ Косово (Елезовић II 494), *ајансџз* Призрен (Чемерикић), *ајансаз*; придев *ајансџски* Врање (Златановић).

- Од тур. *apansız* „id.“ (Skok 1:48). Балкански турцизам, уп. мак. *ајансас*, буг. *апансџз*, арум. *апансџз*, алб. *apansës*.

Тур. реч је апсолутни суперлатив од *ansız* „изненада“, уп. С. Ђинђић, АФФ 11/1974:116 и апашићаре.

апанати *ајанати се* pf. „замагли се (о стаклу)“, *ајанан* „замагљен“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *ајанати се*, *ајанан* „id.“ ји. Бока (Lipovac-Radulović).

- Од ит. *appannarsi* „id.“ (Lipovac-Radulović 12).

Различито од *ајанати* „слубити, приближити“ Потомје (Skok 2:596 s.v. *pan*¹).

апарта *ајарта* adv. „посебно, особито, на страну“: он има, остало му је од оца, а апарта што му је жена донела Милићевић, Дигоше му толике паре, а апарта што су однели у руву Глишић (РСА), Србија (РЈА). — Од XVIII в. *ајарташоваши* impf. „одвојити“: Да не имају апартовате винограде и баште, него све

да је у општини (RJA), *аџарџован* адј. „посебан, издвојен“, *аџарџе* adv. (Михајловић).

- Вероватно од фр. *à part*, немачким посредством (Skok 2:607). Друкчије Михајловић 20 (директно из француског), RJA 1:94 (од ит. *a parte*). Придев *аџарџан* „изузетан, посебан“ (РСА) новија је, књишка позајмљеница.

апатенка *аџаџенка* f. „копча“: Кажи на снајдера да ми сашије на кошуљу апатенке Врање (Златановић).

- Нејасно.

Вероватно преоблика новијег германизма *аџаџенџ*; а- нејасно, можда према *аџаџи* „хватати“ (в. апити).

апати в. апити.

Апатин *Аџаџин*, -ина m. „варошица у Бачкој, на Дунаву“ (РСА) в. опат.

апацати *аџаџаџи*, -џа pf. „помаћи се, кренути“: Зачека их снијег, нијесу могли даље апацат Трешњево (РСА), „померити (се), мрднути“ (Стара ЦГ (Пешикан)).

- Нејасно.

Значењем одговара ит. *avanzare* „кренути напред“, али за *џ < в* нема паралела. Уп. можда и ит. (*a*) *passo* „(у) корак“.

апаш *аџаџи*, -џа m. „мангуп, варалица, разбојник“: То није адвокат, то је апаш (РСА), „немирко, опасник“ Петловача (грађа ЕРСЈ), *аџаџи* „грабљивац“: Припази то грџе, побраће ти га овџ аџаџи! Загарач (Ћупићи), *аџаџи* „лопов, разбојник“ Црна Река (Марковић II), кајк. *аџаџи* „id.“ Гола (Већепаж/Лопчарић), *аџаџица*, -џа f. „грабљивица, грабљива женска особа“: Није таквџ апашџџ дођило у вџ крајеве, свџ покупи до чџса стџгнџ Загарач (Ћупићи); придеви *аџаџки* „лоповски, разбојнички“ (РСА), *аџаџки* Црна Река, *аџаџов* ibid. (Марковић II); изведенице *аџаџџиво* n., *аџаџџук* m. (РСА).

- Од фр. *apache* „градски олош“, непосредно или преко нем. *Apache*; уп. мак. *аџаџи* „разбојник“, рум. *apás*, алб. *apash*, мађ. *apacs*.

Изворно назив северноамеричког индијанског племена *Аџаџи*, у пејоративном значењу француска новинарска креација са почетка XX века (Dauzat/Dubois/Mitterand 37), која је код нас ушла и у народне говоре, при чему се поједине специфичне употребе („грабљивац, крадљивац“ и сл.) можда наслањају на домаћи глагол апити „шчепати, украсти“.

апашићаре *аџаџићаре* adv. „очигледно, назор, на силу“: Кидисаше она ђеца на љџб, оџе апашићаре из руку да отму Прошћџење (Вујичић), *аџаџићара* „на правди бога; олако; тек онако, без разлога“ Ускоци (Станић); *наџаџићаре* „на силу, насилно“: Баш напашћаре гоне говеда преко наше ливаде — Напашћаре значи на силу Банија, Утерао своја кола преко реда на пашћаре у ске-

лу — Отео ми на пашћаре моју лулу Дубица (РСА), „намерно, с одређеним циљем“ Банија и Кордун (Петровић Д.), *напошићар* „id.“: Зашто си напошићар угна своју краву у моју ливаду? Лика, *напошићари* „на превару, преваром, интригом“: Све и да нијесу [пчеле његове], ради, да их напошићари однесе Далм., Буковица (РСА).

- Од тур. *apaşikâre* „сасвим очигледно“ (Škaljić 96).

Тур. реч је формално апсолутни суперлатив од *aşikâre*, в. ашићаре, уп. и апансаз. С.-х. развој значења ишао је од „очевидно“ ка „нескривено, безобзирно, насилно“. Дефиниција значења облика *напошићари* у РСА („преваром, ради добити“) вероватно се повела за сазвучним глаголом *ушићариџи*, другог порекла (в. шићар). Облик *напашћаре* контракцијом од *на апашћаре* (уп. *најосто* и сл. од апоста).

апел *а̀йел*, -а т. „виши, позивни суд“: у Боци што осуди која од три претуре ... или которски окружни суд, апелују странке на апел задарски Богипшић (РСА), *а̀йѐл*, -ела „жалба на пресуду“ (ČDL); глаголи *а̀йеловаџи* *imprf.* „жалити се вишем суду на пресуду нижег“ (РСА), *а̀йеловаџи* „id.“ (ČDL), *а̀йелати* „id.“ Конавли (Kašić 352), *а̀йелати* „id.“ Брусје (ČDL), такође *а̀йелати се*, *а̀йеловаџи се*, *а̀йеливаџи се*. — Од XV в. *а̀йео*, *а̀йела(ва)џи се* Пољички статут, *а̀йеливаџи се* (RJA).

- Од ит. *appello, appellare* „id.“.

Уп. и Skok 1:48 (именицу *а̀йео* тумачи као домаћи поствербал). Правнички термини истог, лат. порекла: *а̀йелација*, *а̀йелираџи*, *а̀йелати*, *а̀йеланџи* итд. ушли су од XVIII в. другим путем, из француског преко немачког (уп. Михајловић 20–21; Spoj 13 о слн. *apêl*).

апена *а̀йѐна / а̀йѐно adv.* „тек, једва“ сз. Бока (Musić), „тек (што), само што, нетом“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *а̀йѐна* „једва; чим, нетом“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), Вргада (Jurišić), Вис (ČDL), *а̀йѐна* „тек што“ Комижа (Mardešić-Centin), *а̀йѐна* „id.“ Орлец (Houtzagers).

- Од ит. *arpēna* „id.“ (Skok 2:635 s.v. *pēna*¹).

Ит. реч своди се на префиксалну синтагму *а̀ репа*, за чији други део уп. пена². Бокељски и дубровачки облик на -о адаптиран према типу деадјективних прилога.

апетати *а̀йѐтаџи pf.* „ухватити, докопати се кога или чега“, ~ *се* „наћи се с неким“ ЦГ (РСА), *а̀йѐтаџи* „прилепити (ћушку)“ сз. Бока (Musić), *а̀йѐтаџи* „прилепити, залепити“, ~ *се* „прилепити се (некоме), наметати се“ ји. Бока (Lipovac-Radulović); такође *а̀йѐтаџи* „прилепити (ћушку)“ сз. Бока (Musić); и *а̀йѐтаџи pf.* „залепити“ Корчула (Vinja 1:20), *а̀йѐтаџи* „id.“ Вргада (Jurišić), *а̀йѐтаџи* „убацити“, ~ *се* „навалити, убацити се“ (ČDL), (*im*)*pf.* „појавити се неочекивано, непозван, као улез; лагати, обмањива-

ти, оговарати; турити“ Орлец (Houtzagers); *йейáвай* impf. Корчула (Vinja l.c.), *йейóвáй* (ce) impf. (ČDL).

• Од вен. (*a*)*petar* „прилепити“ (Vinja l.c.).

Значење „ошамарити“ такође је преузето из венецијанског (уп. Воерио s.v. *petar*), за метафору уп. *залејийи шамар*. Код облика *йейáйи* (и сл.) може се радити о рефлексу вен. симплекса, али и о отпадању *a-* у домаћем изговору, уп. *йейийи* поред апетит.

апетит *ајейийи* m. „жеља, прохтев за јелом, тѣк“ књиж. и дијал. (РСА; РЈА), сз. Бока (Мусић), *ајейийи* „id.“ ји. Бока (Лировас-Radulović), Драчевица (ČDL), *ајейийи* Орлец (Houtzagers), *ајейиуд* Пераст (Skok 1:48), *ајейиуд* Брусје (ČDL), *ајайийи* Војв. (РСГВ); и без *a-*: *йейийи* Божавица, *йейиуд* Истра (Skok l.c.), *йейиуд* Вргада (Jurišić). — Од XVII в. *ајейийи* (РЈА), 1774. *ајайийи* (Михајловић).

• Од ит. *appetito*, нем. *Appetit* < лат. *appetitus* „id.“ (Skok l.c.).

У Приморју је реч италијанизам, другде германизам француског порекла (фр. *appetit*).

апити *ајийи*, *ајийм* (im)pf. „јести“ БиХ, *ајийи* „ујести, загристи“ Свилајнац, Ресава, „шчепати, украсти“ Лика (РСА), „украсти“ Доњи Рамићи (Malbaša), *ајийи* „id.“; зграбити; брзо појести“ Ускоци (Станић), *ајийи(у)* „прогутати, прождерати“ Врака код Скадра (Петровић Д. 1976:78), *ајийм* „јести (у дечјем говору)“ Призрен (Чемерикић), *ајием* „уједати, гристи“ Врање (Златановић), Лужница (Ћирић), Пирот (Живковић), *ајие* 3. sg. „id.“ Бучум и Бели Поток (Богдановић I), Тимок (Динић I); са префиксима *зајием* „загристи“, *изјием* „изуједати“, *йрејием се* „угристи се за усну при једењу“ Врање (Златановић), *йрејие* 3. sg. „прегристи; прескакати (о маказама кад не секу добро)“ Тимок (Динић I), *ујие* pf. 3. sg. „ујести, угристи“ Пирот (Златковић II), *ујием* „id.“ Тимок (Станојевић 192), Лесковац (Митровић); *ајайи*, *ајийм* impf. „уједати, гристи; јести“ Лесковац, Пирот (РСА, асс.?, inf.?), *ајийи(у)* Врака (Петровић Д. l.c.), *йрејийе* 3. sg. „не моћи лећи у своје лежиште (грета, језик, усна)“ Пирот (Златковић II); *ајинуйи*, -нем pf. „загристи; украсти“ ср. Тимок, Вакуф (РСА), „појести или попити у једном залагају или гутљају; појести или попити нешто кришом“ Војв. (РСГВ), *ајинем* „ујести, гризнути“ Врање (Златановић), Пирот (Живковић), „појести“ Призрен (Чемерикић); *ајийаи*, *ајийем* iter. „уједати, гристи“ Винавер (РСА); именске изведенице *ајиац*, *ајица* m. „прождрљивац; човек великих уста; врло јак човек“ Стара ЦГ (Пешикан; РСА), „халапљивац; врста воденог гмизавца, сличног корњачи, отровног уједа“, *ајиац* (gen.?) „водена жаба“ Врака (Петровић Д. l.c.), *ајица* f. „халапљивица; опасна женска особа“ Загарач (Ћупићи), *ајиља* m. реј. „бравче

које једе мало и на силу“ Сврљиг (грађа ЕРСЈ), и f. „недорасла, ветропираста особа, која не пази шта говори“, *аиљо̀ниџија* реј. Тимок (Динић III); такође са х-: *хаиџиџи* impf.: Бива отаџбина ми је мила и драга док се у њој има што хапити, *хаиџиџи*: Она уста су се само отварала прождрљиво и хапала (грађа РСА), *ха̀йнуџи* pf. „зграбити“ Мол (Михајловић/Vuković), *ха̀џа*, -e f. „дечја храна од самлевоног пиринча или гриза“, *ха̀џиџа* dem. БиХ (грађа РСА).

• Од псл. **харити*, **харати*, **харноти* „(у-, за-)грести, (з)грабити и сл.“, уп. стсл. *хапати*, мак. *а̀је*, *а̀јне*, буг. *ха̀ња*, *ха̀нна*, слн. *háriti*, *háрати*, *háрniti*, слч. *charat'*, чеш. *cháрати*, дијал. *charnouti*, длуж. *charjaś*, пољ. *charać*, дијал. *charnać*, словињ. *čárās*, *čárnois*, рус. *ха̀пать*, дијал. *ха̀пáть*, *ха̀пнть*, *ха̀пнть*, *ха̀пнть*, укр. *ха̀пати*, *ха̀пну́ти*, блр. *ха̀пиць*, *ха̀па́ць*, *ха̀пнуць* (ЭССЯ 8:18–19).

Псл. **хар-* је превој дужења од **хор-* у облику **хорити* „ухватити“, потврђеном у зап. и ист. словенским језицима (ЭССЯ 8:70–71), у крајњој линији вероватно ономотопејског порекла (уп. ап¹). Uhlik 1954:17 пореди шатр. (х)а̀џиџи „јести“, *ха̀џа* „храна“ са ромским *харе* „јело“, али допушта да посреди није циганизам него ономотопеја. За с.-х. значење „красти“ уп. буг. дијал. *ха̀нџм*, рус. дијал. *ха̀пнть* (ЭССЯ 8:19). Овамо можда, са *џн* > *мн*, *а̀мнем* pf. „дочепати, зграбити“ Пирот (Живковић), али в. амкати. Уп. још апољак, апша, за *а̀џиџа*, *а̀џаџ* можда и *а̀џиџа* „мајмун“ Дубр. (РСА), в. опица. Друкчије Петровић Д. I.c.

апољак *а̀џољак*, -*ољка* m. „остатак јела, огризак; чворић на тканини или пређи; телесно и умно кржљава особа“ ист. Србија (РСА, асс.?), *а̀џољак* „одгризак, загризак“ Бучум и Бели Поток (Богдановић I), Тимок (Динић I), „чворић на пређи“ Пирот (Живковић), *а̀џољк* „угризак“ Тимок (Станојевић 193), придев *а̀џољчив* „који је са апољцима“ Пореч (РСА).

• Изведеница од апити, ап¹.

Суфикс -*ољак* као у *огризољак* „огризак“ Тимок (РСА), можда проширење суфикса *-*џкь*, уп. буг. *ха̀п-џк* „id.“ (ЭССЯ 8:20 реконструирше псл. **харџкь*, но у другим слов. језицима значења одударају: „треска; свежањ, снопић лана“ и сл.). За семантику телесне и умне закржљалости уп. *а̀џа*, *а̀џо̀ниџија* s.v. апити.

апоста *а̀џо̀стиа* adv. „хотимице, навлаш“ Пераст, Тилипи (Skok 3:7 s.v. -*рò-нјат*), Дубр. (Бојанић/Тривунац), *а̀џо̀штиа* „id.“ сз. Бока (Мусић), *а̀џо̀штио* / *а̀џо̀штиа* ји. Бока (Lipovac-Radulović), *а̀џо̀штиа* (ČDL), Вргада (Јуришић); такође *на̀џо̀стио* „баш, управо, намерно“ ЦГ, Ријечка нахија (РСА; РЈА), *на̀џо̀штиу* „намерно, само зато, нарочито“, *ѝџо̀стин на̀џо̀штиу* „ставио сам на страну“ Орлец (Houtzagers 304); *на̀џо̀штиџице* „хотимице“ Лика (РЈА; РСА), *на̀џо̀штице* „тек тако, без разлога“ Дуга Реса и Карловац (Perušić II 114); *на̀џо̀шно* / *на̀џо̀чно* „овлаш, само због тога“ Бакарац и Шкрљево (Tuđina/Šerić), *на̀џо̀шно* „тачно говорећи“, и као придев *на̀џо̀шни* „одвојен,

посебан, нарочит“ Орлец (Houtzagers l.c.). — Од XV в. на *йошишу* Пољички статут (RJA).

• Од ит. *apposta* „хотимице, намерно; баш, управо“ (Skok l.c.; Lipovac-Radulović 13).

Облици на *н-* и *-о* према *намерно* (уп. и навлаш), варијанта на *йошишу* разрешена у духу с.-х. предлошке синтагме. За варијанту *найочно* уп. *амичан* s.v. *амишан*. Прилог *айџзишо* / *ојџзишо* „хотимице“ Молат (Skok l.c.), ји. Бока (Lipovac-Radulović) млађа је позајмљеница која се своди на сродан, али не и истоветан етимон ит. *apposito* (ead. 13).

апостол *айџстол* m. књиж. и дијал. „сваки од дванаест Христових ученика; проповедник хришћанства код неког народа; одушевљени поборник; богослужбена књига православне цркве која садржи дела и посланице апостолске“ (РСА), *айџстол* „id.“ (Вук; РСА), Радимња (Томић II), *айџстол* Свиница (Томић I), *айџстол* „светац“ Прошћење (Вујичић), „црквена песма коју за време богослужења читају најбољи ученици; мања говорница одакле се чита апостол“ Војв. (РСГВ), *айџстол* „ученик Христов и светац; књига апостолских посланица“ Призрен (Чемерићи), и ЛИ *Айџстол* (Вук), Косово (Елезовић I), *Айџстол*, *-ола* m., хипокористик *Айче*, *-џиша* n. Призрен (Чемерићи), *айџстол* „апостол (библијски)“ (ЏДЛ), заст. *айџшо* / *айџшо*, *-ола* „id.“ (РСА), *айџстолчић*, *айџстолчић* m. dem.; *айџстолција* m. „читач апостола у цркви“ (РСА; РСГВ); деноминали *айџстолскаш* impf., *айџстоловаши* (РСА); такође *айџстол* (Вук 1818), *айџстол*, *-ола* (RJA), *айџстол* Жумберак (Skok 1:48), *айџстол* бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), Сумартин (Novaković), *айџстол* Слав. Подравина (Sekereš V), *айџстол*, *-ола*, једном и *айџстол* Далм., Хрв. (RJA); са аферезом ЛИ *Пџстол* m. Врање (RJA), *Пџстол*, *-ола*, *Поџиша*, *-е* hур. Призрен (Чемерићи). — Стрп. *апџстолъ* поред *апџстолъ*, *апџстолъ* (Даничић), ЛИ *Пџстолъ* (ГлСУД 42/1875:91), у XVII в. *айџстол(л)*, у XVIII в. и *айџстоло*, *-ола*, *айџстолоа*, *-ола* (RJA).

• Од гр. *ἀπόστολος* „посланик, изасланик; апостол“, преко стсл. *апџстолъ* или лат. *apostolus* (Skok l.c.); уп. мак. *айџстол*, буг. *апџстол*, рум. *apostol*, арум. *apostalu*, алб. *apostull*, слн. *apóstol*, слч., чеш., длуж. *apoštol*, глуж. *japoštol*, пољ. *apostoł*, рус., укр. *apóstol*, блр. *apóstal*.

Грчка реч је новозаветни термин од стгр. *ἀποστέλλω* „одаслати“ (ESJS 50). Фонетизам *-ши-* вероватно западног порекла (Vasmer 1944:45), по Даничићу из мађарског (RJA 1:96; Skok l.c. сумња). Жива црквена употреба утицала је на потицање народскијих облика (са *о* > *у*, *-л* > *-о*). Уп. апостолка.

апостолка *айџстолка* / *айџстолка* f. (често pl.) „сандала слична онима какве су носили апостоли“ књиж. и дијал. (РСА), „обућа која се састоји од

ђона и пара укрштених каиша“: Виде се на старим фрескама на ногама апостола Колубара (грађа РСА), *ајосџолке* рл. „врста лаких папуча са каишима укрштеним између прстију“ Војв. (РСГВ), *ајосџолке* „сандале са каишима укрштеним под правим углом“ Загарац (Ђупићи).

- Вероватно контаминат апостол и постола „ципела“.

Сандале нису спадале у традиционалну народну ношњу, и представа о њима стицала се преко црквеног живописа, отуда и синоним *исусовке*. Иначе се на подручју распрострањености речи *ајосџолка* није сачувао стари слов. назив *јосџола*, потиснут мађаризмом *ципела*. Плод истог укрштања биће прилог *ајосџолски* / *ајосџолски* / *ајосџолски* „пешке (у шали)“ (Вук), Змај (РСА), *ајосџолски* „id.“ Косово (Елезовић I), *ајосџолски* Призрен (Чемерикић), *ајусџолски* (Вук 1818).

април *ајрџл*, *-џла* т. „четврти месец у години, травањ“ књиж. (РСА), бачки Буњевци (Рејс/Ваџија), Сумартин (Novaković), Војв., *ајрџл* „id.“ Вршац (РСГВ), такође *ајрџлиј*, *-ија* заст. Никанор Грујић, Љубиша, *ајрио* ЦГ (РСА), Дубр. (Бојанић/Тривунац), *ајрџл*, *-џла* Радимња (Томић II), *ајрџл* Свиница (Томић I), *ајрџл*, *-џла* / *-џла* (ЏДЛ), Орлец (Houtzagers 205), Брусје (Dulčić), *ајрџл*, *-џла* Вргада (Јуришић), *ајрџљ* Галипољци (П. Ивић, СДЗБ 12:117), *ајрџљ* Бакарац и Шкрљево (Тургина/Ђерић); са протетским *ј*:- *јајрџл* Корчула (РСА); са аферезом *јриџа*, у игри речи: *јриџа ојриџи* Оток у Славонији (Skok 1:49); такође *аврџл* (ЏДЛ), Орлец (Houtzagers), *аврџл* Сусак (Hamm/Hraste/Guberina), *врџја*, *-џла* Водице (Skok 1.с.). — Стрп. *апрџиль*, *-ла*, једном *-ла*, такође *апрџили*, *апрџџљ* (Даничић).

- Од лат. *Aprilis (mensis)* „други месец римске године“ (Skok 1:48–49).

Позајмљено у више наврата разним путевима. Облици на *-иј* и *-иљ* преко стел. *апрџиль*, *-ла* < сргр. *Ἀπρίλ(λ)ιος* (ESSJ 1:50), они на *-ил* из сргр. варијанте *Ἀπρίλλης* или непосредно из латинског (романског); варијанта са *-в* у Приморју из венецијанског (Skok 1.с.); стрп. *апрџџљ* са секундарним јатом као и у цсл. *апрџџљ* > рус. *апрџџљ* (уп. Фасмер 1:82). Првобитно су на целом с.-х. подручју један другом конкурисали интернационални назив *ајрил* (и сл.) и домаћи назив травањ, да би овај други био усвојен у западној, а онај први у источној варијанти књижевног језика.

апрц *ајрџ* т. „врста игре; брзо кретање, јурњава; човек кога јуре“ Ускоци (Станић), презимена *Ајрџи*, *Ајрџовићи* Пива (СЕЗБ 49:505); овамо можда и *џфрџ* „израз за живо и весело кретање код људи; превелика веселост и смех у вези са раширеном сексуалном потребом“: *џапала* те је офрц Корчула (Skok 1:529); такође *џламџрџ* / *аламџрџ* т. само у изразу *оџићи* у ~ „одјурити не гледајући куд“: Одоше говеда у алампрц зап. Србија (РСА), *џламџрџ* „неозбиљна особа“ Мали Зворник, „гужва на вашару, свадби“ Мачва (грађа ЕРСЈ).

- Нејасно.

Облик *офрц* тумачи се као превербална изведеница од *фрцајти се* „гонити се“ Стулић, Курелац = *ѝрцајти се* „парити се (о козама)“ (Skok l.c., уп. и 3:28–29 и в. прц, прч, прцати, копрцати се); *ајрц* (поред узвика *ѝрц!* у истом говору) може се схватити као фонетска и/ли творбена варијанта истог предлошка, од које је даљом експресивном варијацијом настало *а-ла-м-ѝрц*, уп. узвик *алајѝрѝ!* Жупа (РСА) поред *ѝруј!* Нејасан је први слог у *њѝрѝц / њѝрѝц* поред *њѝрѝац* узвик за подстицање говеда да се обадају, младих да се забављају, и као именица „трк, скок, игра, врева; љубавна игра, љубавно весеље; снажна млада особа“ Ускоци (Станић), *њѝрѝајти се* impf. „скакати, галамити, черупати се“ Прошћење (Вујић). Подробније в. Бјелетић 2000:311 и д.

апсалити *ајсалиѝти*, *-ѝм* impf. „грдити, ружити“: То није добар човјек, много воли да апсали људе ЦГ (РСА).

• Нејасно.

Уп. ит. *assalire* „напасти“ (> с.-х. асолити „id.“); *-ѝ-* можда према псовати?

апсик *ајсик* adj. „добар, леп“ ТЈ зидара, грнчара, кројача, мутавѝја: Параћин (Милићевић 92), Средска и Сиринић (Vovan 127), Долга није апсика „Надница није добра“ Сиринић (С. Тројановић, ЈФ 5:224), Припштина (id. 223), Апсика пљака! „Лепа жена!“ Алексинац (Ђорђевић 161), *ајсик* „id.“: Апсика му је рабѝта њѝму Призрен (Чемерикѝ), *ајсико* „добро; лепо“ Краљево, Крагујевац, Лесковац (Милићевић 89), Средска (Никшић/Ђорђевић 106), Лужница (В. Николић, СЕЗб 16:435), *ајсика* „добро“ Пирот (Барјактаревић 824); *ајсикуља* f. „млада, лепотица“ Средска и Сиринић (Vovan 127).

• Свакако исто што и мак. *ајсик* „добар, леп; поштен“, *ајсико* „добро, лепо“, *ѝоајсик* „лепши“, *неајсик* „пропао, залудан“; такође *ајшик*, *ајѝик*, све у ТЈ истих заната; даље нејасно.

За мак. и буг. паралеле в. М. Вучковић, *Бошкачки — ѝајни језик зидара из Средске и Сиринића* (магистарски рад у рукопису). Тројановић l.c. има *ајсика* f. у значењу „раѝија“, што може бити од гр. *ἀψίθυλον, ἀψίθια* „пелин, пелиновача“, са суфиксом као у *масѝика*.

апта *ајѝта* f. „бурјан, зова“ (РСА) в. хабат.

†аптаг само *ајѝтази* m. pl. „фасцикла са актима“: *показа нам ѝдно писмо ѝ аптаѝѝхѝ ѝ канѝелаѝни, како мѝ је дѝљѝанѝ вѝратѝ твои Дубр. (Даничић).*

• Од срлат. *aptagias* 1215. Котор, *aptagi*, accus. pl. *aptagos* Дубр., *attazi / attagi* Будвански статут < гр. *ἐκταγή* „глоба, поклон“ (Skok 1:49).

Из примера је јасно да се не ради о фасцикли са било каквим документима, него са онима који се тичу одређених новчаних задужења. Пада у очи да се група *kt* — очувана у облику *actachi* забележеном 1348. (Skok l.c.) — развила у *pt*, као у румунском, док облици *attazi / attagii* из Которског статута показују развој у *tt* као у италијанском (у далматороманском би се очекивало *jt*).

апша *áйша* m. „глупак“: Ти му убаво збориш, али апша не разбира Врађе (Златановић).

- Нејасно.

Можда од апити, уп. тамо *áйша* „незreo, лакомислен човек“ Тимок, или у вези са *áйшица* f. „мајмун“ Дубр. (РСА) поред опица, кајк. и *јойица, јойац* m., стсл. *опыни* f. Образовање као *глуйша* Пирот (Живковић) поред *глуйча* Врађе (Златановић).

ар¹ *ár, áру* loc. m. „стид, срамота; част, понос, образ“ Херц., ЦГ (РСА), Косово (Елезовић I), Васојевићи (СТИЈОВИЋ), Ускоци (Станић), „инат“ Бјелопавлићи (Ћупић 188), *ár, ára* „id.“; част, образ; жеља“ Загарач (Ћупићи), „срам, стид, неугодност“ Прошћење (Вујичић); и са (секундарним) *х-*: *хár* Херц., НП (грађа РСА); *áруија* m. „поносан човек“ ЦГ (РСА), Прошћење (Вујичић), *ар-ија* Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *áруија* „инација“ Бјелопавлићи (Ћупић l.c.), Загарач (Ћупићи); *арлџк* m. „стид“ Врађе (А. Белић, СДЗБ 1:74).

- Од тур. *ár* „стид, срам“, ар. порекла (Skok 1:52, 655; Škaljić 96).

Skok 1:655 s.v. *har²* заједно ставља и речи *рз, рсуз, хрсуз*, од других тур. етимона. Изведенице *аруија, арлџк* упркос суфиксима тур. порекла, можда домаћа креација. У примерима: Од како ти оде у свијет, узе је неки ар, те се разболе Пљевља и: Од јада га заболела глава, | а од ара и срце и глава НП БиХ није потребно претпостављати другу реч у значењима „туга, чежња“, одн. „гнев“, како је то учињено у РСА. Семантички развој „стид“ → „ззор пред нечасним поступцима“ → „часност, част“ уобичајен је и у српском, уп. (Жена) буди вазда стидом часна (РЈА s.v. *stid*) и у турском (уп. Redhouse s.v. *ar¹*). Уп. *арсуз*.

ар² *ár, -а* m., *áру* gen. pl. „мера за површину, 100 m²“ (РСА), Војв. (РСГВ), Радимња (Томић II), Загарач (Ћупићи), *áру* gen. pl. Стара ЦГ (Пешикан), *ар* Свиница (Томић I).

- Из нем. *Ar* или фр. *are*, у крајњој линији од лат. *ārea* „површ(ина)“; уп. мак., буг. *ар*, рум., алб., тур. *ar*, слн. *ár*, слч., чеш., пољ., глуж. *ar*, рус., блр. *ар*.

Новији интернационализам, у вези са усвајањем метричког система.

араба *арáба / áраба* f. „обична теретна кола, најчешће са воловском запрегом; мера за запремину“ (РСА), *арáба* Ускоци (Станић), *арáбица / áрабица* dem. Босна, Србија, Дучаловићи; придев *арáбански*: То су три арабанске (колне) тесте [цесте] Високо (РСА); изведенице *арáбаш, -áша* m. „радни коњ“ Змијање (грађа ЕРСЈ); *арáбија* m. „онај ко се бави превозом робе арабом“ (РСА), *арáбија* „id.“ Косово (Елезовић I), *арáбија* „id.“; возач, кочијаш“ Призрен (Чемерићи), *арáбиј(ј)ски* adj.: арабијска кола, *арáбијáшии* impf. „радити као арабија“, *арáбијлук* m. „занимање арабије“ (РСА); *арáбијлџк* Косово (Елезовић II 494), *арáбијлџк* Призрен (Чемерићи), одатле *арáбијлуковáи* impf. (РСА); такође без *а-*:

раба f., pl. *рабе* Стари Влах (RJA); *рабаџија* m. (Вук), *рабаџија* Косово (Елезовић II), *рабаџија* Лесковац (грађа ЕРСЈ), *рабаџоваџи* impf. Србија (RJA), *рабаџилук* m.; и са (секундарним) *х*:- *хараба* НП ЦГ (RJA).

• Од тур. *araba* „кола (и као мера)“, *arabacı*, *arabacılık* (Skok 1:52; Škaljić 96; уп. БЕР 1:13). Балкански турцизам, уп. мак. *араба*, буг. *араба* / *раба*, *арабадџија*, *арабадџилџк*, рум. *arabá* / *harabá*, *roabă* „ручна кола са два точка“, арум. *arăbă*, алб. *arabá*, *arabaxhi*, нгр. ἄραμπᾶς.

Облик *рабаџија* се у језичкој свести одвојио од назива за кола. У примеру из НП: сабљу паше а арабу јаше значење је пре „арапски коњ“, упркос Даничићу (RJA 1:98). Уп. још Mollova 1982:51; за порекло тур. речи в. Севортян 1:164–165; Eren 14.

аравуна *аравуна* f. „капара, залога (при уговарању посла)“ Тимок (Динић I). — Од XVII в. код зап. лексикографа *арауна* Микаља, такође без *а*:- *рауна*, *равна* *ibid.*, Стулић, Белостенец (RJA).

• Од гр. ἄραβων, ἄραβωνα accus. „id.“ (Skok 1:54). Балкански грецизам, уп. буг. дијал. *равуна* (БЕР 6:141–142), рум. *arvonă* / *arvună*, арум. *aravóna* / *arivoóna* / *arvúnă*, тур. *urbun* / *arunun* (Skok 1.c.).

Гр. реч је семитског порекла (хебр. *‘erābōn* „залог“); рано је прешла и у латински: *arrabo*, *-onis* (Skok 1.c.), али се и с.-х. зап. облици због [б] > [в] изводе непосредно из (средње- или ново-)грчког. У буг. и мак. говорима облик са аферезом *ра(е)ун*, *ра(е)он* и сл. долази чешће у специјализованом значењу поклона који се по обичају даје пред свадбу (БЕР 1.c.; Аргировски 235), уп. буг. *равонис(е)ам* „заручити“, алб. *(a)ravonás* „id.“ < нгр. ἀραβωνιάζω „id.“.

араз *араз* m. „врста тканине“: Три рифа араза, пуца земља од мрза, „вуница црвене боје“, *араски* adj. „начињен од араза“ Војв. (РСГВ).

• Од имена града у Француској *Arras* где се таква тканина производила, вероватно нем. посредством.

Уп. срвнем. *arraz*, *arras* „лака вунена тканина“ > слн. *áras*, чеш. *haras*, пољ. дијал. *(h)aras* (Bezlej 3:153). Буг. *араца* „тканина за завесе“ преко ит. *arazzo* (ПРОДД 18).

араисати *араисаџи* impf. „пријати, годити, бити од помоћи, помагати“ БиХ (РСА), „пристајати“: Не араише му оно одијело (Škaljić).

• Вероватно од тур. *yaramak* „id.“ (Škaljić 96); уп. мак. *арадисува* „пријати“, буг. *ярадисвам* „пријати, подносити“ (ПРОДД; Геров).

С.-х. облик заснива се на инфинитивној, а буг. и мак., са *-д-*, на тур. перфекатској основи. За сличне дублете уп. анлаисати и анладумити. Није јасно спада ли овамо арајдати.

арајдати *арајдаџи*, *-ам (се)* impf. „веселити (се), радовати (се), дивити се“, итератив *арајдаваџи*, *арајдаваџам / -ајџем (се)* Дубр., Цавтат (РСА), *арајдаџи (се)* pf., *арајдаваџи (се)* impf. Дубр.; придев *арајдаџан*, *-а*, *-о* „одушевљен,

блистав од среће“ *ibid.* (Бојанић/Тривунац), сз. Бока, такође *àjradān* *ibid.* (Musić); именица *арајдаиџиџи*, *-они* f. „веселе, радост“ Дубр. (Бојанић/Тривунац); и без *a-*: *рајдаиџи се* *ibid.* (Вук; RJA), *рајдаваиџи се* *ibid.* — Од XVI в. *арајдати* М. Држић (RJA).

- Нејасно.

Можда истог порекла као араисати. Именица *àrājsiivo* n. „милина, радост, уживање, забава, разонода“ Срем, Дубр. (Вук; РСА) формално се може везати и за један и за други глагол. По Даничићу, RJA 1:98 од гр. *ῥαίζω* „оздравити, опоравити се“, *ῥαῖδιος* „лак“, или са уметнутим *-j-* од *радоваиџи се* (Даничић 1877:20), док Skok 1:52–53 помишља, уз резерву, на лат. **ad-ragitare* „рирати, урлати“, Vinja 1:21 на далм.-ром. рефлекс влат. **arredare* у ит. *arredare* „опремити“, а П. Будманн, Rad JAZU 65/1883:169 на перс. *ārāsten* „украсити“ или алб. *aratis* „добављати“. Сигурно је погрешно Миласово извођење дубр. *рајдаиџи* од *Бог тиш рај дао* (Skok l.c.). Придев *араџан* „зајапурен, разјарен“ XVI в. Дубр. пре у вези са ит. *rabbia* „беснило“ (Skok, Vinja l.c.).

†**араксати** *араксаиџи* pf. заст. „пристати с лађом“, само у примеру: И 5 маја заутра у петак видисмо острово Типарско, и ва вторњи сахат ноши араксаше у крају 1727, јеромонах Рачанин (RJA; Михајловић).

- Од нгр. *ἀράξα*, аориста од *ἀράζω* „пристајати“ (Skok 1:53; Vasmer 1944:45).

С обзиром на контекст, можда индивидуално посрбљење грчке речи.

аралица *àралица* f. „врста ситних и округлих шљива, жуте или црвенкасте боје, цанарика“ Лужница (Ћирић); *јаралика* Пирот (Живковић; РСА); такође *јараника* „врста шљиве“ *ibid.* (РСА, асс.?).

- Нејасно.

Уп. можда слн. дијал. *arlijce* f. pl. „дрењине“ (Bezlej 1:5, који претпоставља укрштање псл. **rьdьrь* „црвен“ и тур. *al* „id.“; уп. јандруга, можда и арделија). Презиме *Аралица* Бос. Крајина (РСА) вероватно другог порекла, од харати, уп. *хàралица* „женско чељаде које хара“ (RJA).

аралук *арàлук* m. „предсобље, трем“ Сарајево, „размак, простор између два предмета“ Врање, „рок, почек“: Дај ми мало аралука, тј. дај да мало одахнем, дај ми мало рока Бања Лука, „временски интервал, прилика“: Али ће Турци угрбити аралук, кад нас ту не буде, и учинити крвно дјело Ј. Новић Оточанин (РСА), „пространа кућа“ Ускоци (Станић), *аралук / арàлук* „споредна пролазна просторија у старим босанским кућама, мали ходник“ (Škaljić), *арàлак* „растојање између двају редова“ Гораждевац (Букумирић I), *арàљк* „ходник, међупростор“: Између кућа има један арàљк Косово (Елезовић II 494), *арàљк* „id.“; размак, међупростор; слободан простор; време, рок“ Призрен (Чемерићи); и са (секундарним) *x-*: Горњи бој има редовно аралук или харалук БиХ (грађа РСА); придев *арàлучни*: аралучна врата *ibid.* (РСА).

- Од тур. *aralık* „простор између два предмета; место; интервал“ (Skok 1:53; Škaljić 96). Балкански турцизам, уп. мак. *аралак*, буг. *аралџк*, рум. *aralík*, арум. *arǎlike / arǎlike*, алб. *arallëk*, нгр. *αραλίκι*.

Тур. реч је апстрактум од *ara* „растојање, размак“; то значење конкретизовало се у термин традиционалног градитељства. РСА има *аралук*² у значењима „крађа, отмица“ и, од истог приносника, „оно што је украдено или отето“, у примеру: Најео се он аралука, па је зато тако дебео, који спада под харати (али не и горенаведени пример из Ј. Новића сврстан у РСА под исту одредницу). Уп. још Mollova 1982:52; за порекло тур. речи в. Севорџан 1:162–164.

аран *áран, -рна, -рно* поред *áран* адј. „добар, ваљан; леп, снажан, храбар“ НП БиХ, јуж. Србија (РСА), *áран* „који је лепог изгледа, одрастао, развијен“ Г. Цапарде (Ђукановић I 274), „захвалан, благодаран“ Банија (РСА), *áран* „добар, здрав“: Аран ли си? Врађе (Златановић), Пирот (Панајотовић), „добар, ваљан, честит“ Пирот (Живковић), Лесковац (Митровић), *áрњн* „добар“ Призрен (Чемерикић), *áрна* адј. (само f.) „id.“ Црна Река (Марковић I), *áреáран* „превише добар“; *áрно* п. „добро, добро дело“: Учини ми једно áрно Врађе (Златановић); *áрно* adv. „добро, лепо“ Ђ. Јакшић, јуж. Србија (РСА), *áрно* „id., ваљано“ Лесковац (Митровић), Црна Река (Марковић I), Пирот (Живковић), Призрен (Чемерикић), „id.; снажно“: Áрно га удари Лужница (Ђирић); и на -e: *áрне* „јачо, прилично јачо“ Пирот (Златковић II; Живковић); *áрноћа* f. „доброта“ Врађе (Златановић); *áрнуша* f. „крава, овца или коза доброг соја“: Не даје млеко рогуша, него арнуша Пирот (РСА, асс.?). *áреáрним* рф. „превише добро урадити“ Врађе (Златановић), „претерати“ Лесковац (Митровић), ~ *се* „постати превише добар“ Врађе (Златановић); и са x-: *хáран* Дубр. (Вук), НП БиХ, ист. Србија, ЦГ, Лика, *харно* adv. (грађа РСА), *хáрнџи* f. Дубр. (Вук; грађа РСА). — Од XIV в. стсрп. *хáрњнь* „захвалан, награђен, узвраћен“ (Даничић), од XVI в. и код приморских писаца; такође *схаран* (RJA).

- Придев на -њль од грецизма *хар* f., стсрп. *хáрњ, хáрњ* XIII в. < гр. *χάρις, χάρις* accus., нгр. *χάρις* (Skok 1:655; Vasmer 1944:63). Балкански грецизам, уп. буг. *хáрен*, рум. (преко јужнословенског) *har*, придев *hárníc* „захвалан“, арум. *háre*.

Основна реч чува се само у префиксалним изведеницама нехар и ухар. За њену адаптацију као *i*-основе уп. још R. Bernard, БалкE 15/1971/2:8. Погрешно Škaljić 313, који придев *харан* као епитет уз *јунак* у НП изводи од тур. *ar* „стид“. За *арнуша* уп. *дџбруша* „добра крава која даје доста млека“, такође у варијанти горенаведене пословице (са измењеним смислом): Не даје добруша, но многуша (РСА). Иста гр. основа у арзан, аризати, арити.

аранија *arànija* f. „овећи метални, обично бакарни суд“ јуж. Србија, Босна (РСА), Војв. (РСГВ), *arànija* Босна, вишеградски Стари Влах (Skok 3:104), *аранија* Косово (Елезовић I), Галипољци (П. Ивић, СДЗБ 12:90), *аранија* Призрен (Чемерикић); и са *x*-: *харàнија* НПосл Босна (Škaljić); такође *орàнија* (Вук 1818), Војв. (Вуковић Г.), НПр, Вуковар, Градиште у Славонији (РЈА); *рàнија* Горобиле (Николић), Ваљево (усмено А. Л.). — Од 1783. *оранија* Зах. Орфелин (РЈА).

• Од тур. *harani*, дијал. *arani* „(велики) котао“, перс. порекла (Škaljić 313; уп. DS 298). Балкански турцизам, уп. мак. *аранија*, буг. *харанија*, рум. *arămie* „бакарни котао“, алб. *harani* „велики бакрени котао“, нгр. *χαράνιον*.

Погрешно Skok l.c., који с.-х., буг. и нгр. облик са *x*- и *-n*- изводи из румунског (где је вероватно дошло до укрштања са *aramă* „бакар“ < лат. *aeramen*). За порекло тур. речи в. Егеп 172.

Арап(ин) *Арајин* / *Арај* m., *Араји* pl. „припадник азијског народа; црнац, надимак црнпурастом човеку; коњ арапске пасмине“: црни Арапин НП (Вук 1818; РСА), *Арајин* бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *Арај* Дубр. (Бојанић/Тривунац), Сумартин (Novaković), чак. *ārai* (ČDL), *Арај* Вргада (Југишић); *арај* такође назив за разне животиње црне боје (коња, пса, мачку, петла), „врста рибе“ Мачва, „врста кромпира љубичасте боје“ БиХ (РСА), „арапски коњ“ Војв. (РСГВ), *арай* „коњ, пас“ Ибарски Колашин (М. Божовић, ППЈ 20:191), „коњ црне длаке; човек тамног тена“ Загарац (Ђупићи), *арайин* „арапски коњ“ Вршац (РСГВ); *Арајија* coll. (Вук 1818; РСА), и пренесено „одважни, храбри људи“: јуначки подвизи пјешивачке арапије (РСА); *Арајина* f. augm.: Бесиди му црна Арапина НП; *Арајка* f., ређе *Арајкиња*, *арајка* такође „црнкиња“, назив за разне животиње црне боје, за разне врсте воћа и поврћа (Вук 1818; РСА), *арайка*, *арайкиња* „кобила арапске пасмине“ Вршац (РСГВ), *арайка* „црна магарица“ Врање (Златановић), *арайке* f. pl. „велике или црне богиње“ Хомоље; *арайинка* „врста крушке“ (РСА); *Арајче* n. (Вук 1818; РСА), *Арајинче* dem. (Вук; РСА), *арайче*, *-еџа* „ждребе арапске пасмине“ Вршац (РСГВ), *Арајчад* f. coll.; *арайко* m., *арайлија* „арапски коњ“; *арайац* m. „зељаста биљка *Srambe tatarica*“; *арайача* f. „врста сабље пореклом из Арабије“ НП, *арайуша* „црнопута жена“ Мостар, *арайеша* „id.“ ЦГ; придеви *арайски* (Вук 1818; РСА), *Арајска* f. „Арабија“ (РСА), дијал. и *арайиџи* Пирот (А. Белић, СДЗБ 1:435), *арайачки*: арапачки пасови „памучни појасеви“ ЦГ, *Арајџв*, и у збирном значењу: Од Арапова доба „од давнине“ Бар (РСА); такође са (секундарним) *x*-: *Харай*, *харайски* НП, НПр (РЈА); са аферезом *a*-: *раје* n. „црно јаре“, *рајка* f. „црна овца“, *рајча* m. „црн ован“ Врање (Злата-

новић). — Од XVII в.: **изиде Љрапъ паша с воинсѡмъ** (1689, Даничић), *Харайин* М. Раднић (RJA).

• Од тур. *Arap* поред *Arab*, ар. порекла (Skok 1:53). Балкански и источноевропски турцизам, уп. мак. *араџ, арајка* „црн коњ, кобила“ (Јашар-Настева 48), буг. *араџин* „црнац“, (*а*)*рајка* поред *арабка* „кукуруз“, рум. (*h*)*arap* „црнац“, арум. *arap* „црнац; Арапин“, назив за црне псе и мазге, алб. *arap* „црн(ац)“, *harap* „Арапин“, нгр. *Αράλις* „црнац; Арапин; црномањаст човек“, рус., укр., блр. *аран* „црнац“.

Škaljić има само *Арабисѡан*. Пренос на разне врсте воћа, поврћа, биљака, животиња и сл., најчешће тамне боје, већ у турском (уп. DS 298–299). Облици *Арабљанин, Арабија* итд. (на западу већ у XVI в. *Arab*, RJA) из гр. *Ἀραψ, Ἀραβος* преко латинског и западноевропских језика; преко средњегрчког заст. *Арављанин: безвожниѡ аравлѡанъ* XVI в.; придев *аравиѡски* код Ј. Рајића (XVIII в.) по нгр. *ἀραβίτης* (RJA 1:101); из немачког новија позајмљеница *арабер* „арапски коњ“ Војв. (РСГВ). Буг. *арајка* „кукуруз“ БЕР 1:13 изводи од гр. *αράβιστος* „арапско жито“, док Дзидзилис 1990:111 полази од нгр. краћег облика *αράλις* или од тур. *arap*. Уп. и арепка.

арарет *арареѡ* т. „пожуда, чежња“ БиХ (РСА), *харареѡ* (Škaljić).

• Од тур. *hararet* „врућина; жеђ; грозница“, ар. порекла (Škaljić 314).

арата *араѡа* ф. „веселе, весела забава“, само у примеру: Ту су гајде, ту су свирале, хука, бука, пјесма и арата велика НПр Вук (РСА).

• Вероватно од тур. дијал. *harata* „id.; смешне игре, забава, оговарање, разговор, смех“ (DS 2409–2410), у крајњој линији свакако од гр. *χαράτῃ* п. рл. „шала“.

За гр. порекло тур. речи в. Egen 179; на турско посредство указује вокализам срп. облика, насупрот *о-* у гречизму *ората*, буг. *хоратᾶ* ф. рл. „шала; реч, прича“ (уп. Филипова-Байрова 171). Друкчије Даничић: непосредно из грчког, *а-* можда штампарска грешка уместо *о-* (RJA 1:101). Овамо можда и *аратљѡк* „уживање, забављање“ у примеру: Скупимо си се па си правимо аратлък Лесковац (Митровић), но ту би изворни лик могао бити *оратљѡк* (од *ората*); уп. и аратлък².

аратлък¹ *аратљѡк* т. „посестримство“ Враће (Златановић), *аратљѡк* „id.“: Аратлуди се хватају пијући крв једна другој из врха малог прста *ibid.* (РСА, асс.?).

• Вероватно од тур. *aratlik* „друг, пријатељ, посинак“ (Bjeletić 1995:204; уп. DS 300); уп. мак. дијал. *аретљѡк* „сестра, посестрима“, буг. заст. *аратлик / аретлик* „пријатељ, познаник, побратим“.

Молова полази од тур. (дијал.) синтагме *āhirāt qardaşı* (књиж. *ahret kardeşi*) „вечита сестра или вечити брат“ и реконструише сттур. **āratluq / āratluk* „вечно пријатељство између девојака и жена које су постале *ārāt*“ (Mollova 1982:53–54,

тамо в. и за друга тумачења; слично већ БЕР 1:14). У основи се у оба случаја налази тур. реч *ahret / ahiret* „загробни живот“, ар. порекла (уп. Menges 1969–70:64), код нас потврђена само једном у књиж. употреби: *ахирет* т. „онај свет, загробни живот“ Гајрет (Škaljić 74). За -льк према тур. -lik в. Petrović 2000:179–180; у облику из РСА поред акцента вероватно је хиперкоректно и -у- уместо -ь-. Различито од хомонима аратльк², као и од *аратльк* „забава“ s.v. арата.

аратльк² *аратльк* т. „задовољство које човек осети кад се од некога или нечега ослободи“: Деца си отидоше, па сам аратльк Врање (Златановић).

• Нејасно.

Вероватно од тур. *rahatlık* „мир, спокој, удобност“ > *рахатлык*, в. рахат и уп. пример Испратим ги најутро сви из кућу, па си раат рабџим Лесковац (Митровић 279), уз секундарно наслањање на *аратльк* „уживање, забављање“ *ibid.* (Митровић, в. арата), можда и на *аратосаити се* „ратосиљати се“ (в. аратос).

аратос *аратос* adv., само у изразима попут: *аратос га било!* „проклет био, јаво да га носи!“ (Вук 1818), НП, НПр, Србија (РСА), Војв. (РСГВ), Ускоци (Станић), *аратос* „id.“ (РСА), *аратос* Каменица код Ниша (грађа РСА), „узалуд“: Аратос ти и такъв живџт Лесковац (Митровић); такође *аратос* НПосл Вук, Рисан (Вук; РСА), *аратос*, *аратосли* Ускоци (Станић); и без а-: *ратос ити (било)* Црна Река (Марковић I), *ратос (ше било!)* бачки Буњевци (Реић/Вацлија); придев *аратосан*, -сна, -сно „проклет“ Херц. (РСА); деноминали *аратосийти се* рф. „ослободити се, опростити се“: Аратосио сан се за љетос од њега Ускоци (Станић), *ратосий се*, -им се бачки Буњевци (Реић/Вацлија), *аратосие (се)* рф. 3. sg., *аратосие (се)* impf. Тимок (Динић I), *аратосиеш се* рф.: Нека отидев, да се од њи аратосемо Врање (Златановић); такође *аратосиљати се* „id.“ (Вук 1818; РСА), чешће с аферезом а-: *ратосиљати се* Србија (Вук), Бачка (грађа ЕРСЈ); овамо можда, са метатезом, и *атаросие (се)* 3. sg. „id.“ Тимок (Динић I, III), *атаросие* *ibid.* (id. III). — Од 1727. *аратосийти се*, 1770. *Аратосъ ше было*, 1803. *аратосиљати се*, 1814. *ратосиљати се* (Михајловић).

• Од гр. ἀρατός „проклет“ (Skok 1:54; Vasmer 1944:46).

Грецизам из црквене терминологије. Облик **аратисаити (се)* од аорисне основе гр. деноминала ἀρατίσω, аорист ἤρατσα; *аратосийти се* пре чисто домаћа творба од *аратос*; -иљати у (а)*ратосиљати* према антониму благосиљати (Поповић 1953:221; Skok l.c.); **атаросаити (се)* изврнуто према отарасити (се)? Овамо можда и прилог *арат* „комотно, без бриге“ Васојевићи (Боричић), уз укрштање са рахат, уп. аратльк².

Арбан(ас) *Арбан*, -ана т. „Албанац“: горштак аarbана и шкипа Гр. Божовић, *Арбанија* coll. НП; такође име земље „Албанија“ (Вук; РСА), *Арбанија* Загарач (Ћупићи), *Арбанија* Драчевица (ЏДЛ); придев *арбански*; изведени-

ца *арбануша* f. „врста зимске јабуке“ Скадар; обично *Арбанас* „Албанац“ Љубиша, НП Вук (Вук; РСА), *арбанас* „врста црног грожђа“ Далм. (РСА), *Арбанас* Загарач (Ћупићи), Драчевица (ЏДЛ), Вргада (Јуришић), *Арбанаси* m. pl. топ. код Задра (РЈА), *Арбанаси* „id.“ Вргада (Јуришић); такође *Арбанос* „Албанац“ Буковица, *Арбанаса* m. НП (ради стиха) (Вук; РСА), *Арбанашанин* Л. Комарчић (РСА); придев и прилог *арбанаски* НП, НПосл (Вук 1818; РСА), *арбанашки* НП (РСА), Дубр. (Бојанић/Тривунац), *Арбанашка* f. „Албанија“ (РСА), *арбанашки* Загарач (Ћупићи), Вргада (Јуришић), *арбанашки* Брусје (ЏДЛ); такође *арбанески* НЗаг Буковица; деноминал *арбанасићи* (се) / *арбанашићи* (се) (РСА). — Стсрп. од краја XII в. *арбанасинь*, *арбанаси* (и као топоним), придев *арбанаськьи*, *арбанашькьи* (Даничић).

• У крајњој линији од гр. Ἀρβανων, имена старог града код Крује; уп. буг. *Арбанас*, *Арбанасин*, рум. *arbănăș*, арум. *arbinės*.

Сам топоним Срби су преузели раније него етноним, пре вршења ликвидне метатезе, и то, с обзиром на очувано *-б-*, од романског живља: стсрп. *Равьнь*, *равьньскьи* (уп. Loma 1991:281); у XVII в. пише се и *Ръбана*, *Ръбаниа*, уп. *Рбанија* НП Вук (РЈА). У *Арбанас* основа је проширена алб. суфиксом за грађење етника *-as*, као нпр. у *Tiranas* „становник Тиране“ (Skok 1:54–56); краћи хапаксни облик *Арбан* најпре из алб. (гег.) *Arbën*; *Албанац*, *албански* преко модерних европских језика, од варијанте истог топонима са *-l-* место *-r-* (гр. Ἀρβανων); придев *арбанески* укрштањем *арбанаски* и *албанески* < ит. *albanese*? Уп. још Арнаут(ин).

арбија *арбија* f. „дрвена или гвоздена цев којом су се некада набијале пушке“ (Вук 1818), Расина, Ђ. Јакшић, Б. Станковић, „машнице за парање ватре и хватање жара“ ЦГ (РСА), *арбија* „већа гвоздена шипка, ћускија“ Стубал код Александровца (грађа ЕРСЈ), *арбија* „цев за набијање пушке или, код острагуша, за чишћење цеви“ Призрен (Чемерицић); *арбијара* f. „пушка предњача која се пуни спреда и набија арбијом“ Звижд (РСА); такође са *x-*: *харбија* (Вук; Škaljić).

• Од тур. *harbi* „шипка за чишћење и набијање пушке“, ар. порекла (Skok 1:657; Škaljić 314). Балкански турцизам, уп. мак. *арбија*, буг. *харбия*, рум. *arbiu*, арум. *arbiu*, *hârbie*, алб. *harbi*; даље нгр. *харрлі* „бодеж који се носи за појасом као украс“.

Уп. Mollova 1982:54; в. и харба.

арболац *арболац* m. „болест црвени ветар“ (РСА) в. јарболац.

арбун *арбун*, *-уна* m. „морска риба тврдоперка ружичасте боје, руменац, *Pagellus erythrinus*“ Дубр. (Вук; РСА), сз. Бока (Мушић), чак. *арбун*, *-уна* (ЏДЛ), Брусје (Dulčići), Сумартин (Novaković), Крк (Skok 1:56), *арбун* Су-сак (Hamm/Hraste/Guberina), Бакарац и Шкрљево (Turina/Šepić), *арбун*,

-џна Вргада (Jurišić); такође *арбон*, *јарбун*, *врбун*, *рибун*, *рибон*, *ромбун*, *рамбон* (Vinja 1986/1:422–423). — Од XVI в. *арбун* Хекторовић (RJA).

- Романског порекла, уп. назив исте рибе у вен. дијалекту *ribon* (Vinja l.c., id. 1:21).

Облици на *ар-* чак. гласовним развојем од **p-* или укрштањем са рефлексима вен. синонима *áborо*, *árborо*, уп. арбуо (Vinja l.c. допушта и далм.-ром. посредство). Не знајући за вен. варијанту ихтионима на *ri-* (посведочену у тршћанском заливу!), Skok l.c. све с.-х. облике изводи из *áborо* са дисимилацијом *p – p > p – n*, но томе противречи и нагласак.

арбуо *árbуо*, *-ула* т. „морска риба *Pagellus erythrinus*“ Дубр. (RJA); такође *арбујо*, *арбул*, *орбул* (Vinja 1986/1:422–423); и са *-p*: *árbур* Крк (Skok 1:56), *арбуp*, *арбер* (Vinja l.c.); *арбуpеџ* Бока (РСА).

- Од вен. *árborо* „id.“ (Skok, Vinja l.c.; уп. и Vinja 1:21).

Већина с.-х. облика показује дисимилацију *p – p > p – л*. Облик *арбуpеџ* од ит. деминутива на *-etto*? Уп. арбун.

Арбутина *Арбуџина* презиме, Лика (РСА).

- Вероватно иста реч као *хрбуџина* „врста траве“ Истра, изведеница на *-ина* од *хрбуџ* „*Centaurea solstitialis* L.“ хрв. Загорје (RJA). Уп. Skok 1:657 s.v. *harbuda*; ЭССЯ 8:145–146 s.v. **хѣrbъ*.

арвала *árvала* f. „непримерено велика зграда, зградурина“: Само се питујем за кута праи онолку *árvалу* Тимок (Динић II), *árvалија* „id.“: Остала пушта онај *árvалија* *ibid.* (Динић III), *арвалија* Црна Река (Марковић I), *árvалица* „id.“ Тимок (Динић II), *арвалина* „велика, гломазна ствар“: За које ће ти тај *арвалина*? Лесковац (Митровић), *árvалчина* *augm.* „прегломазна зграда“: Ено сџг остала да зјаји празна онолка *árvалчина* Тимок (Динић II).

- Свакако у вези са буг. дијал. *арвала* „пространа соба, зграда“ Самоков, „расипник“ Ихтиман (БД 3:199, 36), арум. *árvале* „потпуно отворен, широк“, *hárvал* „нешто трошно, рушевно, климаво; руина“, гр. *χάρβαλο* „руинирана ствар; пропао човек“, алб. *harvallinë* f. „развалина, рушевина, кућерина“; даље нејасно.

Из формалних разлога (*ар-*), јсл. облици пре из грчког, него обратно, а албански, с обзиром на суфикс, из словенског; фемининум на *-а* заснивао би се на гр. множини (τά) *χάρβαλα*, али реч у грчком нема јасне етимологије (уп. ЛКНЕ 1464 s.v., са једном компликованом етимолошком конструкцијом).

арвар *árvар* т. „желудац, стомак“: Кад ћеш већ једанпут напунити тај твој арвар, као да ти је говеђи, надимак трбушастом човеку Морача; *árvарасџ* адј. „трбушаст“ срп. Подриње, *árvарскџ* „који је израђен од коњске, говеђе, телеће или свињске потрбушине“: арварски опанци Гр. Божовић (РСА).

- Нејасно.

С обзиром на *арварске ојанке* могло би се помишљати на дисимилацију од **врвар(-ски)* „опанчар“, од *врва* „врпца (од потрбушине)“, в. врв и уп. топоним *Врвари* Истра (РЈА).

аргалица *àргалица* f. „справа за копање земље“, само у примеру: Има ти на стотине њечесовијех аргалица те рију под земљом, као кртице, а њима управљају највише Талијанци Матавуљ (РСА).

- Нејасно.

По контексту пре пејоративна креација него технички термин, стога можда **̀ргалица*, *poimen instrumenti* од ргати „хабати; бости, царкати; захватати великом кашиком“, или у вези са *̀рга*, *̀ргача*, *̀ргањ* / *̀ргањ* „(уздуж преполовљена тиква као) кутлача за грабљење воде“ (уп. Skok 1:686–687, 3:135). Евентуална веза са арган чини се, због -л-, могућа само под претпоставком експресивног преосмишљења.

арган *àрган*, -а m. „справа за дизање терета, витао, дизалица, чекрк“ Приморје (РСА), сз. Бока (Musić), „справа око грађе, козе итд.“ Дубр., „високи ступ близу макине (млина) за маслине“ Шибеник (Skok 1:58), *àрган* „стара направа за извлачење једрењака из мора конопом (учвршћен дрвени ваљак)“ Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić), *àргањ* „дизало“ Сењ, *аргањ* „окомита греда на торкулу“ Блато на Корчули (Vinja 1:22); *àргон* „справа којом се стишћу спорте да исцури уље“ Бузет (Skok l.c.), *аргњн* „врста конопа“; такође *арганњл*, -њла m. „уже“ Брусје (Dulčići; ČDL), *арганњл* „дуго, танки бродски конопац“ Комижа (Mardešić-Centin, за акценат уп. id. 269); *арганњ*, -њла „конопци за потезање мрежа“ Вргада (Jurišić); и са о-: *òрган* Комижа (Vidović s.v. *argan*); са j-: *jàрган* „витао; ступ на лађи на који се сидро вира“ Посавина (РЈА), *jàрган* „јак округао ступац са ужетом којим се воденица при премештању привлачи обали“; деноминал *jàрганишши* impf. „привлачити воденицу или је потискивати од обале“ Дубица код Сиска (РСА); *jàргањ*, -ања m. „пут, траг по којем коњ гази покрећући жрвањ на крупари, млину“ бачки Буњевци (Reić/Vačlija). — Од 1628. *арган* или *виџал* Фр. Главинић Истријанин (РЈА).

- Од гр. ὄργανον „оруђе“, ром. посредством (Skok, Vinja l.c.); уп. алб. *argano* „витао, чекрк“.

Облици на -н преко ит. *argano*, они на -њ (засновани на гр. деминутиву ὄργάνιον) преко вен. *argagno*, фурл. *argagn* (Skok l.c.). Није искључено далм.-ром. посредство (Vinja l.c.), које би најпре дошло у обзир код облика *ригањ*, -гња „коноп који служи зато да мрежа буде отегнута“ Будва (Skok l.c.), „оруђе или справа за мучење“: кад су ме на ригањ растезали Љубиша, *ригањио*, -њела „коноп којим се веже део мреже за барку“ Дубр. (РЈА). Стар је још облик *вргањ* (и сл.) распрострањен у Истри и сев. Далмацији, са протезом в- фурл. или истрором. порекла (Skok l.c.),

док је *орган* — изузев дијал. ликова као горенаведени *ôрган*, са чак. $\bar{a} > \bar{o}$ — учени интернационализам, позајмљен у новије време другим путем и у другом значењу. Облици на *-ел* су од ит. деминутива *arganello*, одатле по RJA 1:104 и назив за врсту винове лозе у Приморју *арганел*; за *ригањ*ио у RJA 13:950 се указује и на ит. *arganella* „врста мреже“, уп. и буг. дијал. *арганѐло* „чекрк“ Созопол (А. Спасова, БЕ 14/1964:395). Од облика на *j-*, карактеристичног за Слав. и Војв., мађ. *járgány* „витао“ (MNYTESz 2:262). Семантички стоји по страни *jáрган* т. „вршњак, парњак, истогодишњак“ Банија и Кордун (Петровић Д.), *jáрган* „id.“ Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić), *jáрган* Дуга Реса (Perušić I 46).

аргат *àргайт* т. „рупа на зиду, пушкарница“: Те ми Турке бију кроз аргате НП Вук, ЦГ (Вук; РСА), *àргайта* f. „id.“ ЦГ, *àргайтница*: аргатница ... кроз коју могаше се завирити у пивницу Дубр., „мала понистра за видилицу, зирка“ Пољица (РСА).

• Нејасно.

Можда ром. порекла, од лат. *arcatus* „лучно засвођен“ (уп. аркат), са вен. $k > g$, као у имену острва *Vrgada* < вен. *Vergada* < *Levigrada* < далм.-ром. *Lubricata* (Skok 2:270). Или од тур. *argut* „кланац, теснац, клисура“ (уп. DS 311). Skok 1:58 одбацује Даничићево везивање са тур. *ergedal* „заседа“ (RJA 1:105) и помишља на везу са срлат. *argata* „annulus crassior“, ит. *àrgate* „разбој“, *argatella* „витао“, деминутив од лат. *ergata* < гр. ἐργάτης; одатле евентуално *àргайт* „зидарска скела“ Дубр. (РСА), ако није погрешка од *арган* „id.“ *ibid.* (Skok 1:58), в. арган, уп. и аргат(ин).

аргат(ин) *àргайт(ин)* т., pl. *àргайти* „најамни радник“ Србија, НП Вук (Вук 1818; РСА), Војв. (РСГВ), *аргајт(ин)* Врање (Златановић), Пирот (Живковић), *àргайт* / *àргайтин* Призрен (Чемерићић), *аргајтин* Гораждевац (Букумирић I), ји. Банат (РСГВ), Галипољци (П. Ивић, СДЗБ 12:304), *àргайт* Ускоци (Станић), ист.-бос. Ере (Реметић), Бјелопавлићи (Ћупић 188), *àргайт*, *-айта* Вршац (РСГВ), *аргајт* Загарач (Ћупићи), Радимња (Томић II), *аргајт* Свиница (Томић I), *àргайт* „четвртина рала као мера за површину“: Рало земје дијели се на четири мотике или аргата Кучи (РСА, асс.?): такође на *p-*: *ргайт*, *ргайта* т. „id.“; површина земљишта под кукурузом коју прашилац може опрашити, окопати за један дан“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *ргайтин* „аргатин“ ји. Србија (RJA); на *ip-*: *ипргайт(ин)* БиХ, НП, *ипргейт* БиХ; изведенице *àргайтка*, *àргайтница* f. „најамна радница“ ји. Србија, *àргайткиња* „id.“ Мостар (РСА), *аргајткиња* Вршац (РСГВ), *аргајтија* coll. „надничари“ НП Вук, Херц. (Вук 1818; РСА), f. „присилни рад, кулук“ Херц. (РСА), *аргајтија* „надничење“, *аргајтљк* т. „id.“ Призрен (Чемерићић), *аргајтљук* „печалба; присилни рад“ (Вук; РСА), „тежак, напоран физички посао; надничење“ Војв., *аргајтљук* Вршац (РСГВ), *аргајтљк* Пирот (Живковић), *аргајтлек* Врање (Симоновић Б.), *ипргайтљук* БиХ; придев *àргайтскӣ*, одатле *àргайтшина* / *аргајтшина* f. „печалба“ Србија, Доње

Драгачево, ужичка Црна Гора (РСА), *арга̀шићина* ји. Банат (РСГВ); деноминали на *-овайи*: *̀арга̀йовайи* impf. (Вук 1818; РСА), Војв. (РСГВ), Ускоци (Станић), *̀арга̀йовайи* бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *арга̀йовайи* Вршац (РСГВ), *арга̀йовайи* Загарач (Ћупићи), *арга̀йујем* „id.; диринцити“ Призрен (Чемерикић), *арга̀йише*, *арга̀йује* 3. sg. Радимња (Томић II), *̀ирга̀йовайи* БиХ (РСА), *̀ирга̀йовайи* Змијање (грађа ЕРСЈ); на *-ићи*: *̀ирга̀йићи* БиХ (РСА); на *-аји*: *арга̀йаји* impf. „радити најтеже послове“ Корчула (Vinja 1:22), *арга̀йаји* Бачка (РСА), *рага̀йаји* Богдашићи код Тивта, *рага̀йаји* „теглити, вући“ Пељешац (Vinja l.c.); радне именице *арга̀йај* / *̀арга̀йај* m. „аргатин“ НП Вук (Вук; РСА), *арга̀йај* Лика (РСА), *рага̀йај* Далм. (RJA), *харга̀йај* НП ЦГ (грађа РСА), *рага̀йај* Далм. (RJA), *арга̀йај* НП, *арга̀йаји* НП Богишић (РСА). — Од XVII в. *арга̀й(ин)* „носач“ зап. лексикографи (RJA); 1806. *ꙋ(ь)гатима* dat. pl. Бијело Поље (ЗН 38430), једном са *x-*: *харга̀й* 1772. Босна (грађа РСА).

• Од нгр. *ἀργάτης* (< *ἐργάτης*) „радник“ (Skok 1:59; Vasmer 1944:46). Балкански грецизам, уп. мак. *арга̀й(ин)*, буг. *аргат(ин)*, *аргатувам*, рум. (*h*)*argát*, арум. *argát*, алб. *argát*, *ergát*, тур. *irgat*.

Облици на *ирг-* (а делом и на *рг-*?) преко турског (уп. Škaljić 349), део других можда ром. посредством, као у случају глагола *арга̀йаји* / *рага̀йаји*, за који Vinja l.c. претпоставља да се укристио са *рага̀йа* „такмичење у веслању, регата“. Бачванско *арга̀йаји* према итеративима типа *луга̀йаји*. Значење земљишне мере своди се на „просечна површина коју један најамник за дан обради“. Уп. и Стаховски 1967:198; Stachowski 1992:17; Mollova 1982:56.

аргач *арга̀ч* m. „ограђен простор за овце на пашњаку или у дворишту“: Искараше ђвце из аргач Врање (Златановић).

• Вероватно од тур. *argaç* „равна места на планинским гребенима на којима се у подне смешта стока“ (SDD 112); уп. мак. *аргач* „простор пред тором ограђен пружењем где се затвара ситна стока, поглавито овце“.

За порекло тур. речи в. Еубоџлу 37; уп. и Eren 16.

аргић *̀арга̀йић*, *-ића* m. „птица црна пишталица, чиопа, *Cypselus apus*“ Дубр. (РСА; RJA); такође *ја̀рга̀йић* Паг (Skok 1:59).

• Нејасно.

С обзиром на синоним *дивља ласића* (РСА 11:241) могло би бити гр. остатак, од *ἄγροκος* „дивљи“ (у опозицији према „домаћи“), са метатезом *gr > rg* као у *Вргада* < *Levigrada*, уп. s.v. аргат. Skok l.c. истиче да назив није довољно потврђен у народном говору и сумња у исправност реконструкције облика *аргић* у RJA 1:105 према Микаљином *argicch* и Стулићевом *argich*.

аргола *̀арга̀ла* f. „ручица кормила на чамцу“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *арга̀ла* „id.“ Муо (Lipovac-Radulović 377), Будва, Божавна (Skok 1:59–60),

„помагало за регулисање предњег вратила на разбоју“ Блато на Корчули (Vinja 1:23); као поморски термин такође са *j*-: *jàrgòla* Шибеник, Корчула, *jàrgòla* Сењ (Skok l.c.), Вргада (Juršić), *jàrgol* m. (Vidović 6); са *v*-: *vr-gòla* сз. Бока (Musić), Блато на Мљету (Т. Мацан, ZNŽ 29/1:214), *vr-gòla* ји. Бока (Lipovac-Radulović), Ластва, Рачишће, Мљет (Skok l.c.), *ver-gòla* Фажана; такође *rigòla* Црес, Крк (Vinja l.c.); и са *g*-: *garгуола* Ило (Vidović l.c.).

- Од ствен. *arguola* „id.“ (Skok, Vinja l.c.).

За евентуално укрштање са рефлексом лат. *regula* (> ит. *rigola*, дијал. *regola* Задар) уп. Vinja l.c. и REW 7177. В. аргутла.

аргутла *àргуйла* f. „рудо кормила“ Дубр. (Musić 144), *аргуйла* Брусце (Dulčići), *аргуйља* Дубр. (Vidović s.v. *argola*), *аргуйула* Комижа (Mardešić-Centin); и са *j*-: *jàргуйла* Муртер; са *x*-: *xргуйла* Павлиновић; такође *àргуйла* Јадртовац код Шибеника; са метатезом *àрглуиша* Дубр., *арглоиша* Пољница, *jàглуиша* Шепурина (Vinja 1:22–23). — Од XVI в. *аргуйла* далм. писци, *аргийла* Микаља (RJA).

- Од далм.-ром. **argatula* (Skok 1:59–60; Vinja l.c.).

Далм.-ром. реч изведена је од основе гр. ἐργάτης лат. деминутивним суфиксом *-ula* (Skok, Vinja l.c.; уп. аргат(ин), аргат, аргола).

арда *àрда* interj. за терање овнова Кучи (РСА), *àрда* Васојевићи (Стијовић), *àрда* / *ардà* / *ардадà* за заустављање овнова или за подстицање да се потуку један с другим; деноминал *ардàкаиши*, *-ам* / *-чём* impf. „узвикивати *арда!*; подстицати, подбадати (овнове, људе)“, *ардàкнуйи* pf. Ускоци (Станић).

- Нејасно.

Можда од тур. *arda* „назад!“, премда реч није у турском потврђена у истој употреби (Mollova 1982:55). По РСА 1:159 варијанта узвика варда „пази, чувај се!“ (< тур. *varda!* < ит. *guarda!*). Уп. ардаган.

ардаган *ардàган* поред *ардàгања* m. „крупан, снажан ован, ован великих завојитих рогова; снажно мушко јесење јагње, шиљеже; крупан црв; снажан мушкарац; богат домаћин, газда“ Ускоци (Станић).

- Нејасно.

Уп. у Ускоцима узвик за подстицање овнова арда, можда и *армàгāн* „крупан, снажан ован“ *ibid.*, са *-м-* према армаган „поклон“, арменко?

ардал *àрдāl*, *-āла* m. „биљка слачица, горушица, *Sinapis argvensis*“ БиХ (РСА), *ардāl* Галипољци (П. Ивић, СДЗБ 12:123), *ардāла* f. бачки Буњевци (Reić/Ваџлија), *ардāљ* m. Србија, *ардāљица* f. „слачица“ Ниш; *ардāлија* f. „врста слатког вина у које се успе туцана слачица“ БиХ, *ардèлија* „id.“

(РСА); и са *x*-: **хардал* (придев *хардалов*) БиХ, *харда(н)* Херц., *хардалија* БиХ (грађа РСА), (*x*)*ардалија* (Škaljić).

- Од тур. *hardal* „id.“, *hardaliye*, ар. порекла (Skok 1:57; Škaljić 314). Балкански турцизам, уп. мак. *ардал*, буг. *хард̀ал*, *хардалиѐ*, алб. *hardáll*, нгр. *χαρδάλι*.

Овамо можда и *ард̀ала* f. „јело од граха, јечма и сланине или од овчјег меса, купу-са, репе и кромпира“ Хрв. (РСА). Уп. арделија, ардаљ.

ардала *ард̀ала* f. „будала“, *ард̀аласѝ* adj. „будаласт“ бачки Буњевци (Рe-и́/Ва̀члија).

- Вероватно од тур. дијал. *ardala* „будала; дебео“ (DS 303).

Уп. *ардала* „слачица“, в. ардал, алб. *hardáll* „слачица; неотесанко, глупак“.

ардаљ *ард̀аљ* m. „травуљина, коров, трње, нарочито стричак“ Левач (РСА, асс.?), *ард̀аљ* „врста траве“ Лесковац (Митровић).

- Нејасно.

Уп. алб. *hardallóset* „бујати, цикљати (о биљкама); лудовати, беснети (о људи-ма)“ поред *hardáll*, в. ардал, ардала. Није јасно спада ли овамо (или можда под варда) и *ард̀аљ*, узвик за подсмевање некоме ко се плаши: Кад се некоме добаци да нешто не сме учинити, каже се: „А, ардаљ, синко“ (РСА), *ард̀аљ* „опасно је“: Ард̀аљ, м̀ушко, нeма које Лесковац (Митровић).

арделија *ард̀елија* f. „врста шљиве“ Пољица (РСА).

- Нејасно.

Можда од турцизма ардал „слачица“ (шљиве су се користиле за прављење пића званог (*x*)*ардалија*, уп. Škaljić 314), или словенско, од партиципа **ръдѣтъ* глагола **ръдѣти* „руменети (се)“, уп. рус. *явиться рделым* (Даль s.v. *рдѣть*). Уп. и слн. *arlijce* s.v. аралица.

ардија *ард̀ија* f. „засебно одељење или преграда позади дућана или магазе“ Србија, БиХ (РСА).

- Од тур. *ardiye* „магаза иза дућана“ (Škaljić 97); уп. буг. *ардия* (Grannes 1996:36).

Овамо можда и рум. *hardughie* „трошна, запуштена кућа, барака“ (Tiktin 2:283). Тур. реч пре ар. порекла (Škaljić l.c.), него у вези са тур. *art* „задња страна“ (тако Ш. Сикирић, POF 16–17/1966–1967:353). Није јасно спада ли овамо *ардуна* „id.“ Расина (РСА), уп. тур. *ardın* „(у)назад“.

ардита в. ардура.

ардов *ард̀ов*, *-ова* m. „велико буре, бачва, каца“ (Вук 1818), Србија, Косово и Метохија (у здравици), Оток у Славонији, и фиг. *йроврћен ардов* „онај који не уме да чува тајну“ НПосл Војв.; такође „маћи суд за воду, вино или ракију“: жене ... поране са ардовима на изворе и бунаре (РСА), „велико

буре за вино од око 1000 литара“ Војв. (PCГВ), „винска мера“ јуж. Барања (Sekereš XI), *årdōv* „id.“ Слав. Подравина (Sekereš V), *årdō(v)* „бачва“ бачки Буњевци (Reić/Вацлија), *årdōv*, -*ōva* Косово (Елезовић I), *årdov* Призрен (Чемерикић), *årdōv* Лесковац (Митровић); *rdov* Врање (Златановић), Лесковац (Митровић); *xårdōv*, -*ōva* (грађа РСА); изведенице *ardōvīh* dem. (Вук 1818), Кочић (РСА), *ardōvche* / *ardōfche*, *ardovčīhi* / *ardofčīhi* m. pl. Призрен (Чемерикић), *ardōvina* augm. НЗаг Босна (РСА). — Стсрп. *хардовъ* XV–XVI в. (Катић), 1588. *хордов вина* Хрв. крајина (Hadrovičs 265), од XVII в. код зап. лексикографа (*x*)*ардов* (RJA), 1716. *ардов*, 1725. *хардов* (Михајловић).

• Од мађ. *hordó* „бачва“ (Skok 1:657; Hadrovičs 265–266). Балкански хунгаризам, уп. буг. *вордов*, *јардов* (БЕР 1:176), рум. *hîrdău*, *årdău*. Мађ. реч је поименичени партицип презента од *hord* „носити“. Облик *ård* „буре“ Лужница (Тирић) вероватно декомпозицијом завршног -*ov* схваћеног као проширење за градњу множине: *ардов* sg. > *ардов-и* pl. > *ард-ови* > *ард* sg.

Ардомиље *Ардомиље* п. село у Херц. код Хумца (RJA), такође *Хардомиље* (RJA). — 1434. *влахе Хардомилиће* (MS 378).

• Посесив на -*јь* у средњем роду према *село* од стсрп. ЛИ *Хардомилъ*, посведоченог 1327. у сев. Метохији (ЗС 337), нејасног првог дела. Веза са придевом грд, присутним и у антропонимији (вероватно у значењу „горд“), уп. ЛИ *Грдомилъ* XIII–XIV в. (Даничић; Грковић М. 1986:69), могућа је само уз претпоставку нерегуларног фонетског развоја, уп. пољ. *hardy* „id.“ уместо *gardy* (Sławski 1:405–406). Облик на -*ићи* из XV в. одражава патронимску варијанту истог топонима.

ардум *årdум* m. „прогрушано млеко“ (РСА) в. јардум².

ардуна в. ардија.

ардура *ardūra* f. „светлуцање мора“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), Муо, Доброта, Будва, Божава (Skok 1:57), Корчула, Комижа; деноминали *ардурай*, *зардурай* (im)pf. „(за)светлукати (о мору)“ (Vinja 1:22).

• Од ит. *ardura* „id.“, вен. *ardor de mar* (Skok, Vinja l.c.).

Ит. реч је од глагола *ardere* „горети“, одатле *ардййи* impf. „светлукати (о мору за време *ардуре*)“ Будва (Skok l.c.). Уп. и аршица.

аре *аре* part. за потврду: „јест!“, у корелацији са *норе* „није“ ТЈ калајџија, Бос. Крајина (С. Тројановић, ЈФ 5:225), *аре* „има“ : *наре* „нема“ ТЈ зидара, Средска и Сиринић (Bovan 127, 129), *аре* : *наре* „id.“: *Аре* ли такав пљове? „Има ли тај новаца“ — *Наре* „Нема“ Косово, бошкачки ТЈ (Елезовић I s.v. *наре*), *наре*: *Имаш* ли чуравник (дувана)? — *Наре* Призрен ТЈ (Чемерикић).

- Од (а)рум. *are* „има, јесте“, *ni are* „нема, није“ (Skok 1:57; Gămulescu 1983:61); уп. алб. шатр. *ari* : *nari* „јесте, има : није, нема“ (С. Vătăşescu, RESEE 17/1979/2:410).

Бос. калајџије су асимиловани Аромуни, који су свој језик задржали у својству тајног. Рум. реч своди се на лат. (*non*) *habere* (Skok l.c.).

арежина *àрежине* f. pl. „подебео покривач од вуне и кострети“ Далм. (RJA; PCA), презиме *Àрежина* (PCA), *àрожине* f. pl. „изанђале ствари, прње, рите“ Лика (RJA; PCA).

- Нејасно.

По Даничићу од ит. *arazzo* „врста вунене тканине“, назване по фр. граду *Arras* (RJA 1:104), уп. араз, што се по Скоку не слаже ни фонетски ни семантички (Skok 1:58). Ако се пође од значења „старе ствари“ и облика са *-еж-*, у основи би могао бити аугментатив на *-ина* од именице **хареж*, образоване, као *ст̑ареж* од *ст̑ар*, од псл. (?) придева **харѣъ* који се реконструише у ЭССЯ 8:21; од тамо наведеног материјала уп. нарочито чеш. дијал. *charý* „отрцан, прљав“.

аренда *àрѣнда* f. „закуп, закупнина“ Србија, Хрв. (PCA), Војв. (Вук 1818; РСГВ), Шајкашка (Галетин), бачки Буњевци (Реіс/Ваџлија), *арѣнда* Вршац (РСГВ), Стара ЦГ (Пешикан), Загарац (Ћупићи), *арѣнда* Слав. Подравина (Sekereš V), *арѣнда* Свиница (Томић I); и са *о-*: *оренда* ист. Србија (А. Белић, СДЗБ 1:28); деноминали *арѣндаџи* (im)pf. Лика, *арѣндаџи* Србија; *арѣндисаџи*, *арѣндџаџи* (PCA), Војв. (РСГВ), Шајкашка (Галетин), *арѣндџаџи* бачки Буњевци (Реіс/Ваџлија); изведенице *арѣндаџи* m. „закупац“ (PCA), Војв., *арѣндаџи* „id.“ Вршац (РСГВ); и без *а-*: *рѣндаџи* бачки Буњевци (Реіс/Ваџлија); *арѣндаџар* m. Војв. (РСГВ), одатле *арѣндџариџи* impf. М. Глишић (PCA); *арѣндаџиош* m. Војв. (РСГВ); такође *арѣндаџиор* „закупац“ (Вук 1818; PCA; РСГВ), *рѣндаџиур* жумберачки католици (Skok 1:57). — Од XVII в. Белостенец, Релковић (RJA), 1748. *аренда*, 1785. *харенда* (Михајловић).

- Од срлат. *arrenda* „id.“, *arrendator* (Skok l.c.); уп. мак. *аренда*, *арендаџор*, буг. *арѣнда*, *арѣндаџор*, слн. *arendátor*, рум. *арѣнда*, алб. *арѣндѣ*, *arendatór*, мађ. *árenda*, слч. *árenda*, чеш. *arrenda*, *arendátor*, пољ. *аренда*, рус. (*а*)*рѣнда*, *арѣндаџор*, укр. *арѣнда*, *орѣнда*.

Правни термин који се из средњовековних лат. канцеларија раширио у знатан број европских језика; на с.-х. северу најпре преко мађарског, с обзиром на *арѣндаџи* < мађ. *árendás* (Hadvics 118–119), уп. и рум. *arendás*; на југозападу преко италијанског *arrenda* (у бугарском из руског, тако БЕР 1:14). Нова позајмљеница *рѣниџа* преко нем. *Rente* из фр. *rente* < срлат. *rendita* своди се на исти лат. етимон *reddere* (Skok l.c.).

арепка *арейка* f. „биљка *Ricinus communis*“; такође *харайка* XVII–XVIII в. Дубр., Задар, Стулић (Šulek; RJA), *арейак* m. (Симоновић 401).

- Нејасно.

За фитоним нема потврда млађих од прве половине XIX века Даничић (RJA 1:104), а за њим и Skok 1:53 тумаче као „арапка“, уп. *арайка* и сл. као назив за разне биљке s.v. Арап(ин).

***аресовати** *аресујем* pf. „допасти се“: Ој девојко, црвена јабуко, | а што си ми на коњ’ биље дала, | а што си ми срце аресала? НП Врање (Златановић); такође *арисујем* impf. „одобравати“ ист. Србија (А. Белић, СДЗБ 1:497), *арисује* 3. sg. „id.“: Мой ми арисују да се женим със њу, али само кдј ислужим војску Тимок (Динић III).

- Од нгр. ἀρέσω „допада ми се“ (< стгр. ἀρέσκω); уп. мак. дијал. *арес(у)ам* (се), буг. (х)арес(у)вам, (х)аресам.

Дефиниција значења код Златановића „омађијам, опијам магијским биљкама“ вероватно је плод неспоразума; стих: а што си ми срце аресала треба схватити као „зашто си се допала мом срцу“.

арест *арестӣ* m. „затвор, хапс“ заст. Србија (РСА), Војв. (РСГВ), сз. Бока (Musić), Дубр. (Бојанић/Тривунац), *арестӣ* „id.“ Војв. (РСГВ), *арестӣ* Радимња (Томић II), ји. Бока (Lipovac-Radulović), *арестӣ* Свиница (Томић I); деноминали *арестіоваїи* (im)pf. Србија (РСА), Војв. (РСГВ), *арестіоваїи* сз. Бока (Musić), *арестіоваїи* impf. Дубр., *арестіаїи* pf. ibid. (Бојанић/Тривунац), *арестіаїи* (Musić), *арестіїра* 3. sg. Радимња (Томић II); и са -и-: *арешїи* „id.“ НП, „општински обор где се затвара стока ухваћена у потрици“ Богишић (РСА), Сумартин (Novaković), *арешїи* Војв. (РСГВ), *арешїи* ји. Бока (Lipovac-Radulović), Брусје, Драчевица (ČDL), глаголи *арешїіоваїи* Војв. (РСГВ), *арешїіоваїи* (ČDL), *арешїіаїи* Сумартин (Novaković), *арешїіаїи* (ČDL), изведенице *арешїіанац* m. XIX в. „апсеник“ (РСА), *арешїіанїи* Војв. (РСГВ), *арешїіонїи* (ČDL); такође *арїишїи* п. Србија, Војв. (Вук; РСА; РСГВ), Нуде се као Грци у ариште НПосл (Вук), *арїишїи* Војв. (РСГВ), *арїишїіоваїи* Прота Матеја, *арїишїіанац* XIX в. (РСА), Војв. (Вук; РСГВ); и без а-: *решїи* Истра, Хрв. Загорје, Слав., Лика (RJA), Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić), Дуга Реса (Perušić I 59), Бриње (Perušić IV 95), *решїишїи* „хапсити“ Лика, *решїіанац* „затвореник“, *решїіари-на* f. „потрица“ Слав. (RJA); и *рәшїи* m. Бедња (Skok 1:57) — Од XVII в. *арешїи* Белостенец, *решїи* Волтић (RJA); 1708. *арешїи* m., *арешїи* f., *арешїіоваїи*, 1804. *арешїіанац*; 1742. *арестӣ*, 1748. *арестіоваїи*, 1733. *арешїіаришїи*, 1793. *арестіанац* (Михајловић).

• Од срлат. *arrestum* „id.“, разним путевима. Широко распрострањен латинизам, уп. буг. *apèctm*, заст. *apèctm*, рум. *arést*, алб. *arrést*, мађ. *áristom*, слн. *àrest*, слч. *árešt*, чеш. *(h)arest*, *(h)arešt*, пољ. *arest*, *areszt*, рус. *áпесm*, *apeum*. Један део с.-х. облика преко нем. *Arrest*, они са *-шт* по баварско-аустријском изговору (Striedter-Temps 101, уп. и Schneeweis 96), други преко ит. *arresto* (Skok l.c.), они са *-шт* преко мађарског; облик *арештирати* у хрв. градовима нем. посредством од фр. *arrêter* (id. ib.).

арзан *àrzān* поред *хàrzān* т. „поклон трговачког еснафа цркви у виду дебелих црквених свећа“ Бијело Поље; и у атрибутивној служби уз *свећа*: *арзан свећа* „дебела свећа“ НП, такође *арзòвān* т.: Па изнела свећу арзована | П’ она чека Рада господара НП Срем (РСА; Skok 1:57); овамо вероватно и *рзан* (*јасна свећа*) „смијешан лој и восак заједно“ (Вук).

• Свакако иста реч као алб. *harzáne* „воштаница“, *harzanë* „мала воштаница“; даље нејасно.

Изворно „поклон цркви, заветни дар“, пасивни партицип од глагола гр. порекла *харизаити* „поклонити“ (в. аризати), уп. буг. дијал. *харизан* „онај који има обичај да поклања (за разлику од онога који наплаћује)“ (в. Vlajić-Popović 1990:64 и ОС 4–5, без алб. паралеле). Алб. реч нема домаће етимологије, и могла би бити славизам из сфере православне терминологије. Облик из НП *арзòвān* пре проширен од *àrzān* ради стиха него од **арзоваити*. Падају у очи дистрибуција облика (глагол *аризаити* ограничен је на ји. Србију, док се *арзан* среће у Полимљу а *арзован* у Срему) и синкопа гр. *-ι-* у *χαρίζω* (присутна и у арум. *hǎrzéscu* „дати, поклонити“, в. Parahagi 551). Skok l.c. за Даничићем (RJA 1:114) изводи *арз(ов)ан* „свећа“ од ит. партиципа *arso* < *ardere* „горети“, док Вуков хапак *рзān*, за Маценауером, тумачи турским *rugan* „уље, маст; фирнајз; лак, итд.“ (Skok 3:178).

арз-одаја *àrz-òdaja* f. „соба за званични пријем“ Прота Матеја (РСА), НП БиХ (Škaljić), *àрзи-одаја* НП БиХ (РСА; Škaljić).

• Од тур. *arz odası* „id.“; соба за подношење представки, молби и жалби“ (Skok 1:65; Škaljić 100).

С.-х. реч претпоставља тур. заст. (дијал.) облик **arz oda*. Први члан је тур. *arz* „излагање, представљање, подношење“, ар. порекла (уп. Eyyuboğlu 41 и арзухан), за други в. одаја.

арзлак *àрзлак* т. „калибар, ширина цеви ватреног оружја“, само у примеру: Сваки носи по двадест пушака, | Све на један арзлак изгоњене НП Вук (РСА); такође *хàрзлак* (Вук; грађа РСА).

• Од тур. *ağzlık* „отвор (цеви)“ (Mollova 1982:59); уп. буг. *азлџк* (*на пушка*). Буг. облик заснован је на тур. изговору **azlık* (ead. l.c.); за *-р-* од тур. полугласа уп. *крна* поред *кџна*, *кана*. Почетно *х-* (Поповић Ђ., Вук) је хиперкоректно, јер у

јединој потврди НП Вук III 47^о, стих 12, стоји *арзлак*. Другачије Škaljić 99–100: од тур. *arzalik* поред *ardalik*. У турском нема потврде за та два лика, одакле се, уосталом, не може извести срп. облик. Уп. агазлак.

арзухал *арзүхәл*, *-әл* т. „писмена молба, жалба, представка“ НП БиХ, *арзүвәл* Гр. Божовић (РСА), *арзүвәл* Косово (Елезовић I), *арзүәл* Србија XIX в. (РСА), *арзөхәл* (Поповић Ђ.), *арзөвәл* Србија, сев. Далм. (РСА), *арзовәл* Косово (Елезовић I), *арзовәл* Призрен (Чемерицић), *арзөәл* НП БиХ, НПр, одатле *арзоәлција* т. „подносилац молбе“ (РСА); такође *харзухал* НП БиХ (грађа РСА), *херзовал* Богишић, *рзовал* (Skok 1:65), *арзијәл*; овамо вероватно и *арзөвән*, у примеру: Оволику војску сатрописмо | Без царева бијела фермана, | Брез везека и брез арзована НП Вук (РСА).

• Од тур. *arzuhal* / *arzial* „представка о стању ствари“, *arzuhalci*, ар. порекла (Skok I.c.; Škaljić 100). Балкански турцизам, уп. мак. *арзоал*, *арзовал*, *харзувал*, *арзавалција*, буг. *арзүхәл*, *харзү(в)әл*, *харзовәл*, *харзавәл*, *харзовалдџија*, рум. *arzuhal*, *arzoal*, (*h*)*arzoal*, *arzial*, *arzoal*, *arzoal*, *arzoal*, алб. *arzu(h)all*, нгр. *арзөуҳәл*. Уп. арз-одаја и хал. За порекло тур. речи уп. Еубоџу 41.

аривати *аривәти*, *-әм* рф. „стићи, приспети“ Матавуљ (РСА), *аривәти* сз. Бока (Musić), Пераст (Skok 1:148), Конавли (Kašić 352), Дубр. (Бојанић/Тривунац), *аривәти* Кућиште (Skok I.c.), *аривәти* ји. Бока (Lipovac-Radulović), Сусак (Hamm/Hraste/Guberina), Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić), Орлец (Houtzagers), *аривәти*, *аривөдн* Брусје (ČDL), *аривәти* Комижа (Mardešić-Centin); и без *а-*: *ривәти* Вргада (Jurišić); и без *-и-*: *арвәти* „достићи“ Комижа (Vinja 1:23); *аривәвәти* impf. Дубр. (Бојанић/Тривунац), *аривөвәти*, *аривөјөн* Брусје (ČDL), *аривевәти* Орлец (Houtzagers); *ариве* т. „долазак“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), „долазак брода“ Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić).

• Од ит. *arrivare* „доћи, стићи“ < лат. *adripare* „пристати уз обалу“ (Skok, Vinja I.c.).

Именица *арив* пре директно од ит. *arrivo* него с.-х. поствербал. В. рипа.

***аризати** *арижем* рф. „приложити цркви“ Лужница и Нишава (СЕЗБ 16:374), „дати на дар“ Пирот (Живковић; Панајотовић), *ариже* 3. sg. „поклонити, обећати поклон“ *ibid.* (Златковић I), трпни придев *аризан* „поклоњен, добивен на дар“ *ibid.* (Живковић), **аризовати*: *аризујем* impf. ист. Србија (А. Белић, СДЗБ 2:103), Пирот (Живковић). — Стсрп. *харизати* „дати на дар“ XIV в. (Даничић; RJA).

• Од гр. *χαρίζω* „дарујем“ (Поповић 1953:204; Vasmer 1944:62); уп. мак. *арижам*, *ариз(у)ам*, *аризан*, буг. (*х*)*арижам*, *аризам*, (*х*)*ариз(у)вам*, *аризуем*, *харизан*.

Облици са -ж- презентска образовања типа *низати*, *нижем*. Уп. арзан, даље аран, арити, нехар, ухар.

арија¹ *ârija* f. „ваздух, поднебље“ НП, НПр, Далм., ЦГ, БиХ (РСА), Прошћење (Вујичић), Ускоци (Станић), Бјелопавлићи (Ћупић 197), Стара ЦГ (Пешикан), Загарач (Ћупићи), Конавли (Kašić 352), сз. Бока (Musić), ји. Бока (Lipovac-Radulović), Орлец (Houtzagers), Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić), *oârija* Вргада (Jurišić), *ãrija* Брусје (ČDL), *ârrija* Сусак (Hamm/Hraste/Guberina), Сплит, Шибеник, Сењ, *àrija* Корчула (Vinja 1:23), *ãrija* Дубр. (Бојанић/Тривунац), *ârja* Сумартин (Novaković); такође *xârija* Стара ЦГ и Скадар, Херц., Далм.; „утваре, здухе“ БиХ (грађа РСА); придев *arijōz* „пун зрака, зрачан“ Дубр. (Бојанић/Тривунац); овамо вероватно и *ârija* „јара“: арија од огња Ћипико (РСА). — Од XVIII в. *arija* код приморских писаца (RJA).

- Од ит. (вен.) *aria* „ваздух“, *arioso* (Skok 1:17; Vinja l.c.).

Није јасно спада ли овамо, или можда под арија², значење „велика количина“: Попит га [вино] могу ... арију (овдје: силу, множину) божију БиХ (РСА). Упркос Skoku l.c., реч ирија „ружно време, снажан ветар, олуја“ Дубр. остаје по страни.

арија² *arija* f. „неплодно, обично пространо земљиште“: Што ће ти ги теј пүсте арије? Врађе (Златановић).

- Нејасно.

Ако се пође од **orija* (уп. ошаф > *ашав*), могло би се поистоветити са урија „општински пашњак“, *Урије* pl. као мтоп. назив за широко поље (RJA) < тур. *örü* „id.“ (уп. Škaljić 633), а вероватно и са *urija* у примеру: каква рјечина кад наплије и споји се са туђом земљом, она овога постаје као својина; али не и код ирија (Богипић 1874:421, по РСА, без дефиниције значења), где *и-* вероватно рефлектује тур. дијал. *ü* < *ö*-, уп. и буг. дијал. *йурие* „одређена област“ Родопи (БД 2:177), док се с.-х. *у-* може објаснити и из тур. *ü*- и из *ö*-. Могло би се још помишљати на домаће образовање типа *голија* од тур. *âri* „прикраћен, лишен; го, огољен, обнажен“, али овај придев није иначе потврђен на с.-х. терену. Рум. *ârie* „гумно“ < лат. *arēa* не слаже се семантички, а ни акценатски.

Ариље *Arilje* n. град у зап. Србији са катедралном црквом Св. Ахилија, која слави *Ариљев дан* 15. маја (Вук; РСА; RJA), етник *Ариљац* m., *Ариљка* f., придев *âриљски* (РСА). — XV–XVII в. *Арѣхилиѣ* (Даничић; ЗН 1445°, 1446°), 1723: *С Ариле*, *свети Ариле*, *арилски* (ЗН 2417°); такође без *-р-*: *светаго Архилиѣ* натпис у самој цркви из 1297. (ЗН 10009°), XV–XVII в. *Архили(ѣ)* (ГлСУД 42:123), *въ храмѣ светаго Архилиа* XVI–XVII в. (ЗН 9399°), придев *архильскии* (Даничић).

- Од имена првобитног патрона цркве, лат. *Archilius* < гр. Ἀρχίλιος.

За проблем идентификације Св. Архилија (сирмијски мученик, доцније поистовећен са Св. Ахилијем Лариским), в. Т. Суботин-Голубовић у: *Богородица Градачка у историји српског народа*, Чачак 1993:37–46, уп. и А. Лома, ЈФ 49/1993:211. Погрешно Јиречек 1897:487–488 (изворно *Ахилије*). Уп. и стсрп. топ. *Архилијевица* село у Жеглигову са црквама Богородице и Св. Николе XIV в. (Даничић), који Станковска 2001:22 изводи од гр. Ἀρχέλαος.

арити *ārīiti*, *ārim* (im)pf. „бити захвалан, рећи хвала, благодарити; узмаћи испред“: Ич да ти не āрим Косово (Елезовић I), *ārim* „марити, хајати; благодарити, захваљивати, бити захвалан“ Призрен (Чемерићи). — У XVII в. *харити* „хајати“ Палмотић (РЈА).

- Вероватно деноминал од стсрп. *харь* f. „захвалност“, гр. порекла. Уп. Skok 1:655 (само о *харити* „хајати“) и аран, нехар, ухар, даље аризати.

арич *ārič* само у споју *учиниџи* (*се, га*) *арич* tr. „отуђити, изопштити, одрећи се (о члану породице)“: Отац га учиниџо *āрич*, refl.: Он се с̄аг *āрич* учиниџо, кај да није наш Косово (Елезовић II 494); и са *х-*: *харих* / *харич* m. „човек из једног села који има земљу у другом селу (он је за сељане у ком му је та земља *харих*)“, *харихка земља* „земља која припада сељаку из другог села“ Босна (грађа РСА).

- Од тур. *hariç* „искључен, одстрањен“, ар. порекла. Елезовић I.с. упућује непосредно на ар. етимон. Израз *учиниџи харич* полукалк према тур. *hariç etmek* „искључити, одстранити“.

ариш *āriš* m. „врста четинара, *Larix Europaea*“ (РСА), *āриш* „id.“ сз. Бока (Musić), Корчула (Vinja 1:23), *ārишје* n. coll. „шума од ариша“; придев *āришев*, одатле *āришевина* f. „дрво ариш“ Хрв., „аришево дрво као гориво и грађа“, *āришовина* „id.“; такође на *-ж*: *āриж* Срем (РСА), *āриж* (ЏДЛ), *āреж* Шулек, *āрежовина* Пољица (РСА); на *-ч*: *арич*; и са *л-*: *лāриж* Божави (Skok 1:58), *лāришевина* (РСА).

- Од вен. *lārise* < лат. *larix*, *-icis* „id.“ (Skok, Vinja I.сс.). За отпадање *l-* схваћеног као члан уп. вен. облик *ārise* „id.“ Црес, за облик *арич* — сев.-ит. *larécio* (Skok I.с.).

арја *arja* поред *харја* interj. за терање стоке: Гоне их [овце] арја (харја)! Дубравица код Пожаревца, *ārја* поред *ārија*: Овце и козе тирају: ео! арија! Оток; *ārијāмо*: Аријамо! врага изија! ... (магарцу) Далм. (РСА).

- Нејасно. Можда **(x)ari*, уп. рум. *hari!* interj. за усмеравање коња налево, појачано узвиком *a!* (в. а²), односно заменичким прилогом амо. Рум. реч, са варијантама *har!* / *hart!*, просућује се као ономотопеја (Tiktin 2:284).

арка *арка* f. „леђа“ Мостар (Skok 1937–38:181), „леђа на хаљини“ (Вук 1818); „залеђе, заштита“ Херц., Бања Лука; „горња, тупа страна косе“ Босна, Шумадија (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић), „тупи део ловачког ножа или косе“ Рогатица, *арка* „id.“ *ibid.* (Јахић), „ојачана ивица косе“ Качер (грађа ЕРСЈ), *арка* „леђа“; фиг. „заштита, протекција“: Отац му измеђар без *арке* Косово (Елезовић I), *арка* „id.“; леђа у човека; леђа на кошуљи“ Призрен (Чемерицић); такође *арк* m. „леђа на хаљини, сељачкој гуњи“ Расина; придев *арка̀ли* indecl. „крупан, велики, дуг“: И од боја аркали топове НП БиХ (РСА), са четири аркали јулара (Škaljić).

- Од тур. *arka* „леђа, задња страна; заштита“, *arkali* „плећат, са добром залеђином, велик, дуг“ (Skok 1:60; Škaljić 97). Балкански турцизам, уп. мак. *арка* „леђа; протекција, заштита“, буг. дијал. *арка̀* „заштита, покровитељство“, рум. *arcá* „заштитник, покровитељ“.

Облик *алка* „ивица од косе супротно сечиву“ Прошћење (Вујичић) укрштањем са алка¹? Разна значења вероватно резултат независних позајмица: за „леђа косе“ уп. *kosanin arkasi* „id.“ у говору буг. Турака (Dall 1976:165). За порекло тур. речи в. Севортыан 1:174–175. Уп. аркапија.

аркај *аркај* m., *аркаја* f. „морска риба овчица, *Pagellus mormyrus*“ Дубр., Далм. (РСА).

- Нејасно.

Skok 1:61 рачуна са туђицом из непознатог извора, док Vinja 1986/1:176 (уп. и 172) помишља на ономатопеју звука који риба испушта, у вези са хркати, поредећи називе *ркуја*, *хрокавица*, *к(а)ркаја* и сл.

аркапија *ар-ка̀пија* / *арка̀пија* f. „задња врата, споредни улаз, обично за пролаз стоке“ (РСА), *арка̀пија* Лесковац (Митровић), *ар-ка̀пицик* / *арка̀пицик* m. dem. Србија (РСА).

- Од тур. (дијал.) *arka-kapı* „задња врата“, хапнологијом (Mollova 1982:56), или од тур. *art kapı* „id.“ (Škaljić 98); уп. алб. *arkapí*.

Тумачење првог дела од тур. *ahır* „штала“ > с.-х. ахар (тако РСА 1:165) није вероватно. Уп. арка. За дилему око тур. етимона уп. аркаш; за други део в. капија, капицик.

аркат *арка̀и* m. „свилена домаћа тканина (за кошуље)“ ЦГ (РСА).

- Свакако иста реч као алб. придев *harkát* у споју *pëlhurë harkáte* „свилена тканина помешана са памуком, полусвилена тканина“, *harkáte* f. pl. „id.“; даље нејасно.

За евентуалну везу са алб. (*h*)*ark* „лук, свод“ < лат. *arcus* не види се семантичка мотивација. Уп. (*из*)*арка̀и* „(ис)ткати“ Корчула, нејасног порекла (Vinja 1:23).

аркаш *àркаш* m. „задњи лук од седла“ (РСА).

• Свакако тур. порекла, са тур. *kaş* „уздигнути део седла са крајева“ у другом делу (уп. ункаш), први део дискутабилан.

С.-х. *ap-* или од тур. *art* „стражњи, задњи“: **art-kaş* (Škaljić 98) или хапологијом од тур. *arka* „id.“: **arka-kaş* (Mollova 1982:56); уп. аркапија.

аркуо *àркуо, -ула* m. „земљани суд за воду и вино са танким грлићем и једном или две ручице“ Пераст, Тиват, Дубр. (РСА; Skok 3:621), сз. Бока (Musić), *аркуо, -ула* Кртоле, Доброта, Лепетане, Прчањ (Skok l.c.), *àркуо* ји. Бока (Lipovac-Radulović), *àркул* (ČDL), Смоквица (Vinja 1:23); такође *ркуо, -ула* „земљани суд за уље“ Херц., Требиње, *вркулъ* „земљани мали суд са грљком“ ср. Далм. (RJA); изведенице *аркулић* m. dem. Дубр., Цавтат (РСА; Skok l.c.), *аркулић* Богдашићи, *вркулић* Грбаль; на -ин: *аркулин* ји. Бока (Lipovac-Radulović). — Од 1508. *аркул* Н. Рањина, 1640. *оркуљић* Б. Кашић, 1649. *оркулић* Микаља (RJA).

• Од лат. *urceolus* „id.“, преко далматороманског (Skok l.c.; Vinja 1:23–24).

На далм.-ром. извор указује очување *k* испред *j*, уп. врч. Vinja l.c. овамо сврстава и *аркљр* m. „округла глинена посуда“ Блато, *арљр* „дрвена заимача, посуда за црпљење воде“ Брач (асимилација *p — л > p — pʔ*).

арла *àрла* f. „леја пред кућом за сађење цвећа“: Рогом арлу окопава НПосл Даничић (РСА), Дубр., Пераст (Skok 1:61), сз. Бока (Musić), ји. Бока (Lipovac-Radulović), Дубр. (Бојанић/Тривунац); и са *v-, j-*: *вàрла, јарла* (Skok l.c.); такође *àрула* Корчула (Vinja 1:26), *арела* „место где се простиру и суше смокве“ Селца, *јàрула* „леја“ Раб, Крк, Шибеник, Божава, Вели Оток (RJA; РСА; Skok l.c.), *јèрула* „id.“ Драчевица, Селца, Брусје (ČDL), *јèрула* Комижа (Mardešić-Centin); *àрлица* dem. ји. Бока (Lipovac-Radulović), Шепурина на Првићу (Vinja l.c.), *àрулица* Муо (Lipovac-Radulović). — Од XVII в. код чак. писаца *јарула*, од XVIII в. *јарулица* (RJA).

• Од лат. *areola* „мала леја“ (деминутив од *area*), преко далматороманског (Skok, Vinja l.c.).

Можда две независне позајмице, једна на чакавском северу (протетско *j-*, чување пенултима), а друга на јуж. Приморју (синкопа наглашене пенултима, по Скоку l.c. подстакнута укрштањем са *àрула* „њивица“).

арлати *àрлати* impf. „галамити и правити неред, дизати буку“ (Вук 1818; РСА), *àрлати* „id.“ Ужице, Дучаловићи; придеви *арлòвити* „склон ларману, бучан“ Србија, *àрлòван, -вна, -вно* „id.“ Лика; *àрлòв, -òва / -òва* m. „пас који често ноћу завија“ Лепеница (РСА); *àрловати* impf. „лупати по кући, претурати по мраку“ Банија и Кордун (Петровић Д.), *арловати* „по-

магати око припремања свадбе (о младићима с младожењине стране)“ Војв. (РСГВ), такође *арлакаџи*, *-àkām / àрлачѐм* impf. „грајати, викати“ Херц., ЦГ, НП Херц. (РСА), Љештанско (Тешић 259), „бурно, необуздано се смејати“, ~ *се* „id.“ Ускоци (Станић), *арлаќнуџи* / *арлаќнуџи* pf. „довикнути, позвати“ *ibid.* (РСА; Станић), *àрлаќ* m. „вика, галама“ ЦГ (РСА), „граја, разуздан, бучан смех“ Ускоци (Станић), Прошћење (Вујићић), *арлака* f. „напасање стоке без надзора“ Бањани (грађа ЕРСЈ), *арлакача* f. „алапача“ (Вук 1818), Ускоци, *арлакуша* *ibid.* (Станић); *арлауќаџи* impf. „завијати, урлати“, *арлауќнуџи* pf. Србија (РСА), Војв. (РСГВ), *арлауќаџи / арлауќаџи* Загарач (Ћупићи), *àрлауќ* m., *арлауќа* f. „вика, дерњава, урлик“ (РСА), *арлауќ* Вршац (РСГВ); *арлуќаџи* impf. (о псу, вуку, ћурану) Србија (РСА), Војв. (РСГВ), *арлуќе* 3. sg. Црна Река (Марковић I), *арлуќнуџи* pf. Србија, *àрлуќ* m. „завијање (паса, вукова), урлик“; *арликаџи* impf. „завијати (о псу)“ (РСА); *арлѐкаџи* „урлати; беспосличити“ Качер (грађа ЕРСЈ); и са *в-*: *варлѐкаџи*, *варлечѐм* (РСА).

• Ономатопејског порекла; уп. мак. *арлука* impf. „завијати, урликати“.

Изворна ономатопеја заснивала се свакако на редупликацији, тако да је *р – л* вероватно дисимиловано од *л – л*, као у урлати < **vьlьlati*, уп. лат. *ululare*; вокал *а* можда нерегуларним развојем од *вь-*, уп. вапити поред *уџиџи* < **vьpiti*, уз накнадно отпадање *в-*, уп. горе облик *варлеќаџи*? Skok l.c. такође пореди са *ululare*, али узима да је *-р-* уметнуто према турцизму арли „силовит, љут“, побијајући, оправдано, Даничићево извођење од тур. *ırlamak* „певати“. Могуће је да се алаќати своди на исти предложак као *арлаќаџи*, в. арлати, само што се ту **лл* упростило без дисимилације. На то указује и паралелизам *алаќача* : *арлаќача* „id.“, можда и *алаќаџи* „разуздан“ према *арлака* „сампас“. За значење „прегурати, тражити“ уп. *àрлаџи* „id.“ Кљевци код Санског Моста (грађа ЕРСЈ), даље алати.

арлаћ *àрлаћ*, *-àћа* m. „дрндар“ (РСА) в. халач.

арлауќати в. арлати.

арли *àрли* adj. indecl. „силовит, жесток, љут, плаховит“: Алибег је арли на мејдану НП БиХ, Јер се Вуче арли догодио НП (Вук; РСА), *àрли* „id.“ (РСА), „честољубив“: Тџи њмаш арли мџџче, и као прилог: Држџ се арли Ускоци (Станић); такође *àрлав*, *-а*, *-о* „који се баца (о коњу)“ Лакташи (грађа ЕРСЈ); *àрлија* m. „честољубиво чељаде“: Не ударџ на Милету, он је вџелиќи арлија Ускоци (Станић), *àрлија* / *àрлија* „прзница“: Арлија је ка’ Латинче Кучи (РСА), *àрлија* „онај који држи до ара, инација“ Загарач (Ћупићи); са *х-*: *хàрлуќ* m. „понос, силовитост“: Од харлуќа и од њепеклуќа, | од холости и од узгорности | са земље је у седло фрцио НП БиХ (РЈА), Не знадох ти ђуди ни харлуќа НП БиХ (грађа РСА).

• Од тур. *harlı* „ватрен, темпераментан“, *harlamak* „разбуктати се, распасти се, пасти у ватру, разгневити се“ (Mollova 1982:56–57), дијал. „беснети (и о распаљеном) коњу“ (SDD 705); уп. алб. *harlis(em)* „бујати, помамити (се), побеснети“, *harlisur* adj. „бујан (о биљкама); помаман (о коњу)“.

Друкчије о алб. речи Џабев 1986:234 (од алб. *harlë* „црв“), Orel 142 (од гр. *χαρ-λίζω = χαρίζω „годити“), о српско-хрватској Даничић, RJA 1:110 (од истог тур. етимона као карли), Будмани, id. 3:577 (од тур. *erlik* „мужевност, храброст“), Skok 1:61 (од ар. *hair* „жестина“), Škaljić 315 („стидан, лепо одгојен“ од тур. *âr* „стид“, уп. ар¹). Горње дефиниције значења поводе се делом за тим етимологијама. Негде је могло доћи до контаминације са *ar* „понос“, као у Ускоцима, где су забележена оба значења. Именица *харлук* најпре је с.-х. креација од исте основе и суфикса такође тур. порекла, а не од *âr* „стид“ (тако Škaljić l.c.), нити од *ağırlyuq* „тежина, озбиљност“ (тако Mollova l.c.). Глагол *арлиџи се impf.* „црвенети се“ у примеру: Нек’ се арли л’јепи фес на глави | Нек’ се плави кита до рамена НП Херц. пре спада овамо, него под ал² „црвен“ (тако Škaljić 98). Напротив, значења *арлиџи, -џи* „густирати, уживати, проводити се“ Златибор (Миловановић), уп. узвик *арлија* „срећно, нека је са срећом!“: Арлија, мераклија ...! Тимок (Динић III), Црна Река (Марковић I), Арлија ви работа, људи!, поред *аурлија* „id.“ Лесковац (Митровић), *ерлија* *ibid.* (грађа ЕРСЈ) спадају под хаир.

армаган *армаган* m. „дар, поклон“ НП Вук (РСА), *армагани* pl. (Вук), *армаган, -ана* „id.“; било какав предмет, каква полудотрајала ствар“: Ставила сам армагане на коња Ускоци (Станић), *ормаган* НП (Вук); такође *хармаган* НП БиХ (Škaljić); *амалган* НП БиХ (РСА).

• Од тур. *армаган* „дар, поклон“ (Skok 1:62; Škaljić 98); уп. мак. дијал. *армаган*, буг. *армаган* „дар који се шаље“.

Јсл. облици претпостављају старији тур. *armagan*. Тур. реч нејасног порекла, уп. Еген 18. Ускочко значење *армаган* „крупан, снажан ован“ објашњава се употребама попут оне у НП: Зет се справља у пунице, | Носи дивне ормагане: | Тера јаре и мага-ре (Вук) и наслањањем на ардаган „id.“ *ibid.* (Станић), уп. и арменко.

армадура *армадура* f. „скеле за зидање“ Лика, ЦГ (РСА), *армадура* „id.“ сз. Бока (Musić), *армадура* „id.“; конопац, плуто и олово за мреже“ Смоквица, Муо (Skok 1:61), *армадура* „скеле“ Стара ЦГ (Пешикан), „id.“ Брусје (ČDL), Орлец (Houtzagers), Вргада (Jurišić), „ограда, оклоп, оплата (код градње)“ Бакарац и Шкрљево (Turina/Šepić), „дебљи конач којим је мрежа привезана уз плута и олова“ Брусје (Dulčići), „све што се трупу дода да се брод оспособи за пловидбу; све оно што није сама мрежа (тег)“ Кућиште (Vinja 1:24).

• Од вен. *armadura* „id.“ < лат. *armatura* (Skok, Vinja l.c.).

Позајмљено у два значења, као грађевинарски и као рибарски термин. Облик *армајџура* „скеле; део мреже“ Дубр., Цавтат (Skok I.c.) заснива се на ит. *armatura* (без лениције). У књиж. значењу *армајџура* „метална конструкција која служи као скелет неког објекта“ (РСА) реч је новији интернационализам. Уп. армати.

армати *армајџи*, -ам рф. „опремити, спремити брод за пут“, ~ *се* „опремити се за путовање морем“ Приморје (РСА), *армајџи* (*се*) „спремити, опремити (*се*)“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), Корчула (Vinja 1:24), *армајџи* Мљет (Skok 1:61), *армајџи* „спремити брод или барку за пловидбу“ сз. Бока (Musić), *армајџи* Трогир (Geić/Slade-Šilović I), *армајџи* (*се*) Драчевица, Милна (ČDL), Орлец (Houtzagers), *оармајџи* (*се*) „id; приредити до краја мрежу“, *разоармајџи* „распремити брод, закључити сезону риболова“ Вргада (Jurišić), *армавајџи* impf. „опремати, спремати (мреже)“ Далм. (РСА), *армавајџи* (*се*) „спремати, опремати (*се*)“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), „опремати (најчешће брод)“ Трогир (Geić/Slade-Šilović I), *армивајџи* Вргада (Jurišić), *армивајџи* (*се*) Брусје (ČDL); *ормајџи* (Vidović 7); и са *г-*: *гармајџи* Орлец (Houtzagers). — Од XVI в. *армајџи* код приморских писаца (RJA).

• Од вен. *armar* „опремити, наоружати“ (Skok, Vinja I.c.); уп. алб. *armatōj* „опремати“.

Вен. *armar*, ит. *armare* је деноминал од лат. *arma* „оружје, опрема“, одатле ит. посредством *арма* f. „опрема“ Трогир (Geić/Slade-Šilović I), „грб“ XVII–XVIII в. Приморје (RJA). Уп. орма „коњска опрема“, армадура.

армелин *армелџин*, -ина m. „кајсија, Prunus Armeniaca“ Книн (РСА), *армелџин* сз. Бока (Musić), чак. *армелџин*, -ина (Vinja 1:24), *армелџин* Молат, Божава (Skok 1:62), Вргада (Jurišić), Орлец (Houtzagers); *армелџина* f. Бол, Сутоморе (Skok I.c.), Брусје (ČDL), *армелџинка* Првић-Лука, Сплит (Skok I.c.), *армелџинка* Трогир (Geić/Slade-Šilović I), *армерџинка* Брач (Skok I.c.); такође *армуџин* m. Сењ (Vinja I.c.), *јармуџин* Шулук (RJA).

• Од вен. *armelin*, ит. *armellino* < лат. (*malum*) *armeninum* „јерменска јабука“ (Skok, Vinja I.c.).

Уп. значење лат. назива воћке у научној номенклатури: „јерменска шљива“. Уз наслањање на *румен*, овамо вероватно и *румџанка* „кајсија“ Оребић, уп. ђеновљански облик *artuginin* (Skok I.c.). В. и марела.

арменко *армџенко* m. „крупан, снажан мушкарац“, *армџенка* f. „таква жена“ Ускоци (Станић).

• Нејасно.

Можда у вези са *јармоња* m., *јармешко* „снажан во или мушкарац“, *јармешка* f. „снажна крава или жена“ *ibid.* (Станић), од *јарам*, *јармени во*, такође *јармеша* f. име овци Хрв. (РСА); за отпадање *ј-* у Ускоцима уп. *аваши* „тих, миран“ поред *јаваши* „id.“ (Станић) < тур. *уваџ*. Семантички примамљива веза са слн. *ráten* „јак,

велики“, рус. *рамяный* „обилан, јак“ (Bezлај 3:149; Фасмер 3:441) претпоставља-ла би изостанак ликвидне метатезе, за какав има примера само на буг. терену (уп. можда буг. дијал. *армѐнка* f. „велика гомила сложеног снопља“ Родопи, БД 5:154), а и велику старину једне слабо посведочене речи. Ускочко *армагѝн* „крупан, снажан ован“ наслања се и на друге речи у истом говору, армаган „дар“ и ардаган.

армиж *àрмиѝж* m. „прибор за сидрење (сидро са ланцем или конопцем)“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *àрмиѝж* „дрвени пловак који држи канап од сидра“ сз. Бока (Musić), *армиѝж* Драчевица, Брусје (ČDL), Трогир (Geić/Slade-Šilović I), Комижа (Mardešić-Centin); *армиѝжати*, -ам pf. „усидрити, повезати брод или барку“ сз. Бока (Musić), Дубр. (Бојанић/Тривунац), *армиѝжати* Трогир (Geić/Slade-Šilović I), Брусје (ČDL), *армиѝжати* (се) (Vidović), *армиѝжати* се Комижа (Mardešić-Centin), *армиѝжати* Вис (Vinja 1:24); *армиѝжавати* impf. Дубр. (Бојанић/Тривунац), Трогир (Geić/Slade-Šilović I), *армиѝжовати* Брусје (ČDL).

• Од вен. *armizo*, *armizar* „id.“ (Skok 1:61; Vinja l.c.).

Вен. реч своди се (заједно са ит. *armeggio*, *ormeggio* „id.“) преко влат. *armidiare* на гр. ἄρμιζω „пристати“, од ἄρμος „пристаниште“ (Skok, Vinja l.c.).

армија *àрмија* f. „сакагија, заразна коњска болест“: Армија те изјела! рече се масци [мазги], и значи: да би цркла Црмница (Вук), Армија те ударила ЦГ, „кијавица“: Стегла ме армија, ништа не осећам Србија (РСА), *àрмија* „коњска болест; тешка кијавица“: Уфатила га некаква *àрмија*, да дәне не мōже Косово (Елезовић I); такође са х-: *хармија* / *хрмија* „некаква коњска болест“ ЦГ (грађа РСА); са р-: *рмија* „коњска болест у грлу (најприје жлијезда, као орах, па послије отече све грло)“ ЦГ (Вук).

• Вероватно од алб. *harmí* „коњска болест, почетак задухе“.

У албанском је реч домаћа, од *harmoj* „уништити, истрпати“ (Orel 143). Skok 3:150 s.v. *rmija* без етимологије.

армутине *àрмуѝине* f. pl. „мутно вино са дна суда“: У крчми реку људи крчмару: Шта си нам донио ове армутине? Дај бољег и чистијег вина! Лика (РЈА; РСА).

• Вероватно од **рмуѝине*, уп. чеш., слч. *rmut* „талог (нпр. у пиву)“, нејасног порекла.

Чеш. реч је у вези са глаголом *rmoutiti*, слч. *rmutit'* „жалостити“, по Махеку перинтеграцијом од *kormoutiti* „мутити, прљати“, ово од **kolomotiti* (Machek 513–514; ЭССЯ 10:146 s.v. **kolomotiti*, где се критикује Махекова претпоставка првобитног **kalo-motiti*). На везу с.-х. речи са мутити упућује сам извор који даје синоним *омуѝине*. Развој *p > ar* на овом терену објашњава се чакавским супстратом. Уп. и *Хр-*

моџине, село у Лици (RJA). Skok 1:62 само одбацује Даничићево извођење у RJA 1:111 од тур. *armud şerbeti* „крушковача“, али не нуди властито решење.

Арнајево *Арнајево* n. село у београдској Колубари (RJA), у локалном изговору *Арнајево* (С. Реметић, СДЗБ 31:127), *Арнево*, ктетик *арневски* (RJA; Реметић l.c.), са непренесеним нагласком *Арнево* (Реметић l.c.). — У тур. пописима 1528–1560. *Arnauevo / Arnaueva* (Шабановић 1964:45, 157, 293, 476).

• Нејасно.

Свакако предтурски топоним (нетачно је мишљење П. Ж. Петровића, СЕЗБ 59:101, да је ово насеље засновано крајем XVIII в.), изведен највероватније од ЛИ **Арнај* које, као и **Барај* у основи оближњег топ. Барајево, оставља утисак мађ. презимена (етника) на *-ai* типа *Vudai* од *Vuda* „Будим“; оба су могла настати у доба угарске власти у сев. Србији.

Арнаут(ин) *Арнаут* поред *Арнаутин* m., *Арнаути* pl. „Албанац“ (Вук 1818; РСА), *Арнаут* Ускоци (Станић), *арнаут* „љут, прек, нагао човек; бесан коњ; врста дувана; врста пиштоља“ (РСА), *Арнаут* „Албанац“ Црна Река (Марковић II), *арнаутин* „нагао човек; чобанин, сточар; западни или јужни ветар“ Пољаница и Клисура (РСА, асс.?), *Арнаутин*, *Арнаути* pl. Призрен (Чемерићи), *арнаутин* „западни ветар“ Лесковац (Митровић); *Арна(в)ути* Лужница (Манић), *Арнути*, *Арнути* pl. Косово (Елезовић I); *Рнаути* pl. ЦГ (RJA); и са (секундарним) *x-*: *Хрњаут* Дубр. (id. 14:56); изведенице *Арнаутија* f. coll., *Арнаутија* „id.“, такође сингулативно „Албанац“, *арнаутија* f. „врста мале пушке“ ЦГ, „западни ветар“ Пчиња (РСА); *Арнаутлук* m. „Арнаутска земља“ (Вук 1818; РСА), и coll. (РСА), Ускоци (Станић), *Арнаутлак* Косово (Елезовић I), *Арнаутљк* Призрен (Чемерићи); *Арнаутиа* f. десна притока Црне Реке, Црна Река (Марковић I), *Арнаутика* „Албанка“, *арнаутика* „врста пушке“ Србија (Вук 1818; РСА), „врста народног кола“ Врање, „врста дугачке љуте паприке“ (РСА), *Арнаутика* Призрен (Чемерићи), *арнаутика* „врста ситне љуте паприке“ Пирот (Живковић), *Арнутика* Косово (Елезовић I), *Арнаутикиња*, *арнаутикиња* „врста мале пушке; врста мале љуте паприке“; *Арнауце*, *-еџа* n. „албанско дете“ (Вук 1818; РСА), *Арнауце* Призрен (Чемерићи), *Арнуце* Косово (Елезовић I), *Арнауцић* m. dem. (РСА), *Арнауцићи* pl. Призрен (Чемерићи), *Арнуцићи* Косово (Елезовић I); *Арнауцад* coll.; *Арнауцаи* „албанизовани Србин“ Цвијић (РСА); придев *арнаутски* (Вук 1818; РСА), *арнаутки* Ускоци (Станић), *арнаутки* Призрен (Чемерићи), *арнуцки / арнуцки* Косово (Елезовић I), одатле *Арнауција* реј., coll./singul. КМ (РСА; Чемерићи); *арнаутовац* m. „врста пиштоља“; деноминал (*ио*)*арнаутии* (*се*) (im)pf. „албанизовати (*се*)“ (Вук 1818; РСА), *иоарнутии* (*се*) Косово (Елезовић I). — Од XVII в. *Арнаут*: Арнаута згоди И. Гундулић (RJA).

- Од тур. *Arna(v)ut*, гр. порекла (Skok 1:55; Škaljić 98). Балкански и источноевропски турцизам, уп. буг. *арн(а)ут(ин)*, *арнавутски*, рум. *арнаџ*, рус., укр. *арнаут*.

Тур. реч своди се на гр. Ἀρναβίτης поред Ἀρβανίτης (Vasmer 1944:47), за даље порекло в. Арбан(ас). Уп. и Стаховский 1967:198. Хидроним *Арнауџа* вероватно универбизацијом од **Арнауџска река*, или можда генитив множине (за тај тип уп. А. Лома, ЗБМСФЛ 42/1999:45 и д.).

арнисати *арнџсаџ* (се) рф. „оставити, оканити се“: Нѣмаш кѹд на сѹд, изгубѣиш пѣрнѣцу, нѣ арнѣши свѣ — Арнѣши се тѣ мѣне, не дѣрѣ ме кѣ те не дѣрѣм Васојевићи (Стијовић), *арнѣсаџ се*, -ѣишем се „id.“: Арнѣши се ти од те рабѣте Косово (Елезовић I), *арнѣше се* 3. sg. „отарасити се чега“ Пирот (Златковић III), такође *арнѣше се* 3. sg. „id.“ Каменица код Ниша (грађа РСА).

- Од гр. ἀρνῆσ-, основе аориста од ἀρνέομαι „одрицати се“ (Vasmer 1944:47; Поповић 2:123). Балкански грецизам, уп. мак. *арнис(ув)ам (се)*, буг. *арнис(в)ам / арнѣша* (БЕР 1:15; Филипова-Байрова 73), арум. *arnisescu*, алб. *arnis*.

Облик **арносѣџи* одражава укрштање двају глаголских образовања, на -*исѣџи* и -*осѣџи*, оба гр. порекла (уп. Skok 1:729). В. арница.

арница *арнѣца* f. „гола земља, (пуста) пољана“ Тимок (Динић I), „напуштена њива“, *арнѣце* pl. „неплодне њиве“ Пољаница (М. Златановић, ППЈ 10:116), „простор у шуми за испашу стоке“ Лесковац, *орнѣца* „id.“ *ibid.* (Митровић); изведенице *арнѣче* n. dem., *арнѣчка* f. Врање (Златановић), *арнѣшиѣ* = *арнѣца* Лесковац (Митровић); често у микротопонимији: *Сѣруѣ арнѣца*, *Кѣлчѣста арнѣца* (М. Златановић, ОП 1:129, 134), *Пѣйарѣѣва арнѣца* утрина и шума, Пољаница (*id.*, ППЈ 10:117), *Арнѣче* поред *Орнѣче* махала, *ibid.* (*id.* 129), *Арнѣче* поред *Орнѣче* ораница, околина Ниша (С. Бапић, ППЈ 7:219–220).

- Домаћа изведеница од грецизма арнисати „оставити“ (Vlajić-Popović/Sikić 1990:252–253), вероватно укрштена са слов. орница „обрадива земља“; уп. мак. *орница* „запуштена земља, ледина“, дијал. *арница* „назив земљишта“ Куманово, буг. дијал. *орница* „необрађена земља; напуштена њива (на неко време)“ (уп. БЕР 4:925).

Значење и *a-* према грчкој речи, образовање словенско (од *арнисѣџи* очекивало би се ***арнисаница*). Утицај грецизма присутан је и у семантици облика на *o-*, као *орница* „њива претворена у ливаду“, *орничина* „лоша орница у којој више расте коров него права трава“ Прошћење (Вујичић), *орница* „неорана, незасејана, заливајена њива“ (поред „њива уопште“), *орничѣџина*, *орничина* augm., реј. „слаба обрадива земља уопште“ Ускоци (Станић), у микротопонимији: *орнѣце* pl. запуштене њиве, Врање (М. Златановић, ППЈ 21:87), *орница* напуштена ораница;

засад воћа; део плаца под воћем, гај, Пирот (Златковић I), *орничка* запуштена њивица, Врање (Златановић). Исти ће случај бити са буг. дијал. *òрница / орница* „њива остављена да се одмара неколико година; планинска пољана“ (уп. БЕР I.c., где се и ти примери своде на псл. **arǫnica*). Уп. и синонимни грецизам парасина.

арњеви *árњеви* m. pl. „кров, заклон од асура, платна или прућа на селачким и коморцијским колима“ (Вук 1818), Србија, Расина (РСА), Војв. (РСГВ), „носачи леса у сушари“ Качер (грађа ЕРСЈ), такође „леђа од живине“: Нек баба јède árњеве, а ти ўзми батак; и *árњови* поред *árљеви* „кров на запрежним колима“ Војв. (РСГВ), „лучно савијена дрва за покривање кола“ *ibid.* (Вуковић/Бошњакковић/Недељков); *áрањ*, *-рња* m., обично pl. „метална или дрвена шипка на коју се ставља церада на колима, тракторима и сл.“ Велико Блашко (Савићеве); и са (секундарним) *x*:- *харњеви* (грађа РСА).

• Од мађ. *ernud* (од 1544) „кров на колима; сеница, хладњак; кишобран, сунцобран“ (Hadrovics 119); уп. рум. *arnéu*.

За развој гласа *-в* иза мађ. завршног дутог вокала в. Hadrovics 48 и уп. ардов, ашов. Сингулар *арањ* је секундаран. Погрешно Skok 1:62 (од мађ. *árny(ék)* „сенка, сеница, шупа“).

аро *áро* n. „веома ружна особа“: Такво áро не́ма у девет сéла — Од тој áро да не ўзнеш ора́ из ру́ку Врање (Златановић; Поповић 1953:204), „несрећа; лењо дете“ Скопска Црна Гора (Поповић I.c.).

• Од нгр. *χάρος* „смрт“ (Поповић I.c.). Балкански грецизам, уп. мак. заст. и дијал. (*сѣаро*) (*x*)*аро* „смрт, зло; стар, лош човек“, буг. (*x*)*áро* „id.“, арум. *har* „смрт“.

Уп. Филипова-Байрова 170; Аргировски 76. Новогрчка реч од стгр. *Χάρων* „Харон, митски превозник душа на онај свет“. Друкчије о буг. (мак.?) *стáро-хáро* ЭССЯ 8:21, уп. арежина.

арома *арóма* f. „мирис, обично пријатан, у вези са укусом плодова и биљних производа“ (РСА), Војв. (РСГВ). — Стсрп. *аромато* XIII в. (Даничић 3:552), од 1805. *арома* (Михајловић).

• Од гр. *ἄρωμα*, *-ατος* n. „(мио)мирис“ (Skok 1:63; Vasmer 1944:47). Стсрп. облик од гр. основе косих падежа уз задржавање средњег рода, данашњи посредством европских језика (Skok, Vasmer I.c.). Реч је, као и њене изведенице *аромайичан* адј. итд., остала учена и није ушла у ширу употребу у народним говорима.

арон *арōн*, *-она* m. „биљка козлац, *Arum maculatum*“, изведенице *арóнак*, *-нка*, *арóнац* „id.“ Шулек (РСА).

• Од нем. *Aronstab*, *Aronsbart* „id.“ (и сл.); уп. рум. *arón*, слч. *áron*, чеш. *aron*, пољ. *aronek*, рус. *арóн*.

У крајњој линији од гр. назива биљке ἄρον > лат. *arum*. Немачки називи укрштањем са старозаветним именом *Aaron: Aron-stab* „Аронов штап“, *Arons-bart* „Аронова брада“ (Kluge 31), отуд калкови *Аронова брада* Шулек (РСА), рус. *аронова борода*.

арпа¹ *àrpa* f. „јечам; неољуштен пиринач“ (РСА), *àrpa* НП БиХ (Škaljić); *арпалук* m. „земљиште засејано овсом, овсиште“ ЦГ, заст. „земљиште да то неком турском старешини за исхрану коња“ (РСА).

- Од тур. *arpa* „јечам“, *arpalik* „њива под јечмом; плата; феуд“ (Škaljić 98); уп. мак. *арпа* „неољуштен пиринач“, буг. *арпа* „id.“ (уп. БЕР 1:16). Škaljić 98–99 има из непознатог извора и сложеницу *àrpaсy* „вода од обареног јечма; пиво“ < тур. *arpa суу*, уп. буг. *арпа-суу*. За порекло тур. речи в. Севортыя 1:176–177; Eren 18–19. Уп. арпакаша, арпаџик.

арпа² *àrpa* f. „рогљаста мотика“ Србија (РСА).

- Нејасно.

Можда иста реч као с.-х. заст. *арпа* „харфа“, од XVI в. код дубр. писаца (RJA, уп. Skok 1:63) која се, заједно са прованс. *arpa* „дрљача“, своди на исти герм. предлојак као новија позајмљеница из немачког *харфа* (уп. REW 4058). Уп. још нгр. ἄρπαγή [арпаји] „чакља, кука, остве“ (од ἄρπάζω „грабити“).

арпакаша *арпакаша* f. „јечмена каша“ (Вук; РСА), такође *арпакаш*, *-аша* m. „ољуштен јечам“ (РСА).

- Вероватно од мађ. *árpakása* „јечмена каша“ (Hadrovics 120); уп. буг. *арпакаш* „тарана“, рум. *арпакаш*, (*h*)*arpacás*, слч. *arpakaš(a)*.

Мађ. реч је сложена од турцизма *арпа* „јечам“ (в. арпа¹) и *kása* слов. порекла (уп. каша). Пада у очи присуство мађаризма у бугарском. Друкчије Skok 1:63, који сложеницу сматра турско-српскохрватским хибридом. Није искључено ни да се ради о преосмишљењу тур. предлошка *arpa аши* „јело од јечма“, одраженог у *арпаш* m. „јечмена каша, јело од оступаног јечма“ (Škaljić 99).

арпал(а)исати *арпалаисати*, *-ишем* impf. „сколити, навалити на некога да нешто учини“ Косово (Елезовић II 495), *арпалисаше ме* аог. 3. pl. „напасти“: Къд се врѣа од кладанѣц, арпалисаше ме марински кучики Враѣе (Златановић).

- Можда од тур. дијал. *irpalamak* „тући“ (Mollova 1982:57–58; уп. DS 2488).

За тур. глагол *арпатак* и именицу *арпаг* које Елезовић l.c. наводи као етимон није се нашло потврде.

арпац *àrpaц* m. „биљка лијандер, *Nerium oleander*“ Дубр. (?). — У XVIII в. *арпец* „id.“ Далм. (Šulek; RJA).

- Нејасно.

Уп. фитоним *арџаџ* s.v. Арап(ин), који се, међутим, односи на сасвим различиту биљку.

арпаџик *арџаџик* т. „ситан црни лук за расађивање, *Allium сера*“ (Вук 1818; РСА), Војв. (РСГВ), Бјелопавлићи (Ђупић 188), *арџаџик* / *арџаџик* „,id.“ Војв (РСГВ), *арџаџик* Радимња (Томић II), *арџаџ’ик* Свиница (Томић I), *арџаџ’к* Пирот (Живковић), *арџаџика* f. Мартонош у Бачкој (РСГВ); и са *j*:- *јарџаџик* ЦГ (РСА); такође *џриџаџик* / *рџиџаџик* / *риџаџик* Радимња (Томић II), *раџаџик* Војв. (РСГВ 1:58), *раџаџик* Бачка (грађа ЕРСЈ), Сумаргин (Novaković), *раџаџик* јуж. Морава (Марковић Ј.), *реџаџик* Винковци, Срем (РЈА); и са отпадањем почетног слога: *џаџик* Конавли (Kašić 370). — Од XVIII в. (*x*)*арџаџик* Рељковић (РЈА).

• Од тур. *arpacik (soğanı)* „,id.“ (Skok 1:63; Škaljić 98). Балкански турцизам, уп. мак. *арџаџик*, буг. *арпаџџик*, рум. *arpagic*, алб. *arпахik*.

Тур. назив дословно значи „јечмени“ (sc. *soğan* „лук“), за етимон уп. арпа¹. За облик *реџаџик* Skok l.c. помишља на укрштање са реп или репа. У Босни *арџаџик(a)* значи и врсту ситних миришљавих крушака (РСА), за семантички однос „ситан лук“ : „ситна воћка“ уп. ашлама.

арсенал *арсѣнѧл*, *-ѧла* т. „стовариште, складиште оружја“: Даде њима седам девердара | из богата свога арсенала НП ЦГ, „бродоградилиште“ (РСА), *арсѣнѧ*, *-ѧла* сз. Бока (Musić), Дубр. (Бојанић/Тривунац), *арсенѧо* / *арсенѧл* ји. Бока (Lipovac-Radulović), *арсенѧл*, *-ѧлѧ* Брусје (ČDL), *арсенѧѧ*, *-ѧлѧ* Вргада (Jurišić), *арсенѧл*, *-ѧла* Корчула, *арсинѧл* (Vinja 1:25).

• Од вен. *arsenàl* „,id.“, ар. порекла, у основи иста реч као *арсана*, орсан (Skok 1:63; Vinja l.c.).

Облик *арсѣнѧѧ* НП ЦГ (РСА) са променом суфикса након прелаза *-ал* > *-ѧ* у номинативу-акузативу (Skok l.c.). У савр. књиж. употреби *арсенал* „складиште оружја“ од 1791. (Михајловић) преко француског (РСА 1:172).

арслан *арслѧн*, *-ѧна* т. „лав“ (Вук; РСА), фиг. „јунак; љут, прек човек“ НП Вук, Дубр., Прота Матеја (РСА), НПосл (Škaljić), *арслѧн* „снажан човек“ Лесковац (Митровић), *арслѧнче* п. дет. „лавић“, *арслѧнѧд* f. coll. (РСА); такође *араслан* т. „лав“ Пирот (Јовановић Б.), *аслѧн* „лав; младо, особито лепо, кршно, наочито чељаде“, *аслѧнка* f. Призрен (Чемерикић); *рслѧн* т. „лав“ Врање (Златановић), *раслѧн* „,id.“ Пирот (грађа РСА), „неугледан човек“ Лесковац (Митровић), *руслѧн* „човек дугачке неуредне косе“ Врање (Златановић); са метатезом: *арснѧл* „лав; велики јунак“ Ускоци (Станић). — Од XVI в. као тур. ЛИ: *Арсланъ паша Бџкѧловићъ* (Даничић).

- Од тур. *arслан*, *aslan* „лав“ (Skok 1:63; Škaljić 99). Балкански турцизам, уп. мак. *арслан*, буг. *a(p)слан*, рум. *aslán*, арум. *a(r)slán*, алб. *asllán*, нгр. *ασλάνι*.

Глас *r* губи се већ у турском изговору. За значење *арслан* „биљка зевалица, *Antirrhinum majus*“ Пирот (РСА) в. арсланага. Врађанско *руслан*, с обзиром на значење, вероватно укрштено са рус. Кајк. *орослан* „лав“ из мађ. *oroszlán*, у крајњој линији из старотурског (Hadrovics 384), укрштено са лав у орослав. За порекло тур. речи в. Севортјан 1:177–179; Egen 20–23. Уп. арсланага, арсланија.

арсланага *арсланага* т. „биљка зевалица, *Antirrhinum majus*“ Требиње (РСА).

- Од тур. *a(r)slan ağzi* „id.“, досл. „лавља чељуст, лављи зев“, други члан преосмишљен према ага.

Преосмишљење је пошло од старијег тур. изговора *agzi* (уп. агазлак). Уп. у Пироту *арслан* „id.“ (в. арслан), такође буг. *аслан*, *асланче* = *арсланови уста* „*Antirrhinum majus*“ (БЕР 1:18; уп. и Mollova 1982:58).

арсланија *арсланија* ф. „стари турски новац од 40 пара“ (РСА).

- Од тур. *arslanî* поред *aslanlı* „новац са ликом лава“ (РСА 1:172, уп. Red-house); уп. арум. *a(r)slán* „пијастар“.

В. арслан.

арсуз *арсуз* т. „неваљалац“ Сарајево (РСА), „лопов, крадљивац“ (Поповић Ђ.), „пргав, напрасит човек“ Босна, „несносан, неподношљив, тежак човек“ ЦГ (РСА), и о жени: Руђанке су арсузи НП БиХ (Škaljić), „немиран коњ“ Лакташи (грађа ЕРСЈ), *арсџ* т. „неваљалац, подлац“ и adj. indecl. „зао, пакостан“ Пирот (Живковић); полусложенице *арсуз-жена* БиХ, *арсуз-дијете* (РСА; Škaljić); и са (секундарним) *x*-: *харсуз* „љуто, пакосно створење“ (грађа РСА); *арсузаси* adj. „немиран (о коњу)“ Лакташи (грађа ЕРСЈ); *арсузлук* т. „безобразлук, бестидност, невоспитаност; љутња, злоћа, зла нарав“ (Škaljić), *арсџљк* Пирот (Живковић).

- Од тур. *arsız*, дијал. *arsuz* „бестидан, безобразан“, *arsızlık* (Skok 1:52, 655; Škaljić 99; уп. и DS 332). Балкански турцизам, уп. мак. *арсуз*, буг. *арсџ(ин)*, арум. *arsíz*, алб. *arsëzë*, нгр. *αρσίζης*.

Тур. реч је сложеница од *âr* „стид“ (в. ар¹) са привативним *-siz*. Облици на *x*- (тамо где *ар* није дијал. рефлекс или начин писања вокалског *p*) плод су укрштања са семантички блиским *рсуз*, *хрсуз*, што важи и за Поповићеву дефиницију значења „лопов, крадљивац“ (уп. RJA 3:577). Уп. Mollova 1982:58, Stachowski 1992:17.

арта¹ *артиа* ф. „слој од малтера, обично на брвнари“ Плашки; овамо вероватно и *артиати*, *-ām impf.* „глатати ситним песком“ Лика (РСА).

- Вероватно од **хартиа*, уп. хартија.

Истог порекла, само са различитим изговором лат. *ch-* < гр. *χ-*, *kārīa* f. „слој креча или малтера“ ЦГ, Дубр., *kārīaii* „премазивати, белити кречом; малтерисати“ Комарница, Дробњаци, Мостар (РСА). Skok 1:658 s.v. *harta* помиње само облик *kārīa* и упућује на *inkārat*. В. карта².

арта² *arīa* f. (?) „последњи играч у колу, заврћкола, кеџ“ НП БиХ (РСА; РЈА).

• Нејасно.

Хапакс неизвесног значења и граматичког статуса, само у примеру из НП: У Крешеву коло игра | и у колу арта Марта | за капом јој златна павта | и од сребра завијуша; по Даничићу од тур. *arta* „остатак“ (РЈА 1:113); Skok 1:64 побија Даничића са аргументом да се не зна ни право значење ни категорија речи и помишља на сложеницу типа *киџай-миџай*, истовремено упућујући на тур. глагол *artmak* „додавати, множити, надметати се“ (уп. артарисати). Контекст у НП пружа могућност и за друга тумачења облика *arīa*, као 3. sg. глагола артати (се) „ритати се“, или од алб. *artë* „златан“. С обзиром на претпоставку да се ради о персонификацији месеца марта (Лома 2002:211), уп. и тур. дијал. *art* „март“ (DS 333).

арта³ „остатак“ в. артарисати.

арта-дувар *arīa-đuvar* m. „зид који раздваја ижу од себе“ Тимок (Динић I).

• Вероватно од тур. *orta duvar* „средњи зид“, уп. дувар и орта.

Почетно *a-* место *o-* можда укрштањем са *art* „задњи део, позадина“ уп. аркапија, аркаш, или чисто фонетско колебање типа ошаф > *ašav*.

арталити *arīālii*, *-īm* (?) pf. (sic!) „пратити погледом, будно мотрити“ (?), само у примеру: Па артали један на другога. | На бритке се сабље дочекаше НП Вук (РСА).

• Нејасно.

Хапакс неизвесног значења и граматичког одређења: може се радити о 3. sg. презенте од глагола чији би инфинитив глаго *arīālii*, али и о 3. pl. перфекта од артати (се) „бацати се итд.“. За први случај уп. можда тур. дијал. *artallamak* „истерати, гонити, одгурнути, одбити ударац“, *artilmak* „прекрити, наслонити се, навалити се на кога; досађивати“ (DS 333, 335). За тур. глагол *artlamak* на који упућује РСА 1:173 није се нашло потврде.

артарисати *arīarīsaī*, *-īšem* pf. „претећи; повећати преко обичне мере“: Ће да искочи за једне димје и артарисаће ти нешто Косово (Елезовић II 495), *arīarīšem* pf., *arīarīsuјem* impf. „претећи, преостати; повисити (о цени)“ Призрен (Чемерић), *arīarīsaī* pf. „надмашити, превазићи; повећати, повисити, истерати (на мери)“: Није добар сатација који бар два-три метелика ... не артерише јуж. Србија (РСА), „надметати се (на лицитацији)“ (Škaljić); са дисимилацијом *arīālisaii* „надмашити, превазићи (у неваљалству)“: Ја сам видео да се лаже, ал онај, брате, арталисао сваког

лажова Параћин, Левач, Ресава (РСА), *арџалише* 3. sg. „претерати сваку меру“ Црна Река (Марковић I), *арџалишем* „надиграти, надмашити“: Арталисао сам га поштено Лесковац (Митровић), *арџалисавати* impf. Левач (РСА); и са метатезом: *алиџерисати* „лицитирати“ (Škaljić).

• Од тур. *artırmak* „повећати, повисити, понудити више (на лицитацији)“ (Škaljić 99). Балкански турцизам, уп. мак. *арџариса*, *арџерис(ув)а*, *арџиис(ув)а*, буг. *артис(в)ам*, *артърдосам* (ПРОДД), рум. *atîrdisi*, *artirisî*, *artorosî*, *arturisi*, арум. *artir(i)sescu*, *atârdisescu*.

Тур. глагол је по облику каузатив од *artmak* „повећавати се, преостајати, претицати“. Mollova 1982:58 изводи с.-х. *арџа* f. „остатак“ одатле: од тур. облика **artağ*, са испадањем -ğ, или од тур. *arta kalan* „преостали“; није, међутим, искључено да се потврде ове речи у Поповић Ђ. и РСА своде на арта². Уп. и буг. *артък* „тачно, управо; већ, најзад“ < тур. *artık* „излишан“ (БЕР 1:15). За порекло тур. речи в. Севортыан 1:181–182.

артати (се) *арџати се* impf. „ритати се, бацати се, гичати се“ Слав. (РСА).

• Нејасно.

Ако се допусти *ар-* < *р-*, исто што чак. *арџати се*, *-џон се* „надметати се, препирати се“ Брусје (Dulčići) < **ртати (се)*, уп. *рџнуџи* „огрести се на некога“ XV в. (Skok 3:162, в. рт), или од (иначе непосведочене) нулске базе псл. корена **rit-* који је у ритати (се), уп. арта². Skok 1:64 s.v. *arta* наводи тур. глагол *artmak* у значењима „додавати, множити, надметати (се)“, но за ово последње у турском нема потврде, уп. артарисати. Тешко да је од арто (тако И. Јерковић, НЈ 4/1952:122). Уп. и арталити.

артижан *арџиџан*, *-ана* m. „грађанин, који је обично занатлија“: Јамачно није то ни артижан ни трговац (РСА), Дубр. (Бојанић/Тривунац), *ibid.*, Хрв. приморје (Skok 1:64), *арџиџан* Сењ (Vinja 1:25), *арџиџон* „занатлија“ Брусје, Вис (ČDL); такође *арџиџан*: да ин се не зна јесу ли власи или артежани (грађани) Пољица (РСА), *арџиџан* „који није тежак (земљорадник)“ Трогир (Geić/Slade-Šilović I). — Од XVI–XVII в. *арџиџан*, од XVIII в. *арџиџан*, код приморских писаца (RJA).

• Од вен. *artišan* „id.“ (Skok, Vinja l.сс.).

С.-х. ретко књиж. *арџиџан* m. (РСА) од фр. *artisan* < ит. *artigiano* (уп. Skok l.с.).

артија *арџија* f. „чаролија, магија“, само у примеру: Црнога облака ваља се бојати ... јер у њему сваке артије имаде, да чооку море наудити Буковица (РСА).

• Вероватно од вен. *arte* „занат; превара, обмана; рибарска мрежа“. У том случају иста реч као чак. *арџија* f. „рибарски прибор“ Комижа (ČDL), *арџија* „алат и прибор неког заната, посебно рибарски“ Трогир, поред *арџа* „id.“ *ibid.* (Geić/Slade-Šilović I), *арџа* Пољица (РСА), *арџ* f./m. „начин; вештина, занат; прибор; рибарска мрежа“ (Vinja 1:25), све од истог вен. етимона који се, за-

једно са ит. *arte*, своди на лат. *ars, artis* „вештина, уметност“. Уп. Skok 1:63–64; Vinja l.c.; Boerio 45; REW 679.

артина *артиџина* f. „птица средоземни бурњак-ронац, *Puffinus puffinus*“ Дубр. (РСА; Hirtz), *артиџиница* dem. „*Hydrochelidon nigra*“ (Vinja 1:26), *артиџинка* „*Puffinus*“ Стиница у велебитском Подгорју, *артиџења* „id.“ Врбник; *ртиџинка* „id.“, *раиџинка* „id.“ Брбињ (Hirtz), *раиџинка* Жман, Лука (Vinja l.c.). — Од XVII в. *артиџена* „*avis Diomedea*“ Микаља (RJA).

• Свакако у вези са ит. дијал. *artèna* Истра, *ardenna* Марке, *artera* Бари, *riddena, ridenna*, нгр. *артџџа, артџџџа*, све: „*Puffinus*“, порт. *artenna* „врста водене птице“ (Skok 1:64; Vinja l.c.); даље нејасно.

Реч је на ит. терену распрострањена у јадранском приобаљу. Skok l.c. изводи с.-х. реч из италијанског, а Vinja l.c. истиче да реч у италијанском нема етимологије и просуђује је као нејасну. Уп. и DEI 307–308.

артичока *артиџока* f. „повртарска биљка *Synara scolymus*“ (РСА), *артиџока* сз. Бока (Musić), *артиџока* Дубр. (Бојанић/Тривунац), *артиџока* m. „id.“; *дивљи артиџока* „*Onopordon Illyricum; Silybum marianum; Sempervivum tectorum*“ Лошињ (РСА), „*Synara scolymus*“ Корчула (Vinja 1:25); такође *артиџока* f. „id.“ Шулек (RJA), *артиџока* Дубр. (Бојанић/Тривунац), *артиџока* m. сз. Бока (Musić), *артиџока* jи. Бока (Lipovac-Radulović), Брусје (CDL), Вргада (Jurišić), *артиџока* f. augm. сз. Бока (Musić); *артиџока* Далм. (РСА), *антиџока* Трогир (Geić/Slade-Šilović I), *антиџока* Сали; *вртиџока* Молат (Vinja l.c.), *вртиџока* jи. Бока (Lipovac-Radulović); чак. *раиџока* „врста кромпира“, *раиџоковина* „нека биљка“ (Nemanić I 562, 552), *раиџока* Истра (RJA); и *артиџока* m., *артиџока* f. (РСА). — Од XVII в. *артичока*, *аркичока* Белостенец (RJA), од XVIII в. *артичока* (Михајловић), Кавањин, *артичовка* Јамбрешић (RJA), 1794. *артишока*, 1814. *артичока* (Михајловић).

• Од вен. *artichioso* „id.“, ар. порекла (Skok 1:64; Vinja l.c.); уп. мађ. *árticsóka*, алб. *artiçók*.

Венецијанизам се најраније одомаћио у Приморју, отуд варијантност тамошњих облика и значења; уп. *дивљи артичока* „*Onopordon Illyricum; Silybum marianum; Sempervivum tectorum*“ Лошињ (РСА). Форме са *-и-* преко нем. *Artischoke*.

арто *артџо* interj. за скретање коња у страну, Оток, Винковци (РСА), *артџо* Срем, Банат (РСГВ); *артџокајџи* impf. „гонити коња у страну узвикујући *артџо, артџо*“, *артџокнуџи* pf. Оток (РСА), *артџокнуџи* (се) / *артџокнуџи* (се) pf. „одмаћи (се), померити (се)“, одатле *артџо* / *артџо* узвик стоци да се помери; такође *фарџо, фарџе, њарџо* Срем (Бошњаковић), *џарџо, џарџокнуџи* Шајкашка (Галетин).

• Од мађ. *harta* поред *fárto, farta, parta* узвик којим се запрежна животиња (коњ или во) нагони да се помери у страну или унатраг, *fartat* (in)tr. „скренути у страну или уназад (кола, стоку)“; уп. рум. *hart* поред *har(i)*. За мађ. реч и њену варијантност уп. МНУТЕСз 1:848–849. Погрешно И. Јерковић, НЈ 4/1952:123: *арџо* од нем. *Ort*, уп. артати (се). Од мађ. *fartat* у горњем значењу можда с.-х. разг. *фџрџаџи / вџрџаџи* impf. „муштрати“ (друкчије Klaić 446 и РСА 2:785: од нем. *fort* „даље“). Уп. артовати.

артовати *арџоваџи, -џујџем* impf. „саветовати“ (Вук 1818), „давати савете прекоревајући, корити“: Учитељ нека говори јасно, било да хвали које дете, било да га артује Милићевић (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић).

• Нејасно.

Можда домаћа изведеница од узвика арто (мађ. порекла), као метафора управљања запрегом, или непосредно од мађ. **hartat* поред *fartat* „скретати кола, стоку“, такође „испитивати, преслишавати“ (но у овом другом значењу то може бити друга реч, у вези са *firtat* „истраживати“, в. МНУТЕСз 1:848–849). Даничић неу-бедљиво пореди са тур. *artmak* „додавати, множити“ (РЈА 1:114).

аруг *арџг, -џга* m. „пртљаг“: Поћеро љ планину накав арџг; „неред, дар-мар“: Какав ти је арџг љ кући; „ситан снег“: Пада арџг Ускоци (Станић).

• Нејасно.

Можда иста реч као *авруг*, в. аврик, или, с обзиром на значење „ситан снег“, у вези са придевом *варугав* „патуљаст“, такође слабо потврђеним (српско-немачки речник Ристића и Кангрге као једини извор у РСА) и етимолошки нејасним. Или **хар-уг* „дроњци“, уп. чеш. *charý* „отрцан, прљав“ s.v. арежина.

†**арула** *арула* f. „мангал“ (РСА). — Стсрп. *арула* (Даничић).

• Од сргр. *арула* „id.“ < лат. *arula* dem. од *ara* „олтар“ (Skok 1:64; Vasmier 1944:47).

Реч није ушла у народ; новији пример из романа Стојана Новаковића „Калуђер и хајдук“ (РСА s.v. *арула*) ослања се на једину средњовековну потврду из Хиландарског типика Светог Саве.

арханђео *арханђео, -ела* m. књиж. „врховни анђео, старешина анђела“ (РСА), *аранђео* Љубиша, НП Вук (Вук 1818; РСА), *аранђо* Бачка, Банат, *аранђо* Вршац (РСГВ); *архандио* ЦГ (РСА), *арандио, -ђела* Дубр. (Вук), Љубиша (РСА), Ускоци (Станић); *арханђел* књиж. (РСА), *аранђел* (Вук 1818), такође „месец новембар“ (РСА), *аранђел, ранђел* Војв. (РСГВ 1:54), *Ранђел* „име празника“ Левач и Темнић (РЈА), ЛИ Врање (Милићевић 1884:316); *архангел* Његош, *арангел* ЦГ (РСА); *арканђео, аркангел* књиж. зап., *арканђел* НП Вук (РСА), бачки Буњевци (Reić/Vačlija), *аркандел* Сумартин (Novaković); придев *ар(х)анђелов*, поименичење *Аранђелово* n. „Аранђеловдан“ Мачва (РСА); изведенице *аранђеловац* m. „онај ко-

ји слави Арханђела Михаила“ (Вук; РСА), *àrānђеловица* f. „пост пред Аранђеловдан“ (Вук 1818; РСА), *àrānђеловача* f. „чаша са сликом Арх. Михаила“ Гр. Божовић; полусложеница *Àrxānђеловдān* m. „21. новембар, празник Арх. Михаила“ Љубиша, *Àrānђеловдān* (РСА), Ускоци (Станић), *Arānђеловдān* Загарач (Ћупићи), *Àrkānђеловдān* НПр ЦГ, *àrānђеловскī* adj. „аранђеловдански“: аранђеловски вашар Св. Ранковић (РСА), одатле *àrānђеловшиīāk* m. „онај који слави Арх. Михаила“ (Вук 1818; РСА). — Стсрп. *арханђелъ* поред *арханъгель* (Даничић).

• Од гр. *ἀρχάγγελος* „id.“ посредством цсл. *архангелъ* (Skok 1:60 s.v. *arhi-*; Vasmer 1944:46). Интернационални грецизам из хришћанске терминологије, уп. мак. *арангел*, бут. *ар(а)хангел*, *рехангел*, рум. *ар(h)ánghel*, *hranghel*, арум. *arhángil*, алб. *arkángjel*, слн. *arhángel*, слч. *archanjel*, чеш. *archanděl*, глуж. *arcujandžel*, пољ. *archanioł*, рус., блр., укр. *архангел*.

Варијанте са -к- преко лат. *archangelus* (Skok 1.c.). Присутно и у топонимији, уп. *Арāнђеја* оточић Аранђел близу Виношћа (Perušić I 36), *Аранђеловац*, раније Врбица, прозвана тако по цркви Св. Арханђела коју је подигао кнез Милош. Код Срба, Св. Арханђео Михаило је честа крсна слава, на чему се заснива низ горенаведених значења. Уп. анђео. Облик *арāнђуша* f. „досадна, брбљива жена“ Војв. (РСГВ) не спада овамо, уп. *ронђа*, *ронђуша*, ронђати.

архијереј *архијерēј*, -*еја* m. књиж. „старешина над свештеницима једне епархије, владика“, покр. и *аркијерѐја* m. „id.“ Косово (Елезовић I), *аријѐра*, *аријјар* БиХ (РСА), *акријера* НПосл Вук (Вук 1818; РСА), *акѐреј* Србија (РСА). — Стсрп. *архијереи* (Даничић).

• Од гр. *ἀρχιερεύς* „id.“ (Vasmer 1944:547; уп. Skok 1:774 s.v. *jereј*). Интернационални грецизам из хришћанске терминологије, уп. мак. *архијерѐј*, бут. *архијерѐй*, рум. *arhieréu*, арум. *arhieréu*, слн. *arhieréј*, слч., чеш. *archijereј*, пољ. *archijereј*, *archireј*, рус. *архијерѐй*, укр. *архікрѐй*, блр. *архірѐй*.

Непосредан извор термина у језицима православне сфере био је стсл. *ар(ъ)хијереи*, који се заснива на (ср)гр. акузативу *ἀρχιερέα* или на нгр. облику *ἀρχιερέας* (Vasmer 1.c.). Уп. *јереј*.

арч *арч* m. „трошак“ ЦГ, јуж. Србија, „утрошени, употребљени материјал“ НП Вук, јуж. Србија, „украш на оделу, прибор за украшавање одела“ сев. Србија, „храна“ НП Вук, Његош, „лек“ ји. Србија (РСА), „трошак; (украшни) материјал“ Косово (Елезовић I), *арч* „id.“; новац“ Призрен (Чемерићи), „трошак, рачуница; део“: арчови ... за кола Лесковац (Митровић); такође *арач*, *арча* „трошак“ Пољица, „материјал за украшавање одела“ Златибор, „храна“ ЦГ (РСА), „комад црвене или црне чохе која служи као украс на оделу“ Конавли (Kašić 368), *арач*, *арча* „трошак; материјал“ Ко-

сово (Елезовић I), *àrāč* „трошак“ Мостар (Skok 1937–38:181); и са *x*: *харч* „id.“ Херц., „украш на оделу“ НП БиХ, Ј. Веселиновић, Дувно (грађа РСА), *х̄арач*, *-рча* „трошак“ (Вук); деноминал *àрчиџи (се) impf.* „трошити; излагати се трошку“ (Вук 1818; РСА), Гужа (Стевовић), *àрчиџи* Прошћење (Вујичић), *àрчиџи (се)* (РСА), Војв. (РСГВ), *àрчиџ* Косово (Елезовић I), Дубр. (Бојанић/Тривунац), Филипи (Skok l.c.), *арчи* 3. sg. Тимок (Динић I), *àрчим* Призрен (Чемерикић), Лесковац (Митровић), *арчим* Врање (Симоновић Б.); *изàрчиџи pf.* НП КМ (РСА), *изàрчи* 3. sg. Тимок (Динић I), Црна Река (Марковић), *изàрчим* Лесковац (Митровић), *идòàрчиџи* (РМС), *идòàрчиџи* Прошћење (Вујичић), *идòàрчи* 3. sg. Тимок (Динић I), *идòàрчим* Лесковац (Митровић); *х̄арчиџи (се)* (Вук), *ис̄х̄арчиџи* НП БиХ (РСА), *идòх̄арчиџи* НПосл Вук (РМС); одатле (*x*)*àрчиџо* п. „трошак“ НП БиХ (РСА; РЈА); *àрчија* т. „онај који на свадби води надзор над јелом и пићем“ Конавли (РСА), *арчија* „id.“ Вранић (усмено Б. Сикимић), *àрчибаша* т. „id.“ Конавли; *àрчиџара* т./f. „расипник; мамипара“ Врање (РСА, асс.?): *àрчија* „оно што је за потрошњу“ Косово (Елезовић II 495); *àрчиџив* adj. „расипан“ Буђевици (Вук; РСА), *х̄арчиџив* (Вук); *àрчија* т. „расипник“ Пирот (РСА, асс.?), *арчија* adj. indecl. „нешто скупо, што изазива велики трошак; што има нечистоће, уродице (о жити)“ Призрен (Чемерикић), *х̄арчија* „расипник“ НПр ЦГ; *харчлук* „трошак, цепарац“ НП БиХ (РЈА). — Од XVII в. *хар(а)ч*, *харчиџи* (РЈА).

• Од тур. *harç* „трошак, издатак; састојак (хране), сировина; цемент, малтер; гајтани, траке и сл. као украс одеће“, *harçlı*, *harçlık*, ар. порекла (Skok 1:656; Škaljić 312). Балкански турцизам, уп. мак. (*x*)*арч*, *арч*, *арчија*, буг. *х̄арч*, *харчиља*, рум. *hârgiuri* п. pl., арум. *hârgë*, алб. *harxh*, нгр. *χαρτζιλίκι*. За значење „закоровљен (о жити)“ уп. тур. дијал. *harç* „нечистоћа у жити“ (DS:2287); за значење „оно што је за потрошњу“ уп. тур. *harçî* „за свакодневно употребу“; „лек“ можда од „састојак (медикамента)“. Skok 1:69 помишља да је назив за лице задужено за јело и пиће на свадби настао секундарним уметањем *-р*- од ашчија, *ашчибаша* „id.“ (уп. *барча* < башча); још другачије о *арчија*, *арчибаша* Mollova 1982:54–55 (од тур. зап. дијал. **arçi* „id.“ < тур. *hareci başa*). Уп. арчалија, ашлук.

арчалија *арчàлија* f. „врста мале пушке украшене срмом“ Колашин, НП БиХ (Вук; РСА), и као adj. indecl. „украшен гајтаном“: два комада великих арчалија чакшира од сукна 1887. Србија; *арчàлија* „пушка арчалија“ Кучи, *арчàлика* „id.“ ЦГ (РСА); и са *x*:- *харчàлија* „пушка великог калибра“ НП (Вук; Škaljić).

• Од тур. *harçlı* „од скупог материјала, украшен (о одећи)“ (РСА 1:181), или домаћа творба суфиксом тур. порекла *-лија* од *хар(а)ч*, арч „(у)трошак“.

За другу могућност уп. пример: у рукама пушке једнолике | једног арча, од дванаест драма НП Вук (RJA s.v. *hārač*). Уп. Skok 1:656 (без прецизирања изворне семантике), Škaljić 314 (полази од тур. *harçah*, за које нема потврде); друкчије Mollova 1982:54.

аршин *āršīn*, *-īna* т. „стара мера за дужину, лакат; мерило“ (Вук 1818), „id.; шипка којом се разапиње тканина на разбоју“ Врање (РСА), „id.“ Конавли (Kašić 368), „мера за дужину“ Војв. (РСГВ), „id.“ Златибор (Миловановић), *āršīn* Левач (Р. Симић, СДЗБ 19:508), *āršīn* Врпац (РСГВ), *āršīn*, *-īna* Косово (Елезовић I), *āršīn* Радимња (Томић II), *āršīn* Загарач (Ћупићи), *āršīn* Призрен (Чемерићи), *āršīn* Лесковац (Јовановић J. 234), „id.; шипка на разбоју“ Пирот (Живковић), чак. *āršīn*, *-īnā* „мера за дужину“ (ČDL); и са (секундарним) *x*-: *haršīn* Милићевић (грађа РСА), једном *āršel*: Плећа су му шира од аршела НП (РСА). — Од XVII в. *аршин* (RJA).

• Од тур. *arşın* „лакат; мера за дужину“, перс. порекла (Skok 1:63; Škaljić 99). Балкански турцизам, уп. мак. *аршин*, буг. *аршин*, рум. *arşin*, алб. *arshin*, слн. *arsin*, *aršin*.

За ткачки термин уп. Falińska 3:25–26. Није јасно на чему се заснива значење „брзалица“ Босна (РСА), можда на формулама попут *йалац* / *йедаљ човек* — *аршин брада* у народној прози, одатле *Аршин-брада*, име патуљку у бајци (ibid.) = *лакџобрадац* НПр Лица (СЕЗБ 41:25). За порекло тур. речи в. Севортян 1:183–184; Stachowski 1998:28–29. Из неког тур. језика и рус. *аршин* од XVI в. (Фасмер 1:92; Севортян l.c.).

аршица *aršića* f. „зрнасти каменчићи којима је покривено и прожето неко земљиште (махом на планинским странама)“ Црна Река (Марковић I); и као ороним: *Велика* / *Мала Аршица* поред *Шица* Ресава (СЕЗБ 46:208).

• Од рум. *arşiță* „планинска падина изложена сунцу; крчевина у шуми; жега, спарина, загушљивост“, топ. *Arșița* (Vlajić-Popović/Sikimić 1990:253; уп. Jordan 1963:23). Карпатизам, уп. укр. дијал. *аршиця* „стрма планина, сунчана падина“ (ЕСУМ 1:91), пољ. топ. у ист. Бескидима *Arszyca* (S. Nită-Armaș, Romanoslavica 16/1968:73).

У крајњој линији од лат. *ardere* „горети“, уп. ардура, Рас, за семантику челопек.

ас¹ *ās* adj. indecl. „прави, потпуни; чист, без страних примеса, фини“: Ас ковач прави косило на Бадњи Дан, а не на косидбу Лужница и Нишава, права, ас-домаћица Скопска Црна Гора (РСА), Они сол *ās* лѣба *јѣдѹ* — Срма гу је *ās* Косово (Елезовић I), *ās* „id.“: Комшија ми је *ās* пијаница Лесковац (Митровић); и прилошки *ās* „уопште, сасвим“: То ас не ваља ништа Заглавак (РСА), аз *боса* ист. Србија (А. Белић, СДЗБ 1:441); придевске сложенице

ǎz-bǐser Враће (РСА, асс.?), *ǎc karǎmfivъ* „врста каранфила чији су цветови на посебним петeljкама“ Призрен (Чемерикић).

- Од тур. *has* „посебан, нарочит; чист, непатворен“; заст. „царски, аристократски“, ар. порекла (Skok 1:658; Škaljić 316; уп. Redhouse). Балкански турцизам, уп. мак. *ac*, буг. *hac*, *hac боя*, арум. *has*, нгр. *χάσικος*. Истог крајњег порекла као ас², у овом значењу посведочено само у ји. Србији.

ас² *ǎc* т. „царско имање; лено турских султана, чланова династије или великодостојника“; једном и као adj. decl. „царски, султанов“: А из орте хасе јењичаре НП (РЈА), топ. *ǎc* област на албанској граници код Ђаковице (Елезовић I), *ǎc* Призрен (Чемерикић), *ǎc* област у долини Лима близу Берана: У лијепу Асу гиздавоме, такође *ǎc*: У ономе Хасу гиздавоме НП (Вук), етници *ǎшанин* Косово (Елезовић I; РСА), и као презиме ЦГ (РСА), у апелативном значењу *ǎшанин* „сточар-номад, пастир“ Косово (Елезовић I; РСА), придев *ǎшански*: погана крви ашанска! (РСА); такође *Асњанин* т., *Асњанка* f., *Асњанче* п. Призрен (Чемерикић).

- Од тур. *has* „царски, аристократски“, ар. порекла (Skok 1:658; Škaljić 316). Балкански турцизам, уп. буг. *hac*, рум. *has*. Од истог тур. етимона као ас¹, в. и азбашча. Уп. још топонимске полусложенице Азбуковица, Азбресница; в. и Ашања, ашања, ашъм.

аса *ǎca* interj. за терање свиња или паса, Божурња, Милићевић (РСА); у дечјој игри: *ǎca kǎca liъca | ǎca kǎca liъcice!* вичу деца трчећи по снегу (Вук).

- Нејасно.

Како је у горњем примеру *kǎca* вероватно окрњен императив од касати, *ǎca* можда од **ǎcaj* „иди брзо, хитај, бежи!“ од *ǎcати* „газити, скакати, вршљати“ Зеница (РСА), вероватно исто што и *ǎcати* „јахати“ Косово (Елезовић I), јахати, за значење уп. слч. *jachat'* „ићи брзо“, чеш. *jehati* „id., трчати“, дљж. заст. *jachaši* „журити“ (ЭССЯ 8:170–171; друкчије о дљж. речи Schuster-Šewc 421: „хрипати“, у вези са *axати*, в. ax); Узвик *ǎca kǎca* Даничић неубедљиво пореди са тур. *seke seke* „скоком, поскакујући“ (РЈА 1:114).

асаба *ǎcaba* f. „старешинство, део имовине који припада старешини породице (поред дела који му припада као обичном члану) и којим овај може самостално располагати“ Херц. и ЦГ (РСА), *acaba* „сродници по мушкој лози; законски наследници по шеријатском наследном праву“ (Škaljić); и са (секундарним) x-: *ǎcaba* „оно што женско из очине куће не може наслиједити, као н.п. кућа, гумно, зграда (градина), појата итд.“ ЦГ (Вук); *acabaluk / acabáluk* т. „сродство по мушкој лози“ (Škaljić).

- Од тур. *asabe*, дијал. *asaba* „id.“, ар. порекла (Škaljić 100; уп. DS 339). Акцент *ǎcaba* поред очекиваног *acaba* можда наслањањем на домаћу реч блиског значења *ǎсоба*, *ǎсобина* (и сл.) „нечија особита, одвојена имовина“ (в. особа).

асал *àsal* м. „њива засејана јечмом“: Сваки сточар засеје јесени при кући најмање пола рала земље јечмом и то зову „асал“; чим се овца ојагњи, пусте је у асал да пасе Зета, Љешкопоље (РСА).

- Од тур. дијал. (*h*)*asil* „сетва, усеви; јечам који се коси зелен и служи као сточна храна“ (уп. DS 2298, 342; SDD 707), можда преко алб. *hasëll*, дијал. и *asull* „овас или јечам посејан у позну јесен за пашу стоке“; уп. и арум. *hāsíl'îŭ* „јечам“.

На алб. посредство указује ареал (в. Станишић 1995:91). За алб. реч уп. Çabej 2:99; за порекло тур. речи в. Eren 173. Друкчије Mollova 1982:60 (од тур. *asal* „основни“, уп. асли, асул).

асалтати *асалиџџџџ* импф. „физички некога нападати“ ји. Бока (Lipovac-Radulović).

- Од ит. *assaltare* „нападати, спопадати“ (ead. 17).

Ит. глагол је итеративна варијанта од *assalire* (< лат. *adsalire, adsaltare*), уп. асо-лити.

асас *àsas* м. „пандур, стражар, војник; силеџија, мангуп“ Београд, Сремац, Игњатовић (РСА), *асас(ин)* „ноћни чувар чаршије“ Косово (Елезовић I), *àsas, асасин* Призрен (Чемериџић), *àsas, асус* „обестан, разуздан младић; немирно, живо дете“ Војв. (РСГВ); са (секундарним) *х*-: *хàsas* (Škaljić); сложеница *àsas-баџа, асасбаџа, хàsasбаџа* м. „старешина асаса“ Босна (РСА; Škaljić). — Од XVI в. *хасас* М. Држић (RJA).

- Од тур. *асас* „(ноћни) чувар, пандур“, *асас-баџи*, ар. порекла (Skok 1:659; Škaljić 100, 316).

Није исто што и ашашин (тако Skok 1:68), осим што је можда дошло до извесног укрштања облика (*х*-!) и значења.

асаџ *àсаџ* м. „баждарење“ Дубр. (РСА).

- Од ит. *assaggio* „проверавање“ (РСА 1:183).

Истог крајњег порекла као аксаџ.

асе *áсе, -еџа* м. (sic!) „врста финог кончаног платна“ Врање (РСА, ас.?), *áсе, асџџа* п. (sic!) „id.“: Од áсе граду се таџлице и јака Косово (Елезовић I).

- Од тур. *hasa, hase* „врста памучне тканине, калико“, дијал. и *asa* „бело платно за кошуље“ (уп. DS 339), *hasa, hasabez, hase, hassa* „патиска; било које платно од памука“ (уп. DS 2297, 2298). Балкански турџизам, уп. мак. (*х*)*асе*, бут. *хасè*, рум. *hasá*, арум. *hasé*, алб. *háse*, нгр. *χασές*.

Уп. Кнежевић 36 (даје арапски етимон). Одређење рода у с.-х. потврдама није поуздано; она код Елезовића била би од *аса* f.

аси *àси / áси* adj. indecl. „осион, силовит, непокоран“: Он је аси Бања Лука, често у изразу: *аси се учиниџи* „осилити се“: Е се раја аси учињела, не даду ми гроша ни харача НП (РСА), *áси* „ћудљив (о коњу)“ Лакташи (грађа ЕРСЈ); *áсија* т. „(на)силник, отпадник, бунтовник, одметник“ Босна, ЦГ (РСА), ист.-бос. Ере (Реметић), „id.; грешник“ (Škaljić), *āсија* „одметник“: Он је царски асија Косово (Елезовић I), „неозбиљна особа“ Александровац (грађа ЕРСЈ), *асија* „силеција, напасник“ Лесковац (Митровић), „одметник“ Призрен (Чемерићи), *асичина* т. augm.-реј. „id.“ Шумадија (РСА), *āсичина* Левач (Р. Симић, СДЗБ 19:508), *асиђија* „id.“ НП Равни Котари; *асилук* т. „сила“ НП БиХ; деноминал *áсиџи се* impf. „силити се, прсити се, правити се важан“ Србија, ЦГ (РСА), „букарити се (о свињама)“, *йоáсиџи се* pf. „осилити се, побеснети“ ист.-бос. Ере (Реметић), *йоáсиџи се* „id.“ Качер (грађа РСА); и са (секундарним) х-: Колико се хаси учинио... НП (Škaljić), Па се Арап хаси учинио НП (РЈА), *хасиџи (се)* Србија, Херц., *хасија* Косово, *хасилук* БиХ (грађа РСА); једном *асил*: Па се Арап асил учинио НП (РСА).

- Од тур. *âси* „силник, бунтовник, грешник“, *asilik*, ар. порекла (Skok 1:66; Škaljić 101); уп. мак. *асија*, буг. *асија*.

Уп. Mollova 1982:61. Облик *асил* вероватно укрштањем са тур. (*h*)*asil*, в. асуп. За значење „букарити се“ уп. *јак* „способан за парење“ (РСА).

асикурати *асикураџи* (im)pf. „осигура(ва)ти“ сз. Бока (Musić), Пераст (Skok 3:233 s.v. *sikur*); *асикураџијон*, *-они* f. „осигурање“ Дубр. (Бојанић/Тривунац). — Од XVI в. *асикураџи* М. Држић, од XVII–XVIII и *асекураџи*, *асекураџи*, *асикураваџи*, *асигураваџи* зап. писци (РЈА).

- Од ит. *assicurare*, *assicurazione* „id.“ (Skok l.c.).

Облик *асекураџи* „осигурати, обезбедити“ (РСА), потврђен 1813, из немачког, уп. и *асекураџија* 1746, *асигураџи* 1798. (Михајловић). За -з- уп. сигуран.

асистити *àсистиџи* impf. „помагати, дворити“ сз. Бока (Musić), *àсистиџи* Конавли (Kašić 352), Дубр. (Бојанић/Тривунац), Ђилипи, Шибеник (Skok 1:66), *асистиџи* „неговати болесника или старог човека, дворити“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), *асиџиџиџи* / *асиџиџиџи* Трогир (Geić/Slade-Šilović I), *асиџиџиџи* Брусје, *асиџиџиџи* Драчевица, Вис (ČDL), *иџиџиџиџи* Корчула (Skok l.c.).

- Од ит. *assistere* „id.“ (Skok l.c.).

аска *аска* f. „мамац, мека“ Дубр. (РСА) в. ешка.

аскар *àскār* т. „морска риба главати ципал, *Mugil cephalus*“ Дубр. (РСА; РЈА).

- Од гр. σκάρος „id.; Scarus cretensis“, вероватно романским посредством, уп. ит. *scaro*, шп., порт. *escaro* (Vasmer 1944:47; Vinja 1986/1:243; id. 1:26; уп. REW 635).

Грчка реч изводи се од σκαίρω „скакати“; у крајњој линији истог порекла били би далматински називи за главатог ципла и ципла *скоцца* (лат. *Mugil saliens*): *скарол*, *шкај*, *ексераш*; почетно *а-*, *е-* паретимолошким наслањањем на *аска*, *еска* „мамац“ (Vinja l.c., в. ешка).

аскер *àsker* т. „војник (обично турски)“, сол. „војска“ НП Вук, БиХ (РСА; РЈА), Бјелопавлићи (Ђупић 188), *àskèp*, *-èpa* „турски војник“ Косово (Елезовић I), *àsker* „id.“ Галипољци (П. Ивић, СДЗБ 12:357), *àsker* Загарач (Ђупићи), Прошћење (Вујичић), „неред, лом“ Чумић (Грковић); *àskèp-рија* f. „војска, војништво; врста пореза, војница“, *àskèp-лук* т. „војничко занимање“, *àskèp-лија* т. „војник, стражар“, *àskèp-аш* т. „фес какав су носили аскери“, *àskèp-уша* f. реј. „жена лаког морала“, *àsk(j)ep-башиа*, *àskèp-башиа*, *àskèp-йашиа* т. „старешина аскера“ БиХ (РСА); такође *ашћер* / *ашћер*, *-èpa* Косово (Елезовић I), *ашћер*, *ашћеруја* Призрен (Чемерићић), *ашћер*, *ашћеруја*, *ашћерлук* (Škaljić).

- Од тур. *asker* „id.“, *askerlik*, *askeriye* (Skok 1:66; Škaljić 101). Балкански турцизам, уп. мак. *аскер*, буг. *аскèp*, рум. *aschér*, арум. *askére*, алб. *asqèr*, нгр. *аскèpи*.

Уп. Mollova 1982:61. Тур. реч преко ар. (*askär* од лат. *exercitus* „војска“ (Skok l.c.). За *аскеруша* „жена лаког морала“ уп. *солдайуша* „id.“ (в. солдат).

аскија *askija* f. „врста ниске бисера или мерцана као део женског накита за главу“ Косово (Елезовић II 495).

- Од тур. *aski* „нешто што виси: висуљак, привезак, ланчић; нарамнице; вешалица, кука, чивилук“, дијал. *aski* „уокрасни предмети за главу, начињени од сребрних парчића поређаних по површини“ (DS 344); уп. алб. *aski* „нарамнице“.

Није јасно спада ли овамо *аскија* „лучно савијена мотка на дрндалу, са затегнутом тетивом“ Београд (РСА). За порекло тур. речи в. Севортян 1:192–193. Уп. и асма¹.

аско *àsko* adv. „много; у већој мери, подоста“: Новим путем је аско даље но старим Златибор (РСА).

- Нејасно.

Можда прилошко *ас* (в. ас¹) или аси посрбљено према синонимном прилогу *јаско*, в. јаск. Реч није хапаксна: осим записа са Златибора, РСА је има и из збирке Алексе Остојића (Београд 1855), без убикације.

аскурђел *àskūrђel* т. „предак пре чукундеде, рођак шестог степена крвног сродства у асцендентној линији“ Бачка (РСА), Книн (усмено М. Б.), „седми предак, далеки предак, најстарији [познати] предак породице; мангуп, обешешак“ Бачка, Банат, *àskūrђel* „id.“ Вршац (РСГВ), Цетиње (усмено Б. Сикимић), *аскурђел* рум. Банат (грађа ЕРСЈ), *àskūrђeљ* Слав. (РСА); често као псовка: Аскурђела ти твога! — Аскурђела им њиховог и сл. (РСА; РСГВ). — У облику *аскунђел* забележено у рукопису XVIII в. из Војводине (Митровић Ј. 1985:181–182).

• Свакако у вези са називом за даљег претка курђел, *кунђел* и сл.; даље нејасно.

Оваква интерпретација претпоставља структуру *ас-курђел*; с друге стране, уп. елемент *skur-* у псл. **pra-sk(j)urъ* > стсл. *праштоуѣ* „прапраунук“, струс. *прашуръ* „прапрадед; прапраунук“, стпољ. *praskurze, praszczur* „прапраунук“ (Трубачев 1959:72; Szymczak 1966:82–84, који указује и на лит. *pra(s)kurejas*; Šaиг 1975:64). Уп. можда и **ku-dědъ* > каш. *kužad* „злодух; ђаво“ поред *žad* „id.“ < **dědъ* „деда“ (SEK 3:110), а за семантику псовке с.-х. *Иди у њвог аскурђела* Банат (РСГВ), каш. *Ѕај до кужава!* „иди дођавола!“ Између с.-х. речи и ових слов. паралела не постоје регуларни гласовни односи, али треба имати у виду њихову подложност експресивизацији, уп. пољ. дијал. *plaskur, plaskun* и сл. као варијанте од **praskur* (Szymczak l.c.). Уп. Бјелетић 1994:200.

асли *àсли* adj. indecl. „прави, исти, сушти; племенит“: Ово је дете асли отац Сврљиг (РСА), *асли* „id.“: Асли је Турчин бил Лужница (Ћирић), Пирот (Панајотовић), *àсли* adv. „доиста, управо, јамачно, вероватно; сасвим, потпуно; сва је прилика“ Босна, Србија (РСА; Škaljić), *асли / àсли* „поуздано, доиста“: То асли знам Косово (Елезовић I), *àсли* „збиља, дакако“ Прошћење (Вујичић), *àсли / асли* adj. indecl., adv. „исти, прави, непатворен; заиста, доиста, поуздано“ Призрен (Чемерићић), *асли* adv. „слично, као, баш као“ Пирот (Живковић); и са *j-*: *јасли* „id.“; јамачно, вероватно; сасвим, потпуно“: Тада би чуо нешта што јасли нијеси нигде чуо Херц. (РСА), *јасли*: Види како они ије јасли Далм. (RJA, са дефиницијом значења „поносито“); и са (секундарним) *x-*: *хасле*: Хасле је баксуз данашња пара Херц. (грађа РСА); *аслидан* adv. „асли“ Косово (Елезовић I), *аслидѣн* adj. „прави, потпуни“ Лесковац (Митровић); и у спојевима *асли-дибидуз* „сасвим, до краја“: Дибидуз сам балдисаја, и тој асли-дибидуз Врање (Златановић), *àсли-васли* „узалуд“ Херц. (Вук; РСА).

• Од тур. *asli* „главни, темељни“, ар. порекла (Skok 1:66; Škaljić 101). Балкански турцизам, уп. мак. *асли*, буг. дијал. *аслѣ*, арум. *асли*, алб. *асли*. Облик *аслидан* заснива се на тур. аблативу; парна сложеница *асли-васли* директно од тур. *asli fasli* (Skok l.c.), уп. и декомпоновано *васле* „асли-васли“ Дучаловићи (РСА). Са формалне и семантичке стране није јасно спада ли овамо

âcāle adv. „намерно“: Вáја âcāле ôставила Јêлаву непòмужену ист.-бос. Ере (Реме-тић). Stachowski 1992:17 облик *асъл* „сасвим, потпуно“ Пирот (Живковић) изводи од тур. *asil*, истог крајњег порекла. Уп. асул.

асма¹ *âсма* f. „винова лоза ôдрина, лоза чардаклија, *Vitis vinifera*“ (Škaljić), Лесковац (РСА, асс.?), *âсма* „id.“ Косово (Елезовић II 495), *асма̀лук* m. „хладњак од винове лозе“ Србија (РСА); такође *осма̀нлук* „винова лоза поред куће и уз чардак“ Врање (Златановић).

• Од тур. *asma*, *asmalik*, од *asmak* „висити“ (Skok 1:66; Škaljić 101); уп. мак. *асма*, буг. дијал. *асма̀*, *осмица* (БЕР 1:18; 4:941).

Од истог тур. етимона као аскија. Варијанта *османлук* укрштањем са *Османлија*. Уп. асма².

асма² *âсма* f. „отвор на пећи која се ложи из собе“: Фуруна се ложи или из куће [кухиње] или из собе кад има асму — отвор, каткад са гвозденим капцима ср. Полимље и Потарје, Пљевља, „земљана пећ која се ложи из собе“ БиХ (РСА); такође са х-: *хасма*: Има пећи које се ложе споља и таке се зову „пећи на хасму“ Херц., Сисак (грађа РСА).

• Нејасно.

Уп. тур. дијал. *asma* „метална шарка; дрвени, одозго затворени бадањ, укошен, усправно постављен, који служи за одвођење воде, а постављен је изнад точка који служи за окретање млинског жрвња“ (SDD 119); овакво тумачење подразумевало би семантички развој „метална шарка“ → „капак на отвору“ → „отвор на пећи“ → „пећ“. Са друге стране, уп. гр. *χόσμα* „отвор, зев, шупљина“, одатле вероватно *хазниџи* rf. „издубити нешто“ Левач (грађа РСА). Škaljić 101 ставља заједно са асма¹, без објашњења.

асна *âсна* f. „корист“ (РСА) в. хасна.

асолити *асолиџи* impf. „нападати“: кад се нађе пањкљив старјешина, па асоли, пањка и кустоломи вавјек на чељад Буковица (РСА).

• Од ит. *assalire* „нападати, насртати“ (РСА 1:187).

Уп. асалтати, апсалити.

аспида *âспида* f. „змија, гуја; зла жена“ Србија, Војв. (РСА; РСГВ), Зла као аспида (реку злој жени) (Вук 1818), бачки Буњевици (Реић/Ваџлија), *âспида* ји. Бока (Лировас-Radulović), Војв. (РСГВ), „зла жена“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *аспй̀да* Вршац (РСГВ); такође *јаспй̀да* Лика (РСА), *ашпй̀иџ* Пољица (Skok 1:66). — Стрп. од XIII в. *аспида* Доментијан (RJA), такође *аспидь* m. XVI в. (Даничић), *аспидовь* „âспiдоꙋ“ XV–XVI в. (id. 3:553), *јаспй̀да* од XVI в., *ашпй̀ид* XVII в., бос. фрањевци (RJA).

• Од гр. ἄσπις, акузатив -ίδα, нгр. ἄσπίδα „врста змије“ (Skok l.c.; Vasmer 1944:48; Поповић 1953:204). Балкански грецизам, уп. мак. *аспида*, буг. *аспида*, *аспид*, рум. *aspida*, арум. *spida*, *spida* „ветар, змија“, алб. *aspith*.

Преузето путем средњовековних физиолога (Skok l.c). Кајк. *ашпиш* „посебно опасна змија“ преко мађ. *aspis* < лат. *aspis* (Hadrovics 121). За значење „зла жена“ уп. гуја, змија „зла, пакосна, подмукла особа, гад“.

аспра *āsira* f. „стари турски ситан сребрни новац; најситнија новчана јединица“ НП, НПосл, НПр Србија, ЦГ, Котор, Пераст (Вук; РСА; РЈА), Косово (Елезовић I), и као фитоним „хајдучка трава, *Achillea millefolium*“ (Симоновић 7), *āsira* „новчић“ Лесковац (Митровић), Враће (Златановић), Призрен (Чемерикић); *āsiriца* dem. „аспра“ (Вук; РСА), М. Држић (РЈА), „шљокица“ Ресава, Косово (РСА; Елезовић I), *āsirинка* „id.“ Горња Морава (РСА), *āsirинка* Косово (Елезовић I), *āsirиче* dem. „аспра“, мушки надимак Призрен (Чемерикић); деноминал *āsiritи* impf. „штедети“; придев *āsирен*: Немам ништа аспрено, одатле *āsирењак* m., *āsирењача* f. „кожна кеса за метални новац; тоболац“ ЦГ (РСА); и са протетским j-: *јаспра*: Три јаспре иду у једну пару (Вук 1818), Пољица, Босна, Загреб (РСА), „новац, имање“ Водице у Истри (Ribarić 153), Вргада (Jurišić), име кози, Херц. (РСА), *јаспра* Брусје (ČDL), *јаспре* pl. „стари сребрни новац“ Дуга Реса и Карловац (Perušić I 37), фитоними (*дебела / жутиа / цвейана*) *јаспра* „врста цвећа, љутић, *Ranunculus*; метиљ, *Lysimachia nummularia*“ (РСА; Симоновић 391–392), *јаспра* „љутић; метиљ“ (РСА), „некакав цвијет“ (Вук), *јаспро* m. (sic!), *јаспра* pl. „новац“ НП Истра (РЈА), *јаспри* m. pl. Сумартин (Novaković); *јасприца* dem. „аспра“ (Вук 1818; РСА; РЈА), „шљокица“ Слав. (Вук), презиме (РСА), *јасирен* adj. „новчани“: *јасирена кеса* НПр, Херц., Босна (Вук 1818; РСА), *јасиреша* m. „среброљубац“ НПр Србија (РСА), *јасирити се* pf. „обогатити се“ Пољица, Далм. (РЈА; Skok 1:66–67). — Од 1423. стсрп. *аспра* (Даничић), од XVI в. *јаспра* стари далм. писци, бос. фрањевци, Стулић, *јасирењак* m. „посуда са рупом за убацивање новца ради штедње“ XVII в., бос. фрањевац (РЈА).

• Од сргр. ἄσπρον (Skok l.c.; Vasmer 1944:48). Балкански грецизам, уп. мак. *аспра*, буг. *аспра*, рум., арум. *аспри*, алб. *аспре*, *ашпери*.

Грчка реч потиче од лат. *asp(е)rum* „оштар, груб“, уз укрштање са ἄσπρος „бео“ → „сребрни новац“ (Skok l.c.), уп. акча. Метафорика новца присутна је у називима биљака *Ranunculus* и *Lysimachia* (Симоновић s.vv.), уп. и буг. *аспри*, *аспричка* „*Lunaria rediviva*“ (БЕР 1:19). П. Будмани, РЈА 4:483 претпоставља посредство тур. *аспре*, што је већ и с обзиром на рану потврђеност с.-х. речи мало вероватно.

аспур *асѝур* т. „танка црвена марама“ Косово (Елезовић I), *асѝура* ф. „црвено ланено платно којим се невести муслиманске вере омотају руке и ноге када јој међу кану“ Босна (РСА; Škaljić), *асѝурли* adj. indecl. „затворено црвене боје“ *ibid.* (Škaljić), *асѝурлија* ф. „аспур; црвени вео, везен и окићен златним колутитима, којим се покривају младе невесте“: Она скиде крзли аспурлију НП Босна (РСА; Škaljić), *ал-асѝурлија* „црвена марама“ НП Босна (RJA); са протетским *j-*: *јасѝурлија* „аспур“ Босна, НП (РСА); са *x-*: *хасѝурлија* „id.“ Босна (Škaljić); такође *асѝурлија* Беране (РСА), *ал-асѝурлија* НП Босна (RJA).

- Од тур. *aspur/aspir* поред *asfur* „шафран; црвена боја која се из њега екстрахује“, *aspurli*, ар. порекла (Škaljić 101); уп. буг. *аспур(м)* „id.“. За порекло тур. речи в. Eren 23. Облик са *x-* не мора бити хиперкоректан, уп. тур. варијанту *haspir* поред *hasbir* (TBAS 35). Облици са *-сѝ-* можда укрштањем са другим турцизмом сличног значења астар.

аста¹ *астѝа* ф. „греда на којој се сучељавају бокови бродског кљуна“ (РСА, без акцента), *астѝа* „id.“ сз. Бока (Musić), *астѝа* „греда на прамцу“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), *астѝа* „статива на крајевима кобилице“ (ČDL), *астѝа* (од *ѝрове*, од *крме*) Мљет (Skok 2:572 s.v. *ostilj*); такође *ашѝа* „предњи део кобилице брода“ Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić), „статива на крајевима кобилице“ Трогир (Geić/Slade-Šilović I), „греда на прамцу; копље за заставу на броду“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), Вргада (Jurčić), *ашѝа* „id.“ Брусје (Dulčić), *ашѝа* Чиово (Vinja 1:27), *ашѝа* „копље за заставу на броду“ Шолта, *ашѝа* (од *ѝрове*, *ѝровена* / од *крме*, *крмена*) (Vidović), *ашѝа* (од *ѝрове*, од *крме*) Корчула, *ашѝа* (*ѝровѝна* / *крмеѝна*) Сењ (Vinja l.c.); са (секундарним) *-р-*: *ашѝра* Блато на Корчули; такође *астѝулиѝна* „копље за заставу“ Вис (Vinja l.c.), *ашѝулиѝна* (од *ѝрове*, од *крме*) „id.“ Пелешац (Vinja, Vidović l.c.).

- Од вен. *asta* „предња или задња греда на крајевима кобилице“ (Vinja l.c.). За значење „копље за заставу“ уп. ит. *asta* „део јарбола или копље“. Сложени термини *астѝа од крме* / од *ѝрове* заснивају се на ит. моделима *asta de prova*, *asta de puppa* (Voerio 48). Облици на *-улина* од ит. *astolina* (Vidović 9).

аста² *астѝа* adj. indecl. „болестан“ (РСА) в. хаста.

астал *астѝал*, *-ала* т. „сто, mensa“ Војв. (Вук 1818; РСГВ), Србија (РСА), Златибор (Миловановић), Ускоци (Станић), *астѝал* Војв. (РСГВ), даљски Срби (Sekereš II), *астѝал* Слав. Подравина (Sekereš V), *астѝал* Војв. (РСГВ), *астѝал* Чумић (Грковић), Војв. (РСГВ), Загарач (Ћупићи), *астѝал* Војв. (РСГВ), *астѝал* Радимња (Томић II), *астѝал* Призрен (Чемерићи), *астѝал* Лесковац (Митровић), Пирот (Живковић), Свиница (Томић I),

осѿал Копаоник (усмено Б. Сикимић); и са (секундарним) *х*-: *хасѿал* Војв., Босна (грађа РСА); деминутиви *асѿалак* Војв., *асѿалац* „дечији дубак“ Војв. (РСА; РСГВ), *асѿалић* „сточић“ (РСА), Колубара (Николић Б.), Војв. (РСГВ), Ускоци (Станић), *асѿалић* Свиница (Томић I), *асѿалче* п. Србија (РСА), Ускоци (Станић), *асѿалче* / *асѿалче* Војв. (РСГВ), *асѿалче* Врање (Златановић), Призрен (Чемерикић), Црна Река (Марковић II), *асѿалче*, *асѿалчеѿија* рl. Пирот (Живковић), *асѿалчић* т. (РСА), Војв. (Вук 1818; РСГВ), Ускоци (Станић), *асѿалчић*, *асѿалчић*, *асѿалчић* Војв. (РСГВ); аугментативи: *асѿалина* Дучаловићи, Банат, *асѿалчина* (РСА), Војв. (РСГВ), Ускоци (Станић); изведенице *асѿалник* т. „столњак“ Војв. (РСГВ), *асѿалѿија* т. заст. „онај који служи при столу“ (РСА). — У кајкавском *асѿал* од 1582. (Hadjovic 120), у штокавском од XVIII в. (РЈА; Михајловић), и са *х*-: *хасѿал* „суд (као установа)“: И од отога почтенага хастала Будим 1709, заштоће ... то почтеном хасталѿ рећи *ibid.* 1717. (Михајловић).

- Од мађ. *asztal* поред *osztal* „id.“ (Skok 3:332 s.v. *stèlja*; Hadjovic 120–121). Балкански хунгаризам, уп. буг. *астал* „велики грубо израђен сто“ (БЕР 1:19), тур. *astal* (Egen 23).

Мађ. реч потиче од слов. **stolъ*, уп. *сто*¹. За значење „суд“ уп. *сѿо(л)* „седиште суда“ (РЈА). Буг. *астал* вероватно српским посредством (БЕР 1.c.).

астар *асѿар* т. „памучно платно које се употребљава као постава уопште или као покров за увијање мртвих“ (Вук 1818), Тимок, Лесковац (РСА), *асѿар* „постава, тканина за поставу“ Призрен (Чемерикић), *асѿара* f. „покрив“ НП Вук (РСА); и са (секундарним) *х*-: *хасѿар* т., *хасѿара* f.: Под њиме је сребрна шћемлија, | А пред њиме од злата хастара НП Босна (Škaljić; грађа РСА); деноминал **асѿарисувати* само у *асѿарисување* п. „укивање нитни за подлогу“ Лесковац (грађа ЕРСЈ).

- Од тур. *astar* „постава“ (Skok 1:67). Балкански турцизам, уп. мак. *асѿар*, буг. (*х*)*астар*, рум. *astár*, арум. *astáre*, алб. *astár*, нгр. *астар*. Порекло тур. речи је спорно; једни је изводе од перс. *āstar*, *astar* (Egen 23), други од ар. *āstar* pl. (од *sitr* sg.) „застор“ (Škaljić 102), трећи од гр. *ἰστάριον* „разбој“ (Ανδριώτης 38). По Абајеву, однос између тур. и перс. речи није јасан, мада се она на иранском терену објашњава као префиксална сложеница од корена *star-* и има паралелу у стинд. *āstara* „(по)стеља“ (Абаев 1:77 s.v. *astær*, уп. с.-х. *сѿерем*, стрети).

астролог *асѿролѿг* т. „гаталац по звездама; особа која гата, врача“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), такође *сѿролѿг* Дубр., *сѿролѿга* f. Црес, *сѿролѿга* Потомје, *шиѿролѿга* Божава, Корчула (Skok 1:67). — У XV в. *ашѿрулог*, од XVI в. *асѿролог* Дубр. (РЈА).

- Од ит. *astrologo* „id.“, облици са аферезом од вен. *stroleg(o)* (Skok 1.c.).

Ит. реч изводи се преко лат. *astrologus* од гр. ἀστρολόγος „проучавалац небеских тела (ἄστρο), звездознанац“. Савр. књиж. *астролог, астрологија* од краја XVIII в. нем. посредством (уп. Михајловић s.vv.).

асул *асул* т. „добит, корист“ Босна (РСА), adj. indecl. „миран, тих, послушан“ Ускоци (Станић), Прошћење (Вујичић), *асул* и adv. „добар, како треба“: Ништа *асул* неће да ти урабџа Косово (Елезовић I); и са *х-*: (*х*)*асул* adj. „укусан, лепо приправљен“: Хасул јој је јело (Škaljić), *биџи хасул* „смекшати“: Со се меће зато ... и да коријен (купуса) буде хасул (да смекша) Високо, *хасул* „очишћен, уредан“, adv. „учињено, урађено“ Херц. (грађа РСА); *асел* Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *асџ* Косово (Елезовић I), *асџ* Призрен (Чемерићи); *асол* т. „добит, оно што кмет даје господару“ далм. Подгора (RJA; РСА), као придев „укусан, лепо приправљен“ (Škaljić); такође *асули* adj. indecl. „добар, напредан, користан“, и као adv.: Он граби да се обогати, па и туђе присваја, али му то кад-тад неће бити асули Златибор, Злакуса; *асулан*, -лна, -лно adj. „добар, миран (о детету)“ Дробњак (РСА), „id.; повољан; који све одобрава; ушкопљен“ Ускоци (Станић), **хасулан* „укусан (о јелу)“: Кућно је јело хасулније од ашчинског (Škaljić s.v. *hasulni-ji*); *асулнић* т. „миран, благородан човек; миран во“, *асулица* f. „мирно женско чељаде; мирна крава или овца“ Ускоци (Станић); такође *асџелен*, -лна, -лно „добар“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *асџен*: Несџм бџх асџен „није ми баш добро“ Тимок (Станојевић), *асџан* „свестан, при себи“ ји. Србија (Богдановић III); глагол *асулиџи* impf. „производити; приправљати, спремати“: Од лијепе руде маџедонске | што асули стамбулска дворница НП Босна — Хоџеш ли ове јесени асулити кисели купус? Херц. (РСА), (*у*)*асулиџи* (im)pf. „умирити; уредити; кастрирати коња“: Морам уасулити коња, не да се ни товари ни јати Прошћење (Вујичић), (*у*)*асулиџи* (се) „id.“: Ђли ми уасулиџи ђнџг пастџа? Ускоци (Станић), *асулиџи* „доводити у ред, чинити послушним; јаловити“: Мајку није слџшаџо, ал га таџо, изглџдџа, својски асџлџе, *уасулиџи* pf.: Уасулиџо сџм крмџчу Васојевићи (СТИЈОВИЋ), „људски урадити“: Зар неки да ти уасули кај што ваџа Косово (Елезовић I), *уасули* 'им „припремити“: уасули'иџо-сам њџву Гораждевац (Букумирић I), и са *х-*: *хасулиџи* impf. „чинити, уређивати“ Херц. (грађа РСА), (*у*)*хасулиџи*: док је питу толико ухасулила, да је била макар у својатлуку с правом алвом; такође *асолиџи* impf. „уређивати, приправљати да нешто буде добро за намењену сврху“: Све се стави да преноћи, да се земља „кисели“. Сутрадан треба земљу „асолити“ БиХ, *уасолиџи* pf.: Земља се гази обема ногама, при чему се дрвеном лопатом згрџе на средини док се добро не „уасоли“, лончарска терминологија (Škaljić 317, 629), „довести у ред“ ЦГ, Ко би ... виловита коња уасолио? Лика (RJA), *ухасолиџи* се „постати добар, укусан, какав треба (обично о

јелу)“: у којој се кади држи шљива, најбоље се у њој купус ухасоли Високо (РЈА).

• Од тур. *hasil* „добит(ак), корист, резултат; произведен, урађен, стечен, добивен“, дијал. и „вредан, способан, вешт; укусан“, ар. порекла (Skok 1:66; Škaljić 317; уп. DS 2299; SDD 707); уп. мак. *асол*, *асолен*, *асолно*, буг. *àсален*, *асълен*, *àсолен*.

За с.-х. значење „укисељен (о купусу)“ уп. тур. *hasillamak* „штавити кожу, киселити тесто“, *hasil* „слана вода (припремљена за штављење коже)“, за „шкопити“ исти глагол у значењу „чистити“ (уп. и с.-х. *йочистийити* „ушкопити“), *hasillanmak* „привићи се, припитомити се (о животињама)“ (DS 1.c.), истог крајњег порекла и асап. Облици *àсул*, *àсъл*, *асулан* у значењима „добар, миран, како треба, честит, солидан, уредан“ можда и у вези са тур. *asil*, *asli* „главни, темељни“ < ар. *aşl* „темељ, корен, принцип“ (уп. асли), особито с обзиром на тур. дијал. *aselsuz* „неваспитан“ (DS 341), уп. с.-х. дијал. *йачан* „присебан“, буг. *àсъл* adv. „управо, тачно“ (БЕР 1:18–19), алб. *asëll* „урођен, изворан, исправан, тачан“ (Çabej 2:93). Није искључено да је на нашем терену након губљења *х-* дошло до укрштања рефлекса тур. *hasil* и *asil*: у најмању руку *хасул-бисер* НП БиХ (грађа РСА) биће исто што и *аз-бисер* „прави бисер“ (в. ас¹).

асум *àсум* т. „душманин, злотвор“ (РСА) в. хасум.

асура *àсура* f. „простирка од рогозине“ (Вук 1818; РСА), Војв. (РСГВ), Невесиње, Семберија (грађа ЕРСЈ), *асура* Косово (Елезовић I), Вршац (РСГВ), Жумберак (Skok 1:659), *асъра* Косово (Елезовић I); и са *х-*: *хасура* (РЈА; грађа РСА), израз: *извући коме (х)асуру* „подвалити коме, насамавити кога“ Србија; изведенице *асурица* f. det., *асурче* п. Србија, *асурчина* f. augm. Дучаловићи, *асурачки* adj. „исплетен као асура“ НП, *асурачки* adv. „на начин као што се плете асура“ НП; *асурџи* т. „занатлија који израђује асуре“ (РСА), *асурџија* „id.“ (Вук 1818), Војв. (РСГВ), Расина, *асурџиница* f. „радионица за израду асура“, презиме *Асурџић* (РСА); овамо можда и *арсура* „покривач на колима“ Свиница (Томић I). — Од XVII в. *асура*, такође *хасора* Белостенец (РЈА), 1803. *хасгра*, 1666. *хасурџија* (Михајловић).

• Од тур. *hasır*, дијал. *asır* „id.“, *hasırcı*, ар. порекла (Skok 1.c.; Škaljić 318; уп. DS 343). Балкански турцизам, уп. мак. *асура*, буг. *(х)асър*, рум. *hasur*, алб. *hásërë*, *asër*.

Уп. и Стаховский 1967:198; Mollova 1982:60.

ат¹ *айи* т., *айови* / *айи* pl. „коњ, обично племените пасмине“ НП, НПосл, Босна (Вук 1818; РСА), Левач (Р. Симић, СДЗБ 19:508), Загарач (Ћупићи), „јахаћи али неуштројен коњ“ Косово (Елезовић I), „снажан, угојен коњ“ Бјелопавлићи (Ћупић 188), „добар коњ“ Радимља (Томић II), *айи*, *айови*

pl. Пирот (Живковић), *аџи*, *аџове* pl. „ждребац, неуштројен коњ; јахаћи коњ добре пасмине“ Призрен (Чемерикић); *аџлър* „ат“: на џа, на атлара НП, *аџлари* pl. Косово (Елезовић I), *аџлари* pl. Призрен (Чемерикић); изведенице *аџе*, *аџеџа* n. dem. (Вук 1818), *аџе*, *-еџа* XIX в. Јагодина (РСА), *аџкиња* f. „кобила“ (Вук 1818), НП Херц. (RJA), *аџкиња* „кобила добре пасмине; ждребица“ Призрен, „лепа, допадљива жена“ ТЈ зидара *ibid.* (Чемерикић); *аџлија* m. „коњаник“ НП Вук (Вук 1818; РСА), Ускоци (Станић), coll. „коњица“ НП Босна (РСА), *аџлија* „војник коњаник“ Призрен (Чемерикић); и са (секундарним) *x*:- *хаџи* НП Вук, Дубр. (RJA), Србија, ЦГ, БиХ, Хрв., *хаџица* f. (грађа РСА), *хаџкиња* НП (RJA), Србија, *хаџлија* *ibid.*, ЦГ, БиХ (грађа РСА). — Од XVIII в. (*x*)*аџи*.

• Од тур. *at*, „id.“, *atli* (Skok 1:73; Škaljić 104). Балкански турцизам, уп. мак. *аџи*, *аџлија*, буг. *ат*, *атлија*, рум. (*h*)*ат*, *атли*, арум. (*h*)*ат*, алб. *ат*, нгр. *аџи*. Облик *аџлър* сингуларизацијом тур. множине *atlar*. За порекло тур. речи в. Еген 24; Севорџан 1:197–198. Уп. атмејдан.

ат² *аџи* m., *аџови* pl. „благо узвишење које раздваја два атара“: то неки јароши тамо били, аџови се звали Војв. (РСГВ), „благо узвишење, брежуљак“, мтоп. *Мали аџи*, *Велики аџи*, *Дебели аџи* *ibid.* (Михајловић 1970:155); такође *хаџи* „релативно издигнут појас земљишта, који није водоплаван“ Банат, чест мтоп., нпр. *Дебели хаџи* код Иђоша од 1562, некад село (П. Ивић, СДЗБ 40:13).

• Од мађ. *hát* „леђа“ (Михајловић l.c.).

Банатски топ. *Орловаџи*, забележен 1660–1666. као *Орлохаџи* од **Орлов хаџи* (Ивић *op.cit.* 15). Уп. аџанка, аџибур.

ата *аџа*, *-а* m. (sic!) „штета“: Ата је Бџа да му назџеш — Ата ће те бџит на пџт да га срџнеш Косово (Елезовић II 495), *аџаја* f. „штета, несрећа“: Фе учини никоју атају — Нашла га атаја, изгорела му дугања — Атаја га нашла (клетва), *аџајан*, *-јна*, *-јно* adj. „несташан, који греша, који чини штету, зао“, одагле *аџајник* m. „несташко, штеточина, злоћа“, *аџајница* f., *аџајниче* n. Призрен (Чемерикић); *аџалија* m. „онај који доноси несрећу, баксуз“: За Прокопија држе да је аталија, и наводе многе несрећне случајеве, да су се десили на овај празник (РСА), *аџалија* adj. indecl. „ризичан, баксуз“: Атаџија је та раџта — Атаџија чџовек Косово (Елезовић l.c.).

• Од тур. *hata* „(по)грешка; грех, злочин; промашај“, *hatalı* „(по)грешан, фелеричан“, *hatalı* „кобан“, ар. порекла (Skok 1:73–74; уп. TSS). Балкански турцизам, уп. мак. *аџалија*, буг. *хата*, *хаталија*, арум. *hătae*, *hatalı*, алб. *hata*, нгр. *χατᾶς*.

Облик *аџаја* са домаћим проширењем *-ја* као у одаја, уп. *азаја* поред *аза*.

атар *ait̪ār*, -a m. „земљиште које припада једном селу, месту, области“ (Вук 1818), Гужа, „ограђено земљиште или имање“ Шумадија (РСА), Војв. (РСГВ), „општинско земљиште“ Богишић (РЈА 3:582), *ait̪ār* „id.“ Чумић (Грковић), Радимња (Томић II), „пољопривредно земљиште ван насељеног места“, *ait̪ār* „id.“: По ба̀шчинама гáјимо по̀врће, а у атáру жíто и куку́руз, „одређено подручје на коме лове рибари из једног места“; изведенице *ait̪ārица* f. „мали брег који раставља атар“ Војв., *ait̪ārчић* m. dem. Вршац (РСГВ), *ait̪ārија* „сусед по имању у истом атару“: Свађе се међу селацима највише дешавају кад су комшије атарије с имањима Хомоље (РСА); сложеница *ait̪ār-бáнак* m. „начин окопавања винограда“; израз *закључаји айт̪ар* „вратити се последњи кући с њиве“ Војв. (РСГВ); и са x-: *хáйт̪ар* (РЈА), Војв. (Вук), НПр Вук, Банат, Србија, Дубр., Ђалски (грађа РСА); деноминал *хáйт̪ариии се* impf. „граничити се“ (Hadrovics 260). — Стрп. *хатафь* 1381. (Даничић), 1770. *ait̪ār* (Михајловић).

- Од мађ. *határ* „граница; гомила камења“ (Skok 1:73; Hadrovics l.c.). Источноевропски хунгаризам, уп. слн. *határ*, слч. *chotár*, укр. *хотар*, рум. *hotár* (Skok, Hadrovics l.c.; MNyTESz 2:74; Bezljaj 2:73).

Друкчије Bezljaj 1:192, који изводи мађ. реч из јужнословенског; иначе се она тумачи као домаћа изведеница од *hat* „моћи, имати власт; продреги“ (MNyTESz l.c.); у том случају између *хáйт̪ар* и котар, упркос великој сличности у облику и значењу, не би постојала генетска веза, већ би се једино могло узети да је друга реч претрпела семантички утицај прве (тако Hadrovics l.c.); није, ипак, искључено да су и мађ. *határ* и слов. **kotarь* позајмљенице из заједничког извора (за ову другу реч уп. најскорије Loma 2000:111).

атара-патара *ait̪ара-йáйт̪ара* прилошки израз „тамо-амо, одовуд-одонуд (каже се за неког кад се батрга или посрће)“: Забатргао се озго па атара-патара те на мене Параћин, Ми седимо, а тек нешто из помрчине па атара патара, право на нас! Лепеница, *ait̪ара-бáйт̪ара, јáйт̪ара-йáйт̪ара* „id.“ Левач; *аст̪ара-й̪ара*: Иде астарата-тара, као да је пијан Рудник, *араја-й̪ара* НПр (РСА).

- Парна реч експресивног значења и непостојаног гласовног лика, без поуздано установљивог етимона.

Са формалне стране, може се говорити о удвајању односно варирању помоћу (псеудо)префикаса фонетског језгра *й̪ара*, вероватно ономатопејског порекла, уп. значењем близак глагол тетурати се код којег је сличан гласовни склоп такође подвргнут редукацији. Код парних речи овог типа могућ је и утицај турског творбеног модела (Петровић 1993), уп. *й̪арáф-й̪арáф* „куд који, на све стране“ s.v. тараф. В. још аврљ-баврљ, тандара-мандара, чат-пат, шатра-патра.

атенто *ait̪ēnt̪o* adv. „пажљиво, мирно, помно“ сз. Бока (Musić), Пераст (Skok 1:74), Дубр. (Бојанић/Тривунац), Корчула (Vinja 1:27), *ait̪ēnt̪o*

„id.“: Jâ sam ga atênto slûšao — Stôj atênto и slûšaj што ти прђфесор збђри ји. Бока (Lipovac-Radulović), Врграда (Jurišić), Трогир (Geić/Slade-Šilović I), Комижа, *атиѣнто* Сењ (Vinja I.c.), *атиѣнто* Брусје (ČDL); придев *атиенати*, *-ѣнтиа*, *-ѣнтио* „пажљив, опрезан“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *атиѣнти* Брусје (ČDL).

• Од ит. *attento* „id.“ < лат. *attentus* (Skok I.c.).

Ит. реч је пореклом партицип од *attendere* „пазити“, одакле *атиѣндиши* impf. „пазити на некога или на нешто, старати се о некоме“ Дубр. (Бојанић/Тривунац).

атеш *атиеш* m. „ватра“: Атеш! (огањ) — викну Амица, и, за тили час, сву механу обузе пламен Милићевић; као adj. indecl. „пламени, огњени“: поразео га свети Аранђел својом атеш-сабљом Ђоровић, фиг. „брз, хитар“: Навезе се у атеш ђемије, | Пак заједри низ то море сиње НП Вук (РСА), *атиешу* adj. indecl. „ватренасте боје“; *атиешлук* m. „горњи део мангале у коме се држи жар и где се стављају цезве с печеном кафом“ (Škaljić).

• Од тур. *ateş* „id.“, *ateşi*, *ateşlik*, дијал. *ateşluk* „кухињска пећ“ (Skok 1:74; Škaljić 104; уп. DS 368).

Позајмљеница ограничене употребе, која ни у једном значењу није представљала конкуренцију домаћим терминима огањ и ватра (са овим другим је, у крајњој линији, истог порекла, будући у турском из перс. *āteš* < стиран. *ātarš*, *aṣr-*). Уп. Eren 24; Stachowski 1998:29–30. Синтагма *атиешуен-ѣмин* adj. indecl. „осигуран од пожара“ < тур. *ateşten emin* „id.“ (Škaljić I.c.).

атибур *атиубур* m. „кожа од црне овце која се ставља преко седла при јахању“ (Вук 1818).

• Од мађ. *hátibőr* „кожа са леђа“ (Skok 1:74; Hadrovics 122).

Мађ. реч је сложеница од *hát* „леђа“ и *bőr* „кожа“. Једина с.-х. потврда код Вука, одатле у РЈА и РСА. Пада у очи супституција мађ. *ő* > с.-х. у: очекивало би се *e(ø)*, уп. Hadrovics 48, али има примера за мађ. (кратко) *ö* > с.-х. у као *туркуљ* < *törköly* (id. 46). Уп. ат².

атлас *атилас* m. „сјајна свилена тканина“ Србија, заст. *атилаз* „id.“ (РСА), *атилас* Вршац (РСГВ), *атилас* Призрен (Чемерицић), *атилаз* / *атилас* Косово (Елезовић II 495), *атилаз* Пирот (Живковић), Призрен (Чемерицић), *атилез* m. поред *атила* f. Гласинац (грађа ЕРСЈ); придеви *атиласни* / *атиласни*, *атиласки* „који је од атласа“ (РСА), *атиласки* Војв. (РСГВ); *атиласкиња* f. „кошуља од атласа“ Оток; такође *атиласли* / *атиласли* adj. indecl. Босна (РСА). — Од 1733. *атилаз*, 1766. *атилас* (Михајловић).

• Од тур. *atlas* / *atlaz* „id.“, *atlaslı*, ар. порекла (Škaljić 104). Балкански турцизам, уп. мак. *атилаз*, *атилас*, *атилазлија*, буг. *атлаз*, *атлазен*, рум. *atlás*, арум. *atláze*, алб. *atllás*, нгр. *ατλάζι*.

Уп. Stachowski 1992:18.

атлог *aitlog* m. „густа слина која се избацује кроз уста“ Врање (Златановић).

- Нејасно.

Из формалних разлога тешко се може поредити са талог, а из семантичких са **ot-logъ*, **ot-ložiti* „одложити“.

атљав *aitlav*, -a, -o adj. „аљкав“ Барања (Вук; РСА), „неуредан, немаран“ Г. Рибник (грађа ЕРСЈ), *aitlav* „неуредан; нескладно обучен; расклиманог корака“ Банија и Кордун (Петровић Д.), *aitlav* „неспретан, трапав“ Кордун (грађа ЕРСЈ); *aitlavosti* f. (РСА).

- Нејасно.

Можда метатезом од *aitlav*, в. аптав, или заједно са *bitlav* „кљкав, бангав (о старачким рукама, о ногама певца“ Злакуса, Босна (РСА) декомпоновано од *оба-итлати* < **obъ-iti* / *ti*, у вези са стсл. *tlъiti* „трулити, гњити“, с.-х. тља „болест на житарницама“, *itlen* „труо“ (Skok 3:478), уп. *obaitlati* „изнемоћи, одрвенети, обамрети (о ногама, рукама)“ поред *obaitlaviti* „id.“ Ускоци (Станић), в. батпати. Друкчије Даничић: од мађ. *hatlatni* „радити којекако“ (RJA 1:120), за њим и Skok 1:31, који пише *hatlani*, стављајући овамо, поред *aitlav* (в. аљкати) и *aitlav*; за овај мађ. глагол није се нашло потврде, детаљније в. Петровић 1994а. Могло би се поредити још *aital* m. „онај који је лоше одевен, одрпанац“ Драгачево (Ђукановић II), али само под претпоставком да је ту -ā- секундарно и да је основа изворно гласила *aital*-. Сазвучна реч сличног значења чак. *raitlav* „кривоног, пачјег хода“ Дуга Реса и Карловац (Pegušić I 58) можда од **raitlaviti*, *raitlav*.

атмаца *aitmāca* m. „кобац или соко обучен за лов“ Маглај (РСА), *aitmāca* „id.“ Косово (Елезовић I), *aitmāca*, топ. *Aitmāca* f. Призрен (Чемерићи); такође *акмаца* БиХ, Слав. (Вук 1818; РСА), презиме *Акмаџић* (РСА). — Од XVII в. *Айтмача* Пољички статут (RJA).

- Од тур. *atmāca*, дијал. и *акмаса* „кобац, јастреб“ (Skok 1:20; Škaljić 105; уп. DS 159). Балкански турцизам, уп. мак. *aitmāca*, буг. *атмаџа* (Геров), *Атмаџа* ЛИ у народној песми (БЕР 1:20), арум. *астаџаје*, *ахтаџаје*.

атмејдан *aitmejdān* / *ait-mejdān* m. „коњска пијаца; коњско тркалиште, хиподром“ (Škaljić), мтоп. *Aitmejdān* место у Сарајеву (Вук; Škaljić), *Ait-mejdān* „id.“ Босна (РСА; Škaljić), *Ait-mejdān* „некадашње коњско тркалиште призренских Турака“ Призрен (Чемерићи). — Од XVII *aitmejdān*: На атмејдан, ди их пси деру, метат’ голе трупе Гундулић (RJA; уп. и Михајловић).

- Од тур. *at mejdān* „id.“ (Skok 1:73; Škaljić 105); уп. буг. *атмејданъ* (Геров), топ. *Ат мегдан* (БЕР 1:19).

Оба дела тур. синтагме одражена су у српско-хрватском и самостално, уп. ат¹, мегдан.

аторзио *aitörziо* adv. у изразу *ићи / ходати аиторзио* „ићи полако али сигурно“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), *ходити аиторзио* „скитати се, тумарати“ Брусје (ČDL), Божава (Skok 1:74); *aitörziо* „знатижељно, напето“: Сви стоју аторзијо ка’ ће доћ риба Смоквица; „узалуд, утаман“ Сали, Вели Рат (Vinja 1:27), Кућиште (Skok l.c.); *aitörziо* „упропаст“ Бакарац и Шкрљево (Turina/Šepić); *itorziјати* impf. „гледати уоколо“, *наиторзијати се* pf. „уморити се тражећи нешто“ Орлец (Houtzagers 381).

• Од вен. (*andar*) *a torsio* „скитати се“ (Vinja l.c.).

Виња усваја ову етимологију за сва набројана значења, објашњавајући њихово варирање афективношћу израза, док Skok l.c. раздваја хомониме *atörzijo*², горе наведеног порекла, и *atörzijo*¹ у значењу „утаман“, који изводи од ит. *a ritroso*.

атула *aitула* f. „греда или банак на којима почива кровна конструкција“ (Вук 1818), Билећа (РСА), Загарач (Ћупићи), Ускоци (Станић), „греда у зиду од ћерпича ... као појачање“ Косово (Елезовић I), „греда и ограда на диванани“ Босна (Skok 1:75), „греда као чивилук“ Пријепоље (грађа РСЈ), „испуст на зиду са унутрашње стране, банак“: Део зиданог темеља припуштен унутра ... служи за оставу Качер (РСА), између мутвака и долапа је атула, изнето место као клупа за склањање ствари Колубара и Подгорина (СЕЗБ 8:436), „клуба од камена или опеке дуж зида“ Златибор (РСА), „простор испод греде или рога у кући“ Ускоци (Станић), Прошћење (Вујичић), „мала остава, мазгала; пећница; део коњске опреме“ Ускоци (Станић), „део разбоја који спаја ставнице“ Босна (РСА), „банак“ Љептанско, *aitула* „id.“ *ibid.* (Тешић 259), *aitула* „четвртаста дрвена греда која се хоризонтално узиђује у равни зидова од ћерпича или камена“ Призрен (Чемерикић), *aitула* „дрвена полица“ Лужница (Манић), „банак“ Пирот (Живковић); *aitултача* f. „гредица која се ставља по атули да се не би осипала“ Дучаловићи (РСА); и са х-: *хaitула* „једна од греда које носе кровну конструкцију“ Херц. (грађа РСА); такође *aitул* m.: У кући дуж дува-ра постоји ат² л, атула или пезуљ, на њему је брашно или жито у врећама, котарице и друге ствари Власина (РСА s.v. *aitула*); *aitула / афитула* f. „греда крајем изнутра, на којој друге греде стоје“ ЦГ (Вук; РСА), *aitула* „греда на коју се наслања кровна конструкција“ Стара ЦГ (Пешикан).

• Од тур. *hatıl* „хоризонтална зидна греда“ (Skok l.c.; Škaljić 321). Балкански турцизам, уп. мак. *aitула*, *-итли* „камен темељац“, буг. *хатџ* „велики камен уграђен у темељ зграде“ (Геров), алб. *hátulla* „греда на крову или у зиду; шупљина под стрехом“ (уп. R. Bernard, БалкЕ 8/1965/2:82).

Уп. и Stachowski 1992:18. Облик *афѣи*- < **ахѣи*- метатезом од *хайѣ*- (Skok l.c.). Овамо можда, са тур. *ι* > *а*, ороним *Аѣиала* Азбуковица (СЕЗБ 26:474).

аћанка *аћанка* f. „бритва кривих корица“ Барања и Срем (РСА).

- Нејасно.

Наизглед образовање етника попут *ласовка* „окована бритва“ Бучум и Бели Поток (Богдановић I), по селу *Ласово*, у том случају од топонима *(*Х*)*аѣи*, уп. у Банату *Дебели хайѣ*, *Орловатѣ* s.v. ат², презиме *Аћански* Војв. (РСА). Са друге стране, РСА 1:198 s.v. упућује на синоним (?) *очањка* (нема у грађи РСА!). Уп. можда још тур. *çeng* „рука, шапа, канџа; завинут, с куком, крив“ < перс. *çenk* „кука, канџа“ (уп. Skok 1:293 s.v. *çanjak*).

†**аће** стерп. *аће* conj. „ако“: *аке кѣто уаѣ манастирѣскихъ люди бѣжи ... да се вѣракоу — аће ви кои нашѣ чловѣкѣ уаѣшале, да е воланѣ понти; такође аце* „id.“ (Даничић); кајк. *аће* Гола (Večenaj/Lončarić).

- Од псл. **at'e* (поред **at'i*, *аће?*), уп. стсл. *аце* поред *јаце* „ако“, стпољ. *јасу* „само“, струс. *аче / ачи* „ако, иако“ (ЭССЯ 1:90; SP 1:164; ESSJ 2:35–38; ESJS 1:51).

Највероватније спој везника **а* (в. *а*¹) и алегро-облика 3. sg. praes. **t'e* < **xot'e* (Skok 1:1; тако већ Лавров, уп. ESSJ l.c.), уп. с.-х. дијал. *акоће* „ако, нека“ (РСА; в. ако), стерп. обрте као *акѣ сѣхѣ* (Даничић). А. Gallis, *Scando-Slavica* 11/1965: 110–121 полази од споја *а* и заменице **кѣто*, *ѣѣто*, при чему је приморан да стерп. облик са -*ћ*- прогласи секундарним посрбљењем црквенословенског са -*шиѣ*-, док пољски *јасу* оставља без објашњења. Уп. још ЭССЯ l.c. (**atje* ~ лат. *etiam*), SP, ESSJ, ESJS l.c.

аћенар *аћенар* m. „лице колута за качкавал“ (?): Това је аћенар, ка се тека туре погачете у калѣп Пирот (грађа РСА).

- Нејасно.

Можда од туризма *ћенар* „крај, граница“ са секундарним *а*-.

***аћкати** *аћка* impf. 3. sg. „терати, подстицати“: Све да га аћкам: ајде, ајде! Алексиначко Поморавље (Богдановић II).

- Нејасно.

Можда варијанта од *ајкаѣи*, в. ајати¹. Уп. и узвик за терање коза *аћ!* (РСА) или говеда *аћке / аћуке* Змијање (грађа ЕРСЈ), глагол *аћкаѣи* „викати *аћ*, *аћ!*“ Книн (РСА).

аћула *аћула / аћула* f. „будала“ Пљевља, Херц. и ЦГ (РСА), *аћула* m./f. „плаховита, ветропираста, неразумна особа; будала, сметењак; страшило“, и као надимак, *аћулѣс*, -*ѣи*, -*ѣи* adj. „ветропираст, луд, луцкаст, настран; плашљив; диваљ“ Ускоци (Станић).

- Нејасно.

Уп. турцизам ђуланија „id.“, посведочен и у Ускоцима, тамо и *àħŷp* т. „id.“ (Станић).

ауз в. авуз.

ауна *ауна* f. „врста ћитајке (памучне тканине)“ Параћин (РСА).

• Нејасно.

Вероватно новија туђица (у Параћину је од XIX в. била развијена текстилна индустрија). *Ћићајка* или *кићајка* је „памучна или свилена тканина са утканим шарама, пореклом из Кине“ (РСА 9:504).

аф¹ *аф* т. „фине длачице на лицу вунене или свилене тканине, рудица“:

Кад спадне у чохе аф, онда се виде жице (Вук, одатле RJA, РСА), *аџ* „id.“ Косово (Елезовић I); *авли* adj. indecl., само у *авли-марама* „велика бела марама којом младе и жене покривају лице“ (Вук 1818 s.v. *женидба*), НП Срем, Сарајево (РСА), *авлија* f. „id.“ Србија (Вук 1818 l.c.; РСА), *авлија* „врста узане а дугачке мараме за отирање руку, убрус, пешкир“ Косово (Елезовић I), *авлија* f. „бео и ситно чупав фабрични пешкир, дуг око три, а широк око пола метра, којим су се за време турске владавине покривале Српкиње, Цинцарке и Арнаутке римокатоликиње у народној ношњи кад су ишле по вароши“ Призрен (Чемерићић); изведеница *авлијанка* f. „дугачка бела памучна марама којом мушкарци омотавају главу о великим празницима“ Скопска Црна Гора (РСА, асс.?) и са *x-*: *хав* т., *хавка* f. Босна (Škaljić), *хавлија*, *хавли-махрама* „невестинска марама“ (Вук), НП ЦГ, БиХ, *хавли-кошуља* (RJA), *хавили* (*махрама*) (Škaljić).

• Од тур. *hav* „id.“, *havli* „маљав, паперјаст; убрус“ (Skok 1:11; Škaljić 321–323). Балкански турцизам, уп. буг. (*x*)*av* „танка влакна с једне стране платна“, *хавлиа* „огртач за купање“ (Skok l.c.), алб. *havllí*.

Овамо можда, са метатезом, *аџа* f. „марама у игри прстена“ (Вук 1818 s.v. *џрстен*; РСА). За порекло тур. речи в. Egen 174.

аф² *аф* т. „опроштај“ Босна, само у изразу ~ *учиниџи* „опростити“ НП Вук, Травник (РСА).

• Од тур. *af* „id.“, ар. порекла (Škaljić 72).

Израз *аф учиниџи* је полукалк од тур. *affetmek* „id.“. Уп. афат.

афан *афан*, -а т. „туга, брига, јад; задуха проузрокована неким душевним стањем“: Каже се: Што те ватају афани? сз. Бока (Musić), „руменило у лицу настало кад крв појури у главу“: *џхитио* ме афан — *хитају* ме афани; *џасти* у афан „онесвестити се“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *афџан* „несвестица“ Потомје, Цавтат (Skok 1:11), *афџан* „id.“ Корчула, афан Шибеник (Vinja 1:14), *афџан* „id.“; зло, депресија“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), *афџан*

„несвестица“ Трогир (Geić/Slade-Šilović I), Раб, Божава (Skok I.c.), *аф^оџн* „id.“ Вргада (Jurišić), *аф^он* Комижа (Mardešić-Centin), *аф^он* Брусје, Драчевица (ČDL); такође *аф^анаџи* m., *аф^онџи* Вис (Vinja I.c.); глагол *аф^анаџи се* pf. „зацрвенети се у лицу“ Дубр. (Бојанић/Тривунац), *аф^анаџи* „онесвестити се“: Афанало га је Комижа (Mardešić-Centin), Брусје, ~ се „онемоћати“ Драчевица (ČDL), *аф^анаџи се* „изморити се“, *аф^анаџн* pt. pf. pass. „изнурен, онесвешћен“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), *аф^анавати* се impf. Дубр. (Бојанић/Тривунац), *аф^анаџаџи* Брусје, ~ се, *офан(џв)аџи* (се) Драчевица (ČDL).

• Од вен. *afano*, ит. *affanno* „туга, брига; тешко дисање“, вен. *afanar*, ит. *affannare* „узнемирити, ожалостити (се); мучити (се)“, нејасног крајњег порекла (Vinja, Skok I.c.).

На с.-х. терену преовлађује конкретизовано значење „несвестица (и сл.)“. Skok I.c. ставља овамо облик *афамџи* Божава, објашњавајући га дисимилацијом.

афат *аф^аџи / аф^аџи* m. „предах, опроштај“: Њч му аф^ат не д^а Косово (Елезовић I), *аф^аџи*, *-аџа* „предах, рок, време, мир; као кад би се рекло *оџвориџи око*“: Дотрча да ни каже њи умрела алка Ванка и једн^к се врати, ни аф^ат биле не узе — Потеже алџију и данге, данге, данге, на место га уби, ни аф^ат му не даде — Тражи му борч, аф^ат му не дава тај проклџтник аџија — Свејено му џамка, аф^ат нема от џега, деминутив *аф^аџика* f.: Куку што гу је погано тој детиште, аф^атку гу не дава Призрен (Чемерикић).

• Вероватно од алб. *afat* „тренутак, рок; предах“.

Алб. реч нема поуздане етимологије; Çabej 2:11 помишља на тур. *af* „опроштај“, *affetek* „опростити“, уп. аф². Из семантичких разлога није прихватљиво извођење од тур. *afet* „несрећа, стихија“ (тако Елезовић I 22), уп. афет.

аферим *аф^ерим* interj. за одобравање, похвалу: „алал (ти) вера, браво!“ (Вук 1818), Босна, НП Вук, Његош (РСА), Бјелопавлићи (Ћупић 188), Прошћење (Вујичић), m. „захвалност, похвала, одобравање“ НП, НПосл Вук, Херц (РСА), pl. „јуначења у младости и ранији разуздан живот“: стигли га стари аферими БиХ (Škaljić), *аф^ерим* „браво, тако је!“ Загарач (Ћупићи), *аф^ерим* interj.; m. „похвала, слава“ Косово (Елезовић I), *аф^ерим* узвик за одобравање и за прекор Призрен (Чемерикић), *аф^ерим* узвик неодобравања: Ђ аф^ерим, то неће бити Вршац (РСГВ), *аф^ерим* „зар тако?! наопако!“ Црна Река (Марковић I), „браво!“ Лесковац (Митровић); *аф^ерин* „id.“, *ав^ерим* (РСА), Ускоци, *ав^ером* поред *ав^ера* ibid. (Станић); и без *а-*: *ф^ерим* НП Вук (RJA); *аф^еримљк* m. „похвала, слава“ Косово (Елезовић II 495); деноминали *аф^еримџи* (im)pf. „захвалити, захваљивати, честитати“, *аф^еримсџи* (РСА), *ав^еримсџи* Ускоци (Станић), *аф^еримсџи* (Škaljić). — Од XVIII в. *аферим* (RJA; Михајловић).

„станодавац“ поред *фиѿов^оа*, *фиѿув^оа* „id.“ Вргада (Jurišić). — Од XV в. *фиѿи*, 1582. *нафиѿиваѿи*, од XVII в. *фиѿаѿи* зап. писци и лексикографи (RJA).

• Од вен. *afito*, *afitar*, *afital* „id.“ < срлат. *affictare* (Vinja l.c.). Skok l.c. полази од ит. *affitare*, а за облик са очуваном лат. групом [kt] *афикаѿи*, *-киѿа*, одатле метатезом *афикаѿак*, *-ѿика* (РСА), који се донедавно чуо у Боки, допушта да је далматоромански остатак, док га Vinja l.c. због изостанка промене *kt* > *jt*, просуђује као позни латинизам. Облик са аферезом *фиѿаѿи* вероватно декомпозицијом *о-фиѿаѿи*, од њега као поствербал *фиѿи*?

ах *ах* interj. за исказивање заноса, изненађења, дивљења, бола, страха, молбе, жеље, клетве, гнева: Ах! тешко си мени НП Вук (Вук 1818; РСА), Радимња (Томић II), Галипољци (П. Ивић, СДЗБ 12:320), *ах* Свиница (Томић I); такође *аг / аѿ / аѿ / аѿ*: *Аг мѣнѣ кѿкѿвцу Ускоци* (Станић); и са губљењем *-х*: *а!* (Вук 1818); *ахѿи*, *-аѿ* impf. „узвикивати *ах!*“, *ахѿаѿи* „узвикивати *ах!* или *аха!*“, *ахнуѿи* pf. (РСА). — Од XVI в. код дубр. писаца (RJA).

• Од псл. **ахъ*, **ахати*, уп. мак., буг. *ах!*, слн. *ах!*, слч., чеш., глуж., длуж., пољ. *ах!*, рус., укр., блр. *ах!*; буг. *ахам*, *ахна*, слн. *ахати*, чеш. *ахати*, рус. *ахать*, укр. *ахати* (SP 1:152; уп. Skok 1:14).

Сазвучан узвик постоји и у другим језицима: лат. *ах!*, ствнем. *ах!*, нем. *ах!*, фр. *ах!*, енг. *ах!* (SP l.c.), уп. и рум. *аѿ*, алб. *ах!* interj., *ах* m. „жалост“ (Skok l.c.). За конструкцију са дативом у примерима као *ах мени* уп. рус. *ахти* (Фасмер 1:97), с.-х. *јао си га мени*. Експресивним и ономагопјским карактером речи објашњава се то што се у њој глас *х* чува и у говорима где иначе испада или се замењује. Уп. *ох*.

аха *аха* interj. за изражавање задовољства (RJA), Радимња (Томић II), *а-ха / а-ха* „id.“; и као израз злурадости, при присећању, досећању; такође *а-а / а-а*; *а-ха* (изговара се кроз нос) за потврђивање: „да!“, *а-а* „id.“ (РСА), *а-ха* Војв. (РСГВ), *а-а* Црна Река (Марковић I).

• Прасловенски узвик **аха* (?), уп. буг. *аха*, слн. *аха*, слч., чеш., пољ. *аха*, рус., укр., блр. *ага*, као узвик присећања и потврђивања (ESSJ 2:40–41).

У овој другој употреби са друкчијим нагласком, уп. чеш. дијал. *аха* (ibid.). Вероватно настало сливањем два самостална елемента, по Скоку *ах + а* (Skok 1:14), по другом *а + ха* (ЕСУМ 1:44; ЭСБМ 1:71); за прасловенски се овде, као и код *ха!*, реконструмује посебан *х*-глас: **h*, различит од обичног **x* (**ch*). Уп. *а²*, *ах*, *ха*.

ахар *ахар*, *-ара* m. „коњушница, стаја“ НП Вук, Херц., „двор, господска кућа“ ЦГ (Вук; РСА), „кућа или један њен део за мушкарца-газду и мушке госте“ НП БиХ, Босна, такође *аар*: Пак одшета коњу у аару, | Те отвори аар коњушницу НП Вук (РСА), *аар* „коњушница, стаја за крупну стоку“ Србија, г. Морава (Вук 1818; РСА), Г. Цапарде (Ђукановић I 271), Семберија (грађа

ЕРСЈ), Косово (Елезовић I), *ár* „проширење у старим варошким кућама код улаза у подрум, на које се стављају разни алати“ Врање (Златановић); и са *j*-: *jâr* „стаја, коњушница“ НП, НПр Вук, Србија (РСА), „id.“ Криви Вир (Ракић), *jâr* Врање (Златановић), „тор, обор“ Црна Река (Марковић I), *jър* „штала“ Тимок (Динић I); и са *x*-: *хахар* „коњушница“ НП БиХ (грађа РСА), *xâr*, *xáрови* pl. „id.“ НП, Србија (Вук; грађа РСА), „конак“ НП ЦГ (грађа РСА), полусложеница *àхар-òдаја* „гостинска соба“; *àхарскѝ* adj. НП БиХ; *àрџија* m. „коњушар“ Србија (РСА), *арџија* Призрен (Чемерићи), *харџија* „id.“ (грађа РСА).

• Од тур. (и дијал., заст.) *ahar*, *aar*, *ahur* „стаја“ (Skok 1:15; Škaljić 74; уп. DS 124–125; Stachowski 1998:27). Балкански турцизам, уп. мак. дијал. *a(a)p*, *јахар*, *ахър*, буг. *ахър*, алб. *ahúr*, нгр. *αχούρι*.

Облик (*j*)*âr* стегнут од *aar*, или на основу косих падежа првобитне промене **àхар*, *àхра*. Хапаксно *јуар*, само у стиху НП из Тимока: *Ја отѝди у нòви јуари* (Динић I), вероватно је настало неразумевањем обрта **у нови у ари*, са поновљеним предлогом ради попуне стиха. Тур. реч потиче од перс. *āhūr* „јасле“ (Egen 6; Stachowski l.c.); њен семантички распон у српско-хрватском раширен је можда укрштањем са *акар*, али сам по себи није необичан, уп. рус. *сарай* „шупа“ < тур., кипч., ујг., тат. *sarai* „кућа, двор, каравансарај; соба, преграда у стаји, шупа за кола“ < перс. *sarāi* „дворац“ (Фасмер 3:560).

ахбаб *àхбāб*, *-āба* m. „друг, пријатељ“, такође *àбāб* БиХ (РСА), *абāб* Косово (Елезовић II 491), *хабаб* Босна (грађа РСА); *àхбāйскѝ* adj. (РСА), *абāбѝца* f. „добра пријатељица“, *абāбѝство* n. „пријатељство“ Велико Блашко (Савићеве), *ахбаблук* m. „id.“ (РСА).

• Од тур. *ahbab* „id.“, *ahbarlik*, ар. порекла (Skok 1:15; Škaljić 74); уп. буг. *ахпāп(ин)*.

За *хабаб* уп. хабиб, истог крајњег порекла.

ахмак *àхмак* m. „будала, глупак“ БиХ; *àкмак* „id.“ *ibid.*, Параћин, хрв. *Дубица*; полусложеница *акмак-будала* „велика будала“ Сремац (РСА), *акма́ будала* Лесковац (Митровић); *áмак* „будала“ Врање, Лесковац (РСА, асс.?), *áмак*, *āма́ка* „id.“ Косово (Елезовић I); и са (секундарним) *x*-: *хàкмак* (Škaljić 75), Пирот (грађа РСА), такође *хàкман* (Škaljić l.c.); придев *àкмасѝ* „будаласт“ Хрв. (РСА), *àхмакасѝ* / *хàкмакасѝ* „приглуп“ (Škaljić l.c.); *àкмача* f. „глупа жена“ Хрв., *àхмачина* m. *augm.* Босна, *àкмачина* Лика, Банија (РСА), *амāкльк* m. „будалаштина, лудост“ Косово (Елезовић I), *амакльк* „id.“ Призрен (Чемерићи).

• Од тур. *ahmak* „глуп“, *ahmaklik*, ар. порекла (Skok 1:20; Škaljić l.c.). Балкански турцизам, уп. мак. *акмак*, буг. *ахма́к*, *ахмакльк*, рум. *астáс*, нгр. *αχμάκης*.

Уп. и Mollova 1982:41. На с.-х. терену дошло је до декомпозиције тур. основе одбацивањем *-ак* схваћеног као тур. суфикс у облицима *акмасѝ* и *(х)акман*. Проблематична је дефиниција врсте речи и значења *акмак* adv. „потпуно“, у примеру: *Акмак* ти тој не могу урабѝтим, па ћу прѝбам Лесковац (Митровић); и горенаведено *акма* у обрту: Он ти је *акма* будала исти извор дефинише као adj. indecl. „потпуни, тотални“.

ахмедија *ахмедѝја* f. „чалма какву носе хоце и хаѝије“ БиХ, такође *амедија* Србија, Вареш (РСА), *хамедија* Србија (РЈА).

- Од тур. *ahmediye* „id.“, ар. порекла (Skok 1:15; Škaljić 75).

ахтапод *ахѝаѝод* m. „хоботница, октопод, *Octopus vulgaris*“ (Вук), *ахѝаѝод* / *акѝаѝод* / *акѝаѝодѝ* Србија (РСА), *аѝаѝоѝ* (Вук), *аѝаѝоѝ* / *аѝоѝоѝ* „врста шаре на пиротском ћилиму“ Пирот (Живковић). — Стсрп. *октаподѝ* (РЈА), 1774. *ахѝаѝоѝ*, 1804. *акѝаѝод* (Михајловић).

- Од нгр. *о̀хта̀ло̀ди*, сргр. *о̀хта̀ло̀ди* < стгр. *о̀кта̀ло̀υς* „id.“, досл. „осмоног“, делом можда преко тур. *ахtapot* (Skok 1:15; Vasmer 1944:41). Балкански грецизам, уп. мак. дијал. *акѝаѝод* (Аргировски 62), буг. *ахтопѝд* / *ахtapѝд*, арум. *(u)htapѝde*, алб. *аftapѝth* / *eftapѝth*.

Књиж. *о̀кѝо̀ѝод* је скорашња позајмљеница преко европских језика.

ац *аѝ!* interj. за зачикавање деце, Србија (Вук, РСА); за дражење и туткање животиња: у селу Лепенац пљеваљског округа соколе бика да скочи на краву која води: киц, ац, ћу, мали!, *аѝке!* узвик за гоњење јаради, Далм., *а-ца-ца-ца* за вабљење коза, Кучи (РСА), *аѝ*, *аѝомо* за терање коза Загарац (Ћупићи); такође *јаѝ* узвик којим се вабе јарци (Вук), Козама се виче: коз-коз-коз, а јарцима: јац-јац-јац! Или јац-јацо-јац-јацо! зап. Босна, *јаѝ*, *јаѝо!* Шумадија, Подриње, Ужице, *јаѝ* за вабљење јаради, Хрв. крајина; за зачикавање: Кад једно дете има нешто лепо, а друго нема, онда се прво окрене другом и једнако виче: јац, јац ЦГ (РСА), Јац, јац — имам бритву, а ти немаш! Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *јаѝ* / *јаѝ* / *јаѝ* Ускоци (Станић); *јаѝко*: Козе се вабе у Лиму овако: Кеѝ! кѝзо! ... Само за јарчеве: Јаѝко! лаѝко!; глагол *аѝкаѝѝи* impf. „пружати неком нешто па трзати натраг кад хоће да узме, дражити, зачикавати“, *јаѝкаѝѝи* (се) „id.“ ЦГ, Херц. (РСА), *јаѝкаѝѝи* (се) Ускоци (Станић), *јаѝкаѝѝи* се: Чим добије нешто, он ми се јацка Васојевићи (СТИЈОВИЋ), *јаѝцнѝѝи* pf. Ускоци (Станић), *јаѝцнѝѝи* се Васојевићи (СТИЈОВИЋ).

- Нејасно, вероватно ономатопеја.

У функцији узвика којим се вабе јарци и јарад везује се са хипокористиком *јаѝа*, *јаѝо* од *јарац*, али то може бити секундарно. Уп. бац.

ацнути *аѝцнѝѝи* pf. „прекренути се, накренути се, нагнути се, накривити се, помаћи се, мрднути; једва, напорно покренути, помаћи; трепнути“ Уско-

ци (Станић), *ацнуџи* „id.“: Све је друго спаљено, само иконе нијесу ацнуле Бањани (грађа ЕРСЈ).

- Нејасно.

Најпре деминутивна творба од **xabnǫti* > анути, по моделу *гицнуџи*, гицати (: гибати).

ач *âc* m. „першун, *Apium hortense*“ Дубр. (РЈА).

- Романског порекла, од лат. *apium* „id.“, уп. ит. дијал. *accio* јуж. Италија, *ačca* Сицилија, алб. *aç* „копар, мирођија“ (Skok 1:5–6).

Даничић у РЈА 1:30 доводи у питање постојање речи, забележене само код Беле и Стулића, без потврде у живом говору, и сматра да је, као и такође непотврђени облик *âk* Дубр. (Вук), настала погрешним читањем фр. назива биљке *ache* из апотекарских каталога. Међутим, облик на -к се и данас чује: *âk* „першун“ Сплит (усмено М. Ђ.), уп. и рум. *âchiu* „*Apium graveolens*“ (Tiktin 1:106 примећује да је наизглед од лат. *apium*, али тешко може бити баштињена реч).

аченати *ačenaŷi*, -*âm* pf. „мимиком показати“ Дубр., Цавтат (Skok 1:6).

- Од ит. *accennare* „id.“ < лат. *adcinare* (Skok l.c.).

ачик *âčik*, -*a*, -*o* adj. „отворен, изложен“: Ачика кућа: изнесена, да се од сваку-да види; ачико мјесто: значи отворено мјесто ЦГ, чешће indecl.: ачик прозор Лесковац, Свирање може бити ... дебело, т'нко ... ачик (јасно) Скопска Црна Гора; као именица m. „видело, чистина“ Лесковац; као прилог „откривено, без зара“ Нушић, „јавно, отворено, наочиглед; јасно, разговетно“ БиХ, такође *âчико* (*говориџи*) „јавно (говорити)“ ЦГ (РСА), *âчик* adj. „отворен (о боји)“ Косово (Елезовић Ј), *âчџк* „id. (и о месту); разборит, окретан“ Призрен (Чемерићи); *âчџк џиџа* „врста пите“ Врање (Златановић), *ачек џиџа* ibid. (Симоновић Б.); и са (секундарним) *x*:- *âчџик* НП (Вук); *ачџали* adv. БиХ (РСА); *ачџлук* m. „отвореност, јасност, чистина, ведрина“: Жарко сунце на ачиклук било НП БиХ (Škaljić).

- Од тур. *açik* „id.“, *açiklık* (Skok 1:7; Škaljić 68–69). Балкански турцизам, уп. мак. *ачик*, буг. *ачџк*, алб. *açik*.

Пита се на турском зове *açik börek* (DS 59) зато што на средини има непокривен део фила у облику круга (Симоновић Б.). За значење „отворен“ у примени на боје уп. С. Петровић, КСК 6/2001:32–41. В. и ачкарна. За порекло тур. речи в. Севорган 1:209–210.

ачити се *âčiti se*, *âčim se* impf. „развучено говорити“ (Вук 1818), „намерно говорити изопачено, неприродно, развлачећи речи; бенавити се, лудирати се“ Стерија, „разметати се“ Матавуљ (РСА), „пренемагати се при говору, разметати се, кревельити се“ Војв. (РСГВ), „id.; ругати се“ Доњи Рамићи (Malbaša), „измотавати се; претварати се, правити се,

симулирати“: Није то њстина, он се ачи — Није бијо бѡлесан, ачијо се; „правити се моћан, бити охол“: Он се много ачи ѡт како е займѡ Ускоци (Станић), „шегачити се“ Банија и Кордун (Петровић Д.), *ачији се* „правити се важан“ Лика (грађа ЕРСЈ), *ачим* „измотавати се, изазивати, задиркивати, кезити се“ Врање (Симоновић Б.); такође *ачаји се*: Не акај се, но буди паметан Морава, Параћин (РСА); поствербали *ак т.* „претварање, лукавост, симулирање“: Ударио љ ак па му нѣ мош љвати ни крај ни почѣтак, *ака* f. „id.“, у изразима: *ѡураји се (сѡдѡвљаји се, љдарѡји, дѡваји се)* љ аке „претварати се, симулирати“ Ускоци (Станић), *бацаји се (меѡаји се)* у аку „правити се луд, млатити се“ Морава, Лепеница, Крушевац (РСА); *ач*, *-и* f. „глупак“: Иди, ачи (Вук; РСА); *акара т./ф.* „погрдан назив за онога који се лудира“ Доњи Рамићи (Malbaša).

• Вероватно ономатопејског порекла (Skok 1:7).

Уп. *ачаји* s.v. а², али и *јачији, ѡачији* „певати“, што се изводи од ѡак у значењу „ѡакон у цркви, који поје“ (Skok 3:670). Упркос формалној и семантичкој блискости са појединим облицима од (*х*)*ачаји*, као (*х*)*акнуји* „полудети“ (в. ачати), ради се о две различите породице: код ове друге у основи лежи семантика ударања (*хакнуји* „ударен“ → „душевно поремећен“), а код *ачији* — неприродног (из)говора. Треба искључити и везу са псл. **ачѡти* „пазити, гледати“ (Skok I.c., уп. SP 1:150, 174–175 и ачкати¹). Облик *ачазѡји се* impf. „ачити се, бенавити се“ Банија (РСА) вероватно укрштањем са *унаказѡји*, в. наказа.

ачка *ачка* f. „одушка тј. рупа у леду“: Излупамо рупе кроз лед – ачке Војв. (Mihajlović/Vuković; РСГВ).

• Нејасно.

Слабо посведочена реч (потврда у РСГВ своди се на ону у Mihajlović/Vuković). Изворно * „отвор“, од тур. *ачѡк*, в. ачик? Или можда од *акнуји* у значењу „упасти, пропасти (у празно)“, потврђеном у ист. Србији (в. ачати), или од око (са нејасним а-), или **хачка* од *хак* „дах“ (в. ак²), с обзиром на синоним *одушка*?

ачкарњна *ачкарњна* adv. „наште срце“ Косово (Елезовић II 496), *ачкарњна* „id.“ Призрен (Чемерићи).

• Од тур. *ач карњна* „id.“.

Први део тур. синтагме је *ач* „гладан“ (етимолошки у вези са ачик), а други *карњ* „стомак“.

ачкати¹ *ачкаји*, *-ам* pf. „спазити, пронаћи; ухватити“: Сјутрадан одем тражити оног старца ... али га не нађох, нити га могах иђе ачкати — Но трчи ... дијете, н’еш ли је ѡе ачкат’ БиХ (РСА), Ако те иђе ачкѡм, пребиђу ти рѡбра; impf. „тражити“: Ачкѡ кѡ му е вѡле љкрѡ, „гледати“: Стаѡ па ачкѡ кѡ се змије кѡљѡ; ~ се pf. „срести се“: Ачкали смо се у Гонѡцима; impf. „погледивати се“: Њѡг двѡе су се чѡтѡв дан ачкали на ваширу Ускоци (Станић), *ачкаји* pf. „изнена-

да се докопати, ухватити прилику“ Бањани (грађа ЕРСЈ), *а̋чка̋и̋и* „опази-ти, учити; ухватити, опколити“ Прошћење (Вујичић).

- Вероватно итератив од псл. **ačiti* „обраћати пажњу, посматрати“. Псл. глагол реконструирани се из *(*o*)*b-ačiti* (SP 1:174–175), и био би у крајњој линији у вези са око. Са друге стране, *ачка̋и̋и* би могло бити декомпоновано од **оба-чка̋и̋и*, уп. *а̋чка̋и̋и* *impf.* „чачкати“ Ускоци (Станић) поред *чка̋и̋и* „*id.*“. Или можда у вези са тур. *açik*, за синкопу тур. *i* уп. *ачкали* *s.v.* *ачик*. Уп. и *ачкати², *ачкати³.

***ачкати²** *ачкам* *impf.* „котрљати (буре, лопту, тикву)“, *ачнем*, *доачкам* *pf.* Бујановац (Златановић), *ачнем* „закотрљати“, *сачнем* (*се*) „скотрљати се“, *сачкам* (*се*) Враће (Симоновић Б.); и са *j-*: *јачка* *се* *impf.* 3. *sg.* „котрљати се, суљати се“ Враће (усмено С. П.), *јачка̋и̋и* „*id.*“ (о котрљању обредног колачића о Божићу)“: Јачкасте ли кравајче по њиву? Лесковачка Моравна (РСА, *inf.?*, *асс.?*), *јачкам* Лесковац (Митровић).

- Нејасно.

Можда од *акати*, као *брчка̋и̋и* од *бркати*, уп. и **аћкати* „терати“. Или декомпоновано од *качкати* „котрљати, ваљати“ (уп. *ачкати³), анализираног као *к(о)-ачка̋и̋и*, у ствари деминутива од псл. **katjati* (*se*) (ЭССЯ 9:164), са призр.-тим. *ч* < **ij*? Облик **ачнӳи̋и* са *ч* испред *-ну-* секундаран.

***ачкати³** *ачкам* *impf.* „прљати, каљати“ Лесковац (Митровић), *ачка* (*се*) 3. *sg.* „прљати (*се*), мазати (*се*)“ Црна Река (Марковић I), *заачкам* *pf.*, *уачкам* Лесковац (Митровић), *уачка* 3. *sg.* „испрљати (блатом или нечим житким)“ Тимок (Динић III), ~ *се* „умрљати се, умацкати се“ Црна Река (Марковић I), Алексиначко Поморавље (Богдановић II); овамо можда *ачко̋љ* т. „неред“ Лесковац (Митровић).

- Нејасно.

Уп. можда *(*ио-*)*ачи̋и̋и* у *иоачи* 3. *sg.* „размазати дете“ Тимок (Динић I), за везу „прљати“ ~ „мазати“ в. *алити*¹, а са друге стране сазвучне речи у сличном значењу: *бачкати* „прљати“ (могло би бити декомпоновано од **об-ачка̋и̋и*), *качкати*, *иачка̋и̋и*, *мачка̋и̋и*, *чачкати*. За суф. *-о̋љ* у *ачко̋љ* уп. у истом крају *мрсо̋љ* (*мрсо̋љ*) „слине“, буг. *мърсџ(ь)* „*id.*“, од *мрсити* „прљати“ (уп. ЭССЯ 21:6; БЕР 4:418).

аџа *аџа* / *аџа* т. „стриц, чика“ Мостар (РСА), *аџа* „*id.*“ Ускоци (Станић), *аџа* Призрен (Чемерићи); *аџе*, *-а* т. ЦГ, *-ѐ* БиХ (РСА), *аџо* „стар човек“ Прошћење (Вујичић); *аџовци* / *аџофци* т. *pl.* „стричеви; мушки крвни сродници у опсегу једне разгранате породице, задруге или братства“ Призрен (Чемерићи).

- Од тур. дијал. *аса* „стриц; старији брат“ (DS 35), *асо* Призрен (Jusuf 160). Балкански турцизам, уп. мак. дијал. *аџо*, буг. *аджџо*, алб. *аџџџ*. Škaljić 71 претпоставља домаћи хипокористик од *амиџа*, по турском моделу.

аџаба *āџаба* партикула за исказивање радозналости, недоумице: *Аџаба ка-
дашњи ли су овѣ Мезѣинчићи? Косово* (Елезовић II 496), такође *āџеба* „id.“
БиХ (Škaljić), *аџиба* „id.“ Призрен (Чемериџић).

- Од тур. *acaba* „id.“, ар. порекла (Škaljić 71; Skok 1:10, без тур. етимона). Балкански турцизам, уп. мак. *аџаба*, буг. *аџџаба*, *аџџеба* (БЕР 1:4), арум. *ăџеаба*, *hăџiba*.

Истог крајњег порекла као аџаип.

аџаип *аџаип* adj. indecl. „чудан“: *аџаип сѣвар* Босна (РСА), т. „чудан, на-
стран човек; будала; одрпанац“ Ускоци (РСА; Станић), „неугледан, чуд-
новат човек“ Прошћење (Вујичић), *аџа(j)ип* / *аџа(j)ип* „чудо“, и као узвик
БиХ (Škaljić), *аџаип* „id.“ (Вук 1818), *аџаип* adj. „чудан“ Косово (Елезо-
вић II 496), *аџаип* „id.“ Призрен (Чемериџић).

- Од тур. *acayıp* „id.“, ар. порекла (Škaljić 70); уп. мак. *аџаип*, буг. *адџаип*.

Уп. Skok 1:10, без турског етимона. Облик *аџаип* = *аџаип* у Ускоцима можда
укрштањем са *аџаип* т. „рђава особа“ *ibid.* (Станић) или са *аџаип* „незналица“
(Škaljić). Уп. аџаба.

Аџам *Аџам* т. „Персија“ НП БиХ (РСА), такође *Хаџем* НП ЦГ (РЈА), *Аџе-
мисџан*, *Аџем* „id.“; надимак, можда и презиме Призрен (Чемериџић),
придев *аџамски* НП БиХ, *аџемски* (*ћилим*) Нушић (РСА), *аџемски* (*пџас*)
Призрен (Чемериџић); *аџамкиња*, *аџемкиња*, *аџемџка*, *аџамџка* f. „пер-
сијска сабља“ НП БиХ (РСА). — Стерп. *аџамьскыи* XV в., *Agjam*, *agjamski*
XVII в. И. Гундулић (РЈА).

- Од тур. *Acem* „Персијанац, сваки не-Арапин“, ар. порекла (Skok 1:10;
Škaljić 70). Балкански турцизам, уп. буг. *адџемски*, рум. *Agét*.

Уп. аџамија.

аџамија *аџамија* т./f. и adj. indecl. „младо, неискусно, наивно момче или
девојче“; такође о коњу НП (Вук 1818; РСА), „малолетан, неискусан, не-
вешт младић“ Прошћење (Вујичић), *аџамија* „приглупа, невешта, неис-
кусна особа; сулудо чељаде“ Ускоци (Станић), *аџамија* „пустахија, сил-
ник; неискусна особа“ Лесковац (Митровић), „неискусан, невешт“ Тимок
(Динић I), „id.; млад; силан“ Врање (Златановић), „млад, неискусан, не-
вешт (о особи, о коњу)“ Призрен (Чемериџић), „id.“ Пирот (Живковић); и
са (секундарним) *х-*: *хаџамија* БиХ (грађа РСА); придев *аџамџ(j)ски* у из-
разу *аџамџ(j)ска работџа* Нушић, Конфино (РСА), *аџамџска работџа* Ко-
сово (Елезовић II 496); *аџамџлук* т. „недостатак искуства, незрелост,
наивност“ (РСА), *аџамџлук* / *аџамџљк* Косово (Елезовић I с.), *аџамџљк*

„id.; глупост“ Призрен (Чемерикић). — XVII в. *Agiamie* pl. „Персијанци“ Т. Мрнавић, стсрп. *ачамински* „персијски“ XV в. (RJA).

• Од тур. *acami / aceti* „id.“, *acemilik*, ар. порекла (Skok 1:10–11; Škaljić 70). Балкански турцизам, уп. мак. *аџамија*, *аџамилџк*, буг. *аджемџа*, *аджемџийски*, *аджемџилџк*, рум. *age(a)tiu*, арум. *agiamilăche*, алб. *axhami*, нгр. *ατζαμής*.

Тур. реч своди се на ар. *(ağātiyu* „странац који слабо зна арапски, варварин“, примењено на Персијанце (уп. Аџам и значење с.-х. историјских потврда). Назив *аџами-оџлан* за дечаке узимане као данак у крви од тур. *acami oglan* „страна деца“ (Škaljić 70). Вокализам *-a-* је старији, чува се још у тур. *acami / acama* „неискусан, млад; странац“ (DS 37). Уп. и Mollova 1982:39.

ацела *ацѐла* f. „хитџа, журба“: Ацела је шејтански посао БиХ (Škaljić), *ацѐле* (?) „id.“: Немој да чиниш ацѐле Косово (Елезовић II 496), *ацѐле* n. indecl.; уз глагол *(у)чинити* значи „(по)журити, (пре)наглити“ Призрен (Чемерикић).

• Од тур. *acele* „id.“, ар. порекла (Škaljić 71); уп. мак. *ацѐле*.

Спој *чинити ацѐле* је полукалк према тур. *acele etmek* „пожурити“, у Елезовићевом примеру облик *ацѐле* иза негације могао би се схватити и као генитив од *ацѐла*, с обзиром на то да је у датом говору реч иначе посведочена као фемининум.

аџуван *аџ`вџан*, *-џана* m. „пасивни хомосексуалац“ (Вук 1818); ... распитују се [паше] за младо момче, дозивају га и нуде ... баклавом. Ако још ... који дан остане ... зажелиће га за аџувана, па ето вам онда белаја Ј. Игњатовић (РСА).

• Нејасно.

Предложена су различита тумачења: од тур. *civan* (поред *civan*) „(леп) младић“ (РСА 1:214); од перс. *gūvan* „младић“ (Skok 1:11); могло би се помишљати и на ит. *giovane* у истом значењу, али *a-* остаје нејасно. Škaljić 71 изводи од тур. *ercivan* „јоргован“, не објашњавајући семантички развој.

аш *аш*, *аша* m., *ашеви* pl. „најјача карта у игри“ ЦГ (РСА), Ускоци (Станић), Загарач (Ђупићи), г. Приморје (RJA), Трогир (Geić/Slade-Šilović I); такође *аш* / *аш*, *-ови* pl. књиж. (РСА), *аш* поред *јаш* (ČDL). — Од 1794. *џри аса* (Михајловић).

• Од ит. (вен.) *asse / asso* „id.“ < лат. *as, assis* „римска монета“ (Skok 1:68).

У источнијим крајевима француским или немачким посредством. Будмани помишља да би овамо ишао и пример из М. Држића: Учини ме, боже од богатства, да међу осталијем богаца ваљам хас, штоно се рече (RJA 3:579; уп. Skok 1.c.); или је посредни прилошка употреба турцизма *хас* „истински“, в. ас¹, асли.

аша¹ *аша* f. „врста секире“ (Vidović); такође *ашџџа* „секирица за тесање, теслица“ сз. Бока (Musić), Корчула (Vinja 1:27), *ашџџа* „id.“ ји. Бока;

ашун, -ун^а m. „велика тесла“ *ibid.* (Lipovac-Radulović), *ашун* „брадва“ Корчула (Vidović); и са л-: *лашун* „крамп“ Шибеник (Skok 1:70).

• Од вен. *assa* „id.“, *asseta* dem., *asson* augm. (Vinja l.c.; уп. Skok l.c.; Vidović 9).

Вен. реч је од лат. *ascia*; облик *лашун* са сраслим ит. чланом (Skok l.c., који овамо ставља и *олашунийи* „украсти малу ствар“ ЦГ). Облик *ашка*, јашка „теслица“ пре је ранија позајмљеница из далматороманског, са очуваном лат. групом *sc*, него домаћи деминутив од *аша*.

аша² *аша* interj. „не, никако!“ БиХ, ЦГ; m. (и f.?) „онај који одриче; одрицање“: Бољи аша него паша — Док је аша, дотле кућа наша; *ударити* у *ашу* „почети порицати, одрицати“ НПосл (Вук 1818; РЈА; РСА), *аша* НП БиХ (Škaljić), *аша* Косово (Елезовић I), *аш* „нема!“ Лесковац (Митровић); де-номинал *ашаји*, -*ам* impf. „порицати“ (Вук 1818; РСА), „искривљавати истину, говорити криво, варати; угонити у лаж“ Ускоци (Станић), Змијање (грађа ЕРСЈ), *ашај* „погрешно рачунати на нечију штету, закидати при обрачуну, варати у игри“, *заашаји* pf. НП Вук, НПр ЦГ (РСА), Пива и Дробњак (Вуковић), *уашај* Васојевићи (Стијовић); *ашити*, -*им* impf. „id.“ Србија (РСА), *ашити* „id.“; лагати“ Прошћење (Вујичић); и са х-: *хаша*, *ударити* у *хашу* Херц., ЦГ (Вук; РЈА; грађа РСА), *хаша* НП БиХ (Škaljić), *хашаји* impf. „порицати“ (Вук), ЦГ, БиХ (грађа РСА), *захашаји* pf. „порећи, одрећи, утајити“ БиХ (РСА), (*х*)*ашити* (Вук).

• Од тур. *hâşa* „Боже сачувај!“, ар. порекла (Skok 1:659; Škaljić 318). Балкански турцизам, уп. мак. *аш*, арум. *hâşa*, алб. *hasha*.

Тур. узвик је на Балкану доживео субстантивизацију (уп. и алб. *hash* f. „порицање“), а на с.-х. терену развио властиту лексичку породицу, као и нову семантику („порицати“ → „варати“); за *ударити* у *хашу* уп. *ударити* у *бах* (в. бах).

Ашанин в. ас².

Ашања *Ашања* f. село у Срему (ИМ). — 1566–67. у тур. попису *Хашан* (Зиројевић 1984:47).

• Нејасно.

Најранији запис упућује на **Хашани*, етник од хас; могло би се радити о насељеницима из недалеке области *Хас Буковица* > *Азбуковица* у Подрињу, уп. и ашања. Облик на -ања у том случају секундарно изведен из ктетика **хашањски*, са -њ- из етника *Ашања* < **Хашанка*, уп. *сање* < *санке*. Поповић Д. 1950:37 као да претпоставља везу између Ашања и села *Alsán* које бележе угарске исправе XIV–XV в. негде у зап. Срему (Csánki 290), што ни језички ни географски не стоји.

ашања *ашања* f. „женска капа налик на потковицу“: Младе [су] венац постепено замењивале нарочитом младином капом ... Тако је од венца постао сми-

левац ... оврљина-ашањка ... и друге младине капе Шумадија (РСА), „женска капа налик на оврљину“ Рудничка нахија (Вук; РЈА).

• Нејасно.

Можда од топонима: „капа из области *Хас*“, тј. из *Хас-Буковице*, в. Азбуковица; карактеристичне облике женских капа у Азбуковици описује 1828. Јоаким Вујић, уп. М. Јевтић, Азбуковица 399–400. Уп. Skok 1:681 („названа по имену мјеста“), в. и Ашања. По Даничићу „тамна постања“, можда од тур. *haşiye* „ивица, поруб, опток“ (РЈА 1:117).

ашар *âşar* т., само у изразу *ашар учиниџи* „упропастити, уништити“ НП БиХ, такође *âşer* БиХ (РСА); и са *х-*: *хâşar: хашаром учиниџи* НП ЦГ (РЈА), *хâşer* (Škaljić), *ухâшерџи* pf. „уништити“ Бања Лука (Skok 1:659), *хашир учинџи* НП ЦГ, *хашур учиниџи* НП Далм. (РЈА).

• Од тур. *haşır / haşır* „судњи дан“, ар. порекла (Škaljić 318).

Skok 1:659–660 одбацује Будманијево извођење од тур. *aşar* од *aşarmak* „сатрти, згазити, сломити“ са образложењем да би очекивани тур. предлогак с.-х. облика гласио *haşır*, а онда као етимон наводи тур. *haşarı* без значења, уп. Škaljić 1.c. Израз *ашар учиниџи* полукалк према тур. *haşır neşir etmek* „id.“, в. Mollova 1982:62.

ашарија¹ *aşarija* f./m. „несташна особа, враголан(ка)“ НП БиХ (РСА); *aşarijasî* adj. „несташан, враголаст“ (Вук 1818; РСА), ист.-бос. Ере (Реметић), *ашаријаџи* impf. „бити несташан, враголаст“ (РСА); и са *х-*: *хашарија* БиХ (грађа РСА).

• Од тур. *haşarı* „id.“, ар. порекла (Skok 1:659–660; Škaljić 318); уп. алб. *hasharî* „несташан, немиран“.

ашарија² *aşarija* f. „ракетла“ БиХ, „ватромет“ Мостар (РСА), *хашарија* Милићевић (грађа РСА).

• Вероватно од тур. *işaret* „знак“ у споју *işaret fişegi* „сигнална ракета“ (РСА 1:215).

Иницијално *а-* укрштањем са (*х*)*ашарија* „несташко“ (в. ашарија¹).

ашаш *âşash* т. „мак, *Paraver somniferum*“: Да би мало дете спавало, треба му дати неколико кашичица чаја од ашаша ЦГ (РСА), *ашаш* Косово (Елезовић I), *ашаш* Призрен (Чемерићи), Врање (Златановић); придев *ашашев* (сок) Ниш (РСА, асс.?).

• Од тур. *haşhaş* „id.“, ар. порекла (РСА 1:215). Балкански турцизам, уп. буг. (*х*)*ашаш* „мак“, арум. *aşás* „опијум“, алб. *hashásh* „конопља; наркотик од цветова конопље; сасушена чаура од мака“.

Облик *хâшиши* „ситне макове чауре које се нарежу, осуше на сунцу“ јуж. Србија (грађа РСА), (*х*)*ашџи* „id.“ (Škaljić) укрштањем са другим турцизмом блиског об-

лика и значења хашиш (< тур. *haşış* „индијска конопља, хашиш; сува трава“); уп. ашашин.

ашашин *ашашин*, *-ина* т. „разбојник“ Дубр. (Бојанић/Тривунац; Skok 1:68), *ашашин* „убојица“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), „разбојник, убица“ Драчевица (ČDL), *ашашин* Трогир (Geić/Slade-Šilović I). — Од XV–XVI в., у Пољичком статуту и код Задранина Будинића (RJA).

• Од ит. *assassino* „убица“, ар. порекла (Skok I.c.).

Реч је у европске језике продрла као назив за припаднике политичко-религијске секте у Персији у XII–XIII веку (ар. *ḥaššašīn* „уживалац хашиша“) који су своје насилне акције изводили под дејством хашиша (уп. DELI 80). Упркос Скоку I.c. овамо не спада *hassasi* код М. Држића, в. асас.

ашешур *ашешур*, *-ура / ашешор* т. „судски помоћник, старешина надлештва, пристав“ сз. Бока (Musić), *ашешур / ашешор* ји. Бока (Lipovac-Radulović), Раб, Божава (Skok 1:69), *ашешур*, *-урѝ* Брусје (ČDL), Трогир (Geić/Slade-Šilović I).

• Од ит. *assessore* „помоћник, повереник“ < лат. *assessor* (Skok I.c.).

Облик *ăsecop* (PCA) млађа је позајмљеница преко нем. *Assessor*.

ашибичар *ашибичар* т. „биљка кандилка, *Aquilegia vulgaris*“ Слав. (PCA), такође *ашибачар* (Симоновић 42).

• Нејасно.

По Даничићу, од ар. *aşuk-i biçare* „љубавник без душе“, наводно и назив неког црвеног цвета налик на бршљанов (RJA 1:117); слично по PCA 1:215, од тур. *âşık* „заљубљен“ + *biçare* „несрећан“. У савр. турском биљка *Aquilegia vulgaris* зове се *haseki küpesi* (*haseki* „члан султанове телесне гарде“ + *küpe* „минђуша“), уп. TBAS 130.

ашик¹ *ашик* т. „љубавник, драган“ НП Вук, Србија, БиХ (PCA), Војв. (PCGV), „љубавна веза“ БиХ, Србија (PCA), *ашик се учиниџи* „заљубити се“ НП (Вук 1818; PCA), *ашик* „љубавник; хомосексуалац, педофил“ Призрен (Чемерикић); деноминал *ашиковаџи*, *-ујџем* impf. „забављати се (о момцима и девојкама), водити љубав“ (Вук 1818; PCA), Златибор (Миловановић), Војв., *ашиковаџи* Вршац (PCGV), *ашиковаџи* Прошћење (Вујичић), *ашиковаџи* „љубавити“ Бјелопавлићи (Ћупић 188), *ашикујем* Врање (Симоновић Б.), *заашиковаџи се* pf. „ступити у љубавну везу“ НП БиХ, Србија, Дробњак, *наашиковаџи се* БиХ, ЦГ; *ашиклук* т. „вођење љубави“ БиХ (PCA), Бјелопавлићи (Ћупић I.c.), *ашигџија* т. „љубавник“ (Вук 1818; PCA), ф. „намигуша“ БиХ, НП (PCA), *ашикчија* т. „драган, љубавник“, *ашикчија* ф. „намигуша, кокета“ Призрен (Чемерикић); *ашиклија* т. „љубавник“, ф. „љубавна песма“ БиХ (PCA), *ашикница* ф. „љубавни-

ца“ ист.-бос. Ере (Реметић), *ашиклар* т. „љубавник“ Лесковац (Митровић); такође *ашик* т. „љубав“: ашком срце напуни НП (Škaljić); и са *j-*: *јашик* „љубавник“, *јашик се учиниџи* (РСА), *јашиковати* impf. Бока, *јашикованье* п. НП Вук (Вук; РСА); и са (секундарним) *x-*: *хашик* НП ЦГ, БиХ (грађа РСА; RJA 1:117), *хашиковање* Ј. Игњатовић (грађа РСА); овамо можда и *ешак*, *-шка* т. „љубав, чежња, узбуђење“: Од ешка му задрктала рука НП Вук (РСА).

- Од тур. *âşik* „id.“, *aşk*, *aşıklı*, *aşıklık*, ар. порекла (Skok 1:69–70; Škaljić 102–103). Балкански турцизам, уп. мак. *ашик*, буг. *ашик* „народни певач (љубавних песама)“, алб. *a(r)shik*, нгр. *ασήκης*, *ασήκισσα*.
Израз (*j*)*ашик се учиниџи* вероватно полукалк према тур. *âşik olmak*. Облик *ашиклар* од тур. множине. Уп. ашик².

ашик² *ашик* т., *ашиџи* pl. „пиљци којима се деца играју“ Косово (Елезовић I), *ашик* „id.“, *ашиџе* pl. „игра пиљака“ Призрен (Чемерићи).

- Од тур. *aşik* „id.“ (Х. Барић, ПКЈИФ 15/1935:284). Балкански турцизам, уп. мак. *ашик*, буг. *ашик*, рум. *arșic*, арум. *așic*, алб. *ashik*.
За порекло тур. речи в. Севортыан 1:216–217, другачије Барић l.c. (од ар. *ʿāṣiq* „пиљак“). Skok 1:69–70 погрешно претпоставља исти тур. етимон као за ашик¹.

ашићаре *ашићаре* adv. „отворено, јавно, очевидно“ НП БиХ, Србија (РСА), *ашићаре* „id.“: Ашићаре гледа да те украде Косово (Елезовић I), *ашићаре* Пирот (Живковић).

- Од тур. *aşikâre* „id.“ перс. порекла (Skok 1:69; Škaljić 102). Балкански турцизам, уп. мак. *ашићаре*, буг. *ашикерè* / *ашикјарè*, арум. *așikearée*, алб. *ashiqare*.
За порекло тур. речи в. Stachowski 1998:29. Уп. апашићаре.

ашколсум *ашколсум* / *ашкџлсум* interj. „браво! честитам! наздравље! са срећом!“, такође *ашкџлсун* / *ашкџлсун* „id.“ Босна, Ниш (РСА), *ашколсун* Косово (Елезовић II 496), *ашкџсум* / *ашкџсум* Босна, *ашикџсум* / *ашкџсум* Бања Лука; *ашкџ(л)сум* / *ашкџ(л)сум* Херц. (РСА), *ашкосом* Г. Цапарде (Ђукановић I 271), *ашкосем* Васојевићи (Стијовић).

- Од тур. *aşk olsun* „браво! живео!“ (Skok 1:69–70; Škaljić 103). Балкански турцизам, уп. мак. *ашколсун*, буг. *ашколсун* (БЕР 1:22), дијал. и *ашкусун* Казанлик (БД 5:107), арум. *așcolsun*.
Тур. узвик од *aşk* (в. ашик¹) и *olsun*, 3. sg. impf. од *olmak* „бити“. За *чк* < *шк* уп. *чкола* < *школа*.

ашлама *ашлама* f. „врста раних, жућкастих и калемљених трешања, величине ситних ораха, *Prunus duracina*“ Бос. Крајина (РСА; Симоновић 381), Ускоци (Станић), *ашлама* „врста црног лука дугуљасте главе“ Качер

(грађа РСЈ); *ашла̀мица* dem. „врста трешања“ Ливно, „пита зготовљена од трешања *ашлама*“ БиХ, *ашла̀мача* „ситна црвена рана шљива“ хрв. Дубица (РСА); такође *аршла̀ма* „врста трешања“ (Вук 1818; РСА), Пријепоље (грађа РСЈ), Нашице (Sekereš III), „врста црног лука дугуљастих главица, *Allium fistulosum*“ (Вук; РСА), *црна аршлама* „трешња мркоцрвеног плода“ (РСА), *аршла̀ма* „калемљена трешња или вишња“ Косово (Елезовић I), Левач (Р. Симић, СДЗБ 19:508), „врста трешње“ Прошћење (Вујичић), „врста калемљене трешње“ Радимња (Томић II), *аршлам* m. Нашице (Sekereš III); *аршла̀нка* Радимња (Томић II), *аршла̀мија* „трешња ашлама“ (РСА); *аршља̀ма* „врста озимог црног лука с чешњацима“ Црна Трава, *аршља̀м* m. „id.“ Врање (Златановић), *а(р)шља̀м* поред *ишља̀м*, *шља̀м* јуж. Морава (Марковић J.); такође *ршла̀ма* „врста трешања; врста црног лука“ Шумадија (Вук), *ршља̀ма* „црни лук“ јуж. Морава (Марковић J.); *арашла̀ма* „врста трешања“ НП Вук (Вук 1818; РСА), *орашлама* „id.“ (Skok 1:70).

• Од тур. *aş(i)lata* „калемљено дрво“ (Skok l.c.; Škaljić 103). Балкански турцизам, уп. мак. *а(р)шлама*, буг. *ашлама̀* „калемљено дрво; врста дуда; пасјакovina, *Rhamnus cathartica*“ (БЕР 1:22), арум. *aşlamâie*.

По Даничићу, значење се преноси на лук зато што се он изводи из главица, а не из семена (РЈА 1:118); уп. обратан пренос код арпаџик. Уметање *-p-* може се објаснити турским полугласом иза *ш*, уп. ашљак. Облик *арашла̀ма* у примеру из НП: арашлеме у меду куване представља контаминат *аршла̀ма* и *карашла̀ма* у варијанти истог стиха: Карашлеме у меду кухане НП БиХ (РСА), одакле као полупревод *црна аршлама*. За порекло тур. речи уп. Севортыан 1:216.

ашлук *ашлук* m. „свакодневни трошак за јело и пиће“ (Вук 1818), БиХ, НП Вук (РСА), *ашлук* / *ашљук* Косово (Елезовић I), *ашлук* Лесковац (Митровић), *ашљук* „трошак, џепарац“ Призрен (Чемерићић); деноминал *ашлучи́ти* impf. „помагати новцем, трошкарити“ (Вук 1818), ~ *се* БиХ (РСА), *оашлучи́ти (се)* pf. (Вук 1818; РСА); такође *аршлук* НП Вук, *аршљук* Врање (РСА); и са *x-*: *хашлук* НП ЦГ, НП БиХ (РЈА; грађа РСА).

• Вероватно контаминат од тур. *aşlık* „намирнице, јело“, дијал. *aşluk* и тур. *harçlık* „(новац за) трошак“.

Skok 1:656 и Škaljić 319 изводе од *harçlık*, уп. арч; реч *aşluk* је другог порекла, од *aş* „храна“ (уп. Севортыан 1:210–212 и ашчија).

ашљак *ашља̀к* m. „скитница, нерадник, олош“ Пирот (Живковић), „пропалица“ *ibid.* (Панајотовић), „скитница, курвар, особа без морала“; *ашља̀кљук* m. „скитање, курвање“ *ibid.* (Златковић III; грађа РСА), *йоашља̀чи се* pf. 3. sg. „постати нерадник, скитница, курвар“ *ibid.* (Златковић III); такође *ошља̀к* *ibid.* (Панајотовић; Живковић); *аршлак* m. „неваљао

човек; неотресит војник, шкарт“ ји. Србија, Пирот, *аршљак*: Побољи војници отидоше у гардисте, а ми остадосмо као аршљаци *ibid.* (РСА, асс.?), *аршљак* „скитница, мангуп, ветропир“ *ibid.* (Живковић).

• Од тур. *aşlak* „прост, глуп, ограничен; мршав, слабомоћан“ (Stachowski 1992:17–18); уп. мак. *ашлак*, буг. дијал. *ашлак* „неваспитана младеж“ Софија (БД 1:242), (*х*)*ашлак* „скитница“ Доброславци код Софије (*id.* 2:69). Секундарно *-р-* као у *аршлама* поред ашлама, *аршлук* поред ашлук; *о-* у *ошљак* можда наслањањем на *ошљарићи* „радити без воље, споро, лоше; забушавати“.

ашов *ашов*, *-ова* т. „гвоздено оруђе за риљање, копање; мера за дубину при копању, око 25 см“ (РСА), „гвоздена лопата“ Војв. (Вук 1818), „копача“ јуж. Барања (Sekereš XI), зап. Бачка (*id.* X), *ашов* „алатка за копање земље; мера за дубину“ Војв. (РСГВ), Илок (Sekereš XII), Невесиње (грађа ЕРСЈ), *ашов* „алатка; мера“ бачки Буњевци (Reić/Vučlija), *ашов* „копача“ Слав. Подравина (Sekereš V), *ашов*: *Истō* ти је *ћурек* и *ашов*, *нō* код *на̄с* је *ашов* *рѣ̄ѣ* Загарач (Ћупићи), *ашовче* п. *dem.* (РСА), Војв. (РСГВ), *ашовче*, *ашовчић* т. (РСА), Војв. (РСГВ), бачки Буњевци (Reić/Vučlija), *ашовчић* (РСА); деноминал *ашовићи* *impf.* „копати (ашовом)“ Војв. (РСА; РСГВ), *ашаји* „*id.*“ Гласинац (грађа ЕРСЈ); такође *ошов*, *ошовче* *dem.*, *ошовчић* Црна Река (Марковић II); *аршов* (Вук; РСА), јуж. Банат (РСГВ), *аршов* Винковци (грађа ЕРСЈ), *а(р)шов* Радимља (Томић II), *аршоу* Свиница (Томић I), *аршовчић* *dem.*, *аршовићи* *impf.* Вршац (РСГВ), *аршовићи*, *изаршовићи* *pf.*, *иоаршовићи* Винковци (грађа ЕРСЈ). — Од XVII в. *ашо* Микаља (РЈА), 1750. *ашови*, 1788. *ашовски држак*, 1802. *ашови* (Михајловић).

• Од мађ. *ásó* „*id.*“, досл. „копајући“ *pt. praes.* (Skok 1:71; Hadrovics 121). Облик са *-р-* *аршов* по Хадровичу *l.c.* можда преко рум. (*h*)*arşeu* (уп. и укр. *аршив*), што је вероватно тачно за примере из Румуније и Баната, али се у другим крајевима може радити о домаћој појави, присутној нпр. код турцизама *аршлама* поред ашлама (Skok *l.c.*), *аршљак* поред ашљак. У *ашаји* *-ов* одбачено пошто је схваћено као суфикс, уп. *ард* *s.v.* ардов.

ашпа *ашпа* *f.* „покретна дрвена полуга“ ји. Бока (Lipovac-Radulović), „гвоздена полуга која спаја важе [два паралелна салинца низ које се готове лађе спуштају у воду]“ Бетина код Шибеника (Skok 1933:147), „*id.*; ручица, праљница; јако и тврдо дрво које се увлачи у главу истезала [справе за извлачење лађа на обалу], кад треба њиме вртети“ Дубр. (Vidović), *ашпа* „гвоздена шипка која две стране навоза држи на потребној удаљености“ Корчула, *ашпа* „копље за заставу“, *ашпа* *dem.* „полуга на преси за цеђење маслина“ Драчевица (Vinja 1:26); такође *аспа* „дрвена полуга која се употребљава на бродовима“ Сплит (РСА).

- Од вен. *aspa* „полуга на витлу“ (Vinja l.c.; Vidović 9).

Значење „копље за заставу“ није резултат спонтаног развоја, већ формалног на-слањања на *ашта*, в. аста¹ (Vinja l.c.).

аштук *аштук* т. „део сеоских кола који се ставља на осовину да држи точкове“ Врање (Златановић), *аштук* Лесковац (грађа ЕРСЈ), *аштук* „дрвени део кола непосредно изнад осовине“ Војв. (РСГВ); такође *акштук*, *акштук*, *ајштук*, *ајштук*, *афштук*, *афштук*, *авштук*, *авштук*, *ауштук*, *ауштук*, *алиштук* *ibid.* (Вуковић/Бошњаковић/Недељков; РСГВ); *аштук* „део запрежних кола у који је урезана осовина“ Драгачево (Ђукановић II), Груза (Вукићевић 236), „гредица изнад осовине кола“ Качер, Александровац (грађа ЕРСЈ), *аштук* „дрвени део око колске осовине“ Љештанско (Тешић 259).

- Од нем. *Achsstuck*, досл. „осовински део“ (Medić 56).

Облик *аштук* наslaњањем на суфикс *-лук* турског порекла. Овамо вероватно *јасијук* у значењу „гредица која лежи поврх осовине кола“ Србија, Краље у зап. Босни (Вук 1818; РСА), различито од турцизма *јастук* „узглавље“, траг раног утицаја нем. коларске терминологије?

ашун в. аша¹.

ашуре *ашуре* f. pl. „као неке муслиманске задушнице ... тога дана се кува жито и дели“ Косово (Елезовић I), *ашуре* f. pl. / n. sg. „id.“; посласлица од скуване и заслађене пшенице“ Призрен (Чемерикић), *ашуре* п. „компот који се прави на истоимени муслимански празник од разног воћа и зрневља“; и са (секундарним) *x-*: *хашуре* (Škaljić), *хашуре* „пита која се налива невареним медом“ (грађа РСА).

- Од тур. *aşure* „муслимански празник; посласлица која се тог дана служи“, ар. порекла (Škaljić 104). Балкански турцизам, уп. мак. *ашуре*, буг. *ашуре*, алб. *ашуреја*.

ашчија *ашчија* т./ф. „кувар, куварица (по занимању)“ Србија, БиХ (Вук 1818; РСА), Петловача (грађа ЕРСЈ), „стари сват“ Банија и Кордун (Петровић Д.), *ашчија* т. „кувар“ Лесковац (Митровић), Призрен (Чемерикић), *ашчија* f. „куварица (на свадби)“ Србија (РСА), *ашчија* „куварица“ Косово (Елезовић II 496), *ашчија* „жена која о породичним свечаностима припрема храну за госте“ Пирот (Живковић), Лесковац (Митровић), Призрен (Чемерикић); придеви *ашчијски* (РСА), *ашчијски* Призрен (Чемерикић), *ашчијин* (РСА), *ашчиин* Призрен (Чемерикић), одатле *ашчијница* f. „куварица“ Босна, „ашчијска радња, народна кухиња“ Србија (РСА), *ашчијница* Косово (Елезовић I), *ашчијница* Лесковац (Митровић), *ашчијница* Призрен (Чемерикић), *ашчијница* Врање (Симоновић Б.), *ашчијница* (Вук 1818), *ашчијка* „куварица на свадби“ Србија (РСА); *ашчијук* т.

„куварска вештина“ *ibid.* (Вук 1818; РСА), „део вароши где су ашчине“ Босна (РСА), *ашчилџк* „куварски занат“ Призрен (Чемерицић); деноминал *ашчијаџи* *imprf.* „кувати и служити (о светковини)“ Петловача (грађа ЕРСЈ); сложенице *ашчибаша* *m.* „главни кувар“ НПр БиХ, Србија, *ашчи-кадуна* *f.* „куварица“ БиХ (РСА); такође *ахчија*, *ахчика*, *ахчикадуна*, *ахчилук*, *ахчин(и)ца* (Škaljić); *акчија* НП ЦГ (РСА), *акчија* Косово (Елезовић I); *акшија*: Свака трпеца има свога „акшију“ који додаје кад што треба Кучи, *акшиница* ЦГ (РСА); *ачија* „кувар (на гозбама)“, *ачика* „куварица“ Црна Река (Марковић I), Лесковац (Митровић); *ачија* „организатор и кувар на свечаностима“, *ачика* „куварица“ *ibid.* (Митровић).

• Од тур. *aşçı* поред *aħçı* „id.“, *aşçılık*, *aşçıbaşı*, *aşçı kadın* (Skok 1:69; Škaljić 102). Балкански турцизам, уп. мак. *ахчија*, *акчија*, *ашчија*, буг. *ахчија*, *ахчибашија*, *ашчија*, рум. *aħci-başa*, арум. *aħci(i)*, *aħčilike*, алб. *aħçi / akçi*, *akçillëk*.

Облик *ачија* настао је дисимилацијом *шч > ч*, *ачија* одатле укрштањем са хаџија. За порекло тур. речи в. Севортјан 1:210–212 и уп. ашлук.

ашъм *ашъм* *m.* „назив неке болести која све живо уништава; замишља се и персонификована (као куга, колера, чума)“: Да знам куде има ашъм, ишъл би да га донесем у вречу да децава ашмоше — Нете ашъм да дојде за њега да га прибере Црнотравска Кална (грађа ЕРСЈ), *ашъм / ашън* „нека болест“ Пирот (Златковић II); *ашъмнина* *f. augm.* „недаћа, болештина, помор“: натури се на нас некиква ашъмнина па никико да се отури, решила да ни затре; *ашъмџина*: Што не дојде ашъмџина за овоја говедео; деноминали *ашмоше се*, *ашамоше се* *pf. 3. sg.*: Нешто ко да ме ашамоса — Ашамосала га Света недеља — Ашъмосан ли е, ел че да буде; овамо можда *ашан(ау)* *m.*, *ашанка* *f.*, *ашанче* *n.* погрда (за човека, жену, дете) Црнотравска Кална (грађа ЕРСЈ).

• Вероватно у вези са тур. *aşınmak* „истрошити се, похабити се; онемоћати, посустати; разјести се од рђе“, *aşınma* „хабање, слабљење, рђање“; уп. буг. дијал. *ашъмà* *f.* „хабање, рђање“ (ПРОДД), *ашъмница* у клетвама: ашъмница те ударила (Геров).

За семантику уп. аба², ала²; буг. дијал. *ашъм* *m.* „бура с јаким ветром“ Пирдоп (БД 4:88), *ъшъм* „јака киша“ Казанлик (*id.* 5:149) са семантичким развојем „невреме“ ← *, „несрећа“ (?). За порекло тур. речи уп. Севортјан 1:212–214. Тур. именици *aşınma* одговара буг. *ашъмà*, а од с.-х. облика једино *ашама* који приносник (С. Глигоријевић) наводи само у дефиницији значења за *ашамоше*. Није јасно да ли се с.-х. и буг. маскулинум своди на исти предлогак, уз промену рода, или је посредни домаће поствербално образовање; од *aşınmak* пре би се очекивао с.-х. глагол на *-исаџи*, док се реално посведочени облик на *-осаџи* боље схвата као деноминал од *ашъм(а)*. Облици *ашанџа*, *ашанка*, *ашанче* можда укрштени са називом номадских сточара *Ашани* (од *Хас*, в. ас² и уп. Елезовић I s.v. *ашани*), како то претпоставља сам Глигоријевић.

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41'374.4(038)

ЕТИМОЛОШКИ речник српског језика. Св. 1, А / израдили Марта Бјелетић ... [и др.] ; уредник Ирена Грицкат-Радуловић ; уредио Александар Лома. — Београд : Институт за српски језик : САНУ, 2003 (Београд : Чигоја штампа). — 257 стр. ; 24 cm

На спор. насл. стр.: Dictionnaire étymologique de la langue serbe. — Тираж 1.000. — Напомене и библиографске референце уз текст. — Библиографија: стр. 9–29.

ISBN 86-82873-04-4 (Институт за српски језик САНУ)

ISBN 86-82873-03-6 (низ)

1. Бјелетић, Марта

а) Српски језик — Речници, етимолошки

COBISS.SR-ID 107643148

ISBN 86-82873-03-6

ISBN 86-82873-04-4

